

50999

VIII M
2

A

50999

Py.

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Első akadémiai ülés.

Ö s s z e s ü l é s.

1873. jan. 7-én.

Csengery Antal akadémiai másodelnök úr elnöklése alatt.

I. A főtítkárr bejelenti gróf Andrássy György igazgató és tiszteleti tagnak 1872. decz. 21-én történt halálát.

Ugyanaz felolvassa Zalka János győri püspök levelét, ki Dedky Zsigmond tiszteleti tagnak 1872. decz. 29-én történt haláláról értesíti az elnökséget.

Az Akadémia fájdalmat fejezvé ki e kettős veszteség fölött, felhívja az illető (I. és II.) osztályokat az emlékezésedek iránti gondoskodásra.

2. Szintén a főtítkárr bemutatja a gr. Teleki drámai pályázatra beérkezett munkákat, melyek:

I. Csák Máté. Történeti szomorújáték 5 felv. *Jelige:* »αεχλυτέ μου...«

II. Kún László. Tört. tragoedia 3 felv. *Jelige:* »A ki napot keres, a vészszel megvinni ne féljen.« *Vörösmarty.*

III. Attila és az utolsó görög hős. Dráma a magyar őstörténelemből, 4 felv. *Jelige:* »Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban?«

IV. Játékosok. Szomorújáték 5 felv. *Jelige:*

»A pénz, ha szellem nemesíti meg

Használatát becses,

Míg nélküle értékvesztett anyag.«

Szerző.

V. Cajus Gracchus. Tragoedia 5 felv. *Jelige:* »Óh híveim! az élet oly rövid!«

Shakespeare. IV. Henrik.

VI. A gepidek leánya. Szomorújáték 4 felv. *Jelige:* »A végzet úr felettünk!«

VII. A hit átká. Szomorújáték 5 felv. *Jelige:* »Thalia szava az élet szava.«

VIII. Valeria. Eredeti tragoedia 5 felv. *Jelige:* »Valeat quantum valere potest.«

IX. A bujdosók. Szomorújáték 5 felv. *Jelige:* ».....s hajh, azóta gyermekem: földönfutókká s bujdosókká lőnek hazájokban a hősök.«

Előadó megjegyzi a III. számúra, hogy annak jeliséje nem levén egyszer mind a pályámfire is felírva, azt egy előző esetben hozott akad. határozat szerint 3 írtá fel; továbbá, hogy a IX. számú csak január 2-án érkezett ugyan, de szállító levél szerint feladatott Győrött decz. 31-én.

Ugyanaz bejelenti a gróf Karácsonyi pályázatra érkezett munkákat

MAGY. TUD. AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ. 1873. 1. SZ.

1

I. *Ida és férje.* Vigjáték 3 felv. *Jelige:* „Oh Cypria terhes igája.” Cs. V. M.
 II. *A női fegyver.* Társalgási vigjáték 4 felv. *Jelige:* „Hölgy erény a legszebb virág.”

III. *A szerelem iskolája.* Vigjáték 3 felv. *Jelige:* „Dans l' école de l' amour comme dans celle du Monde, il faut commencer par pratiquer ce qu'on veut apprendre.” Rousseau.

IV. *A szerelem iskolája.* Vigjáték 5 felv. *Jelige:* Καὶ τὸ νῆαρ ἐκ ὁτός ἐστιν.

Mindkét rendbeli pályamunkák pályázatra bocsáttatván, közös borítékba, szabályszerűleg lezárt jeligés leveleik levéltári őrizet alá adatnak, a pályaművek pedig megbiráltatás végett áttétetnek az I. osztályhoz.

3. A főtítkár jelenti még, hogy a *Sztrokay* jutalonfra következő négy pályamunka érkezett:

I. *Értekezés az örökösödési köteles részről.* *Jelige:* Δυσὸν ἐνεκα πάντες τίθενται οἱ νόμοι, τοῦ τε μηθένεα μηθὲν ὁ μὴ ὀκταῖον ἐστὶ ποιεῖν. Demosth. I. c. Arist. 774. §. 17.

II. *A köteles részről.* Értekezés a magánjog köréből. *Jelige:* „(Legitimam) nostra Constitutio ad verecundiam naturae introduxit.”

Justinianus császár (§ 3. I. II. 18.)

III. *A köteles rész.* *Jelige:* „Je n' ai point tiré mes principes de mes préjugés, mais de la nature des choses.” Montesquieu.

IV. *A köteles részről.* *Jelige:* „Res illo colore defenditur apud judicem, ut videatur ille quasi non sanae mentis fuisse, quum testamentum inique ordinaret.” *Marcellus.*

Továbbá a Magyar Hölgyek alapítványából kitűzött *logikai* feladatra két pályamunka beérkezett jelentí:

I. *Logika vagy Gondolkodástan.* A művelt rendek szükségeihez alkalmazva. *Jelige:* „A logikát megtanulni nagyon könnyű, de a logikát a gyakorlatban alkalmazni fölöttebb nehéz.” *Herbart.*

II. *Logika, vagy gondolkodástan.* A művelt rendek szükségeihez alkalmazva. *Jelige:* „Αυτὴ μὲν ἐστὶν ἐπιστήμη ἐνέργεια λόγους καὶ διαλογισμοὺς τὸν εὐδαίμονα βίον περιποιούσα.”

Sextus Empiricus.

Szintén a Hölgy-alapítványból kitűzött *anthropologiai* feladatra január 4-én ugyan, de postára téve Enyeden decz. 31-én következő egy pályamunka jött:

V. *A bölcsészeti Anthropologia* kézikönyve. *Jelige:* „Teremte azért Isten embert az ő képére, az Istennek képére teremté azt.”

E három rendbeli pályamunkák is pályázatra bocsáttatván, áttétetnek a II. osztályhoz megbiráltatás végett, jeligés leveleik pedig, szokott módon, levéltári őrizet alá adatnak.

4. Végre a főtítkár jelenti, hogy a szintén decz. 31-re kitűzött hg Czartoryski-féle pályakérdésre nem érkezett pályamunka.

A pályakérdésnek hosszabb, jelesül 1875. decz. 31-ig terjedő határidővel, újra kihirdetése határoztatik.

5. A külföld számára tervezett idegen nyelvű Értesítő tárgyában kiküldött bizottság beadván javaslatát:

„Kinyomatni, s a folyó hó 13-ra hirdetendő összes ülés napirendjére kitűzetni határoztatott.

Ugyanakkor

az I. (Nyelv- és széptudományi) osztály első ülése.

Előbb Toldy Ferencz r. t., később Pulszky Ferencz t. t.
osztályelnök elnöklete alatt.

7. (1.) *Pulszky Ferencz t. t.* irodalomtörténeti adalékot olvas föl ily cím alatt : „Vespasiano Bisticci florencezi emlékiró Janus Pannoniusról és György kalocsai érsekről

8. (2.) *Dr. Goldzieher Ignác* mint vendég „A nemzetiségi kérdés az araboknál“ czímű értekezését olvassa föl. Kivonata ez :

A monotheismuson kívül azon eszme, melynek kimondása által Muhammed merev ellentétbe helyezkedett a sémi világnézlettel általában és az arabbal különösen, azon kosmopolitikus eszme, mely tanainak legközvetlenebb kifolyása, és melynek kifejtése által a keleti és közelebbiről az arab világot gyökerestől reformálta.

A sémieket politikai tekintetben jellemzi az exclusivitás egy jókora adaga ; a származás, a geneologia a politikában épen úgy mint a társadalmi életben a leglényegesebb tekintetek közé tartozik. Történeti előadásaikban tehát nagy szerepet játszik — mint a Genesis X. fejezetében is — az egyes népeknek „családjaik, nyelveik és nemzetségeik“ szerinti felosztása. Ezen exclusivitás azonban nemcsak a nemzetközi viszonyokban nyilvánul, hanem ugyanazon egy nép egyes törzsein belül is.

Ha a hébererek a többi nagy népek irányában kiváló szerepet tulajdonítottak önmaguknak, az arabok még tovább mennek ; az előbbrevalóság kérdését egyes törzseik közt vetették föl, és ebbeli szűkkeblű nézeteiket régi költeményeikben is kifejezésre juttatják. Különösen az éjszaki és déli törzsek törekedtek egymástól az ethnographiai elsőséget megtagadni.

Az iszlám által háttérbe szorúlt az arabok *nemzeti* oldala. Muhammed kiterjesztő küldetését az általa ismert világ valamennyi népeire, „a fehérekre és feketékre,“ és azt kívánta híveitől, hogy ne szóljanak többé arabról vagy persáról, hanem szóljanak *muhammedánról*. „Az igazhívók testvérek, vérük tökéletesen egyenlő.“ Ezen nézeteit, melyeket legutószor híres búcsúbeszédében fejtett ki, különösen az aethiopok irányában emelte érvényre. — A koránban és a muhammedán hagyományok gyűjteményeiben szétszórva furdúlnak elő azon mondatok, melyekben Muhammed ezen nézeteinek kifejezést ad ; összefüggésben szemlélve, tiszta képét nyújtják azon támadásoknak, melyeket a nemzetiségi eszme ellen intézett Muhammed.

Ugyanazon szempont alá esik Muhammednek a geneologia tudományáról mondott ítélete is. Ezen, az iszlám előtti arabok között nagy tekintélynek örvendő és az iszlám utáni időben is tovább fejlesztett

tudományról többszörösen mondja az arab proféta, hogy kik vele foglalkoznak, hazug emberek. Ha tekintetbe vesszük az arab genealogiai tudomány természetét, azt tudniillik, hogy a rendes nemzetiségi kimutatókon kívül még két lényeges alkatrész volt, melyek Muhammed viszonyának a nemzetiségi kérdéshez éppen nem kedveztek: akkor nem fog feltűnőnek találtatni, hogy Muhammed e tudományt ki akarta zárni a tudományok sorából. E két alkatrész a *mafâchir* vagy *fadhâil* (dicsőítés, azaz: a törzsek kiválóságának előszámlálása) és *mathâlib* (egymás ellen intézett gáncsolódásaik).

Muhammed eszméit éppen a genealogiát illetőleg nem fogták fel hívei. Egyáltalában véve a nemzetiségi kérdés az iszlámban nem oldott meg Muhammed szellemében; hívei csak egyoldalúlag érvényesítették Muhammed eszményeit. Az iszlám uralma alá került népeket az által akarták egygyé olvasztani, hogy elnyomtak minden, az arabon kívüli nemzetiségeket; muhammedán és arab körülbelül egybevágó fogalmakká váltak, elősegítve azon népek öntudatlansága által, melyek között az iszlám terjeszkedett. Az iszlám arabizálása különösen az iráni elemeket sujtotta, kik kényszerültek elhanyagolni azon nemzeti öntudatot, mely náluk oly gyönyörű mondákat teremtetett és oly hatalmas szellemi mozgékonyt segített elő. — De az arab fanatizmus az irániak között mégis előidézett egyes hatályos visszahatásokat, melyek az arab hatalommal vetekedni ugyan nem bírtak, de az iráni genius egyéniségét a végelenyészéstől meg bírták óvni.

Ezen visszahatás kettős irányban nyilvánult. *Először* az indogerman vallási alapnézetek nem bírván alkalmazkodni az iszlám merev theológiájához, mindjárt eleinte a siizmusban, később pedig a siizmus körül csoportosuló és az incarnatió elvére épülő vallásrendszerekben törtek elő. Ezen schismák, melyek Persiától Éjszakafrikáig terjedtek, tűzhelyeivé váltak a nemzetiségek visszahatásának, melynek eredetüket is köszönik. — *Másodszor*, a II. muhammedán században egy irodalmi iskola állott elő, *Su'ûbijja* név alatt, mely támaszkodva a koránra és a hagyományra, az arabizálásnak gátot akart vetni. Ezen iskola később tovább ment, és miután Muhammed kosmopolitikus nézeteit újra felélesztette, az arab nemzet állítólagos hivatását vonta kétségbe és az arab követelések ellenében azt állítja, hogy éppen ellenkezőleg a persa és egyéb nem-arab nemzetekre ruháztatott a gondviselés által, mely őket tehetségekkel és a tudományok iránti hajlandósággal megáldotta, azon nagy históriai hivatás, melyet az arabok igénybe vesznek. Kétségbe vonják továbbá az arabok tiszta és mocsoktalan származását; reá mutatnak arra, hogy az arabok rabszolgától (Ismaél) származnak és családi életük gyanúságát magukból az arab költőkből felhozott mutatóványok alapján bizonyítják. Reá mutatnak az araboknak valódi nagy eseményekben szűkölködő történetére és ezen semmi ellenében a nem-arabok Salamonját, Nagy Sándorát, Pharaót stb. hozzák fel.

A su'ûbijja eszmék költeményekben is találtak kifejezést; s értekező e költeményekből mutatóványokat olvas föl.

Az arab nemzetiségnek a suűbijja ollen nagy számmal vannak védői. Mint a legnevezetesebbek ezen előadásban *Ibn Kuteiba* és *Ibn Fâris* emeltetnek ki.

A nemzetiségek közt ily módon folyó vetélkedés a suűbijja által kezdetett meg legelőször. Az *Antar* regényből és *Wâkidi*-ből lehet ugyan idézni helyeket, melyek ezen vetélkedést az iszlám első idejéből említik fel. De — mint az értekezés IV. fejezete bizonyítja — e művek közt az első későbbkori szerkezetben fekszik előttünk, a Wâkidiféle munkák pedig épen nem hitelesek; csak a keresztjárások idejében írt irány-munkáknak tekintendők, és így hasonlóképp nézeteket oly időkre visznek vissza, midőn ily nézpontok még fel nem tehetők.

Végre az értekezés utolsó fejezete a keleti és nyugati iszlám között folyt nemzetiségi vetélkedést mutatja ki az arab irodalomból.

Az értekezéshez négy szöveg melléklet van függesztve, melyekben az értekező a suűbijja iskola tanait és fejlődését illetőleg külföldi könyvtárak arab kézírataiból közöl adatokat; ezekből vannak merítve az értekezésben a nevezett iskoláról kifejtett állítások is.

Bírálatra adatik.

9. (3.) *Fogarasi János* r. t. *Bálint Gábor* újabb tudósításait közli az osztálylyal. Lényegében így hangzik :

Méltóságos Úr !

Utóbbi levelém írása óta az itteni egyetemen levő sinai nyelvtanárral ismerkedtem meg, a ki mindenképp igyekezett lebeszélni útitervemről, azt állítván, hogy a mongol nyelvet tanulni hasztalanság, minden nyelvek anyja az ő általa előadott nyelv, t. i. a sinai. Ezen beszédéből mindjárt tudtam, minő emberrel van dolgom, s mintán néhány észrevételt tettem állítására (több magyar és mongol nyelvhasznalatot az ő kedvencz nyelvéből kérvén megfajteni), áttértem nála tett látogatásom tulajdonképi céljára, a mi a téli utazás minő voltára vonatkozott. Ő is csakugyan a téli utazást tanácsolta, miért is határozottan februárban fogok útra kelni. E célból már megindítottam az előkészülés kerekét; nevezetesen az orosz kormány támogatásának megnyerésére szükséges osztrák követségi ajánlatért lépéseket tenni Pomutz amerikai konsul úr vállalta magára. Ezen úri ember még mindig tetőtől talpig becsületos magyar. Más részről Schiefner úr is mozog ugyancsak az orosz pártfogás ügyében. Ezen pártfogás áll három dologból : jog előfogatra, ajánlólevél a sziberiai kormányzóságokhoz s ugyanolyan az urghai orosz konsulhoz, mint a kinok hatósága alatt kellend a sinai birodalomban lennem. Nem akarom az utolsó időre hagyni az ezek után való járást, mert egyik vagy másik helyett való késedelem visszatarthatna az annak idején való elindulástól.

A múlt levelemben közölt nyihoni (japáni) szók között az »ezer« szót hibásan írtam. Nem šta, hanem *sen* jelent ezeret.

Én csakugyan nem tudom, mit tegyek nyelvtani gyűjteményemmel, mely az apródonkint összevásárlott könyvekkel együtt meglehetősen csomagot képez. Pomutz úr azt tanácsolta, hogy az osztrák követség útján az Akadémiához kellene küldeni. Az ő állítása szerint a követség ezt tartozik megtenni, hanem ez, meglehetően, csak ő rájuk nézve áll. Különbösen arról fogok gondoskodni, hogy biztos helyen hagyjam. Épen midőn e sorokat írom, jött Europaetus úr hozzám, állítólag azon szándékkal, megtudni, minő véleményben vagyok azon nyelvtanagról, mely a magyar és mongolban közös ; én azt

választoltam, hogy ezen közös anyagot még nem állítottam össze, s nem is tehetem azt addig, míg a mongol nép nyelvét is magamévá nem tettem. Ő azokat kölcsönzéseknek tartja, ha bár megengedi, sőt állítja azt, hogy a hunnoknak valóságos utódi a mai mongolok. Az ő kedvencz ideája azonban mindig csak az, hogy az emberiség bölcsője Afrika fensíkja, hogy továbbá ezer év előtt egy nagy ugor nép ugor nyelvvel létezett, melynek maradványa az osztják, vogul, votják, szírjān és cseremis. Ő azt is elfogadja, hogy mi székelyek a magyarok bejötte előtt már helyünkön voltunk. Jelenleg üdvözlétét küldi méltóságodnak, azon hozzátétellel, hogy néhány nap múlva írni fog. Furcsa még az az eszméje is, a szók ősi alakját helyreállítani. Így a magyar *orr*-nak ősi alakja *norr*, mert osztjákul *not*, s vogulul *nol*: hegycsúcs, hanem a magyar *orom* és mongol *oro*i nem tartozik oda.

Ezek után még egyszer köszönetem nyilvánítván páratlan jóságaért s kívánva őszintén méltóságodnak még hosszú életet, maradok

Méltóságodnak

Szent-Pétervárott, okt. 29. 1872.

hálaköteles kész szolgálja

Bálint Gábor.

Méltóságos Úr!

Előbbi leveleimben említést tettem volt, hogy mongolországi utamhoz többi közt az orosz kormány beleegyezése és pártfogása is szükséges; ennek megkapására két út van, az osztrák-magyar követtség, vagy az itteni cs. tudományos akadémia ajánlata és kérése. Pomutz hazánkfa az amerikai Egyesült-Államok itteni konsulának biztatására először az első utat kísértettem meg. Említett úrral együttesen írásba tévén kívánságomat s az Akadémia levelét mellékelvén, követünkhez mentem, a ki is igen szívesen fogadott; elmondottam szóval is, mit akarok, mire az ellenünk 1848—49-ben küzdött harcban lábát vesztett szíves öreg úr — Langenau báró — azon ígérettel bocsátott el, hogy ő a lehető sürgősen fog eljárni az ügyben.

Szavát be is váltotta, mert tegnap, azaz december 19-dikén magához hivatván, egész örömmel tudatta, hogy a kért három okmány helyett hatot kaptunk, melyekben a magyar királyi Akadémia küldöttje van hangsúlyozva. A hat okmány elsője az *otkritij list*, nyílt levél, szól a védelemről utazásom alatt; a második a *padarozsnya*, előfogati levél, parancsot tartalmaz arra nézve, hogy a rendes postadíj mellett a szükséges lovakat haladéknélkül kapjam; a harmadik lepecsételt levél a kazani kormányzóhoz; a negyedik szintén zárt levél az irkuczki kormányzóhoz; az ötödik is zárt levél, szól a határszéli kormánybiztoshoz Kjakhtában; végre a hatodik, zárt levél szól Sismarev urghai konsulhoz.

Mindezen okmányokat adta a minden oroszok czárja nevében a belügyminister Timasev. A követ ő excellentiájának köszönetet mondottam a magyar Akadémia nevében. Mostanig tartott hallgatásom oka az említett okmányok megkapása utáni várakozás volt.

Ezek után útrairulásom csupán csak a pénz megkapásától függ, melyet 1873 január végével elküldetni kérek, mert meglehet, hogy jó utitárs akadván, előbb útra kelek, mint az orosz február elsője. Kilátásom van ugyanis, hogy Kjakhtaiig egy híres angol utazóval együtt mehetek, a ki Schiefner úrtól tudakozódott utánam.

Jelenleg a mandzsu nyelvvel foglalkozom, nem hinué méltóságod, mily gyengén van az itteni egyetem e nyelvre vonatkozó segédeszközökkel ellátva; Gablentz és Kaulen németek nyelvtanain kívül semmi nyelvtan orosz nyelven; Kaulen nyelvtana pedig

semmi újat nem tartalmaz, s úgy tetszik nekem, hogy a pater csupán Gablentz nyelvtanát rágta meg latin nyelven. Minthogy sem Gablentz, sem a pater nem elégséges a mandsu hangtánt illetőleg; az itteni mandsu nyelv docenstől kérdezősködtem, azonban a fejtegetés után sem lettem okosabb, mert az illető úr az európai hangtánt nem ismerván, az orosz nyelv hangtanát tartja szem előtt. Kiejtése után épen úgy ítélni az eredeti mandsu hangról, mint nálunk, midőn a tót a gömbölyű-t gembelyének ejti, teljes meggyőződöttséggel az iránt, hogy ő a lehetőleg helyesen hangoztatja.

Schiefner urat gyakran látogatom meg, s ilyenkor mindig nyelvészkedünk; azonban neki sincs ínyére, ha a magyart a mongollal vetem össze, hanem ha ő veti össze a kaukázusi osset (árja) vagy a tunguz nyelvvel, akkor valószínű az egy gyökből valóság. Én vitatkozni most még nem akarok; csak arra kérem méltóságodat, minden lehető táj-szavunkat összevetni a mongol-mandsuval, hogy visszatértemkor legyen mit közölni a nyelvészekkel, kik a magyar és mongol nyelv közt semmi összefüggést sem akarnak látni. Mostanig általánosan el van terjedve azon nézet, hogy a magyarság főrésze finn-ugor, az uralkodó elem azonban török fajú volt. Hogy a finnség és törökség tulajdonkép minő fajú hát, azt nem mondják s nem is tudják; a török-tatár nyelvet távolinak mondják a mongoltól s ezt a tunguz-mandsutól, én pedig e három osztály közt szorosabb összefüggést látok, mint a magyar s finn-ugor nyelvek közt. Össze kell állítanunk e három osztály- (török, mongol, tunguz)-ban találató nyelvtani és szótári hasonlatokat a magyarral, hogy fejtsék meg aztán a csálhatatlan tudósok e közösséget az ugarságból, melyről annyit beszélnek, a nélkül mégis, hogy megmondanak az árja és mongol két faj közül melyikhez tartozik, mert mostanig az európai és ázsiai népségek e két fő-fajra oszthatók koponyailag, t. i. hosszúkás és gömbölyded fejűekre; minthogy pedig a mongol még mindennek közt a legvegyületlenebb testalkatra nézve, valószínűnek látszik előttem az is, hogy nyelvre nézve is a legeredetibb, s így azon elemet, mely a mongol s török-tatár nyelvekben közös, nem a mongol kölcsönözte emezektől, hanem ezek a mongoloktól, ha már a török-tatárság s mongolság közös eredetét tagadjuk. Carl Ritter „Erdkunde“-jának két első kötetét keresztül lapoztam, de nem sok fölvilágosítást nyertem. A sok mongol gombaként kellett hogy előálljon, mert a pásztornép nem nagyon szapora; aztán ő éjszak felől hozza a mongolokat dél felé, a mi az általános tapasztalattal ellenkezik, mely szerint a népek az ős korban éjszakra délről mentek és nem megfordítva.

A mint értesültem Heltersen úr által, a ki Mongolországban szintén utazott, Urgha nyelv'anolásra a lehető legjobb hely, állítása szerint a Dzungaria éjszakkéleti részében lakó urankhai tatárok nyelvét is, melyet magok a tatárok ujgurnak neveznek, Urghában tanulmányozhatni. Ritter szerint ezen urankhai népség szamojed fajú volna; nem értem, hogyan beszélhet a szamojed ujgur nyelven.

Ezek után a méltóságod által előlegezett 50 rubelnek annak idején törtért kézhez vételét szíves köszönetem mellett tudatva, s boldog karácson ünnepeket tölteni s még boldogabb új évet érni szivemből kívánva, maradok

Méltóságodnak

Sz.-Pétervárott, 1872. decz. 20.

Az Értesítőbe adatnak.

hálaköteles kész szolgája

Bálinth Gábor.

I. I g a z g a t ó s á g i ü l é s.

1873. jan. 12.

Nagymélt. gr. Lónyay Menyhért akad. elnök úr elnöklete alatt.

1. Az 1872. october 27-ki ülés jegyzőkönyve felolvastatván

Tudomásul vétetett.

2. Csengery Antal másodelnök úr jelenti, hogy Horváth Mihály igazgató tag néhai b. Eötvös József elnöknek az Akadémia nagy terme frescókkal díszítése iránti eszméjét felfogván, többeknél a magyar főpapság tagjai közül közbenjárt az iránt, hogy egy-egy kép létrehozása költségét vállalnák magukra; minek eredménye az, hogy ez áldozatot a püspöki kar néhány tagja már megígérte, ketten pedig, u. m. *Haynald Lajos* kalocsai érsek és *Samassa József* szepesi püspök urak egyenként 1500 frtot már be is fizettek; úgy hogy a b. *Sina Simon* úr által ugyan-e czélra régebben felajánlott, részint be is fize'tett 3000 frttal, már 6000 frt van a díszterem képekkel ékesítésére biztosítva, mihez még többek járulása, a mint kívánatos, úgy remélhető is.

Az Igazgató Tanács Horváth Mihály igazgató tag és püspök urnak buzgó fáradozásaiért köszönetét jelentvén ki, határozza egyszersmind, hogy mihelyt gróf Lónyay Menyhért elnök úr ö nmlga az akadémiai pénztárnál a b. *Sina* által befizetett rész mennyisége felől tudomást szerez, mind b. *Sina* urnak, mind *Haynald* érsek és *Samassa* püspök urnaknak az Akadémia köszönete levélben és hirlapok útján nyilváníttassék. Egyszersmind előadatván, hogy b. Eötvös által a nagy terem frescókkal díszítése tárgyában egy kis bizottság volt kinevezve, melynek elnöke Horváth Mihály püspök volt — ugyanez fölkérte, hogy az eddig történekről az Igazgatóság közelebbi ülései egyikén tegyen jelentést, a mikor e tárgyban a további intézkedések el fognak határozatni.

3. Szintén másodelnök úr bemutatja Korizmicz László urnak mint a magyar Földhitelintézet kölcsöntügyi osztálya igazgatójának levelét, melyben értesíti az Akadémia elnökségét, hogy a Kazinczy-alap széphalmi és regmeczi birtokai megbecsülésére az intézet — az Igazgatóság fölkérése folytán — Tanárky Gyula urat küldötte ki, egyszersmind melléki ez utóbbinak a birtok becslése iránti terjedelmes jelentését, azon kérséssel, hogy Tanárky úr számára, ki tekintettel a czélra, melynek érdekében eljár, örömmel lemondott a becslésnél járó tiszteletdíjról, a sajátjából fizetett utazási költségét 42 frt 67 krt utalványozni méltóztassék.

Tanárky úr mellékelt jelentésében, pontos leírását bocsátja előre a hely színének, a birtok és az emléképület, valamint a gazdasági épületek fekvésének; említi, hogy az emléket környező huszonkét hold az eredeti terv szerint kőfállal lett volna bekerítendő és díszkertté alakítandó; a birtokot, fekvése szerint, két csoportra osztja, melyek egyiko a széphalmi tag, másik a rudabányácskai kisebb tag; amaz 306^{607}_{1200} , ez 23^{120}_{1200} hold kiterjedésben, s így az összes terjedelem 329^{627}_{1200} holdat tesz; mihez még egy kis erdőrés és 4 kapás szőlő tartozik. Miután még a földek, legelő s erdő minőségét leírja, s azon kedvezményt, mely két vasúti indóház közelsége által nyújtatik, indokolt becslője végeredményét következő számokbau foglalja össze.

Szántóföld I. oszt. holdja	140	frt =	$77^{524}/_{1200}$	hold =	10,850	frt.
" II. " "	120	" =	$31^{350}/_{1200}$	" =	3750	"
Rét	150	" =	$36^{127}/_{1200}$	" =	5400	"
Legelő	80	" =	$35^{382}/_{1200}$	" =	2850	"
Erdőtalaj	30	" =	$126^{732}/_{1200}$	" =	3800	"
Földérték			$306^{915}/_{1200}$	hold =	26,650	frt.
Erdő faállománya értéke					14,000	"
Épületek értéke					5000	"
A birtok összes értéke					45,630	frt o. é.

Mely becsüben a beltelek azon része, mely az emlék szentélyeül van feltartva, s így nem eladó, — nem foglaltatik.

Az Igazgató Tanács mindenekelőtt köszönetét fejezi ki a magyar Földhitelintézetnek és kiküldött becsője Tanárky Gyula úrnak, ki a becslést minden tisztelt díj nélkül oly buzgón teljesítette, miről Tanárky úr elnöki levélben is értesítendő, egyszersmind a 42 frt 67 kr utiköltség a Kazinczy-alapból részére utalványoztatván.

A mi már a megbecsült Kazinczy-féle birtokot illeti, ezt az Akadémia mint e birtok telekkönyvileg bejegyzett tulajdonosa az Igazg. Tanács előbbi végzése szerint is eladatni határozza, és pedig nem véve tekintetbe a bérlőnek a további bérlésre nézve Évva András úr útján bejelentett újabb szándokát. Az eladás körüli eljárásra nézve következők állapítottak meg. Mindenekelőtt a széphalmi belsőségből, melyen a mausoleum áll, kihasítatik annyi holdra terjedő terület, a mennyi az emléképülethez, mint park, megtartandó. E terület mennyisége (mely a fent említett 22 holdnál jóval kisebb is lehet) tekintettel arra, hogy a járt útról könnyen hozzáférhető legyen, egy műkertész által jelöltetik ki, s elnök úr ő nmaga egy ily szakértő egyénnek e végett a hely színére küldése iránt minél előbb intézkedni fog.

Megtörténvén az emléképület fentartásához szükséges terület kijelölése és kihasítása az illető birtoktestből, a többi birtok eladatik. Az eladásra a venni szándékozik hírlapokban közzé teendő hirdetményben hivatnak fel, mely elnök úr ő nmaga jóváhagyása mellett az Akadémia ügyésze által szerkesztendő, — kikéretvén, a mennyiben szükségesnek találtnék, Tanárky Gyula úr felvilágosítása is. A hirdetményben kiteendő az összes eladó birtoktest területe. A venni szándékozik felhivatnak, hogy február hó utolsó napjáig a vételért illetőleg ajánlataikatt lepecsételt levélben küldjék be a M. T. Akadémia titkári hivatalához. A lepecsételt ajánlat csak úgy fogadtatik el, ha az ajánlattevő egyszersmind 2500 frt biztosítékot mellékel, készpénzben, értékpapirokban, pénztári jegyekben vagy takarékpénztári letéti könyvekben. Az ajánlatok a M. T. Akadémia legközelebb tartandó igazg. ülésében bonthatnak fel, s azon esetre, ha megfelelő vételár ajánlatik, a birtok eladatik a legtöbbet ajánlónak. A vevő köteles a vételár felét a M. T. Akadémia igazgatóságának határozatától számítva legfőlebb 14 nap alatt a magyar Földhitelintézethél a M. T. Akadémia pénztárába lefizetni. A vételár másik fele, a mennyiben a vevő azonnal lefizetni nem akarná, egy év múlva fizethető le, idűközű 6%-os kamatjával együtt. A birtok csak az egész vételár lefizetése után íratik által telekkönyvileg a vevő nevére, ki ennek költségét elvállalni tartozik. Végre a vevő köteles még a bérlővel az ősi votés iránt egyezkedni.

4. Ugyanaz bemutatja Fabinyi Teofil úrnak, mint a törvény előkészítő bizottság alelnökének hozzá intézett választ, mely szerint a bérben tartott szállásért 3000

forintot 1873 május 1-től kezelve évnegyedes vagy félévenkinti részletekben fizetni késznek nyilatkozik, több évre terjedő írásbeli szerződést azonban, míg a törvény-előkészítő bizottság fennállása iránt határozat nem hozatik, időelőttinek vél.

Elfogadtatván, tudomásul vétetik.

5. Szintén másodelnök úr előterjeszti az Akadémia I. osztályának indokolt kérelmét, a megbővítendő „Nyelvőr“ folyóirat évi segélyezésének 1500 forintra emelése iránt.

A kérelemben felsorolt indokok a felemelést igazolván, jelen évre 1500 frt fog a Nyelvőrré felvételni az Akadémia költségvetésébe.

6. Másodelnök úr jelentést tesz az Akadémián követelt adóhátralékok iránt, melyek, daczára a dunaparti új házak részére törvény által biztosított húsz évi adómentességnek, nemcsak a bérháztól, de a palotától is követeltetnek, a nélkül, hogy a k. pénzügyi igazgatóság a már többször sürgetett részletes kimutatást e hátralékok iránt megküldené.

A főtitkár előmutat egy az Akadémiához közelebb érkezett adóhátralék kimutatást, mely is áttétetik jelentő másodelnök úrhoz a végre, hogy azt átvizsgálván, egyenesen a kir. pénzügyminister úrhoz folyamodva, igyekezzék az Akadémiát e méltatlan követelések terhe alól felszabadítani.

7. Az Akadémia III. osztálya pártolva terjeszti fel Nendtvich Károly r. tag folyamodványát, melyben ez, a tervezett, de elbontott akadémiai laboratorium most használatlan gőzkészülékét a polytechnicum laboratorium számára 50 forintért átengedtetni kéri.

Mint országos hazai tudományos intézetnek, a felajánlott ár mellett átengedtetik.

8. Olvastatott Toldy Ferencz igazgató tag úr következő jelentése:

»Tekintetes Igazgató Tanács! Méltóztatott alúliirtat megbízni, hogy Ybl úr által kijelölendő egy építész maga mellé vevén, Széphalomra ránduljon, s az emléképület és mellékkert megszemlélése után róla jelentést, azok befejezése tárgyában pedig véleményt terjesztszen elő.

Ennek folytán Ybl építész rajzirodájában megjelenvén, először is a széphalmi emléképület terveit kértem elé: mire azt az értesítést vettem, hogy azok Koch és Szkalniczky építészeknél vannak, kik a kivített 1868-ban Ybl Miklóstól átvevén, az építkezés általok azon évben munkába is vétetett; a helyi viszonyok s a reménylhető építési összeghez képest általok módosított tervek szerint, Szkalniczky úr értesítése szerint, a föld- és kézműves-munkák Denk újhelyi építőmester vezetése alatt létesítettek, a kőfaragó-munkák Szelezky kőfaragómesteré alatt. Az épület beboltoztatott, a tetőnyereg feltétetett és bádoggal befedetett. Hátra volt még a felső világításnak üveggel befedése, a padozat a a falak burkolása, s a díszajtó elkészítése: de már ezek költséghiány miatt függőben maradtak. Minden elkészült munkák házilag kezeltettek, a fizetések az esetről esetre készített munka-kimutatások alapján Évva András úr, párszor gr. Andrassy Aladár által történtek, de kinek előlegei az elsőb-
bik úr által megtérítettek. S e befejezetlen állapotban maradt az egész mostanig, midőn Szkalniczky urat kísérőül felkérvén, az utat november 8-án és 9-én együtt megtettük.

Évva úr volt szíves bennünket Széphalomra kivinni. A mint az országúton kis fél óra alatt Bányácskához közelítettünk, a falu mellett nyugotnak — az országúttól balra párhuzamosan emelkedő hegy keleti oldala alján nem ugyan többé a régi

francia mausard tetős avitt kastélyt, nagy írónk egykori működő és szenvedő helyét, falusias disztelen melléképületeivel, melyek teljesen eltakarítottak, hanem egy, szerencsésen választott ponton álló görög stílusú tempelt pillantottunk meg, melynek főtengelye az ellenes hegylánczok között az azokon túl messze elterjedő rónára kilátást engedő nyílásnak van irányozva. Az ezt körülvevő, műkertészi rendezést váró, s nagyjából részben élő sövénynyel kerített területen dél felé a síremlék volt észrevehető; annak felső nyugati szélén egy új gazdasági épületnek, mely homlokával csakugyan nyugatra van fordúlva, hosszú fala elválasztja az emlékkertet a gazdasági udvartól, éjszakra egy kertet szlak áll, melynek lakójára az egész (leendő) emlékkertre, a síremlék és kőtűs sírra, úgy az emlékházra való felügyelet van bízva, mely a késő őszi idő daczára még zölden mosolygott ránk, tisztán tartja, a síremléket pedig s a sírokat, jól ápolott virágokkal körül foglalta, híven gondolja.

Az emlékház egy joniai dipteros alakjával bír; két-két pillér közt alkalmazott oszlopok által képzett elő és hátsó nyílt csarnokkal, míg belseje egy hosszúkás négyszögű cella, melyet egy általa felveendő mellszobor számára rendelt félkörű apsis zár be, felülről világítja.

Az egész épület, teljes magosságában, faragott kővel van borítva, az oszlopok és pillérek szintén tömeges faragott kőből emelkednek, rajtuk a hegyes csúcsmező megett köpárkánynyal ellátott és horganyal borított tetőzettel bíró szerkezet fut végig. Mindez a mint hogy a legpontosabb kivitelet mutatja, mely a munkaközben gyakran odarándult Koch építész gondjának köszönhető, úgy teljes épségben is van, semmi ülededésnek legkisebb nyoma, semmi repedések, semmi oly hiány, mely netán felületes munkára mutatna; sőt daczára annak, hogy a fedetlen felső világítás az esők az apsisnak még burkolatlan felületére hatottak, mégis a víz a szorgalmasan készült víz-elvezető csövek által elvezettetvén, az időjárás befolyása az épület tömegét káros lehelletével nem érintette. Csak a gondosabb vizsgálat vesz észre egyes kölapok és párkányok szélein részint az építés alatt ki nem kerülhető csekély sértéseket, részint itt ott tán a fagyok által okozott csekély mállást: mely utóbbiak részben a kőnek nem egyenlő minőségéből eredvén, Szkalniczky úr állítása szerint épen nem fordulnak elő nagyobb mérvben, mint bármely más, péld. sósokúti kőből épült tárgynál is, s a szokott és minden épületnél szükséges végátdolgozáskor legkisebb nehézség nélkül kijavíthatók. A faragott kölapok egyes, úgy a csarnokot képező oszlopszarak ködarábjai közti hézagok helyenkint színre nem egyező vakolattal vannak kikenve; mely hézagok a végelkészítésnél kitisztítandók, és egyszínű vakolattal lesznek ellátandók.

Szkalniczky úr lajtorján a tetőre is felment, s megvizsgálván a horganyfedést, két helyen csekély sérülést talált, mely a főpárkánynak két fölajján csekély nedvfoltokat okozott. E hiánynak mielőbbi kijavítása tehát, a felső világításnak ideiglenes, de a tavaszi viharoknak ellenálló deszkafedél elkészítése, sőt a bejárás homlokának is deszkákkal biztosabb elzárása kívánatos. Különböző jó lelkiismerettel s teljes örömmel jelenthetem, hogy az elsorolt, de említést alig érdemlő csekély hiányokon kívül, az egész építmény külső és belső szilárdságra és a kivitel szabatoságára és csínjára nézve valóban kifogástalan.

A mi már az egész, valóban classica mű befejezését illeti, hogy a mellszobor abba beállíthatassék, s az egész az idő s az évek emésztő erejével bizton szembeállhasson, Szkalniczky úr véleménye szerint szükséges lesz.

1) Kora tavasszal a felső világítást elkészíttetni, s az üvegezéssel együtt felrakni.

2) A bejárást záró műajtot még a tél folytán megrendelni, hogy az jun. közepe felé beakasztathassék.

3) A belső cella s a külső csarnokok gipszből készíthető szobrász munkái, a cassettek, szintén még e télen megrendelendők, és tavasszal elhelyezendők. Mindezek Pesten készíthetnek csak, helyben nem.

4) Hátra van a belső talajnak márványlapokkal vagy talán terazzóval borítása, s a belső falaknak stucco-márvánnyal való ellátása: ezen munkák csak meleg időben készíthetők sikeresen.

5) Az épület belső és külső tökéletes befejezése után egy ügyesebb köfaragónak át kell néznie a külső burkolatot s a köoszlopokat kiigazítani, hol szükséges; a hézagok is kitöltendők és kikenendők.

6) A mellszobor, ha még nincs munkában, sürgetve megrendelendő. S ez esetben az akadémiái ülésteremben álló mellszobor volna nagyobb mérvben, szintén márványban, kiviendő. Végre

7) A mennyezet festése, és

8) Az emlékház körül egy másfél öles lejtős köburkolat kell, az esővíz lehető elszármaztatására.

A mi az emlékkertet illeti, erre nézve Szkalniczky úr ekkép nyilatkozott:

Az egész első rész, melyet az épülethez felvezető főút vág által, épen nem fákkal, hanem bokros ültetvényekkel látandó el, nagyobb gyeptérek körül. Ellenben okvetlenül szükségesek sírtíri magas facsoportok a hátulsó részen, melyek azt nyugat felől az idő ellen is megvédjék, árnyékos sétatúl is szolgáljanak, de főképp setét háttért képezzenek a fehér emlékház mögött.

E magas facsoportok fognák a sírtelepet is körülkeretezni.

A kert körül a már megkezdett modorban az árok partja körkerítéssel erősítendő, e mögött eleven sövény fenntartandó, a felvezető útra nyíló főbejárás egy, az egész emlékkertnek és környezetének megfelelő kapuval látandó el.

A kerti munkák tervezete, egy jó fekrájsz felvétele után, valamely helybeli mérnök által mielőbb elkészíthető volna és részben munkába is vétethetnék.

A síremlékre nézve két fő megjegyzésem van. Első az, hogy a rajta álló urnának épen azon vékony része, mely az urna terhét viseli, annyira mállott, hogy tán egy két év múlva már terhe alatt enged. Második, hogy a gr. Dessewffy József által készült feliratok rajta oly disztelen vésetlílek, s oly orthographiával vannak, hogy méltán azt kérdezheti a finomabb érzésű vándor: ilyen volt-e Kazinczy hatása, még tisztelőjére is.

Kérdés tehát: nem kellene-e új urnát készíttetni, az emlékkő négy oldalába új kőtáblákat becszeszteni, s az eddigi feliratokat correcte és szépen rájuk metszteni?

Örvendő constatólom végül, hogy egyfelől a legszerencsésebb gondolatok egyike volt classicaei stílus tempelt emelni a classicismus legkifejezőbb példányának; s hogy szobra, mely valódi antic főt mutat, szintén teljes összhangban lesz azon helylyel, melyen állani fog.

És másodszor, hogy az emlékkertnek, Évva András úr hite szerint, nagy erkölcsi jövője van. Nemcsak hogy országút mellett levén, reménylhető, miszerint sok látogatója lesz; nemcsak hogy közel fekszik egy vasúttal bíró városhoz; hanem mert nagyon hihető, miszerint az maholnap Ujhelynek városligete lesz, mely nyáron elég kellemes és nem fárasztó séta, s szellemileg is hatni fog a látogatóra, s benne a honszeretet s az irodalom tisztelőtét táplálni. Pest, nov. 16. 1872. Toldy Ferencz.*

E jelentés a lényegre nézve örvendetes tudomásul vétetvén, az Igazgató Tanács, mind kiküldött tagja Toldy úrnak, mind Szkalniczky építész úrnak, ki csekély úti kiadása megtérítésén kívül semmi tiszteletdíjt nem igényelt, kifejezi köszönetét. A mi a hátralevő építési teendőket illeti: mindenekelőtt Évva András úr elnöki felkéréndő, hogy a horganyfedőlen mutatkozó csekély sérüléseket kijavíttatni, a felső világítást deszkafedéllel ideiglenesen befedetni, sőt a bejárás homlokzatát is deszkákkal biztosabban elzáratni sziveskedjék. A jelentés 1—8. száma alatti javaslatok pedig az épület befejezését illetőleg kiadandók Szkalniczky építész úrnak, s ő felkéréndő, hogy azokra nézve — kivéven a mellszobrot, melyre nézve Szkalniczky úr csupán a mérv meghatározására kéri fel — legfőlebb egy hónap alatt adjon be költségvetést, valamint a síremlékfelirat megújítása, s egy új urna készíttetése tárgyában is. Az emlékkertre nézve tett javaslatok tárgyalása akkorra halasztatik, ha majd az emlékkerthez szükséges terület megállapítva, és kihasítva lesz.

9) Sziutén Toldy Ferencz igazgató tag bemutatja Évva András úrnak írásbeli válaszát azon kérdésekre nézve, melyek az Akadémia ügyvédjének az octoberi igazgatói ülésen tárgyalt jelentése folytán — a Kazinczy-alap vagyonát illetőleg hozzá intéztettek.

Évva úr válaszirata, mellékleteivel együtt, kiadatik Hinka József akadémiai ügyész úrnak, hogy azok iránti véleményét és netalán észrevételeit terjeszsze az igazgatóság elé.

Második akadémiai ülés.

A II. osztály első ülése.

1873. jan. 13-án

H o r v á t h M i h á l y r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

11. (1.) *Dr. Veszeloyszky Károly* árvaváraljai orvos, mint vendég, fölolvassa ily című dolgozatát: „Statistikai Tanulmányok hazánk közegészségügyi állapota fölött.” Kivonata a következő:

Közegészségi szempontból tett statist. tanulmányaiból meríti azon véleményét, hogy tulságos halandóságunk miatt veszély fenyegeti a hazát.

1840—65 terjedő időközből (melyben először hagymázjárvány, a burgonyarothadás következtében inség, sőt éhség is uralkodott, több háború folyt le, 1848—57. dühöngött a cholera) 17 nyug. európai államban 8—25, sőt 30 évi halálozást vesz fel (mely idő alatt 70 milliónál több haláleset fordult elő), minden államból azon évet választotta ki, melyben ott legnagyobb volt a halálozás, s ezen halálozások átlagával = 2,8% összehasonlította az 1852—59. és 1864—65, tíz évi átlagos halandóságunkat, s kitűnik, hogy államunkban tíz évi átlagban 100 ezernél, — 1865-ben, mint legkedvezőbb halandósági évünkben pedig 39 ezernél több halt meg. Ezen tulságos halandóságot legnagyobb részben a rendezetlen közegészségi ügynek, s ennek következtében hiányos

kezelésének tulajdonítja. Az értekező idéz több megyét, melyekben a külön ajkú nép 1857—70-ig 14—20%-kal szaporodott, míg a tisztán magyar ajkú megyékben csak 8—11, Tolnában csak 2,25%-kal.

Számos táblázaton feltünteti államunk egyes részeinek, több nemzetiségnek, és valamennyi hitfelekezeti lakosoknak igen különböző, részben tetemesen eltérő halálozását; az általa felvett 6 évi átlagos számítás szerint a magyar faj 51%-kal járul az elhunytak összegéhez, holott a népszámnak kisebb felét teszi. Hat évi statist. hivatalos adatok alapján kimutatja az értekező, hogy a Királyhágón inneni magyarok születési %-ka nagyobb, mint bármely művelt európai államban és mint hazánk többi nemzetiségeinél, de roppant halálozásuk miatt igen lassan növekedik számuk. Kimutatja továbbá, hogy nemcsak a gyermekek halálózása tetemesen nagyobb, mint 19 nyug. európai államban, hanem a magasabb korúaké is; 1852—59-ig az öt éven aluli gyermekek halálózása, viszonyítva az élön születettekhez, a Bach alatti megcsonkított Magyarországon nagyobb volt, mint Bácsban és a Bánságban, hasonló képen az öt évnél idősebbek halálózása is; viszonyítva az öt éven felüli lakossághoz. Adatokat hoz fel továbbá arra, hogy hazánkban 21—26 éves férfi népessége (a kedvezőbb halandóságú 1857. évben) nagyobb számban halt el, mint az angol seregnél hazájukban szolgáló hottentottok és hinduk. Értekező szerint cholera-ban az orosz európai államban sem halt meg aránylag annyi ember 1848-ban, midőn ott inség is volt, mint hazánkban 1855-ben.

A nagy halálozás következményének tartja a rövid közép életkort 25—32 évet, e szerint ez 2 év 4 hóval rövidebb, mint 19 nyugat európai államban átlag véve. Dr. Engel után fejtegeti a közép életkornak inproductiv (15 éven alul) és productiv évekre való felosztását. Egy népcsalád fentartása azon alapszik, hogy minden nemzedék visszafizesse a következőnek azon tőkét, melybe inproductiv korú fentartása került, ezt meg is teszi az által, hogy azt a következő nemzedék nevelésére fordítja, de mivel a népszám nem helytálló, hanem a születések fölöse által növekedik, a tőkét még azon felül növelni is kell. A tőke visszafizetése- és nevelésére a határidő ki van tűzve minden népnél a közép életkor által. Ezt egy számművelésben alkalmazza hazánkra: egy embernek mindennemű szükségei fedezésére s fentartására évi 50 firtot vesz fel átlagban, s kimutatja, hogy egy évvel hosszabb életkor mellett egy nemzedék 512 millióval, évenként 22 millióval többet fordíthatna productiv célokra. Ha ellenben egy évvel rövidebb volna, akkor 26 millióval kevesebbet fordíthatna évenként productiv célokra, ez esetben kénytelenek a productiv korban állók rosszabbul ruházkodni s táplálkozni, a magasabb műveltségről lemondani, a következő nemzedéknek azon nevelést sem képesek adni, melyben ők részesültek, kénytelenek a gyermekeket idő előtt elvonni a neveléstől s munkakeresetre szorítani, így idővel gyengébb, egészségtelenebb, kevésbé életképes gyermekek nemzetnek, minék következtében elsatnyúl a nép, s növekedik a halálozás. Ezen eset aligha nem alkalmazható hazánkra, s hogy más culturállamoktól minden tekin-

tetben oly nagyon elmaradtunk, annak oka rövid közép életkorunk. E szerint a nemzet vagyonosodása és elszegényedése legszorosabb viszonyban áll a közép életkorral. Az állam nem gondoskodhatik jobban, mintha azon tőkét, melyet a lakosság népgazdasátszerűen képvisel, fentartja s növeli, ezen tőkének legjobb felhasználására való törekvés identicus a közegészség előmozdítását, s ez által az élet hosszabbítását célzó gondoskodással. Franciaországban 8 embernek kell eltartani 3 gyermeket, 19 nyug. európ. államban átlag 6 embernek 3 fogyasztót, nálunk 5 embernek 3 fogyasztót.

Még rosszabbul áll közép élettartamunk, azaz: az elhunytaknak közép életkora. Ez Norvégiában 36 év 7 hónap, 18 nyug. európai államban átlag 30 év 11 hónap, hazánkban 21 év 11 nap (tiz évi átlagban véve). A tulságos halálozás által okozott kárt 13 millió frtra teszi mint *damnum emergens*, és 52 millióra évenként mint *lucrum cessans*, itt is csak 50 frtra véve egy embernek egész évi fentartását.

Értekező szerint a nép életereje fogy; ezt következteti a tulságos halálozásból, a rövid közép életkorból s élettartamból; ennek bizonyítására előhossa, hogy 1857–70-ben évenként kisebb volt a népszaporodás, mint 1850–57-ben, midőn pedig két évben a halálozás felülmulta a születések számát egész országunkban, mi 1857–70-ben alig történt: — hogy Rau szerint a harminczas évek előtt 2,4% volt a gyarapodás, e szerint 29 év alatt megkétszereződhetett volna számunk, holott ez 1785 óta sem történt meg, ehhez még vagy 27 év kell, más államok pedig sokkal kisebb születési % mellett 60, 50, 30 év alatt megkétszereződtek. Anglia 80 év alatt (betudva a kivándorlottakat) megháromszorozta a népszámot.

Az egy év alatt születetteknek fele más államokban eléri vagy megközelíti a 30-ik korévet (némelyikben a 40–44-iket), a társországokban és a végvidéken a 30, Erdélyben a 25, hazánkban csak a 20-kat; a rutheneknél és németeknél a 30, a tótoknál a 20, Királyhágón inneni magyaroknál fele sem éri el a 15-ik korévet. 12 nyug. európai államban átlagban 26 %-ka az elhunytaknak túlélte a 60-ik évet, hazánkban csak 12 %.

Fejtegeti a statisticusok által felvett halálozási tényezőket, s azt találja, hogy ezekből nem lehet megfejtteni tulságos halandóságunkat; értekező szerint az orvosok sem tudhatják positive tulságos halálozásunk okát, mert magán a betegen csak a betegség természetét, lényegét lehet észlelni, annak okait a hely színén, a külvizonyokban kell keresni és kémleni.

A gyógytudománynak fő és utolsó célja az egészség levón, ezen cél elérésére nálunk eddig a fő-, s majdnem egyedüli súlypont a betegek gyógyítására helyeztetett; ezentúl hasonló gondot kíván fordíttatni a megakadályozható betegségek elhárítására.

Értekező szerint 1839-ben William Fatt kijelenté, hogy Angliában és Walesben 30 czerrel lehet csökkenteni a halálozást, az eddig tett egészségügyi intézkedések folytán ugyanott a halálozás csökkent is már

annyival; ennek kapcsában állítja, hogy nálunk 90 ezerrel lehet csökkenteni a halálozást évenként, a nélkül, hogy ezt tártaná a netovábbnak.

Hogy tulságos halandóságunknak eleje vétethessék, arra nézve szükségesnek tart egy jól szervezendő orvosi statistikát, oly célból, hogy különösen a járványos betegségeknek (melyek sokkal erősebben dühöngnek nálunk, mint más államokban, s a melyek a közegészségi állapotnak legérzékenyebb fokmérője- s egyszersmind egy népcsalád prosperitásának fontos criteriuma gyanánt vehetők) eddig ismeretlen okait idővel ki lehessen nyomozni. Idézi a pestist, mely keleten 1845 óta megszűnt, s nem mutatkozott eddig, miután annak okai elhárítottak.

Értekező szükségesnek tartja, hogy minden egyes halálesetnek oka regisztráltassék, a mint ez több államban, különösen Angliában és Belgiumban régen történik, hol egyetlen ember sem hal meg orvosi segély nélkül (a rögtöni halálesetet kivéve), míg nálunk talán 80 %-nál is több hal el a nélkül, hogy orvosi segélyt vett volna igénybe.

Mindezekhez országos törvény kívántatik, s azért értekezése végén esdő szavakat intéz a törvényhozó testhez, hogy egyszer valahára rendezze korszerűen a közegészségi ügyet hazánkban, s miután az előadottak nyomán ezen tulságos halálozás remélhetőleg úgy a törvényhozó testnek, mint a kormánynak tudomására jön, biztosan reméli, hogy ez mielőbb meg is fog történni.

12. (2.) Osztályelnök jelenti, hogy a mult évi decemberhó 31-kén beérkezett és a II. osztály körébe tartozó pályaművekre a következő bírálók kértettek föl.

a) *Sztrókay-féle pályaművekre*

Tóth Lőrincz

Wenzel Gusztáv r. t.

b) *Az anthropologiai pályaművekre*

Molnár Aladár

Haberern Jonathán l. t.

c) *A logikai pályaműre*

Horváth Cyrill t. t.

Domanovszky Endre l. t.

Tudomásúl vétetik.

13. (3.) Felolvastatik a II. osztály január 11-én tartott értekezőletének jegyzőkönyvéből a következő pont: »*Hunfalvy Janos* r. t. előadja következő indítványát: Eszközölje a M. T. Akadémia egy általános történelmi atlasz kiadását magyar nyelven, magyar magyarázó szöveggel; oly formán, hogy az több, hazánk határait és állapotát a különböző korszakokban lehető híven és részletesen feltüntető térképet is tartalmazna. Ez utóbbiak önálló tanulmány alapján, a többiek a külföld legjelesebb térképeinek fölhasználásával, szerkesztetnének.«

Az osztályértekezőlet méltatván ily magyar történelmi atlasz szükségességét mind az iskolákra, mind pedig a közönségre nézve, elhatározta, hogy

a) Az indítványt ajánlólag a M. T. Akadémia elé terjeszti.

b) A II. osztály szakférfiakból bizottságot fog kiküldeni, mely az indítványozott történelmi atlasz kiadásáról és szerkesztéséről részletes javaslatot fog kidolgozni és a II. osztálynak előterjeszteni.

c) Az Igazgató Tanácsot föl fogja kérni, hogy a történelmi atlasz előmunkálatainak költségeire az 1873-ik évi költségvetésbe 1000 forintot fülvegyen.

Az osztály *Hunfalvy János* r. tag indítványát az osztályértekezlet határozataival együtt egyhangúlag elfogadja és magáévá teszi.

Ugyanakkor

Ö s s z e s ü l é s.

Csengery Antal akadémiai másodelnök úr elnöklete alatt.

15. A főtítkár jelenti, hogy Horváth Mihály rendes tag úrtól, mint a bécsi világkiállítás tárgyában az Akadémia részéről kinevezett bizottság elnökétől levelet vett, melynek mellékletéül közli a világkiállítási magy. orsz. bizottmány végrehajtó bizottsága elnökének — Korizmic László úrnak választát azon kérdésre, vajon más tudományos Akadémiák megjelennek-e kiadványaikkal a világtárlaton. A felelet az, hogy a bécsi 1873-ki világkiállításra sem a bécsi tudományos Akadémia, sem ehhez hasonló intézet kiállítóul nem jelenkezett; azonban fölkéri Horváth Mihály urat, igyekezzék a vezetése alatt álló kiállítási bizottság kebelében oda hatni, hogy a M. Tudom. Akadémiának legalább azon kiadványai, melyek általánosabb érdekűek, a bécsi tárlaton kiállítatlassanak.

Az Akadémia, mint kiállító, maga nem kíván megjelenni a bécsi világtárlaton; azonban szívesen megengedi, hogy a kiállítási országos bizottság azon osztálya, melyre a könyvkiállítási ügyek bizattak, jelölje ki az Akadémia kiadványaiból azokat, melyek kiállítását czélszerűnek véli, és állíttassa ki; az Akadémia örömet szolgál a szükséges példányokkal, de a kiállítás egyéb terheit viselni nem hajlandó.

16. Olvasztatott Pesty Frigyes l. tag azon kérélme, hogy miután biztos tudomása van a b. Révay-család levéltárában Sztjavnicskán Túrócsmegyében létező, s a hajdani Bodrogh s Valkó vármegyékre vonatkozó egy-egy csomag oklevélről: az Akadémia eszközölne ki báró Révay Simon úr ő méltóságánál, hogy azokat lemásolás végett megnyerhesse, minthogy épen a régi letűnt megyékről szóló munkán dolgozik.

Az Akadémia fel fogja kérni b. Révay Simon urat az iratok Pestre küldése iránt.

17. Másodelnök úr jelenti, hogy a mai összes ülés fő tárgya azon bizottsági javaslat, mely egy, a külföld számára idegen nyelven szerkesztendő akadémiai Értesítő iránt benyújtva, a tagok közt nyomtatásban kiosztatott, azonban tekintve e tárgy kényes voltát, czélszerűbbnek vélné e javaslatot először zárt ülésben vitatni meg.

Elfogadtatik a s az ülés pár percze felfüggesztetik.

Zárt összes ülés ugyanakkor.

18. Olvasztatott az idegen nyelvű Akadémiai Értesítő tárgyában kiküldött bizottság 1873. január 4-kén tartott ülésének jegyzőkönyve, mely szerint a bizottság a III. osztály értekezlete által beadott és a decemberi összes ülés által jelen bizottsághoz áttett javaslatra megtévén módosításait, — illetőleg a függőben hagyott kérdéseket, mint a nyelv, melyen az Értesítő szerkesztendő lenne, eldöntvén; — az így módosított

és saját munkálatának elfogadott javaslatot most már nyomtatásban is — az összes ülésnek bemutatja.

Miután a kifejezett általános vitában a nagy többség oda nyilatkozott, hogy bár egy oly közlöny szükséges voltát, mely Akadémiánk tudományos működésével a külföldet megismertesse, kétségbe nem vonja, s egy ilyennek létrejövését még anyagi segítséggel is támogatni kész; azt azonban soha meg nem engedi s az Akadémia alapszabályai is kizárják, hogy az Akadémia, mint ilyen, más mint magyar nyelvű folyóirat szerkesztésére tekintélyét s hivatalos közreműködését kölcsönözze; ily értelemben határozottat:

Az Akadémia osztályai hívassanak fel 3—3 tag választására egy új bizottságba, mely megalakulván s elnökét megválasztván, vegye a tárgyat új tanácskozás alá, és találjon módot egy oly Értesítőnek javaslatba hozására, melynek kiadása és szerkesztése az Akadémia alapszabályaival összeütközésbe ne jöjjön.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S I T Ő J E.

Harmadik akadémiai ülés.

a III. osztály első ülése.

1873. január 20-án.

Sztoczek József r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

20. (1) *Than Károly* r. t. A »vegyértékek törvényéről« czimű értekezést olvasott fel.

Előre bocsátván, hogy a tárgy nagy terjedelménél fogva lehetetlen egy akadémiai előadás keskeny keretében a kérdéses törvény teljes levezetési módját kifejteni és megalapítani; ez oknál fogva leginkább arra szorítkozott, hogy ez irányban tett kutatásainak eredményét közölje, míg a levezetés részleteinek ismertetését a kéziratban beadandó terjedelmes értekezésben teszi közzé.

Mintegy 12 évvel ezelőtt az Akadémiához benyújtott értekezésében kimondotta, hogy a vegytudomány legfontosabb feladata a vegytani jelenségeknek megmagyarázása, erőműteni elvek alapján. Ily iránybani kutatásokat azonban a régi rosszul berendezett vegytani intézetben lehetetlen volt eszközölni, és így ezeknek megkezdéséhez csak az új intézetben lehetett hozzá fogni. E kutatásoknak célja az egyes testek vegyi erélyére vonatkozó törvények felismerése, melyek ha egyszer ki lesznek fejtve, a vegytudomány legnagyobb fontosságú részének a »vegyerélytannak« fogják alapját képezni. Értekező ez irányban megkezdett első kutatásainál azt tapasztalta, hogy mindaddig, míg az ugynevezett vegyértéktanban ujabban felmerült határozatlanság tisztába hozva nincsen, alig lehetséges az általa megkezdett irányban biztos sikert remélni. E határozatlanság oka értekező felfogása szerint leginkább abban rejlik, hogy azon jeles német vegyészek nagyobb része, kik a vegyértéktant, mély elmeéllel és bámulatos szorgalommal, megalapították és kifejlesztették, majdnem mindig kizárólag a hypothesisek alapján működtek, midőn az általuk rendkívüli gonddal kiaknázott tapasztalatok általánosításáról volt szó. Értekező ez oknál fogva megkísértette, vajon lehetséges-e a vegyértéktanra vonatkozó tények közötti összefüggést a hypothesisektől függetlenül felismerni, és ezen összefüggést egy általános érvényű tételben kifejezni. Szerző azt hiszi, hogy ezen nehéz feladatot, a vegyértékek törvényének általa formulázott alakjában megközelítette.

A törvény egyelőre csupán az illékony testekre vonatkozik, ámbár alig szenved kétséget, hogy alkalmas módosítások mellett, később a cseppfolyó és szilárd testekre is kiterjeszthető lesz.

Értekező szabatosan meghatározta az egyenérték (aequivalens) fogalmát, mely alatt valamely alkatrésznek azon legkisebb súlymennyiségét érti, mely egy súlyrész könnyenyl, vagy $35\frac{1}{2}$ súlyrész chlorrall képez vegyületet. Ezután felemlítette, hogy az ugynevezett vegyérték fogalmát és az evvel szoros kapcsolatban levő gyöknek és a paránynak fogalmát tapasztalatilag csak úgy lehetséges megállapítani, ha az egyenértékek fogalmát a sűrűség fogalmával vetjük egybe. Ha e fogalmak tapasztalatilag szabatosan megállapíthatók, akkor ezek segítségével maga a vegyértékek törvénye is tapasztalatilag vezethető le.

A czélt legkönnyebben elérhetjük, ha a légalaku testek egyenlő térfogatainak, legczélszerűbben 2233 köbcentimeternek, (mintegy $2\frac{1}{4}$ liter) súlyát grammokban kifejezve vesszük tekintetbe. E mennyiséget »légtérsúlynak« nevezzük. Ha bármely vegyületnél a légtérsúlyban foglalt elemi alkatrészek mennyiségeit az illető egyenérték-súlyok által elosztjuk, mindig aránylag egyszerű egész számok jelenkeznek hányados gyanánt, melyek kifejezik, hogy a vegyület légtérsúlyában foglalt alkatrész mennyiségében mekkora az egyenértékek száma. Ezen egyenértékek száma némely elemeknél egynek, másoknál kettőnek, ismét másoknál 3-nak, 4-nek stb. egyszerű sokszorosai; a szerint a mint maguk az elemek a jelenleg divó beosztás szerint egy, két, három vagy négy vegyértékűek.

Mintán az ekként nyert adatok alapján a parány és gyök fogalmát meghatározta, vegyértéknek nevezte azon számot, mely kifejezi, hogy a légtérsúlyban foglalt alkatrészmennyiség (a gyöksúly egyszerű gyökök-nél a paránysúly) tényleg hány egyenértéknek felel meg. Concreten szólva : a vegyérték azon szám, mely kifejezi, hogy a légtérsúlyban foglalt alkatrész mennyisége a valóságban hány súlyegység könnyenyl, vagy hányszor $35\frac{1}{2}$ chlorrall képez egy légtérsúly vegyületet.

Ha bármely jól ismert vegyület képletét tetszés szerinti két részre osztva képzeljük, a tapasztalás bizonyossága szerint az ekként keletkezett két rész vegyértéke egyenlő. Hogy e két részt egymástól megkülönböztethessük, értekező őket a »belső« és »külső alkatrész« nevével jelöli meg. E szerint a vegyértékek törvénye a következő tételben fejezhető ki :

Minden vegyületben a külső és belső alkatrészek vegyértéke egyenlő.

Értekező ezután kifejtette az összefüggést, mely ezen törvény és az ugynevezett Gay-Lussac-féle térfogati törvény közt létezik, és ezen összefüggést egy egyenlet által fejezte ki. Mintán a kezdetben említett fogalmak és adatok alapján, ezen egyenletet képző mennyiségek értékeit részletesen meghatározta, előadta, hogy az ekként nyert egyenlet, a légalaku testekre nézve a legáltalánosabb és egyesített kifejezése azon törvényeknek, melyek eddigelé az állandó — sokszor — és kölcsönös súlyviszonyok, valamint a légalaku testek térfogati törvényének nevezete alatt is-

meretesek a vegytanban, és ez oknál fogva az említett egyenletben kifejezett összefüggés helyesen volna »vegyszulytani törvénynek« nevezhető.

A fönérített egyenlet segélyével előre ki lehet számítani azt, hogy két vagy több vegyi elem közt miféle illékony vegyületek létezhetnek, és melyek nem létezhetnek. A tapasztalás csakugyan bizonyítja, hogy a jól ismert illékony vegyületek mindegyike bennfoglaltatik a kérdéses egyenletben. Azonban némely igen csekély számúak kivételt látszanak tenni.

Ezek közé tartozik az ugynevezett légenyéleg (Oxydum nitrogenii), melynek képlete (NO) az egyenlettel ellenmondásban van, a mennyiben az egyenlet szerint ezen vegyületben 1 paránsúly könenynek is kell befoglaltatnia, úgy hogy képlete NOH legyen. Vajjon a törvény e következménye a valósággal megegyezik-e, előadó az által vizsgálta meg, hogy phosphorsav és chlorcalciummal szárított légenyéleget a Geiszler-féle szivattyú segélyével egy szinképcsőben $\frac{1}{2}$ milliméternyi nyomás alatt a Rhumkor-féle gép segélyével a villanyosság hatásának vetett alá, és a szinképkészülékkel észlelte a változásokat. E kísérletekből nagy valószínűséggel kiderült, hogy a légenyéleg csakugyan könenyt tartalmaz és hogy valódi képlete az lesz, melyet a törvény követel. Értekező megbizása folytán Lengyel egy. tanár ur ez irányban tett mennyiségi kísérletei is határozottan támogatni látszanak e következtetést; azonban e kísérletek nem lévén még befejezve, azokról megelőzőleg értekező nem kívánt szólni. Ha e kísérletek biztos és kedvező eredményt adnak, úgy a törvény formulázásának helyességét fogják bizonyítani.

A vegyértékek törvényének kérdése már évek óta foglalkoztatja a vegyészeket, különösen Kekulé tanárnak a vegyértéktan kitűnő megalapítójának kezdeményezése óta. Azonban az eddig ismert formulázások, különösen a Meyer Lothár tr. által ez irányban eszközölt nagybecsű dolgozatok is, csaknem kizárólag hypotheticus természetűek voltak, míg az értekező által levezetett törvény, a hypothesisektől független és az eddigiek-nél általánosabb. Épen e körülményben rejlik annak becse, úgy hogy alig lehet a felett kételkedni, hogy a fogalmak tisztázására és az e téreni haladásra jótékony befolyást ne gyakorolna.

E törvény elméletének, és az anyag benső szerkezetére vonatkozó következményeinek további kifejlesztését értekező fentartotta magának, kijelentvén, hogy az ez irányban folytatott kutatásairól annak idejében jelentést tesz az Akadémiának.

21. (2) *Fest Vilmos* r. t. »A közlekedési eszközök rendszereiről és az ezek közötti helyes választásról« értekezett.

A kereskedelem, ipar és szellemi mozgalmak ama számos vívmányai, melyeket a lefolyt évtizedekben leginkább a közlekedés fejlődésének köszönhetünk életünk anyagi és socialis haladása érdekében, méltán állítják eléink azon közel fekvő kérdést, vajon a különféle összeköt-

tetési módozatok közül, melyiknek adassék, mint olyannak az elsőbbség, mely a kitűzött cél elérése, azaz : a forgalom könnyebbitése és emelése tekintetéből a legkedvezőbb elemekkel bír? vajon tehát más szóval előnyösebb és czélszerűbb-e bizonyos helyi és életviszonyok közt vizitát nyitni, vagy inkább vasutat létesíteni, vagy pedig egyszerűen műi kőnthoz folyamodni?

A felelet általános érdekű, de hazánkra nézve a hol még csak küszöbén állunk a közlekedési fejlődésnek és szükségképen milliók fordíttatnak új meg új közlekedések előteremtésére, kiváló jelentőséggel bír.

Általában állitható, hogy a közlekedési rendszerek egyik vagy másik neméhez kötött előnyök vagy hátrányok összege döntőleg hat a választásra, döntőleg nevezetesen :

1. A helyreállítási tőkének nagysága és jelesen :

2. A szállítási bér, mely természetesen függvénye levén nem csak az előállítási tőkének, hanem a fentartási és üzleti költségnek is, ama tényezők közt első helyet foglal el.

A telepítési költségek nyilván felette különbözök, akár kőut, akár csatorna, akár vasut forog kérdésben.

Hazánkban egy mértföldnek kiépítése körül kedvező helyi viszonyok közt mintegy 40,000 forintba; köhiányban szenvedő vidékein 100,000 sőt 300,000 forintba; a fentartás évenként és mértföldenként 1000 egész 20,000 forintba.

Költségesebb a hajózási csatornák építése, mértföldenként legalább 350,000 egész 1.000,000 forintot igényelvén. A fentartás ennek 5—6 százalékára tehető.

A fővasutak közönséges körülmények közt legalább 600,000 forintba kerülnek, az építési nehézségek növekedésével az első telepítvény aránylagosan sokkal költségesebb. A fentartási kiadás 1.25, 2 sőt több százalékát teszi az előállítási költségnek: az üzlet mintegy 50 százalékára rug az összes bevételnek.

A kő- és vasutak választására nézve összehasonlítást teendők, legyen K az építési tőkének kamatozása; A az általános fentartási költség; F az évi forgalom, F.r a szállítás költsége, S pedig az összes költség mázsa és mértföldenként, tehát lesz

Kőutra nézve :

$$I. S_m \times F_m = K_m + A_m + F_m \times r_m$$

vasutra nézve :

$$II. S_n + F_m = K_n + A_n + F_n \times r_n$$

tehát :

$$III. S_m = \frac{K_m + A_m}{F_m} + r_m \text{ és}$$

$$IV. S_n = \frac{K_n + A_n}{F.n} + r_n$$

Ha $S_m = S_n$, akkor kell, hogy legyen $F_n = p \cdot F_m$ és lesz :

$$V. p = \frac{K_n + A_n}{K_m + A_m + F_m (r \cdot m - r_n)}$$

Ha például a szóban levő győr-soproni vonalon egy kőut kerülne mértföldenként :

100,000 forintba
 az 5 % kamatozás tenne
 $K_m = 5000$ forintot.
 $A_m = 4000$ forintot.
 a szállítási ár mértföldenként
 $r_m = 0.04$ forintot ;

a vasuton pedig az építés
 $A_m = 600,000$ forint.
 $K_n = 30,000$ forint.
 $A_n = 12,000$ forint és
 $r = 0.004$ forint akkor :

$$p = \frac{30,000 + 12,000}{5000 + 4000 + 600,000 (0.04 - 0.004)}$$

az az $p = 1.37255$.

Ebből következik, hogy a győr-soproni vonalon évenként $1.37255 \times 600,000$ vagy is 823,530 mázsát kellene szállítani, hogy a szállítási költség ugy vaspályán, mint kőuton egyenlő legyen.

Ezentul a vasuti szállítás annál olcsóbb lehet, mennél nagyobb a forgalom a végső határ vasuton 0.004 forinton állapodván meg, holott a kőutoni szállítás még mindig 0.04 forintot igényelne.

Hasonló kombinatio tehető a csatornák és vaspályák, vagy csatornák és kőutak közt.

Azon specialis kérdésnek : vajon tanácsos-e államgazdasági tekintetből bizonyos irányban új kőutat építeni vagy nem, a következő képlet felel meg

$$VI. K = \frac{M (m \cdot n - r) - P}{K}$$

melyben az új ut létrehozatalából a szállítás körül háramló kár megtakarítás, kamatozása = k ; az egész uthosszának n részén át szállítandó évenkénti mázsza szám = M , a forgalomtól független fentartási költség = P , a forgalomhoz egyenes arányban álló pedig = $r \cdot M$, végül az új ut építési költsége = K , és az új uton elérendő hasznos eredmény mázsza és mértföldenként = m .

A képletben előforduló egyes mennyiségek meghatározására nézve megjegyezhető, hogy K p és r részint tapasztalásból, részint számítás útján nehézség nélkül megállapíthatók. Hazánkban például egy mértföld utnak építése igényel rendes körülmények közt 60,000—80,000 forintot, igen kedvező viszonyok közt 40,000 ellenben, kőszegény vidéken 250,000 sőt még több forintot is.

A fentartás pedig

$P + r.M = 500 + \frac{M}{170}$ forintra tehető; e szerint kerülne tehát: az évi szállítást például 595,000 mázsára téve, az illető utnak fentartása

$$F = 500 + \frac{595,000}{170} = 4000 \text{ forintba.}$$

Ha felteszszük, hogy aállítás részben kőpályán, részben pedig még csínálatlan uton eszközöltetik, az egy mázsa állítási ára az üres szekér visszautazását bele értve lesz:

$$\text{VII. } S = \frac{n. 4. H}{R. c. t. \left(3 - \frac{R+T}{k} q \right)^2} + \frac{n. 4. H}{R. c. t. \left(3 - \frac{T}{k} q \right)^2} + \frac{n. 4. H_1}{R. c. t. \left(3 - \frac{R+T}{k} q_1 \right)^2} + \frac{n. 4. H_1}{R. c. t. \left(3 - \frac{T}{k} q_1 \right)^2}$$

Ezen ár minimummá válik, ha az R rakodmáynak legelőnyösebb értéke lesz; ez a következő egyenletből legegyszerűbben helyettesítés utján található; ugyan is

$$\text{VIII. } \left(\frac{3. R + T}{k} q - 3 \right) H - \frac{H}{\left(3 - \frac{T}{k} q \right)^2} + \left(\frac{3. R + T}{k} q_1 - 3 \right) H_1 - \frac{H_1}{\left(3 - \frac{T}{k} q_1 \right)^2} = 0$$

Ezen képletekben — a állítási ár = S egy-egy mázsa és mért-földre vonatkozván — H + H₁ szintén kivétel nélkül egy egész mért-földnek felel meg.

R — mint mondatott — a legelőnyösebb rakodmány; T az üresen visszamenő szekér, a takarmány és kocsinak holt terhével; H a kiépített, ellenben H₁ a csínálatlan utrészlet; q és q₁ az ellenállás együtthatója kész illetőleg nyers állapotú uton; továbbá c egy lónak közép sebessége, k annak közép vonó ereje, s t napi munkájának közép tartama.

A mezei gazdaság üzetére figyelemmel levén, egy lónak vonóereje 100 fontra, közép sebessége 4 lábra, napi munkaideje 8 órára, egy napi munkájának értéke a jármű és kocsisra eső költséggel együtt o. é. 2 forintra s végül az ellenállási együttható q és q₁ jó kőuton $\frac{1}{24}$, nyers uton pedig, $\frac{1}{12}$ -ed részre tétetvén, a következő táblázatban nyolcz külön esetre nézve számított ki a állítási ár, más érdekes adatok fölvétele mellett:

Szállítási ár

mázsa és mértőföldenként o. é. krajczárookban.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
A jármű által bejárt utnak		Leghasznosabb rakodmány egy lóra mázsákban	Szállítási ár mázsa és mértőföldenként o. é. krajczárookban					A szállítási ár		A csinálatlan utnak egy mértőföldjére eső áraként kiban.	A hasznos utnos bejárt kőutnak százallékában
kövezett	kővetlen		nyers uton		kőuton		oda és vissza együtt-sen kr.	A megejtett ut építés által csökkentett krral.	A maradt kiépítésével csökkentett krral.		
			oda rakodottan kr.	vissza üresen kr.	oda rakodottan kr.	vissza üresen kr.					
0-00	1-00	10-90	9-06	3-22	—	—	12-28	0-00	8-41	8-41	0-00
0-25	0-75	11-40	9-26	3-06	3-36	2-25	10-64	1-64	6-77	9-03	0-76
0-50	0-50	12-34	9-66	2-85	3-23	2-09	8-92	3-36	5-05	10-10	0-80
0-80	0-20	14-41	11-21	2-44	3-01	1-79	6-57	5-71	2-70	13-50	0-85
0-90	0-10	15-98	13-20	2-20	2-90	1-61	5-60	6-68	1-73	17-30	0-88
0-95	0-05	17-44	16-06	2-02	2-83	1-48	4-99	7-29	1-12	22-40	0-92
0-98	0-02	19-17	21-79	1-83	2-80	1-34	4-52	7-76	0-65	32-49	0-94
1-00	0-00	25-50	—	—	2-86	1-01	3-87	8-41	0-00	0-00	1-00

Ezen táblázat 1-ső és 2-ik rovatai tartalmazzák az utnak kövezett és kövezetlen nyers részét; a 3-ikban találhatunk a megfelelő legelőnyösebb terhek, a 4. 5. 6. és 7-ikben a különböző szállítási áregységek, a 8-ban pedig az egy mértföldre eső összes szállítási ár; egyébiránt feltételeztetik, hogy az előfogat változatlanul egy és ugyan az marad az egész utazás alatt.

Az 1-ső és 3-ik rovatból egyszersmind kiviláglik, miként a szállítási teher annál nagyobb lehet, minél hosszabb a kész kőpálya szembeállítva a nyers ut hosszával; hogy ellenben ama rakodási teher még sem éri el azon határt, mely a készuton hosszához képest kínálkozó előnynek akkor felelne meg, ha a jármű egyedül csak kész uton haladna. A 9-ik rovatba azon szállítási árcsökkenés vétetett fel, mely a készut használatával mázsá- és mértföldenként éretik el; holott a 10-ik rovatban fel van tüntetve azon megtakarítás, mely a még hátra levő földutnak műntta átváltoztatásából háramolnék.

A 11-ik rovat mutatja azon árcsökkenést, mely a még nyers utnak egy egész mértföldre való kiterjesztésével szemben nyeretik, egyszersmind azt tanusítván, hogy a földut rendszeres kiépítésével járó haszon annál nagyobb minél, rövidebb a még hátralevő csinálatlan utrészlet.

Ezen tényállás komoly intésül szolgál arra, hogy egy uthálózat, ha egyszer meg van állapítva — megkezdése után a lehető legnagyobb erélylyel végrehajtassék.

Tanúsítja elvégre a 12-ik rovat, hogy a kőut, ha kiépítetlen szakaszok esnek közbe, nem szolgáltatja a maga valódi hosszúságának megfelelő teljes hasznót és hogy a szenvedett haszonveszteség arányában ama hosszúság is kisebbnek tekintendő.

Említve volt már fentebb, hogy az előállítási költségen kívül még a szállítási árak is nagy befolyása van a közlekedési eszközök választására.

Szolgáljanak e részben gyakorlati adatok :

Kaven szerint kerül aállítás :

Kőuton : négy lóval eszközölve 80 mázsára menő rakodmány mellett, mázsá és mértföldenként átlagosan o. é. 4 krba, 60 mázsá rakodmány esetében már 5·56 krba, gondos állítási óvszerek igénybe vételével még 20—50 százalékkal többre rugván.

Ezekkel szembeállítván a vasutakon és csatornákon történőállításokat, a vonatkozó árak szerinte úgy állnak egymáshoz, mint :

5 : 2 : 1-hez ;

a kőutoniállítás e szerint a legköltségesebb ; legolcsóbb ellenben a csatorna.

Franciaországban :

Minden mértföld távolságra :

<i>Kőuton</i> :	egy személyért	32·5	kr.
»	» mázsá teherért	2·95	»
<i>vasuton</i> :	» személyért	18·75	»
»	» mázsáért	1·225	»

csatornán : egy személyért 11·85 kr

» » mázsáért 0·59 »

A magyar osztrák vasutakon, nevezetesen :

Az Erzsébet (nyugoti) vasuton fizet :

egy személy	21·1	egy mázsa	0·06 krt,
a déli osztrák vasuton ;	19·92	illetőleg	1·24 krt,
a délkeleti osztrák államvasuton :	24·00	. . .	1·30 krt,
a tiszavölgyi vasuton :	22·90	. . .	1·60 krt,
a kassa-oderbergi vonalon ;	19·00	. . .	2·17 krt,
a magyar-éjszaki államvasuton :	17·40	. . .	0·75 krt,

A magyar-éjszaki államvasut tariffája tehát a legolcsóbb és legszabadabb elvűnek mondható. A Ferencz-csatornán tett a szállítási ár mázsa és mértföldenként bezárólag 1826-ik évig o. e. 0·7 krt, a csatorna-társulat részéről eszközölt ingyen vontatással ; 1826-tól 1863-ig vontatás nélkül 0·6 uj krt.

Kis víz miatti átrakodás esetében a vízi vámból mintegy három százaléknyi volt a leengedés, de az igazgatóság adott naponkénti 5 fírt bérért segédhajót kormányossal.

Jó állapotú kőutainkon felrug a szállítási bér mázsa és mértföldenként 4—5, sőt a körülményekhez képest több krra is ; kocsipostáinkon felette különböző a személy-szállítás ára ; egyre-másra személy és mértföld számra 55 uj krra tehető. Magány alkalmatossággal utazva a költség mintegy 1/3-dal kevesebbre tehető ; egyébként szintén felette változó.

A közuti lóvasutakon került a személy szállítás New-York városban 1864-ik év folyamán személy és mértföldszámra csak 7·5 o. é. krajczárba ; a pest-újpesti lóvasuton pedig egy 1-ső osztályu helyért fizetünk közel egy mértföldre : o. é. 20 krt, 2-dik osztályu helyért 15 krt 3-ik osztályu helyért 10 krt, a mi aránylag véve igen tetemes ár, akkor midőn Uj-Pestre versenyző jó kőut, a közel fekvő palotai állomáshoz pedig vasut vezet.

A vasutaknak legkitünőbb előnye azonban, főképen a fokozott forgalomban mutatkozik ; minél nagyobb ez, annál olcsóbb — bizonyos határig — a szállítás különösen nagy távolságokra, hol az eredmény felette meglepő, mert a gőzerőnek kimerítő felhasználásával, a vasutakoni szállítás ez előtt nem sejdített gyorsaság, mathematikai pontosság és aránylag kis költséggel s félbeszakasztás nélkül eszközölhető.

Ezen előny fokoztatására sok esetben szolgál a tariffának bizonyos határig való leszállítása. Ezen határt számokkal kifejezendők, legyen K az illető vasut egyetemes előállítási költségének megfelelő kamatozása, A pedig az állandónak tekinthető igazgatási és fentartási költség, és $K + A = Z$; legyen végül a szállítási költség mázsa- és mértföldenként $= m$, és az egész évi szállítás mázsákban kifejezve mértföldszámra $= N$, akkor a tarifa szerinti árnak kell lennie :

$$t = \frac{Z}{N} + m$$

Ha a t tariffának t_1 -re leszállításával a forgalom N_1 mázsára növekednék, akkor szintén lesz :

$$t_1 = \frac{Z}{N_1} + m.$$

A mint tehát a t_1 tariffára leszállított ár folytán a vasutra kerülő szállítmányok meghaladják az N_1 mázsaszámot, növekszik az összes bevétel, s ezzel a kamatozás; ezen bevétel ellenben csökken, ha a forgalom kisebb lesz az N_1 mennyiségnél, jeléül annak, hogy a tarifa túlságosan mérsékelte a t_1 szállítási árra.

A vasuti igazgatóságok egyébiránt leszállítják a nyers termények árjegyzékét jelentékeny személy forgalomnál is, főleg oly helyzetben, hol más közlekedési eszközökkel versenyzésképen szembe szállni kénytelenek, mert ama forgalom jövedelmeiből a termény-szállítás költségeit legalább részben fedezhetik.

Az imént tárgyalt különemti közlekedési eszközök sajátos előnyei, vagy hátrányai iránt általánosan következők említhetők meg.

1-ör. Az utak dolgában :

Midőn a vasutak főirányához merőlegesen vezetvük, a kőutak valószínűségi előmozdító a vasutoni forgalomnak, sőt ezekkel közegyenesen vezetve szintén hasznosak, ha egyenesen hatolnak az összekapcsolandó városok árupiaczaiba, ez által az átrakodás mellőzését engedvén meg.

Figyelmet érdemelnek továbbá nagy bércekkel átszelt vidéken, hol a vasuti üzlet, a pálya számtalan kanyarulatai, emelkedései s mindezekkel járó rendkívüli költségek miatt felette terhes; továbbá oly vidéken, hol a forgalom még nem emelkedett azon fokra, mely a vasut jövedelmezését biztosítaná.

Elvégre figyelembe veendő még az is, hogy a kőutak kisebb előállítási, fentartási és igazgatási költséget igényelnek, hogy a járás menés mindenkinek kénye kedve szerint szabad, s nem szoríttatik bizonyos elindulási és megérkezési órák pontos megtartására.

2-szor. A hajózási csatornákra nézve megjegyezhető, hogy a hajók vontatását csekély erővel engedvén meg, azzal kedveznek a nehéz de lassu s bizonyos olcsóságra utalt tömeges szállításnak; használhatja azokat mindenki, a kinek alkalmas hajója van, habár a személy-forgalomnál csak kivételesen kerestetnek fel.

Indokolva vannak továbbá, ha élénk hajózással bíró két folyó, tenger, vagy tő közti összeköttetés forog kérdésben, ha jelesen földöntözésre s mocsárok kiszáritására s egyéb gazdasági czélokra is használhatók stb.

3-szor. Hajózási folyó vizek :

Ezeknek rendkívüli előnyei közé tartozik, hogy használatuk közzé levén, mindenkinek szabadságában áll, azokon bizonyos szabályok megtartásával hajózást üzni, hogy kis erővel aránylag nagy terhek vonhatók el, hogy a szél-, víz- vagy gőzerő tetszés szerint alkalmazható, hogy a járművek csendes és nyugodt haladása biztosítja a legtöredékenyebb árucikkek szállítását stb. stb.

4-szer. Végül a vasutakat illetőleg kiemelendő :

Hogy azokon a szállítás mindenkor a legnagyobb rendben, bámulatos sebességgel s matematikai pontossággal eszközölhető ugy a teher-szállítás, mint különösen a személy-forgalom megbecsülhetlen érdekében; hogy a vasutoni szállítás fennakadást alig szenved, hogy a nyers termények s nehezebb súlyú áruk szállítása igen olcsó tarifákkal mellett, sőt bizonyos kedvező körülmények közt, még kevesebb költséggel történhetik, mint hajózási csatornán, hogy e gyorsaság mindenkor felülhaladja a víz-uton elérhető sebességet stb.

Mind a két értekezés a szokott módon bírálatra adandó.

II.

Igazgatósági ülés.

1873. jan. 27.

Nagyméltóságu gr. Lónya y Menyhért akadémiai elnök úr
elnöklete alatt.

11. A főtítkárszomorúan jelenti gróf Andrássy György igazgató tagnak mult decz. 21-én történt gyászos elhunytát.

Az Igazgató Tanács mély fájdalommal fejezi ki egyik legrégebbi tagjának s az Akadémia első alapítói egyikének halála fölött s óhajtja hogy emlékezte akadémiai közülésen megújíttassék.

12. Másodelnök úr bemutatja a Magyar Földhitelintézet pénzügyi osztályának következő jelentését :

Nagy tekintetű Elnökség! Ezennel szerencsénk van a M. Tudományos Akadémia számadásának 1872. évre vonatkozó kimutatásait, és pedig

1. Az 1872. decz. 31-én lezárt mérleget ;

2. Az 1872. évre vonatkozó bevételek és kiadások kimutatását, melyből kitűnik, hogy az 1872. évben tetemes többlet t. i. osztr. ért. 66985 ft 71 kr. maradt.

3. Az 1872-ki alapítványok kimutatását ; végre

4. Az 1872-ben a Magyar Tudom. Akadémia javára befolyt hagyományok és adományok jegyzékét ide rekesztve beterjeszteni, azon tiszteletteljes kérelemmel, méltóztassék e számadásokat megvizsgáltatni, és helyeseknek találva, számunkra a szokott felmentést kiadatni.

Megkülönböztetett tisztelettel stb.

Jelen számadások ily korán benyújtása kedves tudomásul vétetvén, azok megvizsgálására gr. Károlyi György úr elnöklete alatt gr. Cziráky János és Szögény László igazgató tag urakból álló küldöttség kéretett fel.

13. Szintén másodelnök úr bemutatja az 1873-ik évi akadémiai költségvetést.

A költségvetés, ugymond, melyet előterjeszt, a bevételeket 130,707 ftra, a kiadásokat 130,055 ftra irányozza elő.

A bevételek a számadások teljesen biztos alapján vannak fölvéve. Az I. (Alapítványok utáni kamatok) III. (Érték papírok kamatai) és IV. (Házbér) czimekhez

nem férhet semmi kétség. A II. czím alatt kamat hátralékokból előirányozott 8000 ft-nak, melyben egy nagyobb tétel foglaltatik, a mely már e hónap elején behajtatott, befolyására nézve nem lehet semmi kétség. Könyvek eladása (VI) s Hagyományok és egyéb rendkívüli bevételek czimén is kevesebb van fölvéve, mint a mennyi a mult években bejött. Az állam részéről kilátásba helyezett dotatiók az állam költségvetés rendes tételeit képezik immár, a melyek évenként észrevétel nélkül megszavaztatnak, csak az archaeologiai bizottság dotatiójának összege szabatik meg évenként a közoktatási miniszter által. Az idén e bizottság részére két tétel alatt összesen 7550 ft. van felvéve az Akadémia költségvetésébe. Ez összegből 6000 ft. a folyó 1873-ik évi költségekre s 1550 ft pedig a mult évi költségek pótlására irányoztatik elő. Nem lehet kétség, hogy közoktatási miniszter úr mind a két összeget utalványozni fogja, miután ez ügyben a magyarországi műemlékek ideiglenes bizottsága is fölterjesztést tett, s a közoktatási miniszter úr e fölterjesztésre 1872. sept. 19. 18179 sz. a. kelt rendeletébe a következő választ adta.

»A mennyiben a régészeti közleményekre a M. T. Akadémia részére adott 5000 ft elégségesnek nem mutatkoznék, gondoskodni fogok, hogy a műemlékek ez idei javadalmainak maradványaiból legfeljebb még 1500 ft kiszolgáltatassék azon esetben, ha a T. Akadémia ezen összegnek szükséges voltát a már engedélyezett 5000 ft mikénti felhasználásának előterjesztése mellett igazolandja. Trefort Ágoston.«

Miután az archaeologiai bizottság mind az érintett 5000 fr mikénti felhasználása, mind a még kért 1550 ft mire fordítása iránt részletes kimutatást terjesztett elő, a mult évre a még szükségelt 1550 ft utalványozása közoktatási miniszter úrtól az archeologiai bizottság kimutatásainak és indokolt előadásainak fölterjesztése mellett kérendő. Felterjesztést kell egyszersmind intézni ugyancsak közoktatási miniszter úrhoz, hogy a folyó 1873. évre a költségvetés megszavazása után sziveskedjék a műemlékek dotációjából a M. T. Akadémia archaeologiai bizottsága részére 6000 ftot utalványozni.

A bevételeknek részint országos dotatiók — a mi legörvendetesebb — részint az Akadémia saját bevételeinek czélszerű rendes kezelés mellett s újabb adományok s hagyományok hozzá járultával folytonos emelkedése következtében a t. Igazgatóság ez évben már abban a kellemes helyzetben van, hogy a M. T. Akadémia osztályainak s bizottságainak minden előterjesztett kívánatait fedezheti.

Ezen kívánatok közt egy sincsen, a mely különös indokolást igényelne. A Budapesti Szemle és Nyelvőr segélyezése már régebben meg van állapítva, számos pályamű, mely addig nem volt kiadható, most már megjelenhet, s az osztályok újabb vállalatokat is indíthatnak meg, minő, hogy egyebet mellőzsek, a Nyelvemlékek új olcsó kiadása, a Corpus Poetarum megindítása s egy magyar történeti átlász készítése.

A személyes járandóságok czimének C. tétele alatt némi emelkedés mutatkozik a mult évi kiadásokhoz képest. Ennek oka, hogy az egyik irtok Szentés Károly részére a többi irtokok fizetése után már a rendszeresített 20% lakbér van fölvéve s Lindtner Ernő könyvtárnoki segéd fizetése 360 ftról 600 ftra irányoztatott elő. Úgy hiszem mind két javaslat indokolt, s elfogadtatik a t. igazgatóság által.

Az Akadémia adóhátraléka iránt a pénzügyi hatóságokkal és kormányhatalmakkal még nem fejeztettek be a tárgyalások, a melyeket már más fél év előtt megindítottam. Az eddigi tárgyalásoknak és felvilágosításaimnak azonban már is van annyi

eredménye, hogy az adóhátralék fejében felényivel kevesebb összeget irányoztam elé, mint a múlt évben, habár azóta tárgyalás alatt levén az ügy, e czímen az Akadémia részéről fizetés nem történt.

A M. T. Akadémia költségvetése az 1873. évre

A. Bevételek

I. Alapítványok kamatai	21,639	
II. Kamathátralékok	8000	
III. Értékpapírok után	23,325	
IV. Házbér	33,220	
V. Tartozásokból k . . .	2473	
VI. Könyvek eladásából	1500	
VII. Hagyományok s egyéb rendkívüli bevételek .	1500	
VIII. A magyar Földhitelintézet a folyó számla után kamatképen	1,000	92,657
IX. A z á l l a m r é s z é r ől:		
a) Történelmi források és emlékek kiadására . . .	20,000	
b) Történelmi műemlékek kiadására	6,000	
Ugyan e czélra a múlt évi költségek pótlásául .	1,550	
A mathem. és természettudományi bizottságnak országos érdekű kutatásokra	5,000	
d) A könyvtárra	5,000	37,550
X. Fogarasi János r. tagtól a nyelvtudományi osztály részére		500
		<hr/> 130,707

B. Kiadások.

I. személyes járandóságok:		
a) Rendes tagoknak	6,615	
b) Főbb tisztviselők (titkárok, bizottsági előadók, ügyész) fizetése	9,210	
c) A többi tisztviselők (gondnok, főtitkári segéd, iro- dai személyzet) fizetése	8,104	
d) Szolgák illetménye	3,660	
ruházata stb.	1,170	28,759
II. Az összes Akadémiát illető általános közlönyök, Almanach, Évkönyvek, Értesítők kiadása. . .		8,000
III. Jutalmak:	6,500	
a) A Hölgyalapítványból	1,000	7,500
IV. Budapesti szemle segélyezése		2,200
V. Az osztályoknak könyvek kiadására		
a) Az I. osztálynak a következő munkák kiadására:		
Corpus Poetarum I. köt. (700 fr) Budenz: Magyar finn-ugor szógyegyzések (975); Thewrewk E. jutalmazott		

pályaműve nyomtatására (300); Imre Sándor dícséretet nyert pályaműve tiszteletdíja és nyomtatása (750); a Nyelvelmékek olcsó kiadása (800) 3,525

b) A II. osztálynak a következő munkákra: Aristoteles Ethikájának magyar fordítása Haberern l. tagtól (1530 ft); Knauz l. tag jutalmazott choronologiai kézi könyve (750); Frankl l. tag jutalmazott műve: A hazai és külföldi iskoláztatás a XVI. században (975); Egy általános történelmi átlás előmunkálatainak költségeire (1,000 forint) 4,255

C. A III. osztálynak a következő munkák kiadására: Soltész jutalmazott népszerű növénytana (350); «A mechanica alapelvei (1,080); »Légtünettan« szintén jutalmazott pályamű (500); Bolyai matematikai munkái (1,020) s az Observationes Meteorologicae II. köt. (1,050 ft) 4,000

VI. Az állandó bizottságok költségei:

a) Könyvkiadó bizottság		8,000
b) Történelmi bizottság		20,000
c) Archaeologiai bizottság 1873-ra	6,000	
az 1872-diki költségek pótlására	1,550	7,550
d) Mathem. és term. tudom. bizottság		5,000
e) Nyelvtudományi bizottság:		
a) A Közlemények kiadására	1,600	
b) A Nyelvőr segélyezése	1,500	3,100
f) Nemzetgazd. és statisztikai bizottság		1,500

VII. A Nyelvtudományi osztály részére a Fogarasi r. tag által felajánlott 500

VIII. Tudományos Repertorium készítésére 1,200

IX. A könyvtár gyarapítására 5,000

X. Tudományos utazásokra 400

XI. Az akadémiai épület fentartására, fűtésre, világításra, tisztogatásra, kisebb beszerzésekre 4,800

XII. Az iroda szükségleteire 250

XIII. Ügyvédi, postai, szállítási stb. költségekre 1,000

XIV. Tartozás a magyar Földhitelintézetnek 3,142

XV. Az Első M. Ált. Biztosító társulatnak 600

XVI. Az Edl alapítványból kiadás 800

XVII. Kamatok fejében a M. T. Akadémia által kezelt Széchenyi-emlék, Székely kivándorlási alapoknak s a Dora-, Hölg-, Kazinczy- és Czartoriszky herczegféle, és az Akadémia nagy teremének díszítésére tett alapítványoknak (79,476 ft 12 kr. után 5%) 3,974

XVIII. Rendkívüli kiadásokra, a multból fenmaradt számlák kiegyenlítésére stb. 1,000

XIX. A mult évekről fenmaradt s a folyó évi adókra 4,000

130,055

A bemutatott költségvetés minden tételeire nézve helyeseltetvén és elfogadtatván, az egész költségvetés áttendő az Akadémia pénztárát kezelő magyar földhitelintézethez, illető részei pedig az Akadémia, az egyes osztályok és bizottságok tudomására hozandók. Az archaeologiai bizottságra nézve pedig a vallás és közoktatási miniszter úr a szükségelt összegek iránt fölterjesztésben megkéretni határoztatik.

14. Gróf Cziráky János úr ő nagyméltósága, mint a Kazinzy-alap Évva-féle 1863. 1870. és 1871-dik évi számadásai felülvizsgálatára kiküldött bizottság elnöke, benyújtja a bizottság jelentését, mely szerint az az akadémiai ügyésznek e számadás fölötti véleményét mindenben helyeselvén, Évva András urnak a tul kiadott 419 forint 79 krajczár, valamint Tóth Lőrincz úrnak, a kiadásaiba föl nem vett, de Évva úr által bevételezett 225 forint követelését megtéríttetni javasolja. Ellenben szükségesnek véli, hogy az ügyész által tett némely kérdésekre Évva úr válasza be-sürgertessék.

A bizottság helyeselve fogadott jelentése szerint, Évva úrnak a 419 ft 79 kr kiadási többlet, s Tóth Lőrincz úrnak a kiadásaiból kifelejtett 225 ft a Kazinzy-alap helybeli pénztárából megtéríttetni határoztatik, s ez összegek a magyar földhitelintézetnél jelen végzés által utalványoztatnak. Az ügyész által tett kérdő pontokra Évva úr válasza beérkezvén, azok az ügyész újabb észrevételeivel, még az ülés folytán tárgyalás alá kerülnek.

15. Szintén Cziráky gr. igazgatótag, mint a Rhédey hagyaték tárgyában kiküldött bizottság elnöke, benyújtja a bizottság jelentését e hagyatéki ügy véglege befejezése iránt. E szerint a bizottság azon jegyzőkönyvi alakba foglalt javaslatokat, melyeket e tárgyan a Rhédey-vagyont öröklött intézetek képviselői Pesten 1872. jul. 21. tartott ülésekben föltettek, valamint az akadémiai ügyésznek a siremlék hova előbbi felállítására vonatkozó javaslatát, helyeselvén, az előbbieken foglaltak végrehajtásával az akadémiai ügyészt véli megbizandónak, oly módon, hogy a hol szükséges, az Akadémia elnökének föllépését is vegye igénybe ; a siremlék felállítása iránt pedig az elnökséget sürgetően fölkérteni. Besze János urat a jegyzőkönyv 1. pontjában foglalt számadásra oly módon véli felszólítandónak, hogy ha a felszólításnak bizonyos rövid határidőre eleget nem tenne, perbe fogatására az akadémiai ügyész már most felhatalmaztassék.

E jelentés értelmében az érdeklött örökösök képviselői által beadott jegyzőkönyvi javaslatok áttétetnek Hinka József akadémiai ügyész úrhoz a végre, hogy azok végrehajtását, a hol szükséges, elnöki aláírás igénybe vételével, mielőbb eszközölje. Különösen az I. pontban foglalt számadás beadására Besze János urat, zárt határidőre szólítsa fel, melynek ha kivánt eredménye nem lenne, azonnali perbe fogására jelen végzés által már utasítva van. Az akadémiai ügyész jelentése pedig a siremlék iránt tett javaslatok végrehajtását illetőleg, elnök úr ő nmltgának adatik ki, hogy e tárgyan minél előbb intézkedjék.

16. Bemutatott Hinka József ügyész jelentése Kazinczy Bálintné jogigényei iránt, melyből kitűnik, hogy Kazinczynénak semminemű jogos követelése nincs és nem lehet az alap számára eladott birtokrészek fejében ; sőt szorosan véve ő tartoznék bizonyos visszatérítésekkel az alap részére.

Tudomásul vétetvén, folyamodó alaptalan követelései elutasítatnak.

17. Hinka József akadémiai ügyész bemutatja jelentését a Kazinczy alaphoz tartozó ingatlanok jogi és birtokviszonyainak rendezése tárgyában.

A jelentés első része Évva András urnak a vele közlött ügyési kérdések iránt adott válaszára vonatkozik, kimutatván, hogy a bérlőnek a tagosítás által veszített földekért kártérítési jogos követelése nem lehet; továbbá még némely felvilágosításokat kívánván a közös k. k. haszonvételek, a dézsma szülő váltság, a Grünfeld Lipót birtokában levő házhely iránt, s ajánlván az adóhátralékok s egyéb tartozások kiegyenlítését, valamint a már kifizetett, de betáblázva lévő adósságok törlését, s erre nézve az eredeti kötelezvények előkerítését.

Másik részében áttérve jelentő ügyész a Kazinczy birtok eladása s az erre vonatkozó hirdetmény elkészítése iránt öt utasító igazgatósági végzésre, azt a véleményt adja, hogy a február végére kitűzött határidő igen rövid, s ezt indokolja azzal, hogy a birtok állomány kiterjedése még egészen tisztába hozva nincs; a becsü alól némely részletek kimaradtak; mindenesetre czélszerűbbnek vélné az eladást aratás utánig halasztani, s addig a bérlőt, ki az őszi vetést már megtette, a bérletben meghagyni.

Miután a jelentésben foglalt birtok és jogviszonyi kérdéseket, Évva urral levelezés útján már jelen állása és hivatali elfoglaltsága miatt is, bajos és hosszadalmas lenne tisztába hozni: az Akadémia ügyésze, jelentése visszaadása mellett, utasíttatik, hogy azon kérdések tisztába hozására, s a velők járó teendők elintézésére, helyben S.-A.-Ujhelyt bizza meg azon ügyvéd urat, ki a Rhédey ügyben az Akadémiát képviselte, s ki egyszersmind a birtok jelen évi bérlete iránt, az ajánlott 1000 forint bér mellett, a bérllővel oly módon kötné meg a szerződést, hogy a nyár folytán minden esetre megkísérlendő eladásnak a bérleti viszony többé útjában ne állhasson, és hogy a bérllő abban mondjon le a tagosítás fejében igényelt kártérítési követelésről. Egyébiránt ügyész ur javaslata az eladásnak későbbre halasztása iránt — nem ugyan egészen az általa felhozott indokokból, hanem általában az eladási körülményeket tekintve — elfogadtatik; mindazáltal a július 1-ső napjára kitűzendő ajánlati-hirdetmény elkészítésével a január 12-ki igazgatósági határozat szerint, ismételve oly módon bizatik meg, hogy azt, mihelyt a birtok állományra nézve tett nehézségei, a helyben levő ügyvéd közbenjárásával el lesznek oszlatva, az elnökségnek mutassa be.

18. A m. földhitelintézet pénzügyi osztálya jelenti, hogy Bohus János ur évenkénti 200 frt alapítványi hátralékos, kötelezettsége fejében 2400 frtot oszt. ért. befizetett, azt állítván, hogy hátraléka nem mint volt pénztárnok Tóth Lőrincz ur érősíti, 1860-tól bezárólag, hanem 1861. sept. 30-tól kezdődik, s így a jelenlegi befizetéssel 1873. sept. 30-áig szerinte elég van téve; kamatot pedig a hátralékban volt évi díjak után fizetni nem tartja magát kötelesnek.

Alig mutatkozván remény, hogy e csak most véletlenül előkerült alapítványi tételre nézve, hátralékos évdíj és kamat igényeit az Akadémia törvény útján érvényesíthesse: az igazgatóság múltra nézve a további követeléstől eláll, s az évdíjak kamatait elegendi.

19. Olvastatott Hinka József ügyész következő jelentése az akadémiai ügyek mult évi vezetéséről.

Nagyméltóságu akadémiai Igazgató Tanács! Kegyelmes uraim! A M. Tud.

Akadémiának mult évben elintézés alatt volt jogügyeiről van szerencsém következőkben előterjeszteni alázatos jelentésemet.

1. Néhai Meszlényi Márton János örökösei ellen 300 darab aranyból álló alapítvány s ennek 1856. január 1-től számitandó száztóli ötös kamata iránt lefolyt peres ügyben a királyi tábla helyben hagyta az első bírósági ítéletet, mely szerint alperesek a 300 db. csász. arany, ennek kamatai és a perköltségek megtérítésében elmarasztaltattak, — és mivel a kir. táblai ítélet tovább nem felebbeztetett, a végrehajtási lépések megindítottak, melyeket azonban utóbb, midőn azon ingatlanok, melyekre a megítélt alapítvány és járulékai már az előtt betáblázva voltak, — más hitelező kérelmére — bírói árverésre bocsátattak, addig beállítottam, míg a sorrend megállapítva s a vételár felosztása iránti tárgyalás nem lesz elrendelve.

2. Néhai Edl Kálmán 16,000 frtos hagyománya tárgyában a hagyatéki ingatlanok kezelője Kacskovics Sándor ur befizetvén a mult évre járó s e hagyatékot illető haszonbért, melyből az Akadémia részére mai napon a 16,000 frt után mult 1872-ik évre járó száztóli ötös kamat fejében 800 frtot fizettem be az akadémiai pénztárba — késnek nyilatkozott egyszersmind: hogy a hagyatéki birtokot a végrendelet értelmében megveszi; — e szerint a vételár lenne 42,000 frt, melyet 6 év alatt 7000 frtos részletekben ötös kamat mellett tartoznék törleszteni; ő azonban hatos kamatot ajánl a vétel napjától, ha a hagyományosok hat évnél tovább hagynák nála a hagyományokat, s eziránt kér tőlök nyilatkozatot; az Akadémia mint hagyományos, csekély nézetem szerint, csak fél évi felmondás s annak kikötése mellett fogadhatná el az ajánlatot, hogy ha a tőke mind a hagyatéki, mind pedig a vevő birtokára árvailag biztosittatnék, és mihelyt a kamat a kikötött időre hiány nélkül le nem fizettetnék, azonnal felmondottnak tekintetnék és járulékaival együtt bármely bíróság előtt sommás uton behajthatatnék; ezen nézetemet azonban a nmltgu Igazgató Tanács böles bírálata alá terjesztvén, e részben kérem ki mielőbbi kegyes utasítását.

3. Néhai Román Ferencz hagyatékához tartozó követelések eddigi behajtásáról, a hagyatéki tömegek jelenlegi állapotjáról most várom helyettesem jelentését.

4. Néhai Csathó József 100 frtos hagyománya mult évi febr. 28-án erdélyi földtehermentesítési kötvényben küldetett be az akadémiai pénztárba.

5. Néhai Káldy Miklós pesti házának vételárából az Akadémiának járó 619 frt 19 krnyi hátralékot mult évi junius 27-én szolgáltatam be az akadémiai pénztárba.

6. Néhai Horn Károly Frigyes 15 frtnyi hagyományát m. évi julius 15-én fizettem be.

7. Néhai Pogány Karolina 100 hold hagyománya tárgyában a hagyatékhoz tartozó Szabolcs, Ugocsa és Szathmár megyei ingatlanok pótleltárainak kiigazítása mindeddig befejezve nem lévén, az érdemleges hagyatéki tárgyalás még eddig meg nem indíthatott.

8. Néhai Hubai Miklós 3000 forintos hagyománya tárgyában megtétettek a szükséges lépések, annak biztosítása és mielőbbi behajtása iránt.

9. Néhai Schernhoffer Károly végrendeleti végrehajtója Lukács Ignác ur értesítése szerint a végrendeletileg hagyott 100 frtos alapítvány biztosítására szolgál a nagy Kristófhöz címzett gyógyszerház, és ha a gyógyszerház eladatnék,

gondoskodva leszen, hogy azon alapítványi tőke az Akadémiának hiány nélkül kifizetessék.

10. Néhai Podhorányi József 500 ftos hagyományát özvegye kész, mihelyt a végrendeleti örökösök által az egész hagyaték erejéig indított örökösödési per befejezve leszen, azonnal kifizetni.

11. Néhai Kovács László 500 ftos hagyománya tárgyában a szilágy-somlyói adóhivatalt már megkerestem, hogy a hagyományt, mely a földhitelintézet értesítése szerint, még be nem küldetett, — a szilágy-somlyói járásbiróságnak m. é. aug. 8-án 4378. sz. alatt hozott végzésénél fogva haladéktalanul beküldje az akadémiai pénztárba.

12. Néhai gf. Schmidegg Kálmán 1000 db. cs. aranyból álló hagyománya — a bold. gróf végrendeleti végrehajtója gf. Andrássy Aladár úr megbízottjának Loisch Ede ügyvédnek az akadémiai elnökséghez m. é. május 26-án ././ alatt intézett levele szerint — az időközben csőd alá került Csapody Pál ellen fennálló 15,000 db. arany iránti követelésből lenne fedezendő, — mely egyedül képezi a hagyományozó gf. hagyatékát; de mivel Csapody csődtömege ezen követelés yzetése alól a legfőbb tszék által végleg felmentetett, — az akadémia elnökség mint egyik hagyományos felkérített: hogy az iránt, vajon azon per a hagyományosok részéről megújittassék-e vagy sem? a végrendeleti végrehajtónál m. é. május 29-én tartatni szándékolt értekezletre képviseletileg megjelenni méltóztatnék; — mire az akadémiai másod elnök úr megbízásából a kijelölt helyen és órában megjelentem, de az értekezlet a végrendeleti végrehajtó úr akadályoztatása miatt meg nem tartatott, s azóta egybe sem hivatott, mindazon által az ügy mibenlétéről tudomást venni kívánván, igyekeztem az ide ././ alatti előterjesztést megszerezni, de az abban felhívott végrendeletek és ítéletek többszöri felszólításomra nem közöltetvén, alapos véleménynyel ezuttal nem szolgálhatok, hanem a végrendeleti végrehajtó urat vélném felkérendőnek a hiányzó okmányok és adatoknak mielőbbi közlésére, hogy azok alapján a perújithatás alaposságáról meggyőződést lehessen szerezni; ezen igénytelen nézetemet azonban a nmltgu Igazgató Tanács bölcs elhatározása alá terjesztvén, e részben mielőbbi kegyes utasításért esedezném.

13. Néhai Kralovánszky György a 3 ././ alatti végrendelet 18. pontja szerint ne je halála esetére 40,000 ftot hagyott testvér bátyja Kralovánszky István gyermekeinek, még pedig 20,000 ftot Béla fiának, de ha Béla utódok nélkül halna el, a részére eső 20,000 ft hazai czélokra fordítandó, s e végből az Akadémia kezelése alá esik.

Minthogy Béla néhány évvel ezelőtt a városligetben nőtlen állapotban agyonlőtte magát; kötelességemnek érzem erről a mltgs Igazgató Tanácsot oly igénytelen nézettel értesíteni, hogy a végrendeletkező özvegyének halála esetére azon hagyomány biztosításáról is gondoskodni méltóztatnék.

14. Néhai Mukics Gergely 20,000 ft hagyománya és kamatainak mielőbbi kifizetésére annak végrendeleti örököseit ujabban felszólítván, azok a 4 ././ alatt idezárt levélben azon engedelemért esedeznek, hogy a hagyományozott tőkének felét f. évi május, másik felét pedig nov. közepén kamatostól befizethessék, mint-hogy az alapítványi tőke 6%/os kamatával együtt áravailag biztosítva van, kérelmőknek helyt adhatni véleményezem.

15. Győr városának 1,000 ftos alapítványa után a m. évre lejárt 60 ftnyi kamatot befizettem az akadémiai pénztárba.

16. Néhai Kuliffai Pál 500 ftos hagyománya tárgyában megkerestem az e részben eljáró kir. törvényszéket Zilahon az iránt, hogy a hagyomány, miután a hagyatéki eljárás m. é. július 25-én befejeztetett, mielőbb az akadémiai pénztárba fizetessék, mire azonban eddig határozatot még nem kaptam.

17. Néhai Burgmann Károly mintegy kétszáz forintos hagyománya, melyt a hagyatékhhoz tartozó rákosi rétek eladva lesznek, haladék nélkül be fog fizettetni.

18. Néhai Hacker Rozáliának a székely-alap javára végrendeletileg tett ezer forintos hagyománya tárgyában nem késtem annak mielőbbi kiszolgáltatása iránt a budai kir. törvényszéket, mint hagyatéki bírórágot, megkeresni.

Ki is egyébiránt magamat a nmltgu Igazgató Tanács magas kegyeibe és pártfogásba ajánlván, mély tisztelettel maradok a Nagyméltóságu Igazgató Tanácsnak Budapesten 1873. január 26-án alázatos szolgálja Hinka József s. k. m. akad. ügyész.

E jelentés, a mi a végleg elintézett ügyeket s a pénztárba beszolgáltatott alapítványi pénzeket illeti, helyeslő tudomásul vétetvén, a függőben levők szorgalmazására, s a mint elintéztetnek, jelentése beadására utasittatik akadémiai ügyész úr. Különösen az 1-ső pontban említett Meszlényi ügyre nézve megbizatik, hogy a sorrend megállapítását szorgalmazza, s a vételár iránti tárgyaláson az Akadémia érdekeit képviselje; a 2-ik pontban, az Edl alapítvány iránt, elfogadtatik a jelentő ügyész úr véleménye, mely szerint Kacsokovics úr ajánlata fél évi felmondás, 6% kamat fizetés s a jelentésben javasolt többi megszorítás mellett az Akadémia részére eléggé biztosítottnak látszik. Végre a 12. pontban jelentett Schmidegg-féle ügyben igyekezzék a végrendeleti végrehajtó úrtól, a hiányzó adatokat, ha szükséges, elnöki aláírással megszerezni, s a közelebbi igazgatósági ülésre tegyen jelentést; a Kralóvanszky féle remélhető örökösödést pedig kísérje figyelemmel, és gondoskodjék arról, hogy az örökösödés beálltaig a tömeg épségben maradjon.

20. A fűtőkár bemutatja Emich Gusztáv állítólag fizetetlen nyomdai számadásait 306 forint és 97 ft összegekről még 1868-ból; s ugyanannak 1,072 ft 09 kr kárpótlási követelését az atyja által kiadott »Felsőbb mennyiségtan alapvonalai« cz. munka fejében.

E követelések miben létének és valódiságának megvizsgálására Csengery Antal másodelnök úr kéri fel, jelentése bevéartván.

21. Ugyan az jelenti, hogy néhai Eötvös Pál cs. k. udvari tanácsos az Akadémia részére 200 ftot hagyományozván, ő a végrendelet végrehajtóját, Hajnik urat, ki nála e szóbeli jelentést tette, utasította a pénznek a magyar földhitelintézetnél leendő befizetésére:

Tudomásul vétetvén, a M. Földhitelintézet, nyilvántartás végett, értesítendő.

22. Bemutatott a pesti városi tanács 1872. decz. 6-án kelt végzése, mely szerint a Szilágy-somlyón elhalt Kovács László 506 ft 44. kr hagyománya az Akadémia részére a helybeli pestvárosi letéthivatalnál fölvehető.

Áttétetik a M. Földhitelintézethez, a mondott összeg nyugtatvány melletti fölvétele végett.

38. Seeger Frigyes pesti lakos végrendeletének másolata, ki az Akadémiának 200 ftot hagyott, s a pesti királyi törvényszéknek az iránti végzése

Áttétetik Hinka József akad. ügyész urhoz, egyszersmind a M. Földhitelintézet is értesítettvén.

24. Olvastatott vallás és közoktatási miniszter úrnak Budán 1872. decz. 1-én 1759. eln. sz. alatt kelt leirata, melyszerint Flesch Alajos pozsonymeygei bőcsi birtokos úr a M. T. Akadémia javára 1,500 ftot ajánlott és küldött be azon megjegyzéssel, hogy »ezen tettének hírlapok útján leendő közzétételétől eltekintetni kér.« A főtítkár jelenti hogy a megérkezett 1,500 ftot áttette a M. Földhitelintézethez.

Köszönettel vétetvén tudomásul, a nemeslelkű adakozó áldozatkészsége hírlapokban ugyan ohajtása szerint nem fog nyilvánossá tétetni, azonban az Akadémia és Ig. Tanács köszönetének levélben is leendő tolmácsolásával a nmltgu elnök úr megbízott.

25. A főtítkár bejelenti Maskovics Mihály cz. kanonok várkonyi plébános 10 ftos hagyományát, mely az akadémiai pénztárba már át van téve.

Tudomásul szolgál.

26. Szintén bemutatja néh. Töltényi Miklós 100 ft hagyománya iránt a végrendeleti végrehajtók levelét s az aradi kir. járásbírótság végzését, azon jelentéssel, hogy a 100 ftot már általtette a M. Földhitelintézethez.

Tudomásul vétetik.

27. A lengyeltóti kir. járásbírótság tudósítása, hogy Somogy megyei Lelle községben elhunyt Szalay József földbirtokos az Akadémiának 40 ftot hagyott, mely összeg a pest belvárosi kir. járásbírósnál fölvehető

Áttétetik a m. Földhitelintézethez a 40 ft fölvétele végett.

28. Horváth Mihály igazgató tag, a múlt ülés 2. számú határozatához képest; bemutatja azon színezett tervrajzot, melyet a nagyterem diszítésére b. Eötvös József volt elnök megbízásából készítettett.

A terem diszítés ügyében egy bizottság kinevezése szükségesnek ismertetvén el, e bizottság tagjaiúl, gr. Lónyay Menyhért elnöklete alatt Haynald Lajos, Horváth Mihály, Toldy Ferencz és gr. Waldstein János Igazg. tag urak kérettek fel; egyszersmind Horváth Mihály úr, mint a II. osztály elnöke arra, hogy az Akadémia történettudományi osztályában a képek tárgyainak alkalmas historiai mozzanatok kijelölését eszközölni sziveskedjék,

Negyedik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1873. január 27-én

Nagyméltóságu gr. Lónyay Menyhért akad. elnök úr elnöklete alatt.

23. A főtítkár megilletődve jelenti Vass Kal. József I. osztálybeli lev. tagnak folyó hó 13-án és Péterfi Károly II. oszt. lev. tagnak szintén e hó 23-án történt halálát.

Fájdalmas tudomásul vétetvén: az illető osztályok felhivatnak emlékezésed iránti gondoskodásra.

24. Olvastatott a vallás és közoktatási miniszter úrnak Budán f. hó 12-én 75. eln. sz. a. kelt kegyes leirata, melyben átteszi a lissaboni cs. k. követségnek a Magyar László irodalmi hagyatéka tárgyában tett nyomozások eredménytelenségét megerősítő jelentését; miszerint Magyarnak Joao Esteves d' Araujo nevű egyénnél két ládában letéve volt könyvei és irományai, a mondott egyén házában kiűtött tűz alkalmával, lángok martaléki lettek.

Sajnos tudomásul vétetvén, e tárgyban minden további lépés süketlennek mutatkozik.

25. Szintén közoktatási miniszter úr 1872. évi 29211. sz. a. kelt s Budán 1873. január 8-án kiadott k. leiratában értesít, hogy a másolatban mellékelt utalvány értelmében Bálinth Gábor uti költségei fedezésére, s az Akadémia által e célra előlegezett 100 arany megtérítéséül, 1,800 ftot engedélyezett.

Köszönettel fogadtatván, miután a mellékelt utalványt a főtitkár azonnal áttette a m. földhitelintézethez; ez és Fogarasi r. tag úr felkérendőkk lesznek, eszközölésére annak, hogy Bálinth Gábor, februárban megkezdeni szándéklott nagy utjára a kívánt összeget rubelekre átszámítva, megkaphassa.

26. A III. osztály értekezlete jelenti, hogy a külföld számára tervezett Értesítő iránti bizottságba, részéről Jendrassik Jenő, Hunyady Jenő és Say Mór tagokat választotta.

Tudomásul szolgál.

27. Az országos magyar ipar-egyesület egy ipar műszótár kiadását vévén célba, megújítja kérelmét az e tárgyban létezhető akadémiai előmunkálatok iránt.

A Magyar Nyelv Szótára szerkesztősége, hová az 1872. január 29-iki ülésből az ipar-egyesület kérelme áttétetett volt, sürgetően felhivatik jelentése beadására.

28. A főtitkár jelenti, hogy az idei Karácsonyi pályázatra január 16-án érkezett egy pályamunka:

A V e n u s ö v e. Vigjáték 3 felvonásban. Jelige: »Vanity thy name is wife« S h a k s p e a r e. Melyre nézve mind a helybeli postaigazgatóság felolvasott levélből mind a szerző által beküldött feladási vevényből kitűnik, hogy az Lőcsén decz. 30-án adatott fel, úgy hogy postai tévedés nélkül decz. 31-én kézbesíthető lett volna.

A fentebbi pályamunka V. sz. alá sorolva, pályázatra bocsáttatik, jeligés levele szokott módon a többiekhez borítékolva, levéltári őrizet alá adatott.

29. Ugyanaz bemutat egy kézirati nyelvtudományi pályamunkát következő jeligével: »A művészi tökély gőg szemmel nem szok itélni. K i s f a l u d y K á r o l y,« melyet szerzője, a borítékon láthatólag az 1873-i nagy-, vagy Marczibányi jutalmak valamelyikére szánt.

Miután a nagy-, és Marczibányi jutalom az Akadémia szabályai szerint az utóbbi hat év alatt nyomtatásban megjelent munkák legjelesbikének adathatik csupán, s így azokra kézirattal pályázni nem lehet: az ismeretlen szerző munkája visszavételére hirlapilag felszólítandó.

30. A Strassburgi »Kais. universität und Landesbibliothek« más akadémiák példájára kéri a M. T. Akadémia kiadványait is megküldetni.

Véleményre áttétetik az állandó könyvtári bizottsághoz.

31. Az országos minta rajztanoda és rajztanár képezde önképző köre szintén kéri az Akadémia kiadványait.

Véleményre a könyvtári bizottsághoz tétetik át.

32. Marenzi Ferencz határgrof »Fragmente über Geologie« czimű munkáját beküldvén, bírálatot ohajt.

Köszönettel fogadztatván, szerző értesítettetni fog, hogy az Akadémia nyomtatva megjelent munkák bírálatával nem foglalkozik.

33. A fűtítkár bemntatja a boroszlói izraelita seminarium könyvtárnokának hozzáintézett levelét, mely őt felhatalmazza, hogy az Aruch-codexet dr. Kohut úrnak, lakására kiadhassa, mi megtörtént.

Jelenti egyszersmind, hogy Kohut ur a bécsi Aruch-codexet már visszaküldvén, köszönetét fejezi ki a közbenjárásért.

Tudomásul szolgál.

34. Ugyanaz jelenti, hogy Korponay és Tersztyánszky ezredes urak, kiadandó hadtudományi nagymunkájokra aláírási iveket küldöttek hozzá.

A fűtítkári hivatalban kiteendő, hogy a t. tagok aláírhasanak.

35. Szintén a fűtítkár bemutatja dr. Carl Ottokar Czech úr levelét, ki bizonyos feltételekkel az Akadémia részére természettudományi közreműködést ígér.

Közöltetik a III. osztálylyal véleményre az iránt, lehetne-e és miként lehetne ez ajánlkozást az Akadémia részére értékesíteni.

36. Nimbogen Kristóf körnégysegítési irkái

Egyszerűen mellőztetnek.

37. A fűtítkár bemutatja a marosvásárhely-ref. tanári kar köszönő levelét, továbbá a hódmező-vásárhelyi ref. főgyimnazium, a nagy szebeni »Verein für Siebenbürgische Landeskunde« a szintén nagyszebeni »Verein für Naturkunde« és a sz. pétervári »Commission Imp. Archeologique« elismervényeit az Akadémia könyvküldeményeiről.

Tudomásul van.

38. Toldy rendes tag emlékeztetvén az ülést, hogy a nyomdászat már felalátatása századában, s nem kevés országokat, mint például Spanyol, sőt Angol-országot megelőzve, t. i. 1473-ban hozatott be Magyarországba, s ekép a hazai nyomdászat ez idén létele 400-dik évét tölti be: javaslatba hozza, hogy az Akadémia e nevezetes miveltségi eseménynek emlékeztetét két uton igyekeznék megújítani: 1) egy a májusi közülésben tartandó előadással, melynek tárgya a hazai nyomdászat négy száz éves történeti vázlata volna; és 2) bizná meg jeles könyvész tagját Szabó Károlyt, hogy a magyar nyomdák történetét, s nevezetesebb könyvészetét készitené el még ez évben, mely munka számos hasommásokkal feldiszitve, a külföldön is keletre tenne szert, s ekkép a külföld figyelmét is felébresztené Magyarország irányában. Az indítvány bővebb kifejtése végett egy bizottságot kér kiküldetni, hogy ez eszme kivitele iránt írott tervet terjeszszzen elé mielőbb.

Ezzel kapcsolatban Rómer Flóris r. tag szintén indítványt tesz a bécsi viágkiállítás alatt Pesten egy könyvészeti kiállítás rendezése tárgyában.

Toldy r. tag úr indítványának 1. pontja, a közülesi előadást illetőleg, semmi bővebb megfontolást nem igényelvén, ezennel határozatba ment; az indítvány szintén helyesléssel fogadott 2. pontját, valamint a Rómer r. tag indítványát

illetőleg azonban egy, Horváth Mihály r. tag elnöklete alatt Hunfalvy Pál, Ipolyi Árnold és Rómer Flóris r. tagokból álló küldöttség nevezetetik ki, hogy az eszme kivitele iránt a következő összes ülésre véleményt és írott tervet mutathasson be.

39. A főtitkár bemutatja a decemberi összes ülés óta beérkezett könyveket, jelesenl :

I. Testületektől.

Deutsche Morgenländische Gesellschaft. Leipzig a) Zeitschrift. XXVI. B. 3—4. H. b) Register zu den Bänden XI—XX.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. Juni. 1870.

Verein für Geschichte und Altherthum Schlesiens. Breslau. a) Grünhagen : Regesten zur Schlesischen Geschichte. b) Acta publica. Jahrg. 1620. c) Scriptorum Rerum Silesiacarum. VII. B.

K. k. Statistische Central-Commission. Bécs. Mittheilungen. XIX. Jahrg. 4. H.

Royal Society London. a) Catalogue of Scientific Papers. b) Philos. Transactions. Vol. 161. P. II. Vol. 162. P. 1. c) The Royal Society 30-th Nov. 1870. d) Proceedings. Vol. XX. No. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. e) Correspondence concerning the Great Melbourne Telescope. f) Results of Astron. Observations (Cape of good hope) in 1856. g) Astronomical and Magnetical and Meteorological Observations (Greenwich) in 1870.

Nassauischer Verein für Naturkunde. Wiesbaden. Jahrbücher. Jahrgang XXV—XXVI.

Società Geogr. Italiana. Roma. Bolletino. Vol. VIII.

Kön. Gesellschaft der Wiss. Krakó. a) Rocznik. Tom. XX. XXV. b) Monumenta antiquae artis Cracoviensis. Fasc. 1. c) Scriptorum Rerum Polonicarum. Tom. I. Société R. de Numismatique. Bruxelles. Revue. Tom. V. Livr. 1.

Schlesische Gesellschaft für Vaterländische Cultur. Breslau a) XLIX-ster Jahresbericht. b) Abhandlungen. Abth. für Naturwissenschaft ¹⁸⁶⁹/₇₂ c) Abhandlungen. Philos. Hist. Abth. 1871.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. a) Anzeiger 1872. Nro. 26—27. 28—29. b) Inhalt zu Nro 1—29. 1872.

Siebenbürgischer Verein für Naturwiss. Nagyszeben. Verhandlungen und Mittheilungen. XXII. Jahrg.

Déli Szlav Akadémia. Zágráb. a) Rad. Knj. XXI. b) Starine. Knj. IV. c) Stari pisci Hrvatski. Knj. IV.

Akad. Leseverein. Gratz. Fünfter Jahresbericht.

Tengerészeti hatóság. Fiume. a) Commercio di Trieste nel 1871. b) Krop : Materiali . . . del Mar Rosso.

Orsz. statist. hivatal. Buda. Hivatalos statistikai közlemények. V. évf. 1. 2. 3. 4. füzet.

Érseki hivatal. Eger. Schematismus cleri Archidioecesis Agriensis ad 1873.

II. Magánosoktól.

Teleszky István ügyvéd. Nagyvárad. Észrevételek Dr. Hoffmann Pál általános magánjogi törvénykönyv tervezetére

Walt Whitman. Washington. a) Walt Whitman as Poet and Person. b) Leaves of Grass. c) American Institute Poem d) Democratic vistas.
 Nagel Bernát könyvtáros. Buda. Mészáros Nándor: Görög olvasó könyv.

III. Köteles példányok.

Athenaeum nyomdája. Pest. a) Herczegh: A telekkönyvi rendtartás Magyarországon és Erdélyben. b) Hivatalos statist. Közlemények. V. évf. 2. füz.

Ref. főiskola nyomdája. S. Patak. A tiszáninneni ref. egyház kerület névkönyve 1873-ra.

Magyar testvérek nyomdája. Temesvár. Történelmi Adattár, II. évf. dec. füz..

Püspöki nyomda. Gy. Fehérvár. A nagyszebeni kir-kath. Teréz-árvaház.

Czéh Sándor nyomdája. Győr a) Szerényi: A női emancipatio. b) Legújabb naptár 1873-ra. c) A győri Lloyd alapszabályai. d) A győri hitelbank alapszabályai.

Wigand F. K. nyomdája. Pozsony a) Thaly: II. Rákóczi Ferencz fejedelem emlékiratai. b) Somhegyi: Egyetemes világtörténet. I. II. köt. c) Die Geheimnisse des Jenseits. d) Nendtvich: A vegytan alapvonalai. 2. füz. e) Wurga: Latin nyelvtan. II. köt. f) A m. kir. igazságügyi miniszterium rendeleteinek tára 1869-ről. g) Magyarországi rendeletek tára 1869-ről.

Szigler Mihály nyomdája. Nyitra. Schematismus cleri dioecesis Nitrensis ad 1873.

IV. Akadémiai kiadás.

a) Archivum Rákócianum. I. oszt. I. köt. b) Értesítő. 1872. 13. 14. 15. sz.

A
MAGYAR TUDOM. AKADEÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Ötödik akadémiai ülés.

Ö s s z e s ü l é s.

1873. febr. 3-án.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök helyettes elnöklete alatt.

40. A főtítkár jelenti, hogy a Gorove-alapítványból kitűzött erkölcsársadalmi pályakérdésre f. é. január 31-ig mint zárnapiig következő pályamunkák érkeztek :

I. Melyek az egyéni szabadság föltételei és korlátai erkölcsani és társadalmi szempontból? *Jelige* : »Alles, was unsern Geist befreit, ohne uns die Herrschaft über uns selbst zu geben, wirkt verderblich.« (*Goethe W'lh.* : Meisters Wanderjahre. Buch II. Anhang).

II. Címe ugyanaz. *Jelige* : »Non omne id, quod tibi libet, id tibi licet. Minden szabad a mi illik ; de nem mind illik a mi szabad.«

E pályamunkák megbirálás végett áttétetnek a II. osztályhoz ; rendben talált jeligés leveleik pedig akadémiai és elnöki pecséttel közös borítékba zárva a levéltárban fognak őriztetni.

41. Ugyanaz jelenti, hogy a Vitéz József alapítványából kitűzött egyik jutalomra (*Bonfinius*) szintén f. é. január 31-diki határidőig a következő egy pályamunka érkezett.

I. Történetírásunk és Bonfini. *Jelige* : Χρὸνος δεικνύει ιστοριγραφον μῦθος. *Curtius* : Proverbia graeca.

A pályamunka, megbirálás végett, a II. osztálynak, szokott módon lezárt jeligés levele pedig a levéltárnak adandó át megőrzés végett.

42. Szintén a főtítkár jelenti, hogy a Vitéz-alapítványból kitűzött másik jutalomkérdésre (Erdély polgári alkotmánya, *kettős díj*), melynek határideje szintén 1873. jan. 31-én telt le, nem érkezett pályamunka. Ellenben az 1875. január 31-re hirdetett Vitéz-pálya kérdésre (bor és must vegyi vizsgálata) érkezett egy pályamunka, melynek szerzője értesülését a határidőre nézve hibás közleményből merítette.

Miután az Akadémia hivatalos hirdetéseiben jelen pályázat határideje, 1871. óta évenként, 1875. január 31-re hirdettetik : ismeretlen pályázó hírlapilag felszólítandó munkája visszavételére.

43. Végre jelenti a főtítkár, hogy január 31-ke volt az 1873-ki nagy- és Marczibányi-jutalmakra pályázandó munkák beküldésére nézve is a kitűzött határidő : azonban csak egy szorzó jelentkezett »Vasútépítési, üzleti, távirászati és gépészeti német-magyar és magyar-német szótár. Írta Ozoray Árpád«, czimű munkájával, mely állítólag be van küldve az Akadémia könyvtárába.

A levél áttétetik az Akadémia I. osztályához.

Ugyanakkor

Az I. osztály második ülése.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklete alatt.

45. (5) Budenz József r. t. »Az észt nyelvbeli hangzó erősbülésről« tartott értekezést.

46. (6) Thewrewk Emil l. t. felolvasta Brassai Sámuel r. tagnak »A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgil Aeneise II-dik könyvére különös tekintettel a magyarokra« című értekezéséből a bevezetést és némely részleteket.

Birálatra adatik.

47. (7) Fogarasi János r. tag közölte az osztálylyal Bálinth Gábor újabb tudósítását, mely következő:

Méltóságos úr!

Én az ó évet a mandsu nyelv tanulmányozásával végeztem be, az újat pedig a tunguz nyelvvel való foglalkozással kezdettem meg, s minél tovább tanulmányozom e nyelvet, annál inkább érdekel, s különösen azóta, hogy Waszilyev, a sínai nyelv itteni tanára által közölt értekezésben »A sínai, török, mongol, mandsu, tatár nyelvek rokonságáról« a sínaiak által megőrzött hun nyelvemlék a tunguz nyelvre utal. Említett tanár ugyanis a hun-khánok általános czimét a sínai írás szerint így közli: *ten-ki-li khutu*, melynek ezen jelentéssel kell birnia: az ég fia, és említett úr nem ismervén a mandsu nyelv dialectjeit, a tunguz nyelvet a mongol nyelvvel akarja magyarázni, a *khutu*-t (elferdített kubun orosz kiejtéssel) »köbün«-nek véve, holott a kérdéses szó tiszta tunguz szó, *fiút* jelentvén.

Schiefner úr maga azon véleményt látszik többekkel osztani, hogy a mandsu-tunguz népség nagy szerepet játszott hajdan, s hogy a szibériai emlékek is tőlök származának, a mi lehet ugyan helyes, de a mongolságot még sem lehet semmibe venni, mert maga a tunguz is mongol fejjel bír, a jól megtermett gömbölyded fej világosan szól.

Mongolországból visszatértemben szeretnék a tunguz nyelven is holmi nyelvanyagot gyűjteni, mert az, a mit eddig tettek e nyelv tekintetében, nem igen biztos és az oroszból tett fordítás nyomát hordja magán.

Múlt levelemben említettem volt, hogy az útra szükséges leveleket az orosz kormánytól már megkaptam; azóta tudtam meg, hogy a fogati jognál fogva a *kocsiért* nem kell fizetnem, s így előbbi levelemben hibásan nyilatkoztam vala; azonban a *kocsiért* kifejezést nem úgy kérem érteni, hogy a vitel ingyen, hanem, hogy a szekér vagy szán kopásáért járó díjt nem kellend fizetnem; a lovakért s a kocsis csájravalóját (20—25 kopek állomásonkint) fizetnem kell.

Itten Oroszországban mostanig a lehető rossz tél volt úgy annyira, hogy már féltem attól, hogy miként fogok utazni sáros és esős időben; azonban most úgy mutatkozik, hogy a rendes tél beáll.

A Méltóságod által előlegezett 50 rubelből megkezdtem az útra szükséges tárgyak bevásárlását, mert a pénz megkapása s annak Mongoliába leendő utalványoztatása után sietve útra szeretnék kelni, — mert minél később, annál rosszabb leendő az út, a sok járás folytán a lovak azt lábaikkal kigördösítvén.

Vége arra kérném Méltóságodat, kegyeskednék a székely abc-nek meglevő különféle alakzatait megszerezni; én mint iskolásgyerekek láttam egyik fajtát Csík-Somlyón Erdélyben. Én azt hiszem, ez meglesz a m. múzeumi könyvtárában is. Ha ott meg nem volna, Adorian Imre vagy Nagy Imre csík-somlyói tanárok által bizonyosan megkapható. Ott vannak Szibériában a régi föliratok s mindeddig nem érti senki s nem is igen tőri a fejét senki rajta; lehetséges, hogy holmi hasonló betűk előfordulnak. Még nem láttam e föliratok másolatát, de a napokban utánok nézek.

Az ochotzki tunguzok nyelvében ilyen hasonló szók vannak: *kher*: kor, *togo*: tűz, *gid*, *gida*: dzsida, *bilak*: falu, *teszem*: tisztítok, *aja*: jó, *irkan*: rikoltás, *aszi*, *aši*: asszony, *etumga*: itélő (bíró), *kheibamga*: küldött, *gelši*: hűvös, *erin*: érték, *nuń*: meny, *irem*: érek és megérem, *nuća* (nyucsá): nőtt = növény, *omkurem*: öntök, *anrem*: hányok, *dsonem*: gyónom? (sich erinnern), *elurem*: állítok, *elrem*: állok, *nuvasnem*: nőni (kendert, székely), *olda*: oldal, *elakan*: elég, *ingü*: igen, *aesca*: nincs, *irigir* (= ürügür) örökké, *el-li da gerka-li*: kelj föl és járj, *önyé il-la ammu*? anyó hol apám?

áll-j. jár-j.

hol.

Ezek után szivemből üdvözlöve Méltóságodat az új évben s kívánva, hogy so-
raim a lehető jó egészségben találják, maradok Méltóságodnak

Szent-Pétervárott, jan. 18-án 1873.

hálaköteles, kész szolgálja

Bálinth Gábor.

Tudomásul vétetik.

Hatodik akadémiai ülés.

A II. osztály második ülése.

1873. febr. 10-én.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

49. (5) Frankl Vilmos I. t. fölolvassa *Pauler Gyula* I. tag értekezését »Wesselényi Ferencz összeesküvéséről.« Kivonata itt következik:

A Wesselényi-Zrinyi-Nádasdy-féle összeesküvésnek története igen hézagosan, sőt nagy részben egészen hamisan olvasható történetíróinknál, mert annak hiteles forrásai a budai kamarai, és a bécsi titkos levéltárban, csak a legújabb időben váltak hozzáférhetőbbekké, mintegy első felvonását annak Wesselényi Ferencz szereplése képezi.

Gr. Wesselényi Ferencz, Magyarország nádora 1655—1667-ig ifjúsága óta az udvari párthoz tartozott. Tizenhét éves korában reformátusból katolikussá, és pedig búzgó katolikussá lévén, már vallásánál fogva is Ausztriához vonzódott, a törökhöz szító protestantizmussal szemben. E mellett azonban magyar hazafi maradt; hivatalánál fogva az ország sérelmeinek szószólója, mi által mindinkább alászállt az udvar

kegyében. A magyarországi elégtelenségnek sem nézték már 1604. körül jó szemmel, mert nem találták elég erélyesnek az ország jogainak megvédésében. E jogok pedig sokféle csorbulást szenvedtek. A protestánsok vallás szabadságát egyes főurak és Báthory Zsófia kényük kedvük szerint háborgatták. Az országban német katonák garázdálkodtak: a törökkel szemben pedig az ország tudta nélkül kötött vasvári béke kötö meg a nemzet kezeit, és vetette oda, védelem nélkül, a pogányok dúlásainak. Wesselényinek környezete részes volt az elégtelenségben: neje, a kalandor természetű, de a hazáért is lelkesülni tudó Széchy Mária, mindehese, a daemoni természetű Bory Mihály korponai főkapitány és ítélőmestere, Ledenyei Nagy Ferencz, kinek minden törekvése csak arra ment, hogy Széchy Mária kívánságait teljesítse, és saját hasznát előmozdítsa. Ők hárman rávették a nádort, hogy szövetséget igyekezzék létrehozni a hazafiak közt az ország védelmére, melylyel az ausztriai ház mitsem gondolt. Először Zrinyi Pétert nyerték meg, a horvátországi bánt, ki a nemzetnek első katonája, de korlátolt felfogású férfiú volt. Zrinyi XIV. Lajos francia királlyal akart szövetekezni, és Magyarországot szabadságainak megtartása mellett a német birodalom keretében felvételni; akart szövetekezni Lengyelországgal is, szóval a keresztényekkel a török ellen és kész volt egy Bourbon herceget választani magyar királlyá. A francia kormány biztatta a magyarokat, de csak hogy az ausztriai háznak bajt szerezzen, és sem katonát sem pénzt nem adott. Wesselényinek nem tetszett e ledér, megbízhatlan szövetséges, és a régi magyar ellenzék példájára, a törökhöz fordult, nagy szívfájdalommal, és lelki küzdelemmel, de a kényszerűség hatása alatt. Szerinte Magyarország védnökévé — de nem urává — fogta választani a szultánt mint Erdély, évi tiszteletdíjt — nem adót, e kifejezést határozottan kizárta — fogna neki fizetni, s ezért a török nemcsak nem fogná többé bántani az országot, hanem azt meg is védené minden más ellenség ellen. Ez ajánlatait, Bethlen Miklós által az erdélyi fejedelemmel közlé, ki azokat ismét, mintha véletlenül értesült volna a magyarok szándékáról, neveket nem említve, a portának megüzente.

Azonban, hogy a portán valamire lehessen menni, pénz kellett; az pedig a magyaroknak nem volt. A francia kormány nem adott; bécsi követé Grenouville nem bízott Wesselényiben, és így a szövetség — bár egy új, hatalmas taggal, a nagy eszű, de önző, és lelkiismeretlen gr. Nádasdy Ferencz országbíróval szaporodott, semmivel sem tudott előbbre menni. Nádasdy Ferencz és a protestánsoknak némely beavatott főemberei — Szuhay Mátyás, Szepessy Pál, Fáy László és mások — helyeselték a török szövetséget. Zrinyi Péter azt tartá, hogy orvosság, mely rosszabb a halálnál: Wesselényi pedig legjobban békés úton szerette volna megorvosolni az ország bajait.

Ő még mindig nagy kegyelettel viseltetett a király, I. Lipót iránt; midőn az egyik összeesküvő Vitnyédy lest akart neki hányni és őt elfogni: Wesselényi megtiltá a merényletet. Nem szünt meg kérni, könyörögni az udvarnál a haza érdekében, bár maga is tudta, hogy hiába. Hat

héttel halála előtt még egy emlékiratot küldött fel, azzal az utóirattal: »Tudom, hogy ennek is annyi haszna lesz, mint a többinek, de nekem lelkiismeretem, becsületem megmentésére, praeservativám!« Megvillant agyában a gondolat, hogy kolostorba vonul, de neje és környezete lebeszélte, és legalább külsőleg a szövetség élén megtarták, mert mire az összeesküdtek, Nádasdy elnöklete alatt, de Zrinyi nélkül, korábbi megállapodás szerint 1667. márczius elején, Besztercebányán összegyűltek, hogy a törökkel való szövetkezés feltételeit véglegesen megállapítsák, Wesselényi már, köszvény által gyötörve, tanácskozásaikról mit sem tudott, még csak végrendeletével foglalkozott, és a gyűlés befejezte után, marc. 28. 1667. Tót-Lipésen meghalt.

Négy év múlva, miután az összeesküvés felfedeztetett, őt is rebelisnek nyilvánítá a pozsonyi vérbiróság, és örököseit jószágvesztésre ítélte: ámbar voltak némelyek köztük, p. Nádasdy, kik állíták, hogy ha tovább él, felfedezte volna az összeesküvést Leopoldnak. Ez utóbbi kérdés még nincs kellőleg felderítve és nem is lesz talán soha; de annyi bizonyos, hogy önző czéloból nem tette volna. Minden gyengesége mellett egyet nem lehet tőle elvitatni: hogy szerette hazáját.

50. (6) *Wenzel Gusztáv* r. tag fölolvassa ily czímű értekezését: »Adalék 1352-ből az arany bulla némely pontjainak alkalmazásáról.«

51. (7) Bemutattatik a Gorove-féle orkölestani pályakérdésre beérkezett két, és a Vitéz-féle történelmi pályakérdésre beérkezett egy pályamunka.

Az orkölestani pályaművek bírálóiá *Barsi József* és *Lubrich Ágost* II. tt. a történelmi pályamű bírálóiá pedig *Kerekgyártó Árpád* és *Frankl Vilmos* II. tt. neveztetnek ki.

52. (8) Olvassatik a főtítkár át'rata, melyben az osztályt fölhívja, hogy az idegen nyelven kiadandó akadémiái Értesítő tárgyában alakítandó bizottságba három tagot válasszon.

Ipolyi Arnold r. tag, *Keleti Károly* és *Pauler Gyula* II. tt. választatnak meg.

53. (9) Osztálytitkár jelenti, hogy az igazgató tanács, az osztály előterjesztése alapján, az általános történelmi atlasz kiadására, illetőleg az előmunkálatok költségeire az 1873-dik évre 1000 forintot megajánlott; minőlfogva a mult ülés határozata értelmében az előmunkálatok megindítására egy bizottság küldendő ki.

A bizottság tagjaivá *Ipolyi Arnold* és *Hunfalvy János* r. tt. *Kerekgyártó Árpád*, *Pesty Frigyes* és *Tóth Ágoston* M. tt. neveztetnek ki.

54. (10) Fölolvassatik a történelmi bizottság f. évi február 8-kán tartott ülésének jegyzőkönyvéből a 11-ik pont, mely ekként hangzik: »A II. osztály fölkérendő, hogy Nagy Imre l. tagnak, tekintve oklevéltani nagy jártasságát, a bizottság céljai előmozdítása érdekében ehhez csatolását az Akadémiának ajánlani méltóztatnék.«

Az osztály ezen indítványt helyeslőleg elfogadja és az összes ülést felkérendi, hogy Nagy Imre lev. tagot a történelmi bizottság tagjai sorába fölvegye.

55. (11) Olvassatik Veszprém megye alispánjának f. é. január 10-én az Akadémiához intézett levele, melyben az Akadémia történelmi osztályát fölkéri, hogy a Veszprém megye történetének megírására kitűzött pályázatra beérkezendő pályaművek meg-bírlását maga idején elvállalja.

Az osztály örömmel veszi tudomásul Veszprém megye hazafias áldozatkésztségét melylyel a hazai történettudomány érdekeit előmozdítani és saját multjának földérlését eszközölni igyekszik; egyúttal szívesen ajánlkozik arra, hogy a beérkezendő pályaműveket saját tagjai által megbíráltassa.

Hetedik akadémiai ülés.

A III. osztálynak második ülése.

1873. febr. 17-én.

Sztoczek József r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

57. (4) Jurányi Lajos mint megválasztott lev. tag »A salvinia natans spóráinak kifejlődéséről« tartott értekezéssel székét elfoglalja. Vizsgálata eredményét így adja elő:

Áttekintve az itt közölt észleleteken, vizsgálataim eredménye röviden a következőkben vonható össze.

Mint az már eddig is felvetetett s ismeretes volt, mostani észleleteim által is kiténik, hogy a Salvinianak spóraszeleneczei hajszálképletek (Trichome), melyek a harasztok spóraszeleneczeihez hasonló módon képeztenek. Kifejlődési menetükre kitént, hogy téves Mettenius azon állítása, mintha a szelencze falának képzése határozatlan számú s irányú osztódások által történék. Összehasonlítva e szelenczék alakulását a harasztokéval, úgy találjuk, hogy a mennyire ezeknél eddig a folyamat ismeretes, a Salvinianak szelencze-képzése két első osztódására a Polypodiaceák szelenczéjének alakulásával egyez meg, eltér tőle azonban úgy, mint a többi harasztoktól is a 3-dik boltozatos fal képzése által. A többi Rhizocarpeák szelenczéjének alakulásával sem egyez meg, mert ezek egészen a központi sejt létrehozásáig egy háromoldalú csücssejtnek megfelelőleg osztódnak.

A mi a szelenczében a spórák képzését és az ezzel járó tüneteményeket illeti, összehasonlítva e folyamatot a Marsilia, Pilulária, s az Azollával, kiderül hogy a Salvinia, spóráinak képződésére nézve, legközelebb áll a Piluláriához. E tekintetben a Salvinia, kiválsólag a makrospóra testvérszejtjeinek azon tulajdona hozza közel, hogy ezek úgy mint a Piluláriánál mind a heten osztatlanok maradnak. Eltér azonban a Salvinia a Piluláriától abban, hogy ez utóbbi növénynél a 8 központi sejt körül az, a mely a makrosporát hozza létre, egészen úgy osztódik négy sejtre mint a Marsiliánál, mely négy sejt körül egy makrospórává fejlődik ki. A Pilulária e tulajdona által tehát összekötő láncszemül szolgál a Salvinia és Marsilia nagy spóráinak fejlődési módja közt, a Marsiliánál valamennyi (16) spóra anyasejt tetrádokká fejlődén, melyek egyikének egy sejtjéből aztán a nagyspóra alakul, — míg a Salvinianál a 8 spóra anyasejt közül egy, közvetlenül makrospórává tágul ki. Egyébiránt a Salvinia még azon tekintetben is közelebb áll a Piluláriához, a mennyi-

ben nála sem a nagy- sem az apró spórák képzésénél úgynevezett és Rus-sow által a Marsiliánál észlelt saját anyasejtek nem fordulnak elő.

A *Salvinia* mikrosporáinak képződésére nézve megegyez a *Marsilia* s valószínűleg a *Piluláriával* is, kizárva azonban itt is a saját anyasejteket, melyeket a *Salviniánál* kimutatni ép úgy nem lehet, mint azon áttűnő burkot (hyaline Hülle), mely a *Marsilia* spóráinál *Russow* leírása és rajzai szerint oly szembeötlőleg ki van fejlődve.

A mikro- és makrospórákat érett korban beburkoló tömegnek, mely a makrospóránál episporiumnak, az apró spóráknál pedig közti-anyagnak (*Zwischen-Masse*) mondatik, származása s anyaga valamennyi *Rhizocarpeánál* ugyanegy, s e tekintetben élénken emlékeztet a harasztok közt a *Polypodiaceáknál* a spóráképződés alkalmával az úgynevezett belfal sejteinek szétmállásából származó úgynevezett epilasmára, melyet ugyan már *Fischer von Waldheim* is jelen lenni látott, de melynek származását *Rees* oldotta meg helyesen.

Az *Azolla* sporáinak kifejlődéséről mindeddig csak igen hiányos ismerettel birunk, s mindössze az bizonyos, hogy ezek is *Trichomák*. A mikro- és makrosporangiumok kifejlett állapotát tekintve a *Salviniától* az *Azolla* több tekintetben eltér; — itt csak azt említem meg, hogy a mikrosporangiumokban *Strassburger* leírása s rajza szerint a mikrosporák több különálló tömegekbe (*massulae*) csoportosítva vannak elhelyezve, de itt is úgy mint a *Salviniánál* a mikrosporák, be vannak ágyazva egy sejtes, habos állományba. Az *Azollának* makrosporangiumai szintén úgy mint a *Salviniáé*, rendszerint csak egy makrospórát tartalmaznak, s ebben megegyezik a két nem egymással; eltér azonban azon tömeg alakja és helyzetére nézve, a mely a *Salviniánál* a makrospórának episporiumát képezi, s mely az *Azollánál* több, sajátságosan idomult darabokból áll, de a melyek ép úgy mint a mikrosporangium *massulái* is görcsövi alkotásukra nézve a *Salvinia* és *Marsiliánál* a spórák burkát képező tömeggel egészen egyenlő szerkezetűek, s így a legnagyobb valószínűséggel egyenlő származásuak is.

Az edényes kryptogamok közt a korpafüvek spóráinak fejlődési menetével vetve egybe a *Salvinia* e fejlődési mozzanatait, azt találjuk, hogy itt leginkább a *Salvinia* makrospórája külső köpenysejtjeinek magatartása emlékeztet sejtképződési módja által a *Sellaginellák* makrosporangiumában azon sejtekre, melyek makrospórákká nem fejlődván, különválva mikrosporaszerű apró sejteket képeznek, melyek mint a *Salviniánál*, úgy itt is a makrospórák előhaladó növekedése folytán lassanként enyésznek, míg végre teljesen eltűnni látjuk őket.

A virágos növények irányában e vizsgálataim folytán csak egy új kötpontot nyertünk a prothallium képződése módjában, minthogy itt a makrospórának összes tartalma ép úgy felhasználtatik a prothallium képzésére, mint a *Coniferák* csirtömlőjének tartalma, a prothalliummal egyenértékű endospermium alakítására.

Mint székfoglaló bírálat nélkül nyomtatandó ki.

58. (5) *Kruspér István* r. tag szól »A comparatorokról.« Rövid tartalma ez :

A meteretalonok összehasonlításánál mindig azoknak különbsége méretik meg, s ez egy egymilliméternek ezredrésze pontossággal meghatározható. Ezen kis mérték *Mikron*-nak nevezetik, s legalább 50-szer kisebb, mintsem azt a szabad szem láthatná. A hosszsmértékek összehasonlításánál három mód szerint szoktak eljárni, melyek közül egyik *német*, a másik *francia* módnak nevezhető, minthogy azok különösen ezen országokban alkalmaztattak. Az első mód szerint van szerkesztve a bécsi Voigländer és Lenoir-féle a berlini Bessel-Repsold-féle Comparator, a másikkra vannak alapítva a párisi Gambey és Tresca-Dumoulin-féle Comparatorok, a harmadik Steinheil által alkalmaztatott.

A Bessel-félénél a transversal, a Gambey és Tresca-félénél a longitudinál mozgás van felhasználva a végre, hogy a mérőszerek, melyek részint görcsővek és csavar paránymérők, részint érzékeny emeltyűk és szintezőköl állanak, az etalonok végvonásai fölé vagy véglapjaihoz illesztethessenek. Ezen készülékek ismertetése közben kiterjeszkedik az értekezés azoknak taglalására, a szerkezetek hibáinak magyarázatára, s a hibák befolyásának orvoslására, valamint az újabb időben Tixeau által ajánlott segédesszközöknek ismertetésére s megítélésére.

59. (6) Hunyady Jenő a bejelentett értekezést az idő haladta miatt nem tartja meg, s kéri azt a jövő havi ülésre áttétetni.

A

MAGYAR TUDOM. AKADEÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

III.

I g a z g a t ó s á g i ü l é s.

1873. febr. 23-án.

Nagyméltóságu gróf Lónyay Menyhért akad. elnök ur elnöklése
alatt.

30. A január 27-iki ülés jegyzőkönyve felolvastatván,
Tudomásul vétetett.

31. Ennek 13. pontjára a főtítkár jelenti, hogy az archaeologiai bizottság költsége iránt a fölterjesztés megtörténvén, vallás és közoktatási miniszter ur a mult évre 1500, a jelen évi 6000 frtból pedig $\frac{1}{4}$ részt szintén 1500 frtot 3297. számú leiratában oly módon kegyeskedett folyóvá tenni, hogy az a m. földhitelintézetnek Horváth Mihály püspök, mint a történelmi bizottság elnöke által láttamozandó nyugtájára a posti kir. adóhivatal által kifizettségük.

Köszönettel fogadtatván, miután Horváth Mihály ur, ki az archaeologiai bizottságnak nem elnöke, nem is tagja, a pénz felhasználását nem ellenőrizheti, kéressék meg a nm. miniszter úr az Igazgató Tanács azon fölterjesztésének figyelembe vételére hogy az akadémiái bizottságok részére utalványozott összegek ne a bizottságok elnökei, vagy más egyének, hanem az Akadémia egyik elnöke vagy főtítkára által láttamozott nyugtatvány mellett legyenek felvehetők.

32. Másodelnök úr jelenti, hogy az Akadémia házbéradója ügyében a pénzügyminiszterium közgeivel s magával a pénzügyminiszterrel másfél évig folytatott értekezése végre valahára kedvező eredménnyel befejeztetett. Az Akadémiától 1865-ig visszamenő adótarozások követeltettek. Ez ellen hivatkozott másodelnök az 1868. június 23-án 8732. sz. a. kiadott belügyminiszteri rendeletre, a mely szerint ő cs. és kir. ap. Felsőge legkegyelmesebb elhatározása által a *M. T. Akadémia minden országos fejedelmi adók és pótlékok alól*, a melyek a leirat keltének időjén hátralékban voltak, örökre és véglegesen fölmentetett. A pénzügyminiszterium közgei ez adóbelengedésre követeléseiknél tekintettel nem voltak, a pénzügyminiszter azonban, másodelnök személyes előterjesztése folytán, a pesti m. kir. pénzügyigazgatóságnak a mult 1872. évi decz. 12-én 32524./IV. sz. a. kelt átirata szerint végre elrendelte, hogy az Akadémia palotájára és bérházára nézve 1867. végéig fennállott adókövetelések töröltessenek. Midőn azonban ez átirat az Akadémiának egy jogos követelését teljesítette: két tekintetben sérelmes volt az Akadémia érdekeire nézve. Sérelmes, mert ellenkezőleg az 1870. XXII-t. cz. 1. §-ával, mely a pesti dunai rakparton a törvény alkotása előtt épült

házaknak is biztosította a husz évi adómentességet, — azt az elvet állította fel, hogy az Akadémia palotáját és bérházát csak tíz, illetőleg a palota némely helyiségére nézve 15 évi adómentesség illeti.

A törvény ezen magyarázata ellen annyival inkább kötelességének tartotta a másodelnök felszólalni, mert az érintett törvény, a képviselőház pénzügyi bizottságában, épen az ő indítványára, s épen az Akadémia épületeire való tekintettel nyert oly módosítást, hogy a pénzügyminiszteri javaslattól eltérőleg, a 20 évi adómentesség a rakparton eddig épült házakra is kiterjesztett. Mindemellett egy új miniszteri rendelet, mely a pénzügyi igazgatóság által csak nem rég közöltetett vele, a pénzügyi közegek érintett helytelen s az Akadémiára nézve sérelmes magyarázatát újlag megerősítette. Ez átiratot másodelnök személyesen közölvén pénzügyminiszter úrral, kijelenté előtte, hogy a törvény helytelen magyarázata ellen, ha ellenközö határozat nem adatik ki még e hó 23-ka előtt, kénytelen lesz az országgyűléshez folyamodni. Egyszersmind panaszt emelt azon felfogás ellen is, mely az 1870-ki XXII. t. cz. által 20 évi adómentességet élvező házak közt különbséget téve, e házak egy részétől, ezek közt az Akadémia palotájától és bérházától, a földtehermentesítési pótlékot, a képviselőház világos határozatával ellenkezőleg, követeli. Pénzügyminiszter úr másodelnök szóbeli előterjesztése folytán meggyőződván az Akadémia követeléseinek törvényességéről, az utóbb kiadott rendeletet egyszerűen visszavéve, a pénzügyi közegek kivételét is több ezerrel leszállító újabb határozatot rendelt kiadatni, miről a m. kir. pénzügyi igazgató ságnak Pesten f. é. febr. 21-kén 6549. IV. sz. a. kelt következő átiratában értesítettet a M. T. Akadémia elnöksége :

„Mután a múltgu m. kir. pénzügyminiszterium f. évi febr. hó 19-én 9906. sz. a. kelt magas rendeletével kijelenteni méltóztatott, hogy a M. T. Akadémiának Pesten a Lipótvárosban a dunai rakparton 288. b. sz. a. fekvő palotája és 288. a. sz. a. fekvő bérháza, az 1870. évi XXII. t. cz. I. §-a szerint 20 évi ház-bér-adómentességben részesülnek, és hogy ezen adómentesség az említett épületek egyes részeinek használatba vételétől számítva, és pedig a palotára nézve némely helyiségek után az 1865. évi Szent György, némely helyiségek után pedig ugyanazon évi december hó 1-től kezdve, a bérházra nézve pedig némely helyiségek után az 1864. évi Szent-Mihálytól, a többi helyiségek után pedig az 1865. évi Gyertyászentelő napjától vegye kezdetét : onnélfogva az itteni f. évi február hó 5-én 3421. sz. a. kelt értesítés kapcsában a tekintetes elnökség tudomására juttatik, hogy az akadémiai palota után

1868. évre	173 frt 38	kr.
1869. »	173 » 38	»
1870. »	182 » 31 $\frac{1}{2}$	»
1871. »	299 » 63 $\frac{1}{2}$	»
1872. »	372 » 65	»
Összesen	1201 frt 36	kr.

Az akadémiai bérház után :

1868. évre	987 frt 16	kr.
1869. »	1077 » 61	»
1870. »	1173 » 8	»
1871. »	1238 » 50 $\frac{1}{2}$	»
1872. »	1280 » 92	»
Összesen	5757 frt 27 $\frac{1}{2}$	kr.

kivetett 30% földtehermentesítési járulék törlésbe vétetett, minek folytán csakis a 1/100 alatt közlött adóhátraléki kimutatásban kitüntetett 1657 frt 6 kr nyi jövedelmi adóhátralék léssen befizetendő. — Pest, 1873. febr. 21. Meiner s. k. <

E jelentés örvendetes tudomásul vétetvén, az Igazgató Tanács másodelnök úrnak sikeres eljárásáért köszönetet szavaz, egyszersmind a m. földhitelintézetet felhívja a még hátralékban maradt 1657 frt 6 kr jövedelmi adónak azonnali befizetésére.

33. Olvastatott Évva András úrnak, mint a Kazinczy-emlék alapítvány birtoka eddigi kezelőjének f. é. január 30-ról a másodelnök úrhoz intézett levele, melyben előadja, hogy a birtok bérbeadására nézve nem tudván magát mihez tartani, miután sikerült neki a volt bérlőt rábírní, hogy a bérletet az eddigi 1000 frt bér mellett még egy évre tartsa meg, ily módon szeptembertől számítandó két évnegyedre 500 frtot már fel is vett; s a dolog ily állásában kapta a másodelnök úr január 21-ről kelt levelét, mely szerint a bérlő azon kívánata, hogy bérletét még egy évre megtarthassa, elutasittatik, miután a jószág eladása határozatba ment. E levelet ő közölte a bérlővel, ki arra nézve, hogy a bérlet nem létezőnek tekintessék, semmi észrevételt nem tett, azonban kifogást tett az ellen, hogy szántásvetési befektetései iránt a jószág új vevőjével ő legyen kénytelen egyezkedni, s ezt annál kevésbbé fogadhatja el, mert egy mellékelt iratban Évva úr által biztosítottat ilynemű kiadásainak, a bérlet időközbeni megszünte esetén, az Akadémia részéről való megtérítése iránt. Egyszersmind bemutatja a bérlő által 635 frt 63 kr-ra felszámított művelési költségjegyzékét s kéri az ügyet a bérlővel, kinek a tagosítás által szenvedett földkevesedés miatt az Akadémián ügyis kártérítési követelése van, oly módon intéztetni el, hogy ő jóhiszemű eljárásáért ne compromittáltassék.

Ezenkívül mellékli az 1872. évről való számadását, mely 813 frt 52 kr. kiadási többletet tüntetvén fel, s még munkák is levén a mausoleum körül megrendelve, kér az ottani pénztár részére 1000 frtot minél előbb leküldetni.

Az említett 1872-i számadás elnökileg már ki levén adva Hinka József akadémiai ügyész úrnak megvizsgálás végett, ez felhivatik annak legfőlebb egy hét alatti betérjesztésére, a midőn az elnökség az Évva ur részére számadásai folytán kitünendő kiadási többletet azonnal utalványozni fogja, s Évva urat a jószágeladás és bérleti viszonyra nézve közbejött újabb határozatról értesítvén, ő neki, kit jelenleg elfoglalt hivatalos állása mellett a Kazinczy-vagyon aprólkos bajaival terhelni tovább nem kíván, eddigi buzgó önzetlen eljárásáért kifejezi az Igazgató Tanács köszönetét. A mi a birtok viszonyainak tisztába hozását s a folyó évi bérlet ügyének elintézését illeti: arra nézve az elnökség a m. földhitelintézet s. a. ujhelyi ügynökét Mezóssy Menyhért urat fogja fölkérni, számára az akadémiai ügyész közbejöttével, utasítást készítvén. Végre a mausoleumnak az időviszontagságok elleni befedetését szintén az akadémiai elnökség egy alkalmas egyén (például a házgondnok) innen leküldése által fogja minél előbb elvégeztetni.

34. Csengery Antal másodelnök úr jelenti, hogy Kazinczy Bálint, a Ferencz fia, meghalván, temetésére, az özvegy sürgős kérelme folytán az Igazgató Tanács jóváhagyása reményében 100 frtot utalványozott a Kazinczy pénztárból; bemutatja egyszersmind az özvegy levelét, ki állítólag a jószágon maradt 6600 pfrt hagyománya kiadását követeli.

A másodelnök úr által a temetésre utalványozott összeg helyeseltetvén, a mi Kazinczy Bálintné követelését illeti, arra nézve, az akadémiai ügyész jelentése folytán az

Igazgatóság f. é. január 27-én tartott ülésében már ki lévén mondva, hogy semmi alapja nincs, egyszerűen mellőztetik.

35. Fabinyi Teofil úr mint a törvényelőkészítő bizottság elnöke, ezen bizottságnak az Akadémia palotájában kibérelt szállását miniszterelnöki rendelet folytán, f. é. aug. 1-re felmondja.

Az akadémiai elnökség megbíztatik az új bérlet iránti gondoskodással, illetőleg javaslattevettel a helyiség felhasználása iránt.

36. A bécsi belvárosi járásbíróság átteszi *Schwartzner Alajos* 1872. aug. 28-án kelt végrendeletének másolatát, melyben az Akadémia részére 6000 frt. virtualis hagyaték foglaltatik.

Eredetiben megőrzés végett a m. földhitelintézetnél levő alapítványi iratokhoz; másolatban pedig Hinka József akadémiai ügyészhez teendő által.

37. Mészáros János, akadémiai szolga, régi hű szolgálata s ezenkívüli érdemei elsorolása mellett, kéri a két öl tüzfáját természetben, ruházatát pedig pénzül adatni ki.

Az Igazgató Tanács, midőn a tüzi fa természetben kiadását eltörlé, ugyanakkor a szolgák fizetését tetemesen fölemelte; arra pedig, hogy a ruházatot természetben adassa ki, fontos okai voltak; ennél fogva folyamodó kérése nem teljesítettik.

38. Hellebrandt Ágoston és Deim Ferencz szolgák, tekintve a lakbér-drágaságot, lakásbér pótlék czímen segílyt kérnek, miután bennlakó társaiknál sokkal sanyarúbb helyzetők van.

Azon körülmény, hogy egy pár régibb szolganak a benlakás megengedtetett, nem jogosítja fel a többieket lakbér iránti igényekre, s így e kérelem mellőztetik.

39. A főtitkár bemutatja Emödy Mihály hivatalszolga számadását az egy ideig általa kezelt postai pénzekről s apró költségekről.

Kiadatik a főtitkári hivatalnak megvizsgálás végett.

40. Másodelnök úr jelenti, hogy Hunfalvy Pál akadémiai könyvtárnok úr beadta 1869—1870—1871. számadásait a könyvtár részére fordított összegekről; s azok már vizsgálat alatt vannak.

Helyeslő tudomásul szolgál.

Nyolczadik akadémiai ülés.

Ö s s z e s ü l é s

1873: február 24-én.

C s e n g e r y A n t a l akadémiai másodelnök úr elnöklése alatt.

61. B. Prónay Gábor lev. tag bemutatja *Tischendorf* Konstant lipcsei tanár »Notitia Editionis Codicis Sinaitici« czimű munkáját, mint a szerző ajándékát az Akadémia könyvtára részére.

Köszönettel vétetvén, erről a szerző értesítettetni fog.

62. Riedl Szende levelező tag emlékbeszédet mondott *Grimm* Jakab külső tag felett.

Az Értekezések során kiandandó.

63. Trefort Ágoston vallás és közoktatási miniszter úr körlevélben az Aka-

démiát is felszólítja, hogy hivatalos irataiban a törvényes *Buda-Pest* elnevezést használja.

Tudomásul szolgál.

64. Szintén a vallás és közoktatási miniszterium átteszi a Barcelonában székelő osztrák-magyar consul jelentését, melyben ez a tudományos Akadémia figyelmét a *Catalogo de la Bibliotheca de Salva* című munkára kívánja irányozni.

Véleményre kiadatik a könyvtári bizottságnak.

65. A II. osztály Nagy Imre lev. tagot a történelmi bizottságba tagul ajánlja.

Kineveztetik.

66. Ugyanaz Veszprémmegye alispánjának az Akadémiához intézett azon kérelmére, hogy a Veszprém vármegye története megírására kitűzött pályázatra beérkezendő pályamunkák megbírálását az Akadémia történeti osztálya vállalná el, — örömet és készségét jelenti ki.

Erről az alispán úr értesítendő.

67. Olvastatott azon bizottság jelentése, mely a f. évi január 27-ki összes ülésből Toldy Ferencznek a hazai nyomdászat négyszázados fennállása megünneplése és Rómer Flórisnak egy bibliographiai kiállítás iránt tett indítványai tárgyában kineveztetett. A jelentés következő :

»A bizottság tárgyalás alá vevén az indítvány egyes pontjait, a következőkben terjeszti a M. T. Akadémia elé javaslatait :

1) Az ünnepélyes nagygyűlésen tartandó előadást illetőleg, a bizottság ajánlja hogy annak megtartására az indítványozó *Toldy Ferencz* rendes tag kéressék fel.

2) A bizottság ajánlja, hogy a M. T. Akadémia egy díszesen kiállítandó és számos műmelléklettel ellátandó munkának kiadását eszközölje, mely a könyvnyomtatás magyarországi történetét tartalmazza, és hivatva legyen, nemcsak az első magyar könyvnyomda felállításának négyszázados emlékét megünnepelni, hanem irodalmi becsesl is birjon. E munka a következő részekből állana :

a) Toldy Ferencz ünnepi előadása.

b) A magyarországi nyomdák chronologiai rendben összeállított jegyzéke, történeti, bibliographiai jegyzetekkel. Az egyes nyomdákúál felsoroltatnának azoknak termékei, és pedig 1650-ig mindazok, melyeket ismerünk, azon túl csak azok, melyek irodalmi magasabb értékük, ritkaságuk vagy díszesebb nyomdai kiállításuk által kitűnnek. Mellékelve adatnának a régibb XV. és XVI. századbéli nevezetesebb magyarországi nyomtatványok feltűnő vagy jellemző részleteinek fametszeti hasonmásai (facsímilék), címlapok, colophonok, kezdőbetűk, hangjegyek, nyomdászai czífrák stb. A szöveg megírására *Szabó Károly* r. tag lenne főlkérendő. A fametszetek magyar mesterek által készítettén el, azoknak kijelölésére és összeállítására Toldy Ferencz rendes tag kéretnék föl.

c) A régibb magyarországi papirgyárak és könyvárusok jegyzéke *Toldy Ferencz* rendes tagtól.

d) A régibb magyarországi könyvkötés ismertetése, a könyvtáblakon található nevezetesebb vaknyomatok és köldökök s érczkapsok rajzaival *Rómer Flóris* r. tagtól.

e) A magyarországi nyomdászat mai állásának statistikai ismertetése. A magyarországi nyomdák körlevél útján felszólítandók lesznek, hogy az indítványozó *Toldy Ferencz* r. tag által szerkesztendő rovatos táblázatokat kitöltsék, s ekként a szükséges adatokat beszolgáltathatnak.

Ily munka kiállítása jelentékeny költséget igényelne. De a bizottság azon föltevésből indult ki, hogy e költség nem fogja az Akadémia pénztárát terhelni. Ugyanis a bizottság értesült, hogy a budapesti nagyobb nyomdaintézetek az első magyarországi nyomda fölállításának négyszázados emlékét egy a mai magyarországi könyvnyomdászat állását a hazai és külföldi közönség előtt feltüntető nagyszabású munkát által kívánván megörökíteni; e végből a M. T. Akadémia közreműködését fogják kikérni. Azon esetre, ha a remény valósul, az Akadémia a főnebb jelezett munka kiadását fogja a budapesti nyomdaintézeteknek ajánlhatni.

2) A bizottság czélszerűnek tartja, hogy a közkiállítás tartama alatt a régi magyar nyomtatványok jelesebb példányai a M. T. Akadémia palotájában közszemlére kitéssenek és ajánlja, hogy a M. T. Akadémia a hazai nagyobb könyvtárak igazgatóságait, illetőleg tulajdonosait, a régi magyar nyomtatványok jelesebb példányainak beküldésére fölhívja.

3) A bizottság e mellett javaslatba hozza, hogy az inézt jelezett díszmunkától függetlenül az első hazai nyomda első kiadványának a budai krónikának új correct, a kritika mai állásának megfelelő kiadása eszközöltessék, mi által a történettudomány-művelő által rég érzett hiány pótolatnék. Miután a munka alig haladna meg 10 ívet, az összes kiadási költségek 500 frtnál nem vennének többet igénybe. A bizottság, a mennyiben indítványa elfogadtatnék, ajánlja, hogy a budai krónika kiadására *Toldy Ferencz* r. tag kéressék föl. Buda-Pest, febr. 20. 1873.*

Jelen bizottsági javaslat, minden pontjaira nézve elfogadtatván, az illető részek megírására a megnevezett tagok fölkérendők, mindenekelőtt pedig a javaslat az Igazgató Tanács elé fog terjesztetni a költségek megajánlása végett.

67. Olvastatott a III. osztály f. é. febr. 17-én tartott értekezlete jegyzőkönyvének egy pontja, mely szerint az osztály, a Párty Lajos nyug. kincstári erdőmester által benyújtott méter-rendszeri egybehasonlító tábiázatokra kijelenti, hogy ezek kinyomása nem az Akadémia feladata, mivel arra magánvállalkozók vannak hivatva.

A beküldő ily értelemben, munkája visszaadása mellett, értesítettetni határozatott.

68. Ugyanazon osztály Szontagh Miklós úrnak engedélyt javasol adatni, hogy az osztály egyik ülésén Kossuth Lajos által küldött néhány ritkább piemonti növényt bemutathasson.

Az engedély megadatik.

69. Az I. osztály jelenti, hogy a külföld számára czélba vett Értesítő iránti új bizottságba Hunfalvy Pál, Toldy Ferencz rendes és Vadnai Károly lev. tagokat választotta.

A II. osztály szintén, hogy Ipolyi Árnold rendes, Keleti Károly és Pauler Gyula lev. tagokat választotta.

E szerint a bizottság teljes lévén, közelebb összehívandó elnökválasztás és működésének megkezdése végett.

70. A főtitkár jelenti, hogy az első cs. k. dunagőzhajó-társaság két szabadjegyet küldött egy-egy *akadémiai tag* számára, melyek mindenike a gőzhajón kívül a mohács-pécsi vasúti vonalra is szól.

A jegyek letétetnek a főtitkári hivatalnál, honnan azt a tudományos utazásra induló tagok kivethetik és felváltva használhatják.

71. Ugyanaz jelenti, hogy a tiszavidéki vaspálya üzlet-igazgatósága a már megküldött három szabadjegynél többet kiadni nem hajlandó.

Tudomásul vétetik.

72. Szintén a főtitkár jelenti, hogy az országos magyar iparegyesület által kért iparműszótári előmunkák iránt az akadémiai nagyszótár szerkesztője úgy nyilatkozott, hogy ily előmunkálatok a szerkesztőségénél nincsenek; jelenti azonban a főtitkár, hogy a levéltárban talált némely sovány gyűjtéseket a magyar mesteremberek által használt műszavakra nézve.

Az országos magyar iparegyesület értesítendő, hogy ha e gyűjteményeket használni akarja, térítvény mellett kivetheti.

73. Teleki Péter úr a kassai kir. törvényszék elnöke Munkács várának 1849-ben az oroszok részére lett átadását illető négy okirattal kedveskedik az Akadémiának.

Köszönet kifejezése mellett átceundők a kéziratárba.

74. Rassy József »Gróf Széchenyi István feltámadása« című verses kézirati munkát küld.

Megtekintésre az I. osztályhoz tétetik át.

75. Incze György kovásznai ref. pap egy mestergerendán talált, állítólagos székely betűk hasonmását küldi.

Az I. osztályhoz tétetik át.

76. Steiner orvosnövendék két lyrai költeményt küld.

Mellőztetik.

77. Hunfalvy Pál könyvtárnok bemutatja Copernicus »De evolutione Orbium coelestium« című, Thornban, 1873. a Copernicus ünnepélyre kiadott s az Akadémia könyvtárának megvett munkáját.

Tudomásul szolgál.

78. A főtitkár jelenti, hogy az Akadémia kiadványairól a pétervári csász. akadémia s a kieli kir. régészeti társaság térítvényt küldöttek.

Tudomásul van.

79. Ugyanaz bemutatja a január 27-iki összes ülés óta érkezett könyveket. Jelesül:

I. Testületektől.

Academy of Natural Sciences. Philadelphia. Proceedings. 1871. P. I. II. III.

K. k. Geologische Reichsanstalt. Bécs. a) Verhandlungen. 1872. Nr. 17. 18. 1873. Nr. 1. 2. b) Jahrbuch. XXII. B. Nr. 4. (Oct. Dec.)

Ferdinandum. Innsbruck. Zeitschrift. 3-te Folge. 17.

Académie Royale des Sciences. Amsterdam. a) Verhandelingen. Afd. Letterkunde VII. D. Verslagen en Mededeelingen. Afd. Natuurkunde. VI. D. Afd. Letterkunde. II. D. c) Jaarboek voor 1871. d) Processen-Verbaal. Afd. Natuurkunde 1871—1872. e) Esseiva: Ad juvenem satira.

Kön. Bayerische Akademie der Wiss. München. a) Sitzungsberichte der Philos. Philol. Hist. Classe. 1872. 2. 3. H. b) Sitzungsberichte der Mathem. Phys. Cl. 1872. 2. H. c) Inhaltsverzeichnis zu Jahrgang 1860—70. der Sitzungsberichte.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. Sept. et Oct. 1872.

Gesellschaft für Erdkunde. Berlin. Zeitschrift. VII. B. 5. H.

- K. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1873. Nr. 1. 2. 3.
 R. Geographical Society London. a) Journal. Vol. XLI. b) Classified Catalogue of the Library to December 1870.
 Böhmische chemische Gesellschaft. Prága. Zpravi. 1. 2. H.
 Országos képviselőház elnöksége. Pest. Az 1872. ülések nyomtatott jegyzőkönyve.

II. Magánosoktól:

- Majláth Béla. Liptó-Szent-Miklós. Liptó megye geologiai térképe.
 Lubrich Ágoston l. t. Pest. Nyilvános életünk és a sajtó.
 Erdey Fülöp. Pest. Pénzügyünk függetlenítettése.
 W. J. Wyatt. Bécs. Hungarian Celebrities.
 Révész Imre l. t. Debreczen. Magyar protestans egyházi és iskolai Figyelmező 1873. 1. füz.
 Rezacsek Antal. Zircz. Névtár a cisterci rend személyzete s történeteivel 1873-ra.

III. Köteles példányok:

Ref. fötanoda nyomdája. Kolozsvár. a) Péterfi Sándor: Egyházi szent beszédek. 5. füzet. b) Néhai Vadas József egyházi beszédei. 1. füzet. c) Stein J. kölcsönkönyvtára sorjegyzéke. d) Ugyanaz német nyelven. e) Ugyanaz francia nyelven. f) Herczeg: A földrajz elemei. g) Sáminé: Szemelvények a társadalmi és családélet köréből. h) Név-könyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára 1873. i) Déás város szervezési szabályrendelete. k) Szabó: Társalgó terem. l) A kolozsvári m. kir. tudomány-egyetem tanrendje. m) Szabályrendelet a kolozsvári egyetem akad. hatóságainak szervezéséről. n) A magy. kir. egyetemi hatóságok ügyrendtartása. o) Boldizsár: Telekkönyvi oktató. p) Tanterv a népiskolák számára q) Történeti töredék a brassói általános nyugdíjintézettről. r) Erdélyi nagyobb képes naptár 1873. s) Erdélyi képes naptár 1873. t) Közhasznu nagyenyedi naptár 1873-ra.

Athenaeum nyomdája Pest. a) Századok. 1872. X. füzet. b) A m. mérnök és építész egyesület közlönye. VI. köt. 12. füz. c) Minikus: Vezérkönyv az állat-, növény- és ásványtan oktatásában. d) Budapest alakításáról és rendezéséről XXXVI. t. cz. e) Czobor: Magyarország világi és egyházi hatóságai kiadott pecsétéinek jegyzéke. f) Emmert: A különös sebeszet tankönyve. I. köt. g) A magyar színészet évkönyve. h) Greguss: Természettan. 3-ik kiadás. i) Gyepek könyv 1872. k) A m. kir. jogakadémiák és joggyűjtemények története. l) Magyar tanügy. I. évfolyam X. sz. m) Prisztenye sztar i nowga Testamenta. n) Hivatalos stat. közlemények V. évf. 2. füz.

Városi nyomda. Debreczen. a) Ladányi: A magyar alkotmány története. b) Dr. Cseli: Az ember szellemi élete. c) Magyar prot. egyházi és iskolai Figyelmező, III. évfolyam. 10. 11—12. füz. d) Tormay: Gazdasági lótenyésztés. e) Herbstblätter. f) Szemák: Német nyelvtan. g) Nagy: Az angol nyelv levél szerinti oktatása. 29. 30. levél.

Steinhausser F. nyomdája. Nagy-Szeben. Ziegler: Archivalische Beilagen zu dem Werke: Harteneck.

Kovács Mihály nyomdája. Rozsnyó. a) Evanjelicky slabikar. b) Directorium in

usum Canonicorum Praemonstratensium de Castro Jászóv pro 1873. c) Directorium Romano-Rosnaviense pro 1873.

Ref. főtanoda nyomdája. Pápa. a) Kálmán: A jezsuiták multja. b) Szabó: A bölcsészet elemei kézikönyve. I. II. rész.

Heckenast Gusztáv nyomdája. Pest. Ballagi Mór: A magyar nyelv teljes szótára. I. II. rész.

Horák Egyed nyomdája. Esztergom. Gróf Forgács Sándor: Keleti vázlatok.

Tóth László nyomdája. Kecskemét. a) Kis regélő. b) Madarassy: Értekezés a házasságból eredő vagyoni jogviszonyokról és a gyámügyről.

IV. Akadémiai kiadás:

Természettud. Értekezések. III. köt. 6. szám.

Magyarország hártvagombáinak válogatott képei, szöveggel. Irta Kalchbrenner Károly.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Kilenczedik akadémiái ülés.

Ö s s z e s ü l é s.

1873. márcz. 3.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök helyettes elnöklése alatt.

81. A fűtitkár jelenti, hogy a Dóra Szilárd alapítványából kitűzött pályakérdésre a február 28-iki határideig következő pályamunkák érkeztek :

I. A különbözeti díjszabások jogosultsága s hatása a vasúti szállításnál. *Jelige* : „Hol coalitio lehetséges, ott a versenyzés lehetlen. *Stephenson.*»

II. A különbözeti árszabályok jogosultsága és hatása (két füzet). *Jelige* : »Határozott nézetemet fejezem ki, midőn kimondom, hogy a szállítási vállalatokat csak mint a forgalom előmozdítóit ismerem el jogosultaknak ; hogy nem ők szabhatják meg az ország kereskedelmi politikáját, nem ők jelölik ki a kereskedelmi központokat, és nem ők vannak felhatalmazva kedvezni valamely forgalmi központnak stb. *Gr. Zichy József a képviselőház febr. 24-ki ülésében* »

E pályaművek pályázatra bocsáttatván, áttétetnek a II. osztályhoz bírálatra ; jeligés leveleik pedig szokott módon lezárva, megörzés végett a levéltárba adatnak.

Az I. osztály *harmadik* tilése.

1873. márcz. 3-án.

83. (9.) Thewrowk Emil t. t. »A magyar rhythmus rendszere. I. rész. A magyar zene rhythmusa« című székfoglaló értekezését olvasta föl. Rövid tartalma ez :

Három művészet van, mely rhythmust vall, t. i. a zene, a költészet és a táncz.

A *nemzeti* rhythmus mind a háromban csak egyformán, csak azon egy törvény szerint nyilatkozhatik.

A táncz tökéletesen alája levén vetve a zenének, világos, hogy rhythmusa egyedül a zene rhythmusától függ. A zenének nincs is olyankor egyéb teendője, mint a rhythmust kellőn hangoztatni.

A költészet rhythmusa is eredetére nézve egy a zene rhythmusával; mert eredetileg e két művészet együtt járt.

A lyrika már nevével hirdeti, hogy ő meg a zene édes testvérek, s minden eredeti költészetben szó és zene, dal és dallam együtt születik.

A görögöknél nem csak a népdal keletkezett így, hanem az összes lyrai műköltészet. A költő a dal szövegét és zenéjét is maga költötte. Euripidest megszólalták érte, hogy melosait, másokkal készítette.

A valódi lyrika, ha dallam nélkül születik is, mint a jelen műköltészetben, mindig zenészerű. A dallam mintegy benne szunnyad, s a fogékony lélek rögtön megérzi a szöveg testén a zenei hangok érverését.

Ez az, a miért Goethe így figyelmezteti kedvesét:

Lass die Saiten rasch erklingen
Und dann sich in's Buch hinein;
Nur nicht lesen! immer singen,
Und ein jedes Blatt ist dein!

A dal csakugyan akkor él valóban, ha az ének szárnyain járja be a világot; azért igen jellemző, mit Rückert a Gutenberg-ünnepkor a zenétől megvált költészetről mondott:

Als sie statt gesungen war gesprochen,
Ist ihr der eine Flügel abgebrochen;
Als sie statt gesprochen ward geschrieben,
Ist im anderen kein Kiel geblieben.

Mínthogy a velünk született rhythmusi hajlamot legtisztábban s leggazdagabban a zene mutatja, a rhythmusi törvények földerítése végett mindennek előtt a zenéhez kell fordulaunk.

A magyar zenének sajátos volta, miben minden egyéb zenétől annyira különbözik, három dologban áll: intervalljaiban, fioriturejében, és rhythmusaiban.

Ezek közül a rhythmus első helyre való; mert a rhythmus régibb a dallamnál: a rhythmus alkotja a dal csontvázát, ő tehát a fajtypus fő ismertetője.

Első mit a magyar zene rhythmusi jellemzésére elmondunk az, hogy ütem előzőt (Auftakt-ot) nem ismer.

E bizonyított tényből azt következtethetné valaki, hogy a magyar zene ilyenformán csak is ereszkedő-rhythmusu. De van a magyar zenében emelkedő rhythmus is. A dal ugyan erős ütem-részszel kezdődik; de nem minden dalban az első ütem az erősebb, hanem olykor a második, péld. Szeretnék szántani-ban mindannyiszor a pároshelyen való ütemben van a nagyobb liktető erő.

A mily sajátos a rhythmusi sor eleje, szintoly sajátos a vége is.

A zenetudomány azt tanítja, hogy a dallam erős hangzása véget kíván.

Az értekezés megmutatja, hogy a magyar dallam végénél négy különböző eset lehetséges.

A dallam végződhetik :

- 1) erős huzamos hangon,
- 2) gyönge huzamos hangon,
- 3) rövid lüktető hangon,
- 4) rövid gyönge hangon.

Rhythmusfaj három van a magyarban: a kétrészi taktusrend, (rhythmus par), a háromrészi taktusrend (rhythmus impar), s a régiektől elnevezett rhythmus sescuplex, mely a zenészet szava járása szerint az $\frac{3}{8}$, $\frac{5}{4}$ taktusnak felel meg.

Közhiedelem szerint a magyar zene csak az első rhythmusfajt vallja magáénak. Eszerint a magyarban nem volna egyéb mint $\frac{2}{4}$, $\frac{4}{8}$ és $\frac{1}{4}$ vagy C taktus.

Az értekezés bizonyítja, hogy a másik két rhythmusfaj otthonos a magyar zenében, nevezetesen hogy az említett ütemeken kívül még $\frac{3}{4}$ és $\frac{5}{4}$ taktust is használ a nép, a nélkül hogy rajta valami idegenszerűséget éreznénk.

A mi a magyar zenét rhythmus tekintetében megkülönbözteti, nem az időrészek számában, hanem azoknak sajátosságos elaprózásában s lüktető erejében áll.

A mi a hangsúlyt illeti, a magyarban négyféle hanghúzatot, quantitást különböztetünk meg:

- 1) lüktető hosszú,
- 2) lüktető rövid,
- 3) gyönge hosszú és
- 4) gyönge rövid hangokat.

E tényen alapszik az az állítás, hogy a magyar zenének jellemző ütemformája a *lejtő-szőkő* és *szőkő-lejtő* magyar choriámbus és antispas-tus, az első és *harmadik* hangon való hangsúlylyal.

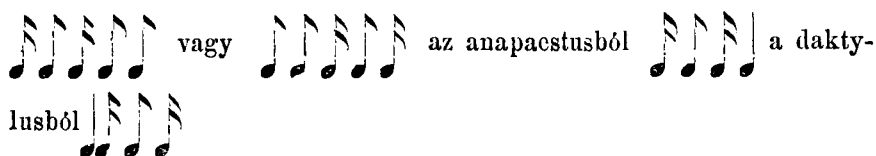
Egyéb ütemek is jellemzők, még olyanok is, melyek első pillanatra nagyon is kosmopolitikus képet mutatnak. Teszem a 4 nyolczados *lejtő*

(trochaeus) , mely akármely zenében előfordulhat. De ha tekintetbe

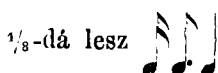
veszszük, hogy ezt az ütemet föloldás esetében a magyar zene *körösdívé* (amphibrachys-sá) változtatja, a mit akárhányszor tapasztalni, mikor a dal szövege az illető helyen egy szótaggal megbővül: akkor csakugyan ez az ütemforma is más rhythmusi életet sejtet, mint valamely idegen zenében találkozó hasonmása.

A párosrészi rhythmusfajnak ütemformáiról megemlítjük még

Először azt, hogy a magyar zene az amphibrachyst is használja, s az amphibrachys féle elaprózást nemcsak egész ütemre, hanem az ütem egyik-másik felére is alkalmazza. (Például a proceleusmatikusból lesz:

A másik, ami különös figyelmet érdemel az, hogy a magyar zene kiváló hajlamot mutat az ütem első hangjának pattanós kurtítására. Nevezetesen az anapaestus, ha az utolsó-előtti vagy utolsó helyet foglalja el, úgy idomul, hogy első hangja $\frac{1}{16}$ -dá, második hangja pedig pontos

$\frac{1}{8}$ -dá lesz

A magyar $\frac{3}{4}$ -es ütemnek sajátos és egyedüli alapja:

Hogy ez csakugyan magyar rhythmus, bizonyítja a törzsökös magyar nép éneke, s a mi fő bizonyíték, a magyar nép táncza. V. ö. Szini Károly gyűjt. előszav. 13. lap.

Zenénk szabad-mozgásu rhythmusa bátran megengedi, hogy a dalam egyik fele $\frac{3}{4}$ -es, másik fele $\frac{2}{4}$ -es ütemű legyen.

Megengedi azt is, hogy helylyel-közzel a $\frac{3}{4}$ -es ütemek közé egy magános $\frac{2}{4}$ -es ütem vegyüljön.

Végre azt is megengedi, hogy $\frac{3}{4}$ -es és $\frac{2}{4}$ -es ütem egybekeljen, azaz hogy a dal $\frac{5}{4}$ -es taktusban mozogjon.

A magyar $\frac{5}{4}$ -es ütem alakja:

Magyar műzenénk is mutat már $\frac{5}{4}$ -es ütemet, és pedig egészen ösztönszerűleg, igazi magyar érzéssel, t. i. Gobbi Henrik Grande Sonatájában.

A »Prinz Eugen der edle Ritter.«-féle bíres katonadal is nyilván magyar dallamra készült.

Rhythmusi rendek. A mai zenének majdnem általános periodusi alakata az, hogy 4-4 ütem egyesül előszaknak, utószaknak. Egyéb szerkezetek is találkoznak, de fölülte ritkák.

Nálunk is a 4-4 taktusos beosztás a leggyakoribb, mert legegyszerűbb. De ebben is mennyi változatosság van! Az idegen dal rendszerint egyforma rhythmusi motívumból van szöve: a magyar a maga rhythmusi rendjeit mindenféleképp alkothatja.

Úgyde a magyar zene nemcsak a párosságot ismeri, hanem ismeri a páratlan beosztást is, nevezetesen a harmadlást.

- Ismeri 1) a taktusban, a miről már szó volt,
2) a rhythmusi rend szerkezetében,
3) a periodus háromsoros alkatában.

A mai zene jóllehet a $\frac{3}{4}$ -es ütemet bőven használja, a sor- és periodusbeli háromságot csak elvétve képes egy-egy példában fölmutatni.

A tripodiáknál feltűnőbb még ama jelenség a magyarban, hogy olykor a periodus mindenik szakasza három dipodiából áll, tehát hat részre szakadó 12 ütem képezi a periodust. Vagy hogy két dipodia csatlakozik periodusi előszaknak, három dipodia meg utószaknak.

Hogy tér egy és ugyanazon dal az egyik mozgásból a másikba át, mennyi változatosság él a magyar rhythmusban, hadd bizonyítsák a következő példák. »Elindúla szent Péter« Szini gyűjt. 49. sz. áll 2 tetrapodiából, 3 dipodiából, és 3 tripodiából.

Ami régi néptáncz és játékdal, melyet Szini közöl, a 70. sz. alatt áll 36 ütemből, mely 5 szakra oszlik.

1. szaka: 4+4 ütem,
2. » 2+2 »
3. » 2+2+2+4 ütem,
4. » 4+4 ütem,
5. » 2+2+2 ütem.

De mindennél nevezeteseb, hogy a magyarban az 5 ütemes rhythmusi rendek is otthonosak, melyeket a tudomány eddigelé csak a görög zenében látott, a németben alighogy észrevett.

Hogy 4-ütemes rend 5 ütemessé bővül, nevezetesen a periodus másik felében igen gyakori eset. De nemcsak efféle sorokat ismer a magyar zene, hanem oly dalaink is vannak, melyeknek rhythmusi szerkezete egyenesen a pentapodián alapszik.

Az értekezés végén össze van foglalva mind ama tényező, mely rhythmusunk nemzeti sajátosságát alkotja.

- 1) az ütem lüktető ereje,
- 2) az ütem faja,
- 3) az ütem elaprózása,
- 4) az ütemeknek különös motivumokká való egybekelése,
- 5) a rhythmusi rendeknek és
- 6) a periodusnak a szerkezete.

Mindehhez járul még az a szabadság, melylyel a rhythmus folyamata egy és ugyanazon dallamban változhatik.

Nevezetesen átnehet a dipodiai szabásból a tripodiaiba és viszont; átnehet az egyik ütemfajból a másikba, s nem idegenkedik attól, hogy a különben egyenletes mozgásba itt-ott másfajta ütem vegyül; végre jellemző a magyar dallam egész mivoltában még az is, hogy indul s hogy végződik.

A függelék a finn zenéről szól. Ha kevés is, a mit nyújt, annyit mindenesetre bizonyít, hogy a finn és a magyar zene föltűnő rokonságot mutat egymáshoz, a mi új és nyomós tanubizonyysága annak, hogy összehasonlító nyelvészetünk helyes úton jár, mikor a magyar és finn népek rokonságát vitatja.

Levelező tagsági oklevelének kiadása határoztatik.

84. (10.) *Szarvas Gábor* l. t. „A helyes magyar kiejtésről“ értekezett.

85. (11.) Olvastatik a f. évi február 15-én tartott osztályértekezőlet jegyzőkönyvöknek 13. pontja, mely szerint a nyelvtudományi bizottság véleménye alapján a Fogarasi János r. tag által nyelvtudományi czélokra felajánlott 500-frt. 1873-ban a csángó tájszólás tanulmányozására lenne fordítandó.

Az indítvány elfogadtatván, annak idejében a nagygyűlés elébe terjesztetik.

86. (12.) Bemutattatnak Kántz Zsigmond nyugalmazott máramarosi kir. bánya- és erdészeti főtanácsos újabb küldeményei Salzburgból. 1) Bacsányi János kisebb iratai, jegyzetei egy pompás albumba foglalva, fényképek és facsimiléek kíséretében. 2) A Pérolázadás főrészesének kivégzetése 1735-ből, egykoru fametszet.

Kántz Zsigmond úrnak köszönőlevél s Márk krónikája díszes kiadásának megküldése határoztatik emlékül, s némi viszonzásul egyszersmind ; a küldeményekhez csatolt felvilágosító levelei pedig az Értesítőbe adatnak.

A levelek itt következnek :

Unterthänigste Anzeige an Eine hohe ungarische wissenschaftliche Academie

zu Pest.

Auf welche Weise es dem Gefertigten gelungen ist, von Josef Hafner den litterarischen Nachlass des ungarischen Gelehrten Johann Batsányi zu erhalten ; und aus welcher Absicht ein Theil der wissenschaftlichen Notate vor 6 Monaten bei Absendung der Batsányischen Acten nach Pest zurückbehalten worden sei.

Als ich im November 1871 zu Linz bei drei Steinmetz-Niederlagen vergebens den Eigenthümer suchte ; bin ich endlich zu Josef Hafner gekommen, den ich mit der Aufstellung eines Grabsteines für meine Schwester kgl. ung. Statthaltereii Secretärs Wittwe Maria v. Boros, betraute, und ihn auch sogleich bezahlte ; beim Verlassen der Wohnung fand ich im Thorhause den beifolgenden Umschlag der Zeitschrift der »Hazai és Külföldi Tudósítások« auf dem Boden liegen, als ich selbes Blatt aufhob, und wirklich in Erinnerung an meinen Vater, der als pensionirter kgl. ung. Statthaltereii Secretär im Jahre 1837 in Ofen starb, diese Zeitschrift immer im Hause hatte ; als mir befiel, welche widrige Schicksale ich seit diesen 30 Jahren als ich von Ofen nach Wien übersetzt wurde, im Dienste zu erdulden hatte, meine innere Bewegung nicht verbergen konnte, das Papier zu mir steckte, frug mich Hafner ob ich ein Ungar sei ? — wie ich nach Linz kam ? u. s. w. Als ich ihm dann erwähnte, ich sei wegen fatalen Familien-Verhältnissen durch eigenen Entschluss aus meiner Heimath verbannt, — als er mit der wärmsten Theilnahme sprach, er habe auch einen Ungarn gekannt, der internirt über Regierungs-Befehl in Linz starb, als er sah, dass mir der Name Batsányi nicht unbekannt war, und wie ich hörte, es seien viele Acten im Hause, so kehrte ich wieder um, liess ihn nicht mehr los, — die Bitte, mir diese Acten zu überlassen, war bei dem guten alten Mann nicht leicht gewährt, bis ich ihm bewiesen habe, dass es eine Gewissens-Sache, ein Verbrechen gegen seinen verstorbenen Gönner sei, diesen Nachlass der wissenschaftlichen Öffentlichkeit vorzuenthalten, wo es bestimmt war, nach seinem Tode alles zu verbrennen. Auf die ganz passende und natürliche Erwähnung, wer kann in Ungarn ein Inter-

esse haben an diesen Schriften, wo sich im Lande, als er lebte, um ihn Niemand bekümmert hat; Batsányi lebte kümmerlich vom Gelde aus Frankreich, als ein Verwiesener, er, Hafner könne nicht glauben, dass Batsányi ein Verbrecher gewesen wäre, man hat ihn falsch angeklagt, aber wenn er, weil hier Amnestie erfolgt ist, so lange unter polizeilicher Aufsicht stand, unter seinen Acten wirklich Regierungsfeindliche Notate hätte, soll ich diesen edlen Mann noch im Grabe verunglimpfen lassen, um dies zu vermeiden habe ich ja Alles bei ihm aufgeräumt.«

Auf alles dieses konnte ich mit guten Gründen ihm Beruhigung gewähren, versprach, dass ich alles ganz genau ausscheiden wolle, wenn dergleichen Notate sich allenfalls vorfinden sollten, — als ich ihn auf die gegenwärtige Regierung Ungarns aufmerksam machte, die nöthigen Vergleiche vor Augen hielt, von den Zeiten 1848—50-ger Jahren, und später, als ich voraussetzte, dass eben in den Batsányischen Schriften solche Aufsätze und Vormerkungungen sich befinden könnten, welche der ungarischen Regierung, abgesehen von dem litterarischen Werthe, noch erwünscht sein dürften als Grundlage für manche heilsame Anordnungen, er möge übrigens nicht vergessen, dass alles gute und gesetzliche Wohlbehagen die Nebenländer den Ungarn zu danken haben; als ich ihm endlich noch erklärte, dass diese Acten, welche ich gehörig ordnen werde, er selbst, mittelst einer eigenhändig zu schreibenden Eingabe an die hohe ungarische wissenschaftliche Academie vorzulegen gehalten sei, wobei ich mich verbürgte, dass er für seine ehrliche Aufbewahrung dieses Nachlasses sicher einen ehrenwerthen schriftlichen Dank erhalten werde; (was auch zu seiner grossen Zufriedenheit geschah, in meiner Wohnung hat er die gnädigen Worte mit dankbaren Thränen im Auge gelesen).

Auf diese Art konnte ich bewirken, dass dieser gute Mann bei seiner fixen Idee, und seit Jahren vorgefassten Meinung, auf der Grundlage des gefassten Vertrauens zu meiner Person, dass er die jahrelang begrabenen Batsányischen Schriften und Bücher sogleich in meine Wohnung überführen liess.

Ein Paquet Briefe (welches zurückgeblieben ist), hat mir Hafner später selbst überbracht.

Mit Husten-Brustleiden geplagt, habe ich in Linz vom 10-ten November 1871 bis 20-ten April 1872, wie seit Jahren in der Winterzeit die Wohnung nicht verlassen, erst im Juni 1871 dahin von Salzburg übersiedelt, war ich unbekannt in der Stadt, daher auch bei meiner Arbeit nicht belästigt, nur Hafner kam nach Übereinkunft jeden Monat den 1-ten, 10-ten und 20-ten, als ich ihn in der Folge versicherte, es werde nicht nur ein Verzeichniss zu verfassen sein, — ich fand den Zusammenhang für eine Biographie, da war der gute Mann exaltirt vor Freude, Etwas über die Lebensereignisse des Batsányi zu erfahren, denn er wusste gar nichts, auch nicht von den Daten im Conversations-Lexicon, er wusste nur dass Batsányi in Paris war, und in Linz internirt unter polizeilicher Aufsicht stand, und dachte, dass er sicher unschuldig verfolgt wurde, besorgte aber desshalb, dass in seinen Schriften Ausfälle gegen Kaiser oder Regierung enthalten sein könnten.

Sehr Schade, dass Hafner, der während der Krankheit des Batsányi bis an dessen Tod zugegen war, sich auf gar nichts erinnern kann, was dieser edle Mann bei der Erkenntniss, dass sein Leben zu Ende sei, gesprochen hat.

Bei den Besuchen im März, welche mir dieser gemüthliche Bewahrer der Acten gemacht hat, habe ich ihm über dringende Bitten, einen Extract der Erlebnisse seinergefeierten Gönners auf einige Bogen dictirt; die ganze Aufnahme konnte ich aber ihm

gar nicht sehen lassen, dieser Mensch hätte keine Ruhe gehabt und bei seinem Theilnahmeseifer alles zum Andenken abschreiben wollen, und um 5—6 Wochen (täglich 2 Bogen gerechnet), die Absendung der Kiste verzögert, wo mich schon die Zeit drängte Linz zu verlassen.

Hafner war daher freudigst überrascht, als er am 15-ten April mich besuchte, und hörte, dass ich mit Beilegung seiner noch im Dezember 1871 für den April 1872 geschriebenen Anzeige, den Batsányischen Nachlass wie ich vor 3 Monaten es versicherte, am 13-ten April an die ungarische wissenschaftliche Academie abgesendet habe.

Selbst aber konnte ich zu der Zeit nichts mehr schreiben, um zu sagen, dass es mir eine ehrenvolle Erinnerung bleiben werde, dass ich durch diese meine Arbeit, und eigentlich 2-te Rettung der Batsányischen Acten, die Hoffnung hegen dürfte, die hohe Zufriedenheit Einer ungarischen wissenschaftlichen Academie zu erwerben; — denn ich war damals nicht nur hustend Brustkrank, sondern trotz der Schonung im Winter in der Wohnung, auch heiser, und hatte die Sprache fast ganz verloren, ich bin daher am 20-ten April nach Baiern Bad-Kreuth abgereiset, wo ich mich nach 3 Monaten erholen konnte.

Noch am 13-ten April aber, als ich in Linz die Kiste mit den Acten eingepackt habe, fand ich unter den Fragmenten, diesen hier mitfolgenden Parte-Brief, mit der Nadel, wie selbe noch angeheftet ist; als ich den Brief öffnete, fielen zwei Zettel heraus von Batsányi's Hand, der Abschied an das Vaterland, und das bekannte: *inveni portum, spes et fortuna valet!* . . (auf den schmalen Streifen) — *ludite nunc alios* — hat der edle Mann nicht erwähnt!

In diesem Augenblick hatte ich mit innigster Rührung einen Gedanken gefasst, um diese wehmüthigen herzlichen Worte, welche Batsányi so sicher verwahrt hat, — ehrenvoll und auf besondere Weise ausgestattet, der hohen ungarischen wissenschaftlichen Academie übersenden zu können; unendlich erfreut, dass ich diese zwei Zettel nicht nach Absendung der Kiste gefunden habe, sondern so zur rechter Zeit.

Ich nahm daher sogleich aus dem Convolut *E* einen Pack kleiner, von Batsányi beschriebene Zetteln, und andere Notizen, welche auf die Geschichte ohnediess keinen Bezug hatten, aber zur Ausführung meiner Idee nöthig waren, und bin mit diesen Daten nach Kreuth abgereiset.

Da ich aber so bedenklich erkrankt war, abgesehen von 75 Jahren, so schrieb ich vor der Abfahrt von Linz an den mir seit 30 Jahren freundlich bekannten königl. pester Salzeinnehmer Anton v. Balogh, der von meiner diesfälligen Arbeit und Actensendung nach Pest in der Kenntniss war, dass ich 623 Stücke (Zettel und andere Notizen des Batsányi), für eine besondere Ausstattung zurückbehalten habe, und dass auf den Fall meines Todes, diese Daten durch meinen treuen Domestiquen, an Ihn gesendet werden; — um selbe, nach dem Muster einiger Bogen geordnet, der ungarischen wissenschaftlichen Academie vorlegen zu können.

Nach dreimonatlichem Aufenthalte in Kreuth, während der Zeit mit der mechanischen Eintheilung der Papiere, ich eine wahre Erholung fand, erlangte ich wieder eine reine Sprache, und kam am 8-ten August, obschon ich von Husten nicht befreut war, nach München; da mir schon früher befiel, dass Hafner auch ein Jugendbild der Gattin des Batsányi, Öhlgemälde, seit Jahren vernachlässigt besitze, schrieb ich an ihn und erhielt dasselbe laut Frachtbrief-Fragment, wobei im Zollamte der Kopf sehr gefiel, aber der für das alte Bild angesetzte Werth von 30 fl. allgemeine Heiterkeit bewirkte,

als ich aber über den so guthmüthigen Sender das Nähere erwähnte, haben mehrere Herren den Namen der Dichterin und des Hafners notirt.

Das Gemälde liess ich etwas auffrischen, und durch die Photographie vervielfältigen, denn es ist wohl sehr interessant, das Bild der Gabrielle Baumberg von der Zeit zu sehen, wo Batsányi diese seltene Frau kennen lernte.

Wegen Vervielfältigung seines Grusses an das theuere Vaterland, und des Trost-Wahlspruches, nahm ich nebst der Photographie auch die Lithographie in Anspruch, in der Voraussetzung, dass es jedem Patrioten erwünscht sein würde, die Abschieds-Worte dieses armen Leidenden zu erhalten.

Meinem Bruder Lazar von Kántz graner Domherrn und dem päpstlichen Praelaten Andreas Schirgl, welche mich im August zu München aufgesucht haben, fand ich mich bewogen, auch bekannt zu machen, dass ich für den graner Domherrn Ferdinand Knauz, Mitglied der ung. wissenschaftlichen Akademie, ein Schreiben bereit halte, mit der Bitte, auf den Fall ich mich doch nicht erholen sollte, bei dem pester Salzeinnehmer Balogh, die allfällige Vollendung meiner Zusammenstellung der Batsányi'schen Notizen gefälligst im Auge behalten zu wollen.

Mit der Verfertigung des zur Aufnahme dieser Schriften nöthigen Albums habe ich den münchener Buchbinder und Etuis-Fabrikanten Karl Freytag, mit Beilegung der bereits adjustirten Bilder betraut; nachdem derselbe aber mit vielen Arbeiten überhäuft war, erst den 15-ten November bestimmt hat, wo es möglich wäre das Buch nach Salzburg zu senden; so bin ich am 2-ten September hieher, für den bleibenden Wohnsitz übersiedelt; kann daher nicht unterlassen, wegen diesen Zuwartan und meinen Gesundheits-Umständen, über das Vorausgelassene Eine hohe ungarische wissenschaftliche Academie vorläufig in Kenntniss zu setzen.

Mit dankbarer Gesinnung der unbegrenzten Verehrung

Salzburg am 4-ten September 1872.

der unterthänigste Diener
SIGMUND v. KÁNTZ,
königl. maramaroscher Ober Berg-Forstrath
im Ruhestand.

An Eine hohe ungarische wissenschaftliche Academie

zu Pest.

Aus der gehorsamst angeschlossenen Darstellung geruhen Hochdieselbe zu ersehen, wie es mir gelungen ist, den seit 26 Jahren, durch den linzer Bürger Josef Hafner, treu bewahrten litterarischen Nachlass des edlen Patrioten Johann Batsányi an mich zu bringen, und weshalb die Einsendung dieses Nachtrages nicht früher stattfinden konnte.

Über das hier anverwahrte Aviso des münchener Buchbinders und Etuis-Fabrikanten Karl Freytag, habe ich endlich das ersuchte, vorliegende Album zur Aufnahme der Batsányischen Notate gestern erhalten.

Nebst den vielen Vormerkungen aus glaubwürdigen Quellen, und aus Werken gefeuerter Schriftsteller, finden sich in diesen Blättern viele der höchst besonnen, für seine poetischen Arbeiten gewählten Motto's notirt, mit welchen er Bürgschaften für sich aufgestellt hat, die nie angefochten werden können, mit denen zu rivalisiren, nie ein gebildetes Zeitalter aufhören wird; — die unvergänglich sind.

Es sagt ja Nr. 122 im grünen Blatte des Albums, die Ofner Zeitung 1835, bei Ankündigung der Herausgabe der Batsányischen Poesien, es sei Batsányi der erste Veteran, aller zu der Zeit lebenden National-Dichter Ungarns, — es werde in seinem Werke der Geist ewig jugendlicher Schönheit, und Fülle klassischer Römer-Kunst identificirt mit der des Vaterlandes.

Diese Zusammenstellung seiner zerstreuten Papiere in ein Ganzes, welche ich mir zur Feier seines Andenkens zur heiligsten Pflicht machte, ermuthigt mich daher zu hoffen, dass Eine hochverehrte ungarische wissenschaftliche Academie geruhen werde dieselbe gnädig aufzunehmen.

In den weiteren Beilagen habe ich die Ehre des Batsányi letzten Gruss an sein geliebtes Vaterland, wie er in Origine unter dem Bilde auf dem Einband ersichtlich ist, auf zweifache Weise 74/vol. vervielfältigt, mit 4 Exemplaren seines trostvollen Nachspruches durch die Photographie (auf einem Blatte, gleicher Grösse mit dem auf dem ersten grünen Halbbogen im Album angehefteten Originale) abgenommen vorzulegen; mit dem Bemerken, dass er diese Worte auf ein grösseres Blatt in der Mitte schrieb, — um den Werth, den er auf diesen Wahlspruch legte, anschaulicher zu machen, ob schon er diese Worte noch auf einen kleinen Papierstreifen, der auf das grüne Blatt Nr. 141 im Album angeheftet ist, sich auch schon notirt hatte.

Von dem Jugendbilde der Gattin des Batsányi, durch den Künstler Klein von Muntu, im Jahre 1791 gemahlt, folgen hier 8 Exemplare, vier davon in Rahmen. Eine Unzahl von diesen Bildern, seinen Gruss ans Vaterland sammt Wahlspruch, kann ich mich nicht enthalten, bei der herzlichen Theilnahme an dem Schicksal dieser edlen poetischen Seelen, mehreren Gönnern und Freunden nach Wien und ins geliebte Vaterland zu senden.

Nun aber würde ich mich unendlich erfreut sehen, wenn ich einer Hochverehrten ungarischen wissenschaftlichen Academie, etwas Neues aus alter Zeit, nämlich in der Anlage dieses Bild, welches ohne Zweifel auf den Georgi-Platz der Ofner Festung hinweist, vorlegen könnte.

Dieses merkwürdige Andenken vom Jahre 1735 kam jedoch nicht aus dem Batsányischen Nachlasse in meine Hände, ich habe selbes noch im Jahre 1870 in Salzburg, eben als mein Bruder Lazar Kántz Domherr zu Gran mit dem päpstlichen Praelaten Graner Domherrn Andreas Schirgl mich besuchten; von einer alten Wittwe gegen ein Marienbild eingetauscht.

Diese gute Frau Wittwe eines Drechslers, wusste nicht, welcher Nexus zwischen diesem Bilde und einem alten Gebetbuche ihrer Grossmutter bestand.

In dem Gebetbuche, welches sie mir durchaus nicht überlassen wollte, fand ich: — 1747 — Josefa Peroin! Wachtmeisters Wittwe.

• Es hat sich in mir die Vermuthung aufgedrungen, dass dieser Wachtmeister ein Bruder oder Verwandter des unglücklichen Pero, dessen Name unter gerichteten erscheint, gewesen, und während dieser Schreckens-Zeit 1735—1736 ausgewandert ist, — bei dem damaligen Salzburger Landes-Regenten Erzbischof Leopold Anton Graf von Firmian (unter dessen Regierung die grosse bekannte Emigration der Protestanten stattfand, — zu welcher Zeit von allen Ländern Einwanderer gerne aufgenommen wurden) Dienste genommen hat.

In dem Buche war noch vieles notirt in slavischer Sprache, vermuthlich von Pero's Hand.

Ich habe zwar im Juni 1871, als ich, um für meine Schwester, bei den so sehr gerühmten Aerzten Hilfe zu suchen, nach Linz abgereiset bin, einen Bekannten in Salzburg dringend ersucht, die alte kränkliche Frau zu beobachten, falls sie ableben sollte, das Gebetbuch zu aquiriren, als ich aber vor einigen Wochen hier angekommen bin, und mich sogleich erkundigte, war die kinderlose Frau begaben, von ihrer wenigen Habe keine Spur, in der Freude das Bild erhalten zu haben, und bei der Hoffnung sicher auch das Buch noch zu bekommen, dachte ich leider nicht daran, diese slavischen Notate abzuschreiben.

Aus der Familien-Tradition erlaube ich mir noch zu erwähnen, dass der Cavalier Felsenvorsprung, von welchem die 68 begnadigten Arrestanten der Execution zusehen mussten, kurz vor der Zeit, als die hohen Landesstellen von Pressburg nach Ofen übertragen worden sind, zu Ende der 79-ger oder Beginn der 80-ger Jahre, unter der Aufsicht meines Grossvaters mütterlicherseits, des damaligen kgl. Schloss-Inspectors und Bau-Directors Peter Affolden Edlen von Adlersburg, binnen 2 Jahren abgetragen worden sei.

Auf diesem erhöhten Boden steht nun das gräflich Teleki'sches Haus.

Da ich aber aus der Zeitung v. J. ersah, dass eine Uebertragung des Hentzi-Monumentes vom Georgi-Platz in das k. k. wieners Arsenal zur Sprache kam, so glaube ich, dass durch diese schaudervolle bildliche Erinnerung, es sogar chrenvoll für das Monument erscheinen dürfte, von seinem Platze entfernt zu werden, wo im Jahre 1736 so viele Menschen geköpft, gerädert, zerstückelt wurden, und wo in der Mitte der Galgen gestanden ist.

Indem ich nun noch verpflichtet sehe gehorsamst beizufügen, dass ich für meine letzten Tage eine unbeschreibliche Zufriedenheit empfinde die Ehre gehabt zu haben, für ein Solches gefeiertes hohes Gremium meines Vaterlandes eine Arbeit zu liefern; kann ich wohl nicht unterlassen der Vorsehung zu danken dass nebst der wohlthuenden Erinnerung an die Heimath, auch mir ein beruhigendes Geschenk, mit den Stoff für meine Gedanken zu Theil wurde, wobei ich auch weiss, dass ich beim letzten Athenzug denken werde:

Érzem most,
Hogy életem végére jár.
Isten hozzád édes hazám
Isten hozzád örökre már.

Hódoló tisztelettel maradván a tekintetes magyar akadémia első osztályának,

Salzburg 1872. évi nov. 28-án.

alázatos szolgálja
KÁNTZ ZSIGMOND,
nyugalmazott máramarosi királyi
bánya- és erdészeti főtanácsos.

Tizedik akadémiai ülés.

A II. osztály harmadik ülése.

1873. márcz. 10-én.

H orv á t h M i h á l y r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

88. (14.) Nagy Imre l. t. felolvassa *Szülágyi Sándor* l. t. értekezését: »Bethlen Gábor erdélyi fejedelem államszövetségei a vörösvári levéltár oklevelei alapján.«

89. (15.) *Frankl Vilmos* l. t. felolvassa ily című értekezését: »Berger Illés m. k. historiographus 1604—1645.« Rövid tartalma ím ez:

Berger Illés, kinek nevét ma a történettudomány avatott munkásai is alig ismerik, Magyarországnak a XVII. század első felében egyedüli történetírója volt.

Mert e korban a hazai történettudomány terén pangás és hanyatlás állott be. A XV. század végén történetírásunk kiemelkedve a krónika-irodalom köréből, a megifjult classicismus varázshatása által magas tükélyre emelkedik. És bár kezdetben csak importált növény gyanánt diszlik, a nagy Mátyás fényes udvarában, csakhamar termékeny talajra talált.

A XVI. században nagy számú jeles történetírókkal birunk. Ilyenek: Oláh, Forgách Ferencz, Zsámboki, Veráncsics, Baranyai Decsi János. És ezekhez tartozik még Istvánffi Miklós is, bár a XVII. század első éveiben készül el műve. De midőn ez tollát leteszi, hosszú hallgatás áll be. Rövid alkalmi műveken és nem a nagy közönség számára szerkesztett naplókön, memoirokon kívül alig birunk egyebet. Bethlen Gábor Bőjthi Gáspárban még méltó történetíróra talál; de az egykoru magyar királyok már a szegény Berger Illésre szorulnak.

Berger Illés 1562-ben Breznóbányán született, hol atyja protestáns tanító, utóbb lelkész volt. Itt kezdette meg iskolai tanulmányait, melyeket Heidelbergben folytatott. Innen a XVI. század végső éveiben hazatérve, a pozsonyi protestáns iskolában volt mint tanító alkalmazva. Azonban csakhamar elhagyta atyjának vallását, ki e miatt többféle zaklatásoknak volt kitéve, és Morvacságba kényszerült menekülni. Illés 1600 körül a katholika egyház tagjává lett. Ugyanezen évben adta ki első munkáját, »Rhapsodiae de Cruce, insigniis Regni Hungariae sanctissimis, et de gestis pro Cruce Christi Inelytorum Regum Hungariae felicissimis.« Ezen Kuthassynak ajánlott munka hivatta volt ujkéletű orthodoxiáját a kath. főpapok előtt igazolni és azoknak pártfogását részére biztosítani. Két évvel utóbb második munkája (»Domus Austriacae sidera.« Bécs 1602.) által az ausztriai uralkodóház iránti hűségét és ragaszkodását óhajtotta kitüntetni.

Ezen előzmények után Berger úgy hitte, elég érdemeket szerzett arra, hogy a magyar királyi historiographus állását igényelhesse.

Ezen állás, melyet 500 forint évi fizetéssel a XVI. század második felében Zsámboki és utána az olasz Brutus János birt, az utóbbinak 1592. május 16-án bekövetkezett halála óta üresedésben volt. Berger 1603. elején benyújtotta folyamodását Rudolf királyhoz. Ez a pozsonyi kamarát bizta meg, hogy a folyamodót megvizsgálja, vajon bir-e a megfelelő képességgel és tudománynyal. Bergernek meg kellett jelennie a hatalmas pénzügyi tisztviselők előtt és szigorú vizsgálatot kiállania. Az eredmény kedvezőtlen volt. A kamara kicsinylőleg, ugyyszólván megvetéssel szólt róla. — Alig hallottunk tőle — így szólnak — két három szót, már is láttuk, — hogy nem bir kellő képességgel ő Felsége dicsőséges tetteinek leírására!

Berger joggal vélhette, hogy a kamarai urak nem egészen illetékesek történetírói hivatottságának megbírálására. Nem mondott le tehát reményéről, hogy mégis czélt érend. Hogy magának útát nyisson az elzárkózott Rudolf szívéhez, mindenható tanácsosát Barvicius Jánost igyekezett megnyerni. 1603-ban tehát egy versekben írt munkát nyomtatott ki, s azt neki ajánlotta, ékes versekben magasztalva a hatalmas férfiút. Ez megtette hatását. A következő év elején királyi történetíróvá nevezetett ki, s a pozsonyi kamara jövedelmeiből egyelőre 100 forint évi fizetés utalványoztatott részére. Ugyanakkor más kitüntetés is érte. Az ausztriai házat dicsőítő versei oly kedvező fogadtatásra találtak a prágai udvarban, hogy őt Rudolf a költői babérral diszítette fel. Ezóta »koszorúzott költőnek« (poeta laureatus), néha épen »császári költőnek« (poeta caesareus) czimezi magát. Ezen czimeihez egy harmadik is járult nem sokára, midőn »királyi udvarnokká« neveztetett.

Berger ezóta Pozsonyban lakott s megkezdette egy nagy munka kidolgozását, mely saját korának történetét tárgyalta. Míg azonban ez lassan előre haladott, királyi történészi hivatásának más módon is kívánván megfelelni, sűrűn bocsátott közre alkalmi munkákat. Elfordulván a hanyatló naptól, Rudolftól, a kelő csillagzat felé fordult. Egész lelkesedéssel karolta föl Mátyás főherczegnek ügyét, melyet buzgón igyekezett a sajtó terén szolgálni. 1607-ben két, és 1608-ban egy harmadik munkát adott ki, melyeknek füladata volt a magyar rendeket Mátyásnak megnyerni.

Az új király kellően méltányolta ezen szolgálatok politikai és irodalmi értékét, és több alkalommal bebizonyította iránta jóakarátát. 1609. január 16-án fizetését 350 forintra emelte, kikötvén, hogy Berger minden évnegyedben köteles legyen a pozsonyi kamarának bemutatni a történelmi művéből elkészült részleteket. 1612. tavaszán magával vitte őt Mátyás, midőn császárrá választása és koronázása alkalmából a német birodalomba utazott. Ekkor írta és Frankfurtban kinyomatta »Trinubium Europaeum, hoc est societate Imperii Christiani inter Germanos, Hungaros et Bohemos in . . . Matthia Rege.«

Azonban a királyi kegyek nem voltak képesek Bergert minden bajtól megóvni. Sok kellemetlenséget okozott neki a pozsonyi kamara, mely évdíját késedelmesen és hanyagul szokta kifizetni, minek következtében gyakran nélkülözésekkel kelle küzdenie. — Elkieseredve pénzügyi bonyodalmai miatt, biztosabb állást kívánt magának szerezni. 1615-ben a magyar-morva határvámnál a czédulaszedő hivatalát kereste. Azonban a kamara belátta azon inconvenientiát, hogy a királyi historiographus vámeződülákat szedjen. A király akként igyekezett őt megnyugtani, hogy türelemre intette, míg más, állásának inkább megfelelő hivatal fog megürcsedni, és 100 tallér rendkívüli ajándékot utalványozott részére. Azonban éveken át hiába várakozott ily hivatal megüresedésére. Meghiusult reményeiért csak csekély kárpótlás volt az, hogy egy portugalli keresztes lovagrend tagjai sorába fölvétetett, osztrák nemességre emeltetett, és 1622-ben Szakolezán egy elpusztult házát nyert a királytól adományul. Itt telepedett meg most és két évvel utóbb, midőn már hatvanadik évét meghaladta, nősült meg. Menyegzője alkalmával a bécsi cs. kamara 60 forint értékű ezüst serleggel kedveskedett neki.

Mintán pénzügyi bajai ezután sem szüntek meg, nem hagyott föl igyekezeteivel, magának élte alkonyán kényelmes és jövedelmes állást szerezni. Két kézzel ragadta meg tehát az alkalmat, midőn 1635-ben éppen Szakolezán a harminczad kezelője meghalt. Mindent megmozdított, hogy az ekként megürült tisztelet elnyerje. Ez sikerült. Azonban csak 1637-ik október 14-dikén történt meg a kinevezés. — A királyi okmány meghagyja, hogy hivatalos teendői mellett Magyarország történeti évkönyvnek megírásával is szorgalmasan foglalkozzék. — Hogy e munkára több időt szentelhessen, unokaöcsese Berger Péter, mint helyettese, melléje rendeltetett.

Berger Illés ekkor már hetvenöt éves volt. De ifju erővel folytatta történetírói tevékenységét. 1641-ben nagy munkájából három kötet volt bírálattal véget a pozsonyi kamaránál. Ugyanakkor megtörténtek a szükséges intézkedések, hogy a munka a pozsonyi jezsuita collegium könyvnyomdájában, országos költségen, a magyar királyok képeivel s más rajzokkal kiadassék. Eziránt azonban nehézségek merültek föl, és a munka soha sem látott napvilágot. Berger 1644-ben lemondott a harminczadi hivatalról, mely unokaöcsésére ruháztatott, ő neki pedig meghagyatott a történetírói tiszte után járó 350 forintnyi fizetés. A nyugalmat nem soká élvezhette. — 1645. október 16-án meghalt.

Nagy munkájának, melyen négy évtizeden át dolgozott, kézírata a pozsonyi jezsuita collegium tagjainak kezei között volt, kik javításával foglalkoztak. Hová lett, nem tudjuk. Értekező minden igyekezetei daczára nem volt képes nyomára jönni.

Egyéb alkalmi műveinek száma tizenkettőre megy, melyek részben igen ritkák; három csak a bécsi császári könyvtárban található. Azonban tudományos becsük nem áll arányban ritkaságukkal, a hang, compositió, tartalom teljesen jelentéktelen. Ezen művek nyitják meg a

sallangos és vizenyős alkalmi, ünnepi lucubrációk végtelen sorozatát, melyek izlésben és eszmékben egyaránt szegények. De mindamellett sok tekintetben jellemzők és érdekesek.

90. (16.) Felolvastatik az általános történelmi atlasznak magyar nyelven eszközlendő kiadása tárgyában kiküldött bizottság jelentése.

Tudomásul vétetik, és részletes tárgyalása a f. hó 15-én tartandó osztályértekezletre halasztatik.

91. (17.) Osztályelnök jelenti, hogy a Dóra-féle pályakérdésre két pályamű érkezett be.

Kautz Gyula r. és *Weninger Vincze* l. tagok neveztetnek bírálókul.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Tizenegyedik akadémiai ülés.

A III. osztály harmadik ülése

1873. márcz. 17-én.

Sztoczek József r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

93. (8) Kalchbrenner Károly mint megválasztott rendes tag ily czimű székfoglalóját: »A magyar gombászat fejlődéséről és jelen állapotáról« a szerző távollétében fololvassa Nendtvich Károly kivonatban így:

A legelső gombászati munka, mely valaha iratott, magyar gombákról szól. Ezen munka szerzője Clusius Károly (Charles de l' Ecluse) volt, a XVI. század legjelesebb fűvésze. Született 1526-ban Arrasban, egy ideig a bécsi fűvészkert igazgatója volt és *Batthyány Boldizsár* által vendégül hivatott Németujvárra (Güssing) Vas megyében, hol egyebek közt az ott tenyésző gombákat tanulmányozta.

Igaz ugyan, hogy nála régibb szerzők is irtak a gombákról, nevezetesen Plinius, Dioscorides, Athenaeus és Porta; de nálók hijában keresnők a gombák szabatos leírását vagy azok rendszeres elosztását, míg Clusiusnál már némi osztályozást látunk keresztül vive és több nemeket felállítva, melyek alapján a mostani gomba-rendszer épült.

Ezért Clusius művére mindig nagy súly fektettetett és gombafajai magyarázatában *Sterehek*, *Fries Illés*, és a belga fűvész *Kikx* fáradoztak.

(De ezen magyarázat sok nehézséggel jár, mert Clusius gomba-leírásai és ábrái egyéb növényleírásai- és ábráihoz képest *tökéletlenek sőt silányak*. Ehhez járul, hogy a Clusius által használt népies elnevezések nem szolgálnak biztos kalauzul, mert tévedések, felcserélések történtek és *Clusius kísértői neki néha ál vagyis csak azon alkalomra faragott névvel szolgáltak*. Továbbá Clusius leírásaiban oly állításokra bukkanunk, melyek mostani tudásunkkal merőben ellenkeznek. Így a közönséges légyölő galócának feketén csikolt alsó lapot tulajdonit, holott bárki láthatja, hogy az mindig tiszta fehér. Több efféle adatból kitűnik, hogy *Clusius gomba leírásait nem a természet után, hanem utólagosan, az előtte fekvő rajzok után készítette el*).

Összesen 103 gombafajt irt le.

Másfél századnál több folyt le a nélkül, hogy utóda akadt volna, mert hazánkban beállott a háborúk, pártviszályok, vallási és politikai

surlódások korszaka. Csak Mária Terézia s II. József, aránylag békésebb uralkodása alatt látjuk lassanként ébredezni tetszhalálából a hazai természettudományt.

Ez időtájra esik a tudós *Scopoli* fellépése, ki bányai orvos és tanár volt Idrján és leginkább »Flora Carniae« czime műve után ismeretes. Selmeczen tartózkodván, az ottani táj gombáiról értekezett.

A 18. század végén találkozunk *Lumnitzer Istvánnal*, kinek Flora posoniensis-e 1791-ben jelent meg. Ebben 124 gombafajról értekezik s a magasabb rendűek mellett már a nyáküszög és penészgombákat is figyelmére méltatja.

Lumnitzer-rel majdnem egyidejűleg élt és működött. *Maksch Tamás* a Szepességen. Ő Késmárkon 1750-ben született, későbbben Nagyszalók-on mint lelkész hivataloskodott 1820-ig és fűvészeti tanulmányait ernyedetlenül folytatta, míg nem Késmárkon 82 éves korában halt meg. Senki más előtte vagy utána nem kutatta át oly alaposan a magas. Tátra minden zegzugát, mint ő. Több hirneves utazónak, nevezetesen az angol Townson-nak és a svéd Wahlenbergnek szakértő kalauzul szolgált. Igen becses észleleteit egy »Wegweiser in die Zipser Carpathischen Alpen« című kéziratban rakta le, mely most Akadémiánk könyvtárában őriztetik. Gombajegyzéke, mely nyomtatásban is megjelent Oken Isis-ében, 153 fajt számlál fel; de az illető leírások igen tökélytelenek.

Endlicher István, a »Genera plantarum« hires szerzője, Flora posoniensis-ében 250 gombafajt ismertett. Az ő ismervéi (diagnosisai) rövidsek ugyan, de velősek, határozottak s annál becsesebbek, mert Clusius és Lumnitzer hasonneveit is figyelembe veszik.

1838-ban Pesten egy gombászati értekezés nyomtatásban jelent meg *Jakocsich A. P.*-től, — de melynek valódi szerzője, gyaníthatólag Szadler volt — a pesti Flóra szerzője.

Hogy a Napoleon kora után s 1849-ig tartott béke-időben hazánkban a természettudomány s különösen a gombászat nem igen haladott, leginkább az akkor divott tanrendszernek tulajdonítható; mely a természettudományokat alig méltatta némi figyelemre, úgy, hogy tanintézeinkből nem igen kerülhettek ki iskolázott természetbuvárok.

A most élő magyarhoni gombászok közül első helyen felemlítendő *Schulzer István*, nem csak mint a legöregebb, hanem gombaművének jelen-tekenysége miatt is.

Ő porosz-szász családból származik. — Atyja osztrák őrnagy volt, maga pedig 1802-ben Vidusevac-on, Tóth-Horvátországban született. Katonának neveltetvén, 1821. a piemonti hadjáratban részt vett s kapitány-ná lett; de midőn egy éjjeli tűzvész oltásában erélyesen közreműködött, mindkét karjára megbénult, s kénytelen volt a tényleges hadi szolgálattól kilépni, meggyógyulván, tovább működött 1858-ig, mint katonanőveldei igazgató, Vinkovcén, Karansebesen, és Kameniczen. Mostanában Vinkovcén él családjának s a tudománynak.

A gombászat terén negyven éven át működött s tanulmányainak eredménye azon kéziratban található, melyet az Akadémia megvett. Az általa lerajzolt és német nyelven leírt gombák összes száma körülbelül 1800.

Kalchbrenner Károly, ki korra nézve legközelebb áll hozzá s vagy 30 év előtt kezdette meg fűvészeti kísérleteit és 15 év óta majdnem kizárólag a gombászattal foglalkozik, a m. Akadémia kiadványaiban két rendbeli gombajegyzéket tett közzé, melyben 1334 szepesi gombafaj soroltatik fel, s épen most foglalkozik egy nagyobb gombászati képesmű megírásával. Rabenhorst Európaszerte ismert gyűjteményeibe is sok magyar gombafajt küldött be s ismertetett meg.

Hazslinszky A. F. tanár, a növénytant egész terjedelmében átölelő működése mellett, a szikgombák (*Pyrenomycetes*) tanulmányozását is feladatul tűzte magának s közlött is már azokra vonatkozó több rendbeli értekezést.

Bolla tanár a pozsonyi állat- és növénytani társulat évkönyveiben egy gombajegyzékét tett közzé, mely Lumnitzer és Endlicher Flóráinak igen értékes kiegészítőül szolgál.

Brandisch J. tanár egy iskolai értesítőben egynehány erdélyi gombafajt sorol fel.

Végre *Klein* tanár sikerült értekezést közölt a *Pilobolus*-ról az Akadémia közleményeiben.

(Buzgó gombászokul, kik azonban sajtó útján mit sem tettek közzé, felemlíthetők, a korán elhunyt besztercebányai tanár Márkus Sándor, Részely csalóközi lelkész és Stoiczner Károly zúceseoi tanító).

Az eddigiek után a magyar gombászat fejlődési menetének következő főbb mozzanatai emelhetők ki.

Eleinte külföldiek, utazók voltak azok, kik e tudományt nálunk ápolták, s csak vagy 80 éve annak, hogy hazánkfiak közt is akadtak kedvelői.

A 17-ik századból csak *egy* gombászszal dicsekedhetünk, míg a 18-ikból s a jelen század első feléből *kettővel*. Jelenleg is alig van több *öt* egyénnel egész Magyarországon, ki e tudomány ápolásában részt vesz.

Clusius és Scopoli, Lumniezer és Endlicher szakműveiket latin nyelven írták, Mauksch és Schulzer németül; magyar gombászati szakművek csak az utolsó két évtizedben jelentek meg.

Eddigi gombászaink fő feladatukul a magyar gombavirány megismertetését tűzték ki magoknak — s ez okból leginkább csak a vidékekben előforduló gombák jegyzékének és leírásának közlésére szorítkoztak; de egyedrajzi, élet-alaktani munkákkal, és egyes gombaalakzatok boncz- és vegytani vizsgálásával, még alig vagyunk a kezdet kezdetén.

Hazai gomba fajaink összes száma még most pontosan meg nem határozható; de a *hártyagombák* köréből már 1120 hazánkbeli faj ismeretes, míg Svédország 1814 fajt mutathat fel és Rabenhorst a nagy Németország, Csehország és Svájc területén 1127 fajt számlál. Tehát Magyar-

ország már a — gombászati tekintetben — legjobban átkutatott országok sorába tartozik.

Mindazonáltal sok még a teendő.

Hazánk 52 megyéjéből csak 8 megye van még gombászati tekintetben átkutatva. Az alföld rónájáról, fővárosunk környékéről mit sem tudunk, pedig ezen térségeken is érdekes gombanövényzet van.

A magyar gombáknak 15—20 százaléka új fajokat képvisel.

Ezek közül több olyan is van, mely más országban is találtatott, de csak mintán már hazánkban felfedeztettek s innen megismertettek. (Ilyenekül felemlitem az én *Polyporus osseus*-omat, melyet Hohenbühl-Heufler Tirolban és Juratzka a Bécs melletti Schneberg-en talált; szintugy az én *Peltidium Oocardii*-mat, mely a távol Finn-országban, Musialio mellett fedeztetett fel.) Nem egy régi gombafaj, mely már elvesztettnek tartatott, hazánk lakójául bizonyult és így új érvényre emeltetett. Így p. o. a szép *Ag. Pholiota comosus* Fr., melyet e faj szerzője ezelőtt 50 évvel csak egyszer s azóta többé soha nem lelt, a *Marasmius erythropus*, melyet »*fungus paene deperditus*-nak nevez és a Trogius, volt svájci lelkész *Lentinus resinaceus*-a, mely számos éveken át hiában kerestetett, míg végre Szepesmegyében s egyidejűleg Alsó-Ausztriában is felmerült.

Mindezekből következtethető, hogy hazánk gombaviránya a jövőkor gombászainak is még gazdag bányául fog szolgálhatni, s ezért csak azon óhajjal fejezhetem be előadásomat: vajha a Clusius által kezdett s általunk öregebbek által folytatott mű fennakadást soha ne szenvedne, hanem fiatalabb, jobban iskolázott, gazdagabb segédeszközökkel ellátott erők által mind nagyobb-nagyobb tökélyre vitetnek.

Mint székfoglaló birálat nélkül kinyomatandó.

94. (9) Décsy Sándor műegyetemi tanársegéd értekezését. »A függvénytan némely problémájáról« előadva megismerteti Hunyady Jenő 1. tag. Rövid tartalma ez:

A mennyiségtan fejlődésének történetében gyakran találkozunk azon tüneményvel, hogy a tudomány előhaladásai az alapelvek és fogalmak revisióját, illetőleg azoknak minden szükségfeletti korlátozástól megszabadítását és általánosítását tették szükségessé. A régiak például főleg a szám fogalmának szűkkörű felfogása folytán nem voltak képesek a discret számok és a végszerűtlen (folytonos) mennyiségek közti átmenet létesítésére, holott jelenleg (főleg az újabb függvénytan szükségletei folytán) a végszerűtlen mennyiségek és az azokra alkalmazott műtétek jogosultsága azon tényből deducáltatik, hogy mi képesek vagyunk azoknak oly definiícióját állítani fel, mely által az egyenlőség nagyobb és kisebbség fogalma, valamint a végszerű mennyiségekre alkalmazott műveleteké is azokra szintén kiterjeszthető. (Legyen szabad ezen érdekes tárgyra nézve Heine-nek a Crelle f. Journal 74 kötetében lévő *Die Elemente der Functionenlehre* című értekezésére utálnom.) Itt oly eset áll előttünk, midőn a tudomány úgy szólván a későbbi eredmények biztosítása és azoknak az alapfogalmakkal közelebbi összeköttetésbe hozatala

végzett kénytelen az utóbbiakat kellőleg átalakítani. Más részt azonban gyakran éppen új fogalmak systematicus behozatala adta az impulzust a legnagyobb haladásokra. Ily fontos esemény volt a függvény fogalmának felállítása, melynek fekoztos átalakulásai legbensőbb összefüggésben vannak a felsőbb mennyiségtan fejlődésével; mind olyanmü haladások, melyek a régiek szigorú rendszerében, melynek scrupulosításai a változó mennyiségek, sőt azok legconcretabb kifejezése — a mozgás — fogalmát majdnem teljesen kizárták, egyáltalán nem lettek volna elérhetők.

Még inkább áll ez a képzetes mennyiségek elméletéről, melyeknek a valóságával teljesen egyenlő jogosultsága iránti kételyeket csupán azoknak Gauss által ismeretessé lett mértani repraesentatiója oszlatta el teljesen, miáltal a complex változók függvényeinek jelenleg már oly kiterjedt elmélete, mely mindenkorra a tudomány legszebb vívmányai közé fog tartozni, szilárd alapot nyert.

A közönséges complex mennyiségek mértani repraesentatiója folytán felmerült azon kérdés, vajon nem lehetne-e a térbeli pontokat vagy egyéb elemeket bizonyos complex számok által oly módon repraesentálni, hogy egyszersmind bizonyos mértani jelentményü műveletek a térben ezen új complex számok műveletei által kifejezhetők legyenek.

Ezen célra irányzott törekvések hozták létre a felsőbb complex számok elméletét, s ezek között különös figyelmet érdemelnek Grassmann-nak az »Ausdehnungslehre 1844 és 1862« cz. munkájában tartalmazott éleselméjü buvárlatai, egy igen általános complex számrendszer elméletére vonatkozólag, melyet ő a térbeli tárgyak repraesentatiójára meglepő sikerrel alkalmazott; ugyszintén a Hamilton-féle quaternion elmélet, mely ép oly alkalmas a gömháromszögtani feladatok systematicus tárgyalására, mint a közönséges complex mennyiségekké a planimetriában.

A felsőbb complex mennyiségek elmélete ugy tekinthető, mint specialis kivitele azon általános eszmének, oly elemeket, melyek a mennyiségek jellemével annyiban birnak, a mennyiben egy bizonyos számú, például a független számbeli coordinaták által valamely módon repraesentálhatók (mint például a tér pontjai 3 öszrendező által) bizonyos mennyiségtani operatiók segítségével mint önálló mennyiségeket tekinteni és tárgyalni. Miután ezen általánosabb alapon álló buvárlatokkal már számos kitünő mathematicus foglalkozott, azt véli a szerző, hogy talán némely más ilyenmü kérdések tárgyalása sem leendő érdektelen. A jelen dolgozat tárgya főleg két irányban terjedt ki, először némely az n dimenzióju közeg függvénytanában felmerülő kérdések és alapfogalmakra, továbbá némely általános operatiók meghatározására, melyek által ezen tan a felsőbb complex változók tanával közelebbi összeköttetésbe jön. Az első rész rövid tartalma van a következőkben összeállítva.

A mennyiségtani alapfogalmak közt az n dimenzióju közeg elemeire talán legközvetlenebbül átvihető a *függvény* fogalma. Ugyanis tudvalevőleg valamely y változó, mely egy másikkal x -el oly összeköttetésben áll, hogy az x minden értékének egy bizonyos y érték felel meg,

s pedig oly törvény szerint, hogy az y értékére az x értékén kívül annak egyéb tulajdonságai befolyással nem bírnak, az x függvényének (a legtagabb értelemben) nevezetetik. Hasonlólag definiálhatók a több számbeli változók függvényei is. Ha tehát, mint a következőkben mindenütt, felteszük, hogy valamely n dimenzióú közeg minden eleme a n független koordinata $x^1, x^2, \dots x^n$ által egyébként tekintetbe nem jövő módon repraesentáltatik, hogy két elem csak akkor identicus, ha azoknak megfelelő koordinátái rendre egyenlők, akkor következetesen valamely a változót akkor fogunk egy más a változó *függvényének* nevezhetni, ha az a minden koordinátái $x^1, x^2, \dots x^n$ az a változó $x^1, x^2, \dots x^n$ koordinátáinak függvényei a fentebbi értelemben, azaz ha egy ily egyenletrendszer áll:

$$x'^k = \varphi_k(x^1, x^2, \dots x^n) \quad k = 1, 2, \dots n.$$

A következőkben valamely $x^1, x^2, \dots x^n$ változócsoporthelyett mindig magát az elem jelét a -t fogjuk használni, ugyszintén a $\varphi_1(a), \varphi_2(a) \dots \varphi_n(a)$ csoportot, hol az czélszerű $\varphi(a)$ -val jeleljük, úgy hogy e szerint ezen symbolicus egyenlet

$$a' = \varphi(a)$$

a következő számbeli egyenletek összefoglalása:

$$x'^k = \varphi_k(a) \quad k = 1, 2, \dots n.$$

hol most a lényegileg csak az $x^1, x^2, \dots x^n$ csoport rövidített kifejezése.

Miután továbbá a közönséges függvénytanban gyakran valamely függvényt ismét mint egy másiknak függvényét tekintjük, mi itt csupán akkor lesz általánosan kivihető, ha az $x'^k = \varphi_k(a)$ egyenletrendszer folytán viszont a a' -nek függvénye, azaz ha $x^k = \psi_k(a')$, azért mi ezen túl a függvény fogalmát ezen szűkebb értelemben vesszük.

Ezen feltét analyticai kifejezése az, hogy a $\left(\frac{\partial \varphi_k(a)}{\partial x^h}\right)$ függvényi határozó ne legyen azonosan semmi. Ezt annál inkább tehetjük, mert mint látni fogjuk az a és a' változók oly összefüggései, melyek ezen feltétnek eleget nem tesznek, egy általánosabb szempont alá sorolhatók.

I.

A tárgyalt feladatok elseje, mely lényegileg a legáltalánosabb, az összeadással analog operatio az n dimenzióú közegben, s itt csak azért jő elő, mert több későbbi kifejtésnél szükségeltetik, a következő: Legyen $a_{1,2} = f(a_1, a_2)$ a_1 és a_2 -nek függvénye a fentebbi értelemben, mely tehát a következő egyenletrendszer által adatik:

$$x_{1,2}^k = f_k(a_1, a_2)$$

Kerestetik az $f(a_1, a_2), f_2(a_1, a_2) \dots f_n(a_1, a_2)$ függvényrendszer legáltalánosabb analyticai alakja azon feltétnek megfelelőleg, hogy $a_{1,2}$ az a_1 és a_2 -nek associatio és commutatio függvénye legyen, azaz hogy a következő 2 egyenletrendszer álljon:

$$\begin{aligned} f_k(a_{1,2}, a_3) &= f_k(a_1, a_2, a_3) \\ \text{továbbá} \quad f_k(a_1, a_2) &= f_k(a_2, a_1) \end{aligned}$$

minden a_1 , a_2 , és a_3 csoportra nézve, mit röviden így jelelhetünk :

$$a_{1,2} = a_{2,1} \text{ és } a(1,2)3 = a_1, (2,3)$$

Erre nézve bebizonyítható, miszerint az $f(a_1, a_2)$ függvény adott-nak feltételeztetvén n egymásközt független függvény $\varphi_k(a)$ található, mely oly tulajdonsággal bír, miszerint :

$$\varphi_k(a_{1,2}) = \varphi_k(a_1) + \varphi_k(a_2)$$

Azon külön esetben, midőn $n=1$, a commutativ tulajdonság pusztán következménye az associativitásnak, legalább minden analytica $f(x_1, x_2)$ függvényre nézve. Ezen esetet már Abel tárgyalta a Crelle f. Journal I-ső kötetében, de a commutativ tulajdonság igénybe vételével. Megjegyzendő, hogy a $\varphi_k(a)$ függvények meghatározására szükségelt eljárásból kitűnik, hogy azon esetben, midőn az $x_{1,2}^k$ csoport az x_1^k és x_2^k algebrai függvénye, a $\varphi_k(a)$ függvények teljes algebrai differentiálók egészei lesznek, s maga az $a_{1,2} = f(a_1, a_2)$ egyenletrendszer bizonyos, az ily algebrai integrálók által definiálható függvények összeadási theoremáját fogja kifejezni, melyek az Abel-féle függvények elméletébe tartoznak.

II.

Két n dimenzióju változó a és a_1 között továbbá állhat fenn bizonyos számú egyenlet, mely esetben azok közt valamely, épen az illető egyenletrendszer által megadott összefüggés, vagy mint nevezni fogjuk »viszony« létezik. Ha az egymástól független egyenletek száma n , akkor mint láttuk, a és a_1 egymásnak függvényei lehetnek. A viszonyok közt különös figyelmet érdemel az ugynevezett »egyenlőségi viszony«, mely legáltalánosabban a következő alakú fő tulajdonságok által jellemezhető : hogy a és a_1 ezen viszonya teljesen kölcsönös, és hogy ha a és a_1 külön egy harmadik a_2 elemmel ily viszonyban állanak, akkor a és a_1 között ugyanezen viszony áll. Ha ezen összefüggés analyticailag m egymástól független egyenlet által képzeltetik előállítva az a és a_1 coordinátái közt, akkor már ezen feltéteknél fogva bebizonyítható, miszerint m egymástól független függvénynek $f_1(a)$, $f_2(a) \dots f_m(a)$ -nak kell létezni, mely oly tulajdonsággal bír, hogy :

$$f_k(a) = f_k(a_1).$$

Ha például azon viszonyt tekintjük, melyben két egyenlő, párhuzamos is egyenlő értelmű térbeli vonal $A B$ és $C D$ áll, könnyen látjuk, hogy az egyenlőségi viszony, s valóban ezen viszony az A, B, C, D pontok 12 coordinátái közt fennálló 3 egyenlet által előállítható, melyek egyik oldalán csupán az A és B , a másikon csupán D és C pontok összerendezői jönnek elő. Ezen viszony még azon specialis tulajdonsággal is bír, hogy ha $AB = CD$, akkor ennél fogva $AC = BD$, továbbá, hogy ha A, B és C pontok adva vannak, akkor D meg van határozva.

Ha megkísértjük ily egyenlőségi viszonyt oly elemekre nézve előállítani, melyek egy n dimenzióju közeg 2 eleme a_1 és a_2 által adatnak, mely tehát oly tulajdonságu, hogy ha

$$\parallel \\ (a_1, a_2) = (a_3, a_4)$$

ezen viszony symbolicus kifejezése ebből

$$\parallel \\ (a_1, a_3) = (a_2, a_4)$$

következik, továbbá, hogy ha a_1, a_2 és a_3 adva van a_4 meg legyen határozva, akkor bebizonyítható, hogy n független függvény $\varphi_k(a)$ található, úgy hogy a fentebbi symbolicus képlet $(a_1, a_2) = (a_3, a_4)$ a következő egyenletrendszer által helyettesíthető :

$$\varphi_k(a_2) - \varphi_k(a_1) = \varphi_k(a_4) - \varphi_k(a_3).$$

Ha az a_1, a_2, a_3 és a_4 közti összefüggés algebrai, akkor itt is összeadási theoremákra jutunk, úgy hogy például ily módon az ellipticus függvények összeadási theoremája és annak ismeretes Jacobi-féle constructiója egy bizonyos, szintén ily tulajdonságu mértani egyenlőségi viszonyból következik.

A viszonyok fentebbi definitiója, melynél azok egyszerűen egy bizonyos egyenletrendszer által az a és a_1 coordinátái közt adathatnak, nem a legáltalánosabb. Ugyanis képzelhetünk valamely viszonyon azon összefüggésen kívül, mely általa az a és a_1 között megállapíttatik, más tulajdonságokat is megkülönböztetve, és a netaláni alaki feltételek ezen utóbbiakra is kiterjedhetnek.

Ez különösen az egyenlőségi viszonyoknál feltűnőleg mutatkozik, melyeknek lényege csupán a kölcsönösség és azon tulajdonságban áll, melynélfogva két mennyiség a és a_1 közt, melyek külön egy harmadik a_2 -vel ily viszonyban állnak, ugyanezen viszony létezik. Ezen feltételeknek a következő, a fentebbinél sokkal általánosabb módon is eleget lehet tenni :

Képzeljük ugyanis, hogy az a és a_1 között egy m egyenletből álló egyenletrendszer van adva, melynek alakja :

$$x^k = f_k(b_1, a, c) \quad k = 1, 2, 3, \dots m$$

avagy symbolicæ : $a = a_1(c)$

hol b_1 az $x_1^{m+1}, x_2^{m+2}, \dots x_1^n$ csoportot, c pedig egy p változóból álló $y^1, y^2, \dots y^p$ csoportot jelent, mely az a és a_1 -től független. Ha most a fentebbi egyenletrendszer oly tulajdonsággal bír, hogy az egy második alkalattal :

$$x^k = f_k(b, a_1, \psi(c)) \quad k = 1, 2, \dots m$$

$$\parallel \\ \text{azaz} \quad a_1 = a(\psi(c))$$

aequivalens, hol most $\psi(c)$ egy új $\psi_1(c), \psi_2(c) \dots \psi_p(c)$ változó csoportot jelent, mely csupán az előbbitől c -től függ, akkor ezáltal a kölcsönösség az a és a_1 viszonyában elő van állítva. Hasonlólag ha ezen két egyenletrendszer :

$$\parallel \\ x^k = f_k(b_2, a, c_1) \text{ azaz } a = a_2(c_1)$$

$$\text{és :} \quad \parallel \\ x^k = f_k(b_2, a_1, c_2) \text{ azaz } a_1 = a_2(c_2)$$

ezen harmadikat :

$$x^k_1 = f_k(b_1, a, c_{1,2}) \text{ azaz } a = a_1(c_{1,2})$$

vonja maga után, hol $c_{1,2}$ egy csupán a c_1 és c_2 állandócsoportoktól függő $\varphi_1(c_1, c_2)$, $\varphi_2(c_1, c_2) \dots \varphi_p(c_1, c_2)$ csoportot jelent, akkor az egyenlőségi viszony második fő feltétele szintén meg van tartva.

Különös fontosságu azon eset, midőn $m = n$, azaz, ha a_1 az a -nak és a c állandócsoporthoz függvénye, egyébként pedig az a és a_1 közti viszony az egyenlőségi viszony tulajdonaival bír. Ez esetben az a és a_1 közegek *rokonsági viszonyban* állanak, mely elnevezés igazolásánál és egyszersmind példaképen legyen szabad felemlíteni, hogy a mértanból ismeretes különféle rokonsági viszonyok, mint a hasonlóság, affinitas, collineatio, ezen categoriába tartoznak.

III.

A rokonsági viszonymyal igen közeli összeköttetésben állanak bizonyos, igen általános transformatiókra vonatkozó kérdések. Ha ugyanis az a változócsoporthoz egy más a_1 csoport és egy p állandóból álló b állandó csoport függvényének tekintetük, azaz ha :

$$x^k = f^k(a_1, b_1)$$

továbbá a_1 szintén egy új a_2 változócsoporthoz és b_2 állandócsoporthoz hasonló függvénye, azaz : $x^k_1 = f^k(a_2, b_2)$, akkor előfordulhat azon eset, midőn a két egymásra következő transformatio eredménye már egyetlen ily transformatio által elérhető, melynek állandó csoportja $b_{1,2}$ csupán a két előbbi állandó csoporttól függ. Ilyen például az összrendezői rendszer transformatiója a mértanban.

Azon esetben, midőn a független állandók száma szintén n , áll azon tétel, hogy $b_{1,2}$ a b_1 és b_2 -nek *associativ* függvénye. Továbbá ha ez esetben a transformatio oly tulajdonságu, hogy két egymásra következő transformatio rendje az eredményre nézve tetszőleges, akkor az eredeti a és az új a_1 változók közt ily alaku egyenletrendszer tartozik állni :

$$\psi^k(a_1) = \psi^k(a) + \varphi^k(b_1).$$

Ha az összefüggés az a , a_1 és b_1 közt algebrai, akkor ezen reductio után a $\psi^k(a)$ és $\varphi^k(b)$ függvények szintén teljes algebrai integrálók lesznek, úgy hogy ily esetekben két ily függvény különbsége egy harmadik, de az előbbiektől különböző alaku, függvény által leendő kifejezhető.

A mi a rokonsági viszony analytica kifejezését illeti, ez meghatározható azon esetben, midőn $p = 1$ azaz csak egy állandó y jó elő. Ekkor ugyanis a megfelelő a és a^1 elemek közt következő egyenletrendszer áll :

$$\psi^k(a_1) = \psi^k(a) + \varphi(y)$$

Ezen tétel közvetlenül alkalmazható a következő függvénytan feladataira. Képzeltünk egy n dimenzióju függvényt $f(a)$ -t többször önmagába helyettesítve, azaz legyen :

$$f_k(a) = f_k^2(a), f_k(f_k^2(a)) = f_k^3(a)$$

és általánosan :

$$f_k^*(f^*[a]) = f_k^{*+*}(a)$$

mely egyenletrendszer az $f^*(a)$ függvények definitiója gyanánt tekinthető. Itt ugyanis azonnal észrevehető, hogy a és $f^*(a)$ közt rokonsági viszony áll fenn, minél fogva az $f^*(a)$ egy ily egyenletrendszer által adható :

$$\varphi_k(f^*[a]) = \varphi_k(a) + z.$$

Ha tehát sikerül n egymásközt független $\varphi_k(a)$ függvényt oly módon meghatározni, hogy $\varphi_k(f[a]) = \varphi_k(a) + 1$ legyen, akkor az $f^*(a)$ a fentebbi egyenletrendszer által adatik. Mi néhány oly példát tárgyalunk, hol $n = 1$. Ekkor egy oly függvény $\varphi(x)$ létezik, melyre nézve :

$$\varphi(f^*[x]) = \varphi(x) + z$$

s a főfeladat itt is a $\varphi(x)$ függvény meghatározása, úgy hogy $\varphi(f[x]) = \varphi(x) + 1$ legyen. Ezt, vagy magát az $f^*(x)$ függvény meghatározását elősegíti gyakran a következő szabály.

A fentebbi egyenlet szerint :

$$\varphi(\psi(\psi^{-1}f\psi[x])) = \varphi\psi(x) + 1$$

hol természetesen $\psi^{-1}\psi(x) = \psi\psi^{-1}(x) = x$, miből látszik, hogy ha $\psi^{-1}f\psi x = F(x)$ tétetik, akkor $\varphi\psi F(x) = \varphi\psi(x) + 1$

$$\text{azaz : } \varphi\psi F^*(x) = \varphi(\psi[x]) + z$$

$$\text{tehát : } f^*(x) = \psi(F^*(\psi^{-1}[x])).$$

Gyakran megtörténik, hogy $F(x)$ egyszerűbb alakú mint f , mely esetben ezen átváltoztatás előnyös.

Legyen például $f(x) = \frac{ax+b}{a'x+b'}$, hol természetesen $a'b - ab' = \Delta$ kifejezés zérustól különböző tartozik lenni, s legyen továbbá a' is zérustól különböző. Tétessék $\psi(x) = \frac{1}{x} + q$ tehát $\psi^{-1}(x) = \frac{1}{x-q}$ akkor :

$$\psi^{-1}(f(\psi[x])) = F(x) = \frac{(a'q + b')x + a'}{(b + [a - b']q - a'q^2)x + a - a'q}$$

s választassék q úgy hogy $a'q^2 - (a - b')q - b = 0$ azaz $f(q) = q$ legyen, ekkor

$$F(x) = kx - h \text{ hol } k = \frac{a'q + b'}{a - a'q} \text{ és } h = \frac{-a'}{a - a'q}$$

tétessék most $X(x) = x + m$ $X^{-1}(x) = x - m$ és

$$F(x + m) - m = F_1(x) = kx + (k - 1)m - h \text{ s legyen } m = \frac{h}{k - 1}$$

miáltal $F_1(x) = kx$, $F_1^*(x) = k^*x$, s a fentebbiek szerint

$$F^*(x) = F_1^*(x - m) + m = k^*x - h \frac{k^* - 1}{k - 1}$$

s végre :

$$f^*(x) = \frac{x - q}{k^* - h(x - q) \frac{k^* - 1}{k - 1}} + q$$

Megjegyzendő, hogy k a következő egyenlet gyöke:

$$k^2 + k \left(2 + \frac{(b' + a)^2}{\Delta} \right) + 1 = 0$$

és hogy $k = \frac{1}{f'(q)}$ és $h = \frac{1}{2} \frac{f''(q)}{f'(q)}$ értékek sem zérus sem végtelen nagy értéket fel nem vehetnek, mert abból $\Delta = 0$ következne. Ha $z = \infty$ lesz, akkor $f^*(x)$ azon q gyökhöz, mint határhoz fog érkezni, melyre nézve $\text{mod } f'(q) < 1$ csupán azon esetet kivéve, midőn $\text{mod } f'(q) = 1$ mindkét q gyökre nézve. Megjegyzendő még, hogy az $f^*(x)$ fentebbi kifejezése a következő sor összegezésre vezet:

$$\frac{2h \frac{k^n - 1}{k - 1}}{k^n - h(x - q) \frac{k^n - 1}{k - 1}} = u_0 + u_1 + u_2 + \dots + u_n - 1$$

$$\text{hol } u_0 = \frac{-2a}{a'x + b'}, u_1 = \frac{2a'\Delta}{(a'x + b')(a'[ax + b] + b'(a'x + b'))}$$

és 3 egymásra következő tag u_{m-1}, u_m, u_{m+1} közt a következő relatio

$$\text{áll: } \frac{1}{u_{m+1}} + \frac{1}{u_m} \left(2 + \frac{(b' + a)^2}{\Delta} \right) + \frac{1}{u_{m-1}} = \frac{b' + a}{2\Delta} (a'x^2 + [b' - a] + b)$$

Ha ezen sor a végtelenbe folytattatik akkor összege:

$$\frac{2}{q - x} = u_0 + u_1 + u_2 + \dots$$

és pedig itt q azon gyök, melyre nézve $\text{mod } f'(q) > 1$, mi egyszersmind a sor összhajlóságának feltétele.

Ezen és némely más feladatokat Schröder a Clebsch f. Annalak 3-ik kötetében »Über iterirte Functionen« cz. értékezésben részben kevésbé egyszerűen tárgyalta.

A függvények összeadási és szorzási theoremái gyakran szintén elősegítik az ilyenmü feladatok megoldását. Legyen például

$f(x) = x \sqrt{1-a^2} + a \sqrt{1-x^2} = \sin(\arcsin x + \arcsin a)$ akkor leendő:

$$f^*(x) = \sin(\arcsin x + z' \arcsin a).$$

$$\text{Legyen továbbá } f(x) = \frac{2x}{1-x^2} = \text{tg}(2 \arctg[x])$$

$$\text{akkor: } f^*(x) = \text{tg}(2^z \arctg x)$$

Egy más eljárás szerint oldható a következő példa:

$$\text{Legyen } f(x) = \frac{1 - \sqrt{1-x^2}}{1 + \sqrt{2-x^2}} \text{ akkor találattik ezen egyenlet:}$$

$$\frac{K(x)}{K'(x)} = 2^z \frac{K(f^*[x])}{K'(f^*[x])}$$

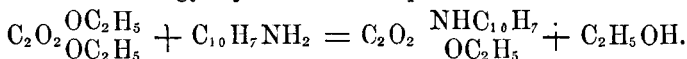
hol $K(x)$ és $K'(x)$ azon teljes ellipticus integrálok, melyek modulatai x és $\sqrt{1-x^2}$.

A kézirat az Értesítő számára levén beadva, ott ki nyomtatandó.

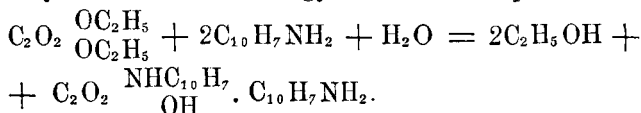
95. (10) Balló Mátyás főreáliskolai tanár részéről Nendtvich Károly r. tag, előterjeszti »Az aethyloxalát hatása a naphtylaminra« című értekezést. Röviden így :

Az aethyloxalátnak naphtylaminra való hatásának észleléséből kitűnt, hogy midőn a két test vagy száraz állapotban, vagy pedig borszeszben feloldva egymásra hat, két különböző vegyfolyam áll be. Az első esetben *naphtyloxamin-savaethylaether* : $\text{C}_2\text{O}_2 \begin{smallmatrix} \text{NHC}_{10}\text{H}_7 \\ \text{OC}_2\text{H}_5 \end{smallmatrix}$, az utolsóban pedig *naphtyloxaminsavas naphtylamin* : $\text{C}_2\text{O}_2 \begin{smallmatrix} \text{NHC}_{10}\text{H}_7 \\ \text{OH} \end{smallmatrix}$. $\text{C}_{10}\text{H}_7\text{NH}_2$ képződik.

A *naphtyloxamin-savaethylaether* borszeszből fehér jegecztükben jegeczedik. 105° -nál olvad. Barytvíz által szappanosítottatik és ammoniak által valószínűleg naphtyloxamin-savamidra alakítottatik át. Ezen aether a következő vegyfolyam szerint képződik :

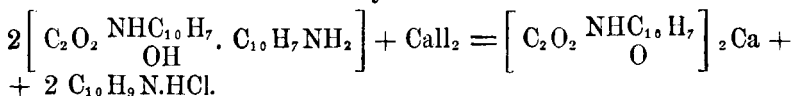

A *naphtylaminsó* is fehér tüalaku jegeczekben nyerhető. 154° -nál olvad. Forró vízben, borszeszben, chloroformban, szénsulphidban és aetherben oldékony. E só a következő egyenlet szerint képződik :

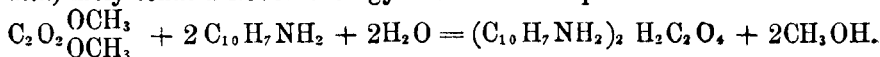
Midőn e naphtylaminsónak meleg hígított sósavban való oldata kihűl, a szabad *naphtyloxaminsav* : $\text{C}_2\text{O}_2 \begin{smallmatrix} \text{NH} \\ \text{OH} \end{smallmatrix} \text{C}_{10}\text{H}_7$ szép fehér jegecztükben válik ki. Ezen sav 175° -nál már gőzt fejleszt, 180° -nál azonban naphtylaminszagu gőzök erősebben fejlődnek, a sav pedig megolvad. Ha ezen savnak sóit hevítjük, azok felduzzadnak, és naphtylaminszagu gőzök képződnek, míg végül szén marad hátra, melyet csak nehezen lehet elégetni.

Naphtyloxaminsavas Káliumot : $\text{C}_2\text{O}_2 \begin{smallmatrix} \text{NHC}_{10}\text{H}_7 \\ \text{OH} \end{smallmatrix}$, a szabad savnak meleg, hígított kálilúgban való feloldása által nyerhetünk. A *bariumsó* : $\left[\text{C}_2\text{O}_2 \begin{smallmatrix} \text{NHC}_{10}\text{H}_7 \\ \text{O} \end{smallmatrix} \right]_2 \text{Ba}$, az aethernek barytvízzel való szappanosításánál képződik. A *calciumsó* : $\left[\text{C}_2\text{O}_2 \begin{smallmatrix} \text{NHC}_{10}\text{H}_7 \\ \text{O} \end{smallmatrix} \right]_2 \text{Ca}$ a naphtylaminsó és chlórcalcium közötti cserebomlás által nyerhető :

A *methyloxalát* és *naphtylamin* borszeszben való oldatainak elegyítésénél azonnal nagy mennyiségben szép pikkelyes jegeczekből álló caa-

padék válik ki. Feltűnő azonban, hogy ezen így nyert vegy nem az oxaminsavnak valamely származéka, hanem csak *normál oxálsavas naphtylamin*, mely tehát a következő egyenlet szerint képződött:

Szokott bírálat után az Értekezések között kiadandó.

Tizenkettedik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1873. márcz. 19-én.

Ipolyi Arnold r. t. helyettes elnöklése alatt.

97. Vadnai Károly I. tag mint a bíráló bizottság előadója, felolvassa jelentését az 1872/3 évi gr. Teleki-féle drámai pályázatról, mely szerint a bizottság a VIII-dik számmal jegyzett »Valeria« című, s »Valeat quantum valere potest« jeligés szomorú játéknak, nem csak viszonylagos, hanem saját költői értékénél fogva is, a jutalom kiadását javasolja. A jelentés következő:

Tisztelt Akadémia!

Az 1872-diki gr. Teleki-féle pályázat eredményéről van szerencsém jelentést tenni, a bíráló bizottság nevében és megbízásából.

E bizottság, mely Pulszky Ferencz tiszteleti tag elnöklete alatt az Akadémia részéről Zichy Antal és Vadnai Károly levelező tagokból, a nemzeti színház részéről pedig Teleki Miklós és Lendvay Márton színész urakból állt, kilencz szomorujátékot vett át a titkári hivataltól. Legalább mind a kilencz pályamű czimlapjára ez volt írva: szomorujáték, tragédia.

Ha azonban az akadémiai ügyrendnek e pályázatra vonatkozó ama pontját, mely szerint »csak valódi tragédiák fogadtatnak el«, a szó szigorú értelmében kívánta volna alkalmazni a bíráló bizottság: akkor — legelőbb is a műfaj szorosb megállapítása mellett, hetet a pályaművek közül ki kell vala zárnia a pályázatból, mert a kilencz közt csak egy van, mely a »valódi tragédia« nevét megérdemli, s még egy másik, mely arra némi igényt tarthat.

Daczára azonban, hogy a pályaművek nagyobb része valódi testvérek a fogatkozásokban és gyöngeségekben: mégis az összes pályázatról bajos volna általános jellemző vonásokat mondani. Van azonban egy negatív jó oldaluk, melyet a múlt pályázatok emlékeinél fogva méltó megemlíteni, s ez az, hogy a régibb drámai versenyek ama hibájának, mely szerint sokan a színpad élénk hatásait bizonyos üres szónoki hazafiaskodásban és nemzeti dicsékvésben keresték, s mely hibát hasonló alkalommal, minő e mai, nem egyszer róttak meg úgy, mint a pályázatok »specifikus magyar vonását«: a

mostani pályamunkákban nyoma is alig van többé! Sőt egy másik véglet jelenkezik szomorítólag, nevezetesen igen kisszerű és gyermekes fölfogása annak is, a mi hazai történelmünk multjában és hőseink tetteiben valóban nagy és lelkesítő van.

A kilencz pályázó közül kettő a társadalmi életből, három a hazai, négy pedig a világtörténelemből meríté tárgyát.

A társadalmiak: »Játékosok« (IV. számú) és »A bujdosók« (IX. sz.) oly értelmetlen férczelmények, melyek nem a széptani bírálat, hanem a felebaráti szánakozás tárgyait képezik. Olyan társadalmi világ, a minőt bemutatni törekesznek, az emberiség szerencséjére, nincs és nem is lehet a világon. Ilyen szánalmas, összefüggéstelen, meder nélküli zavartságot legfőlebb egy »lunatic asyl« látványa mutat. E művek szerzői a dramaturgiában még addig a banális elméletig sem emelkedtek, melyet egykor D' Holbach bárónál a szomorújátékát felolvasó plebános ily módon fejte ki: »a vigjáték mindig házasság, a tragédia mindig gyilkosság, s a bonyodalom örökké csak e kérdés körül forog, megházasodnak-e vagy meggyilkolják egymást?«, mely elméletnek emléke csupán azért maradt fenn, mert Reusseau magánkívüli lázba ejté. Nagy türelem kellett hozzá, hogy a bírálókat is ne környékezze hasonló lelki állapot, midőn e mese és nyelv dolgában egyaránt silány kísérleteket végig olvasták. A »Játékosok«-ban — a czim daczára — nyoma sincs a játék szenvedélyének, hanem egy, a világ romlottsága ellen mennydörgő »erkölcsbíró« követ el benne — ok nélküli szerelemföltétéstől gyötörve — mindenféle gonosz bünt saját testvére ellen csak azért, mivel annak az ifjúnak a pénze, kitől imádottságát félti, ama testvérnél van letéve, s így ezt vagyoniilag megbuktatva, szegénynyé tehetni véli az ifjút is; aztán maga a börtönbe jut, később megbánja bűnét s látva, hogy mennyi rosszat tett, a színmű végén indul kivégezni magát. »A bujdosók« tartalmából ennyire összefüggő valamit is bajos föladat volna elmondani. Az ide-oda kanyargó zagyalékból csupán annyit veszünk ki, hogy két kóbor szerencsevadász, vagy kém, csendőrökkel kerített körül egy grófi kastélyt, melyben épp egy bujdosó gróf ünnepi esküvőjét egy bujdosó grófkisasszonnyal; az árulásra zaj támad, az ablakon belőnek, a golyó a menyasszonyt öli meg, mire a menyasszony atyja megőrül és meghal, a vőlegény mérget iszik és szintén meghal, a két áruló pedig — nem tudni: miért — kivégezi magát, s midőn mind e mulatságosan szörnyű dolog megесik: nyomban érkezik az amnestia hire. A darab történeténél csak nyelve rosзabb Van itt szó oly nyers erőről, mely a legszentségesb emberi jogokon »egész a cherubig« emelkedik; van — egész komolyan — egy »csodásan doromboló bűvös bogár«-ról, mely egyenesen a csillagokból hord híreket; van olyan emberekrol, kiknek kihalt keblükbe egy tühegynyi isteni lángot csepegetetnünk nem lehet; s van oly csodaszörnyről, ki »a megtestesült rutság és kaczerködök ostobaság csóktójasából született«, stb. Tiszteletlenség volna az Akadémia iránt ily badarságok szemelvényeivel állani elő, ha nem lenne szükséges: saját izetlenségeik nyilvános fölmutatásával riasztani el ama hivatlanokat, kik — noha a műveltség legalsóbb kellékeivel sem bírnak — bárgyú tollgyakorlatokkal merészelnék kiállani oly irodalmi küzdőterre, mely előtt mindenkinek komoly fontolóra kellene venni ez arab példabeszéd jelentőségét: »ha oroszlánt akarsz elejteni, vizsgáld meg előbb, ha vajjon magad is oroszlán vagy-e?«

Az önbírálat, az írói lelkiismeret erényét, a hazai történelemből merített pályaművek: a »Csák Máté« (I. sz.), a »Kun László« (II. sz.), s az »Attila és az utósó görög hős« (III. sz.) szerzői sem igen fárasztottak.

»Csák Máté«-ban, mely viszonylag még a legtöbbet ér közöttük, a hős igen sze-

rencsétlen alak, ki nagy hangon és sokat beszél a harc előtt, de aztán mindig csak fut a harcban, s miután megszaladt Rozgonyánál, s egy csomó oktalán beszéd után elmene-kült Komáromból: egész gyáva megpuhultsággal tér vissza Trencsénbe, férfiatlanul esdve a pápa és király bocsánatát, kik ellen harczra szállt. Soha, egy pillanatban sem képes bennünk érdekeltséget kelteni. Egy nagyobb mérvű tényt követ el szomunk előtt, azt t. i. midőn illetlen beszédeire okosan felszólaló egyik hívét rögtön ledöfi, de a hirtelen-kedő »veszett heve« nem lévén előkészítve a jellemrajzban: az eszemenység színében tűnik föl. Egész tragikuma különben nem más, mint azé, kit egy dühödt eb mar halálra. Minden szerencsétlenségét: csatavesztést, leánya gyilkos halálát, egy Domos nevű vité-zének szerelmi háborodottsága és konok dühe idézi rá. E Domos és testvére versengve szeretik a Csák leányát, de e vetélytársak összeütközése sincs jól festve, mert egyik sokkal brutálisabb, a másik pedig sokkal bágyadtabb, semhogy drámailag érdekes küz-delem támadhatna közöttük. A mi méltányolni való van e műben, nem egyéb, mint néhol a verselés csínossága; de a nyelv is egyenetlen, s szerző a jámbusok kényszere alatt erőszakos szótoldásokhoz és csonkításokhoz folyamodik, például »kor'nát, «ak'dályt« ír koronát és akadály helyett, »örjeszmék extasi«-ról beszél, a nagyratörőt »nagytrö-vel« pótolja, a halasztást pedig »halasz«-ra rövidíti, stb., semmitsem törődve a nyelv szépségével, midőn verslábak dolgában megszorúl. Pedig a verses forma nem arra való, hogy a nyelv Procrustes-ágyául szolgáljon, hanem hogy művészies keretében a nyelv nagyobb erőt és kifejezést kapjon.

A »Kun László« hőse még gyöngébb alak: gyarló, higvelejű ifjonecz, kinek egész lénye a csók körül forog. Jó nejét elzáratja, mivel az neve napján csak két csókot ajánl föl neki, holtet ő többet kíván; azután meg azzal áll rajta boszút (szerelemfél-tése szerelmeskedéssel párosulván,) hogy Edva Kun leánytól csókot kér és kap. Ekkor maga is a kunok közé költözködik, cifra szavak közt élvezve Edva hűla csókjait, s a magyar urak küldöttségét, mely őt hívja haza, s a királynét — ki e küldöttség élén kéri, hogy hát »csókolja őt, ha kedve telik még benne«, durván elutasítva. E megaláz-tatás után a királyné megüli magát a színfalak között, s midőn holttestét Kun László elé hozzák, a király bocs'natkérőleg csókolja, elhidegülve Edvától, ki az imént — atyja holtteste mellett — megborzadt az ő csókjától. Tragédia helyett valóságos csók-historia, haszontalan hüssel, tengelytelen történettel, lélektelen emberekkel, kiknek kicsi a szí-vük, nagy a szavuk. A jó sors óvja történelmünk alakjait, hogy ily kicsinyes, gyerme-kes felfogásban jussanak drámai keretbe!

»Attila és az utósó görög hős« egy gyöngébb fajtájú dalműszöveghez hasonlít. A drámaiság, jellem és szenvedély teljesen hiányzanak belőle, hanem van minden felvo-násban két változás, csattanós czimokkal és hig tartalommal; vannak külhatásra szá-mított csoportozatok, tableauk, gyászzene és harczikarok, melyek egyikéhez utasításul oda van írva, hogy »Hunyadi László« e dallamára éneklendő: »Vidd el tehát király, vidd el menyasszonyod«. E darabban Attila, a hatalmas barbár király, civilizált, csön-des, jámbor ember, ki szeret moralizálni, álköntösben erdők közt bölcelegni; győztes ellenfelét: Menenius görög vezért szeliden és oly nagyon megszereti, hogy még a saját leányát is oda kínálja neki feleségnek, s egy szikrát sem haragszik, midőn a görög vezértől kosarat kap; a nép kívánságának pedig úgy hódol, mintegy mai világi derék alkotmányos király. A népvándorlás zord korából és hatalmas hőséből nincs egy vonás sem. Az »utósó görög vezér« sem cselekszik egyebet, mint hogy a húnokat, kikről egyik perczben oly rettegve beszéltok, a másik perczben (és pedig egy pár percz alatt,

a szinfalak közt) tönkre veri, s aztán visszatér, hogy keresni menjen a húnok által elrabolt menyasszonyát. Meg is találja Attila rabnői közt. A barbár király e szép nőt magának szemelte ki, hanem olyan jó ember, hogy Menenius kedvéért rögtön lemond róla. A görög hősből, kinek keresett és föltalált menyasszonya s Attila felajánlott leánya közt kell választania, lett volna alkalom küzdelmet festeni. Hanem szerzőnk ily nagy fát nem mozgat. Az ő szenvedélytelen görög hőse egy perczre sem tántorodik meg. A helyzetből nem fejlődik semmi. Csak a végfelvonásban jutott a szerzőnek eszébe, hogy katasztrófa még sem eshetik meg valami drámaiság és szenvedély nélkül. Sietnie kell tehát, hogy valamikép kipótollhassa azt, a mit egész a legutolsó jelenésig elmulasztott. Az, hogy ily körülmények közt elsieti dolgát, nagyon természetes. Valószínűleg belátván, hogy a maga két hősével többé nem boldogul, fog egy hősnőt, a kiról eddig senki se tette volna föl, hogy képes lehet valamire csak vállalkozni is. Szerzőnk azonban Attila lányát, ez eddig, szerelmében csak busongani tudó szelid hajadont, megteszi a szerelmi csalódás és bosszú fúriájává. Ez aztán a Menenius nászán sorba mérgezi a völegényt, a menyasszonyt és végre önmagát. Attila pedig szörnyen rösteli a családján ejtett e gyalázatot, míg mellette — enyhítőül — a női kar gyászdallamot énekel. Az isten ostarát aligha sikerült még valakinek ily puha, tehetlen képen mutatni be.

A négy világtörténeti tárgyú pályamű közt »A gepidek leánya« (VI. sz.) és »A hit átká« (VII. sz.) — mint teljesen egyforma nyelvük és szokatlan kifejezéseik sejtetik — ikertestvérek, egy toll szülöttei. Nem mondhatni, hogy életre-valók, de legalább egyes részleteikben látszik a drámaiságra való törekvés. A gepidek lánya, mint tárgy, jól is van választva szomorújátékra. Rozamund, a legyőzött gepid király lánya, kénytelen nőül menni a diadalmas Alboin királyhoz, noha mást szeret, oly vitézt azonban, ki mit sem bir tenni szerelmeért, noha szintén hatalmas ember. Miután Rozamund férjhez ment: hű nő akar lenni; de Alboin folyvást durva megaláztatásokkal és kegyetlen fájdalmakkal sújtja. Először megöleti újra fellázadt atyját, aztán egy rabszolganak dobja s ezzel öngyilkosságra készíti Rozamund atyjának nővérét; e mellett vad orgiákat ül s nejét — hogy porig alázza — kényszeríti: igyék a saját atyja koponyájából. Ez fölláztatja és bosszúra kelté a vérig sértett nőt, ki oda dobja erényét az őt rég imádó Helmiches longobárd nagyurnak, azzal a föltétellel, hogy ölje meg Alboint. Ez meg is öli orozva, de a trónra nem juthat, mert Alboin hívei legyőzik az összeesküvőket s Rozamundát arra ítélik, hogy Helmichesnek ő nyujtsa a méregpoharat. Neki már mindegy. Ő már előbb ivott mérget, nem akarván neje lenni a férfinak, kit csupán a bosszú eszközül használt. Kár, hogy a szerző nem volt oly szerencsés a kidolgozásban, mint a tárgy választásában. Expositiója ígér valamit, de a fejlemény ezt nem váltja be. Jellemrajzai gyöngék. Rozamund sokáig szenvedőlegos alak, s végre is oly áron idézi elő a katasztrófát, mely egészen eltörpíti. Alboin merő embertelenségből áll. A többi alak bágyadt, szintelen. A cselekvény elején a gepid király kétszeri legyőzése egymás után az ismétlés egyhangúságával bir. A nyelvben van néhol valami vajdó erő, de a szenvedély hangját általában csak keresett erőltetés pótolja. A roszerű formált szók és roszhangzás igen gyakran sértik a fület. Ily kifejezései vannak: »Üdvitsen az édtudat,« »Időzve tüzvészst szium föllázadó honába,« »Válság órája ütve van, hugom im azt,« s ily egy magánhangzóju sorok is: »Óh védj szerelmesem meg engemet« szintén nem egyszer fordulnak elő.

»A hit dtké«-ban hasonló hibák és hiányok még fokozottabb mértékben fordulnak elő. Ennek már tárgya is gyöngébb, szerkezete még kevesebb formaérzékre mutat. Cselekvénye sem megy egy csapáson. Az expositio a német lovagrend és nép meghasonlását festi, de ebből nem fejlődik semmi, hanem a második felvonás egy újabb expositiót nyit meg, melyben Alrich lovag, — ki a lovagrend főmesterének hugával van eljegyezve — meglát az erdőben egy szép lithván pogány leányt s bele szeret. E lány is szereti őt s hajlandó érte keresztyénné lenni, de mielőtt jegyet váltanának, a lányt megöli saját hitrajongó nénje, ki egykor a lány haldokló atyjának meg esküdött, hogy gyermekét megtartja az ősi hiten. Alrich keresztyén menyasszonya pedig, ki az imént még azt mondá, hogy ő csupán »szeretni és búsulni tud,« mint a bosszú ádáz anyala tör be — környezetével együtt — a pogány leány lakába, hol a kedves sirató s a keresztyén vallást gyalázó Alrichot keresztül döfik. Szerző e tárgyat nem volt képes drámailag alakítani. A mit előkészíte: azt nem fejleszté, a mit pedig adott, azzal erőszakosan lép meg. A vakbuzgó nőt, ki saját kedves vérrokonát gyilkolta meg, nem is találta szükségesnek jellemezni. Alrichban és menyasszonyában is oly változásokot mutatott be, melyek a lélektani igazság próbáját legkevesébbé sem állják ki. Továbbá ez érdekes kor szelleméből és erkölceiből mit sem adott; hanem adott e helyett erőszakolt jelenéseket és szintelen, prózai dialógokat.

Ime a hét pályamű, melyekről a bíráló bizottság kevés jót nyilváníthat.

Következik a »Cajus Grachus« (V. sz.) melyről — szerzőjének műveltségénél s általános írói képességénél fogva — jóval több elismeréssel szólhatunk. De e műnél is inkább csak a törekvés, mint a siker méltányolható. Megvan benne a tragikai conceptió, de hiányzik a drámai élet elevevése; vagyis: a hősben nem hiányzik a tragikum magva, de nem fejlődik ki erőteljes cselekvényben. Szerző előtt »Coriolan« lebegett mintakép gyanánt. Cajus Grachus is nemes, főnkelt hős, kiből önző patriciusok fondorkodása s az állhatatlan nép igaztalansága lázadót csinál. Csak hogy míg a végig sértett Coriolán — éktelen haragtól ragadtatva — a haza ellen a haza ellenségével szövetezik, s így árulásával megsértve az erkölcsi világrendet, önmaga hívja ki maga ellen a Nemezis igazságos bosszúját: addig Cajus Grachus a haza jobbjával, a haza érdekében fog fegyvert az uri és nép süpredék ellen, s ekkép polgárháborúja inkább szerencsétlenség, mint bűn, bukása pedig valódi baleset. A katasztrófában, mely egészen esetleges, nem a költői igazságszolgáltatás érvényesül, hanem csak a harc kockája fordul roszra, s a »salus reipublicae« hősenek halálában a nemes eszme, az erény szomorú elbukását látjuk. E vég tehát nem elégithet ki, mert nyomaszt, a helyett, hogy megnyugtana. A hős jellemrajza sem sikerült. Nincs benne erő, szenvedély, a benső összeütközés magva. Cajus Grachus sok ideig egy ember szerető moralista szelidségével beszél előttünk, s jellemzésénél a szerző elfelejtett már az expositióban alapot rakni le a későbbi fejlemény számára. Azt elég jól gondolta el, hogy egy fénkölt hazafi, egy emberszerető férfi a viszonyok és körülmények szűrnűi kényszere alatt hogyan kelhet ki önmagából, csak hogy e gondolat leglényegesebb részét könnyen meríthető vala amaz ismeretes forrásból, melyet már említünk. A különbség az, hogy egy erélyes hős helyett hazafias rajongót látunk, inkább politikust, mint harczost, ki csak akkor rántja ki hüvelyéből a polgári háború kardját, midőn legszentebb és legtisztább szándokaiból is (a Junonia gyarmat ügyéből, a latinok józau pártolásából, stb.) fegyvert kovácsolnak ellene, a nélkül, hogy ő maga büszkeséggel vagy louézéssel maga ellen ingerelt volna bárkit is. Szerző azonban egy sajátabb gondolatot is adott Cajus Grachus drá-

májához. A tisztakezü férfi, ki csak az imént mondá, hogy »Átkozott a kéz, mely bőszen vasát testvérekebebe mártja« : rövid idő múlva saját törével dőf le egy silány patriciust, mivel gyalázni merészelte az ő drága nejét, kitől egykor kosarat kapott. A baj az, hogy szerző sem kölcsönzött, sem saját gondolatát nem bírta drámai formába önteni. Eltévészte az arányt, a fokozást, elmulasztá a jellem összhangzatos festését a cselekvénnyel. Cajus Grachusa annyit és úgy beszélt előttünk, hogy midőn valahára cselekedni kezd, nem is egy megváltozott, hanem csaknem egészen más embert látunk benne. E hibának nyitja az, hogy szerző inkább törekedett történeti rajzot, mint valódi drámát adni. Műve nem a phantasia, hanem az abstractio terméke. Róma történetéből egy nagy képet akarván fölmutatni: személyei is — drámai jellemek helyett — csak pártérdekek képviselői. A mely személy kívül esik e pártérdekek harcán, mint Cornelia, a nemes anya, Licinia, a jó hitves, az mind mozgékonyág nélküli alak. A színműben kapunk eltalált vonásokat az emberi természetből, a mint az a politikai küzdelem keretében nyilatkozik, de annál kevesebbet a szív megrázó szenvedélyeiből a drámai költészet ez egyedüli erős kútjából. Továbbá a korrajzolás néhol egész epikai szélességet kapván, igen ellasítja, bágyadtá teszi a cselekvény folyamát. Az expositióban is — mely különben a pályamű legsikerültebb része — csak a nép, a patriciusok és Grachus törekvéseit ismerjük meg, a nélkül hogy megpendülni hallanók a tragikai alaphangot. Tagadhatlanul van ügyesség néhány jelenés rajzában, melyek elég szerencsével — noha élénkebb emótiók nélkül — népszerűsíthetnének egy-egy darab római történetet a színpadon is; de e korrajzi oldal értékét is tetemesen meg csorbitja az, hogy az alakok nincsenek egyénítve, s nem egy régi római ajkáról halljuk írónk ujkori fölfogását és nézeteit. Dialógjaiban a nyelv általában csinos, választékos, de a szenvedély erős hangja s a pathosz igazi heve nélkül. Az, hogy a tusázó ellenfelek, (többi közt a jól rajzolt Fulvius tribun, ez epés, de becsületes természet,) néhol shakspeare-kedő körmönfontságokkal szidják egymást: teljességgel nem pótolhatja a drámai erő, a lényeg hiányát. Ha mégis a bizottság e művet némi elismeréssel kívánja megőmlíttetni, ez által korántsem drámai értékét vagy színszerűségét dicséri, hanem méltányolja a szerző tanulmányait, s a verselésre és nyelvre fordított gondját, a nélkül azonban, hogy művének — a szerkezet, jellemrajz és cselekvény hibái s a nagyon is szélesre fogott dialógok mellett — színpadi sikert jósolna.

Elérkeztünk végre az utolsó, de minden tekintetben első értékű pályaműhöz, mely az 1872-diki gróf Teleki-féle pályázat mentő darabja s általában ujabbkori színírodalmunk oly sikerült terméke, hogy ez egynél fogva is e pályázatot örömdetes eredményűnek tartjuk.

Czime: »Valeria« (VIII. sz.) e szerény jelíggel: »Valeat, quantum valere potest«. Abból, a mit belőle el fogunk mondani, valószínűleg szintén kiérezhető lesz, hogy mai színírodalmi viszonyaink közt mindenesetre *eleget ér*.

A költő II. Justinian császár alatt a bizánczi romlottság korából és történetéből szötte meséjét.

A császár egy szigeten időz Artemiusnál, ki őt tengeri szerencsétlenségtől menté meg. Szívesen időz ott, mivel élvsovár szíve szerelemre lobbant a gazda szép és hű neje: Valeria iránt. Ennél fogva hiába is jő utána hajóhaddal tenger-nagya, hogy őt Bizánczba szállítsa haza, azt feleli neki: a hajóhad elfér a széles tengeren, ő maga pedig itt akar maradni még egy darabig ez egészséges levegőjű szigeten. Ugyanekkor két jövevény is érkezik a szigetre: egy eszes, szerencsevadász

kalandor, Bardanes Philippikus, és egy vidám beszédű, de lomhaszellemű szerzetes, Tódor. Ők tíz év előtt — még mint ifjonczok — Artemiussal együtt arra szövetkeztek, hogy egy évtized múlva találkoznak annál, kit Fortuna a tenyerén hordoz, s a ki aztán fölmarkolja a másik kettőt is. A kettő ime ezért jött most a harmadikhoz. Bardanes elbeszéli Tódornak őszintén, (bár az ily celszövő jellemek nem szoktak őszinték lenni), hogy ő nagyravágyó s szeretne császár lenni; Rómában próbált is már szerencsét az emelkedés lajtorjáján, de a középfokon észrevette, hogy lelökik s így inkább maga ugrott le s Bizánczba jött, hogy, ujra fölfelé mászszék. Itt — úgy mond — »a ki nem félti nyakát, ha esze van és szíve nincs, mindent merhet, mindent nyerhet«. Tódor mosolyogva hallgatja a nagyravágyót. Neki nincs más gondja, mint hogy jól ápolja szegény testét, melyben árva lelke ideiglenesen szállásol, Gvardián is csak azért szeretne lenni, hogy ne ő bűjtöljön büntetésül, hanem hogy ő bűjtöltesse másokat. Mind a ketten biznak Artemiusban, ki miudig jó fiú volt, olyan ábrándozó, légvárat építő. Mint Tódor mondja a maga kulináris nyelvén: Ők már tíz év előtt is hárman képeztek egy tál ételt: a salátát; Tódor maga volt a saláta, Artemius az olaj, Bardanes az eczet; ez utóbbi mindig mart, Artemius pedig beolajozta a marást, hogy ne fájjon. Artemius szívesen fogadja régi barátait. Bardanes nagyhangú fölengéssel, Tódor pedig lomha nyílt szívűséggel beszél baráti érzelmeiről. Artemius amazt ujra régi kedvencz eszméjükre emlékezteti, hogy mint lehetne Bizánczot és Rómát megint egyesíteni, a kettőt együtt ismét a világ urává tenni, javítva a sülyedt erkölcsöket s kisöpörve az udvar szemetjét. Bardanesben azonnal föllobban a mohó nagyravágy: »Ha megragadnók a legfőbb hatalmat!« Aztán sarkalja is Artemiust, hogy miután a császár már két hónapja időz nála, mért nem fogja meg a szerencsét üstökén? Artemius feleli:

»Nőm nem akarja,
Mert boldogságunk oly nagy, azt hiszi:
Hogy változtatva csak kisebb lehet«.

Bardanes kezdi ütni a vasat: ne hajtson asszony-szeszélyre! Artemius elbeszéli, hogy mennyit köszön ő ez asszonynak, ki szerette őt már akkoron, midőn első férje: Krispus vezér még élt; ennek halálakor pedig az ő hitvese lett, s őt boldoggá, gazdaggá tette. De Bardanes ujra ismételi, hogy midőn a legfőbb polczon állhatna, neje kedvéért nem szabad a porban vesztegelnie; a férfinak magasztosb hivatása van, mint a télen beverés; a nagyravágyás, hatalom, dicsőség a szerelemmel nem ellenkezik; Hitvesed

»Örüljön inkább, ha fölszállni lát,
S ha ő nem bír föllemelkedni, vedd
Szárnyadra, mint sas az ökörszemet«.

Artemiusra élénken hat e hang, hisz rég forrt agyában ez a gondolat! Neje, ki már nagyon ohajtja a császár távoztát, hogy lakukba visszatérjen a régi csönd, ijedve hallja férje határzatát. Azt mondja neki:

»Szivednek csak fele
Már az enyém; a dicsvágy, hatalom
Elvette tőlem a másik felét«.

Artemius azonban biztosítja egész szerelméről, hozzá téve egysszersmind, hogy ő férfi, a kinek tennie kell, s ha nem tehet, boldogtalanná lesz; házi szentélyéből börtönválik. Valeria fölsohajt: »Vége, vége!« »Minek?« »A boldogságnak« Valeria siratja édenét, de megadja magát a sorsnak, csupán arra kérve férjét: ne kívánja, hogy ő is az udvarhoz menjen, mert ő gyűlöli a császárt. Bardanes, ki diszöltöztetben lép be, hízelve köszönti és magasztalja a szép asszonyt, kinek bájai egyszerre fölízgatják. Nincs azonban ideje sokat áradozni, mert belép udvari környezetével Justinian. Haragosan panaszkolja, hogy gyáva serege folyvást csak fut a barbárok elől. Artemius inti, hogy ne vádolja seregét, az jól küzd, de rosszúl vezetik. »Majmok és szamarak vezérelnek az oroszlánokat.« Justinian kérőleg kérdi: mért nem akarja hát vezérteni ő? Artemius erre azonnal felajánlja szolgálatát, a császár pedig — titkon örvendve, hogy a férjet eltávolíthatja nejétől, — kinevezi őt hadvezérnek, s Bardanest — Artemius ajánlatára — első tanácsosának. Aztán kiadja a parancsot: üzzék ki udvarhölgyeit a bizánczi palotából, hogy a legfenségesb asszony (Valeria) pirulás nélkül lépje át annak küszöbét. Valeria megáiban mondja: »Én azt a küszöböt nem lépem át;« a fondor Bardanes pedig:

»Elüzi hölgyeit? mert más nejének,
Valeriának kíván tetszeni.
Ha ez való: mindkettő megbukik, —
A trón enyém lesz, tán az özvegy is.«

Ez az expositió. Egy boldog ember — nagyravágyástól megragadtatva — nem hajt neje könyeire, hanem egy cselszövő szavára; elhagyja békés hajlokát, hol neje nem bírja visszatartani, s midőn a hatalomvágy útján megindul, egyszersmind botorul emeli maga fölé, a császár közelébe, azt a kalandort, kiben könnyelműen bizik, noha régóta nem ismeri. Ez expositióban látjuk megnyitni az örvényt, mely magába fogja sodorni áldozatait.

Második felvonás: Bizanczban önző udvaroncok beszélnek a hős Artemiusról, ki legyőzte a barbárokat s most tér haza, és Bardanesről, ki a császár kegyence. Számítgatják a jövőt, hogy melyikkel tartsanak, mert most e két hatalmas férfi egy lóra ül, s egyik bizonyára lefordul és a nyakát töri. Tódor szerzetes is, ki a palotába érkezik, két barátjáról elmélkedik. Nyomorult hálátlanul tartja Bardanest, a mért Artemius ellen agyarkodik, a ki pedig őt a porból emelte föl. Félti a becsületes Artemiust, s ez a féltő gondolat elveszi étvágát s elüzi álmát. De a midőn Bardanes jő, hogy vele beszéljen, előtte egykedvűséget mutat. Bardanes titkos ajánlatot tesz neki. Azt mondja: az a zárda, hol Tódor él, egyszersmind fogház is, hová azokat dugják, kiket titkon akarnak elveszteni; neki (Bardanesnek) szintén van egy nagy ellensége, kit nem lehet nyilván megöletni, de ha Tódor egyszer azt a hirt hozná, hogy a fogoly — bűnét megbánva — kétségbeesésből megmérgezte magát — akkor — »A patriárka már öreg, gondolkozzál erről!« Bardanes nem nevezi meg az ő nagy ellenségét, sőt »isteni barátjának« nevezi Artemiust, kinek épp diadalmenete elé indul. De jő a császár is, örvendve, hogy végre látni fogja Valeriát, ki férje távollétében kolostorba zárkozott. Beszél reménytelen szerelméről s e Lucrecia erenyéről Bardanesnek, ki gonoszúl tudja szitni a császár szenvedélyét; kecségteti, hogy az a nő, ki férjhez ment másodszor, férjhez menne harmadszor is, ha nem élne férje, s tán most is csak azért zárta be ajtaját, hogy kopogtassanak rajta. Sarkalja a császárt, hogy vallja be szerelmét e szép nőnek, ki éppen jő, várva

hazatérő férjét. Valeria egész lelkesülten beszól Artemiusról, de Justinian nem törődik ezzel s elvakultan vallja be szerelmét. Valeria megvetéssel hányja szemére Artemius iránti hálátlanságát s felindultan távozik. Justinian pedig levertem panaszkodik kudarczát Bardanesnek, ki gonoszúl azt tanácsolja neki: tegye a nőt özvegyggyé s akkor az majd másként fog beszélni! Justinian kap ez ördögi gondolatot, s a háló már ki van vetve, midőn Artemius egyszerű öltözetben a palotába érkezik. Egyedül jött, álmában, gyalog. Seregét tiz mérföldnyire hagyta künn, nehogy a diadalmenet irigységet keltsen a császár szívében. Neki nem kell a pompa, csak a bizalom. Dicsekvés nélkül akar számolni. Azt sem ohajtja, hogy az utcái nép, — mint valami ügyes komédiást az előadás végén — zajosan megtapsolja. Meg aztán a római seregeket is a sok diadalmenet tette pretorianussá. Elkép Artemius azt hiszi, hogy magában jövőn, büszkén és bölcsen cselekedett. Pedig ismét csak botorúl bizott, Bardanes azon kezdi, hogy gyanút önt a férj szívébe. Elmondja, hogy a császár beszélt nejével, ki e beszélgetés után rögtön a szőgyen és harag lángjával tért vissza a kolostorba. Artemius a gyanakodás és bosszúság hevével gondol arra, hogy tehát a császár őt nem önmagáért emelte föl! Bardanes így játszik hamis kockáival egyszerre kettő ellen, szenvedélytől vakokká téve a császárt is, Artemiust is, kik nem sokára találkozni fognak, egymás ellen dühödten. Előbb Bardanes a császár dühét a megfélemlítéssel is fokozza. Azt mondja neki: Artemius tud mindent s égető szerelemföltésében föllázadhat ellene, Justinian e szókra beleegyezik, hogy a győztes vezért elfogassák s börtönében megmérgezzék. Ily sorsra lép be Artemius, kit a császár heves szemrehányásokkal fogad, mint ki büszkegöggel és áruló tervekkel tért haza, s aztán parancsolja, hogy fogják el, maga pedig haraggal távozik. Artemius még ekkor is bizik Bardanesben, ki képmutatólag indul föl a császár igaztalansága miatt. A fogoly vezér pedig az öuerzet büszkeségével indul börtönébe, tudva, hogy Valeriát megvédi a zárda szentélye, vagy megmenti az a tör, melyet ő adott neki.

A harmadik felvonás színhelye a zárda, melyben Valeria aggodalmak közt töpreng hálátlannul börtönbe dobott férjének sorsa fölött. Sejti, érzi, hogy vesztének ő az oka, s Artemius nem lenne most rab, ha nem ő volna a neje. Tört von elő, halálra elszántan, bahogy halni kell. Jámor apácza áll mellette, vigasztalva a hit malasztjával, s rettentve lelkenek elkarhozásával, ha megölné magát. Nem sokára megérkezik a hírnökül kiküldött vén szerzetes, ki csak hosszú zaklatás után bírja kimondani a nehéz szót, hogy Artemius meghalt. »Van isten?« — kiáltja tépő kétségbeesése hangján Valeria. »Óh boldogtalan — inti megdöbbenve az apácza, — megtagadod, midőn kivüle más vigasztalód nincsen?« Valeria zaklató fájdalomban tör ki. Nem hiszi, a mit mondanak, hogy férje maga vetett volna véget életének; ő tudja, hogy megölték, s azt is tudja, kik ölték meg! Ismét a tör után nyul, hogy Artemiust kövesse. Az apácza újra inti lelke üdvére s a vallás parancsára. »Bizd a bosszút istenre!« — mondja neki, — az ő büntető keze késik, de biztos«. Valeriát egyszerre a bosszúállás gondolata szállja meg. Meghalni akkor, midőn büntethet! Rögtön eldobja a tör s fölkiált, hogy élni akar és nevetni, bíbor ruhába öltözik, s hajába gyöngyöt fon, úgy megy a hős, a bátor gyilkosokhoz! Baljóslatúlag mondja az apáczának: »Meghallok majd, mi jót tett ajtatos mentő kezéd!« Az apácza és szerzetes szánakoznak és azt hiszik, hogy ez a bánat örvöngése, — elvezetik. Utánuk nyomban belépnek Tódor és Artemius, ez utóbbi is szerzetes csuklyában. A jólelkű Tódor ugyanis nem tudta őt megölni, hanem inkább megszabadítá, s ide vezeté Valeriához, hogy most mind a hárman együtt szökjenek s valahol

mély magányba rejtőzzenek. De épp jó Bardanes is, s Artemius — már kívül meghallván hangját, — tört ránt a gaz barát ellen, de Tódor elvonja s elrejtőznek hátul. Bardanes is Valeriával kíván beszélni, ki fényes öltözékben jelen meg, férje halálát fagyos közönnnyel említi s azt mondja : a császárhoz készül, ki szereti, várja őt s megosztja vele trónját. Férjét úgy említi, mint a ki áruló volt és öngyilkos lett, rá csak szégyent hagyván. Az ilyet könnyű feledni ! Artemius hallja ezt ; de hallgat és nem tör elő. Bardanes pedig kardot ránt s fenyegeti Valeriát, hogy inkább megöli, semhogy a gyáva kéjencz császár karjaiba vezesse azt az asszonyt, a kit ő maga szeret szívének egész szenvedélyével. Valeria a bosszúvágy örömeivel győződik meg most, hogy hát csakugyan ez a gyilkostárs. Tovább tettet. Azt mondja Bardanesnek, hogy csak próbára tette az imént, mert hiszen maga is őt szereti, mindig azóta, hogy először látta. Artemius hallja ezt is ; de hallgat s nem tör elő. Aztán Bardanes és Valeria összeesküsznek a császár élete ellen, s együtt távoznak el. Artemius álétan támoilog elő. Átkot kiált a nőre, ki oly gyorsan vedlik, mint egy kigyó. Hiszi csalfaságát, mert hisz egykor ő ertette megcsalta első férjét, most meg őt csalja meg e gazemberért. Megölhette volna most gyors halállal, de bosszúját akkorra hagyja, midőn a szolgából császár, a gonosz nőből pedig császárné lesz. Most ő maga meghal a világnak, de föltámad újra a nász éjjelén, s Valeria e pillanatban újra átmegey a termen, most már gyászruhában. Artemius borzad e képmutatástól, nem tudva, mi a való, s vigasza csak a sívár gondolat, hogy egykor mint döfi majd át e csalfa asszony szívét !

A negyedik felvonás színhelye a császári palota trónterme. Justinánt áltatják a vakító jelentésekkel, hogy a nép soha sem volt boldogabb, a hadsereg pedig elégedettebb, mint most. A császár örvend s elrendeli, hogy verjenek olyan pénzt, melyen együtt legyen az ő és Bardanes képe. De a kéjencz most már könnyedén bánik urával, mert hiszen elő van készítve a lázadás. Nem biztatja többé még Valeria remélhető szerelmével sem. De jó maga e szép nő, gyászban. Azt mondja : a gyász ideje már letelt s végre a császár előtt kiejtheti a nagy szót, melyet ő töle vár. Bardanes, ki az ablakon türelmetlenül néz ki, mintha várna már valamit, buzdítja, hogy csak ejtse ki. És Valeria maga mondja most a császárnak, hogy szereti. Justinán térdre rogy, de boldogsága csak egy röpke perc, mert udvaroncok rohannak be a rémhírrel, hogy a déli sereg betódult a kapukon, halált kiáltva Artemius gyilkosára : a császárra. Justinian fölriad, de nem veszi el fejét. Fegyvert, páncélt, sisakot kér, hogy ha meg kell halnia, mint hős haljon meg. Bardanes kajánul inti, hogy ne árulja el magát, s ne ingerelje a népet ; ő fegyver nélkül is lecsöndesíti a lázadást — beszélni fog. Valeria is beszélni akar, de a gyanakvó Bardanes nem engedi. A trónra küldi Justinánt, s maga a betóduló és bosszút kiáltó harcosok elé áll, mint Artemius barátja, ki egyedül mondhatja el az ő halálának titkát. Ezt kétséggel meghallgatják. Beszél tehát Artemius nagy érdemeiről, és eszméiről, a barátságáról, mely őket összeköté, s gyászos özvegyéről, ki azért hagyá el a kolostort, hogy az ő szavai mellett bizonytságot tegyen ; végül pedig a császárról, ki e hü asszonynak halátlatlanul szerelmet vallott. Justinian e szóra fölriad : »Hah árulás, ide mellém hiveim !« De nincs hive s Bardanes — hogy megbosszulja barátját, kardot ránt s átdöfi Justinánt. ki lerogyván, köpenyével földi el arcját. Aztán Bardanes Philippikus eldobja a kardot s föl hívja a népet : »Ítéltetek !« A nép ítélete e fölkiáltás : »Éljen Philippikus császár ! Koronázzuk meg !« s Artemius bosszuálló barátját viszik örömozajjal a székesegyházba ; Valeria pedig indul, hogy a nép közé menve, elmondja az igazság másik telét, s hogy így a nép álljon bosszút ő helyette. De utját állják az udvaroncok. Phi-

lippikus azt rendelé, hogy Valeria foglalja el a császárnék termét, s ne hagyhassa el a palotát. A gyötrött asszony — mintegy a végzet sulya alatt nyögve — sohajt föl :

»A sors, a végzet van így ellenem.
E gyöngö kézbe tette át a bosszút !
A szörnyű tett elől nem térhetek ki«.

Az ötödik felvonás, a katasztrófa, a császárné termében történik. Elhangzott a szörnyű esküvő s Valeria az ünnepély után eldobja utált koronáját s bíbor palástját, melyben hazug szerelmet esküdött férje gyilkosának, közelit a bosszú percze. Tört von elő Bardanes, s méregüveget önmaga számára. El van szánva a véres tényre s Artemius emlékével erősíti lelkét. Aztán mosolylyal megy a belépő Bardanes elé, ki így szól hozzá : »Most már hiszek neked, mert nóm vagy s hozzám eskü köti«. Boldognak vallja magát, hisz elért mindent, a mire vágyott : övé a trón és a legszebb asszony !« Valeria ámitja :

»A sorsnak ura s nem szolgája voltál,
Ezért becsüllek s nem csupán szeretlek.«

Bardanes átkarolva vezeti a szomszédterembe, honnan Valeria csakhamar véres törrel rohan ki : »Szívén találtam ! Megbalt, a midőn legboldogabb volt !« De a bosszuszomjnak vége s támad az önvád. Valeriát kezdi hűborgatni az orgyilkosság bünsulya. Borzadva néz a halál elé, mely nem jöhetett ő hozzá úgy, mint szelidarczu angyal, hanem kigyókkal jó, mint bős furia, s egyszerre dob és trombitaszót hall, aztán népmorajt. Azt véli, hogy Philippikus halálát tudták meg ily hamar, s most azt megtorolni jönnek. Meg akarja előzni a nép ítéletét s kiüriti a méregüveget. S ekkor fut be a főkamarás a rém hírrel, hogy a császár ellen jönnek a lázadók. Valeria megdöbbenve hallja ezt, s mély bűnbánattal rebegi :

»Villámaidhoz nyúltam, nem hívék
Igaz boszúdban, a mely bár pihen,
Mig érik a bűn, de el nem marad,
S én lelkem üdvét vesztém el vele.«

Kivül Artemiust éljenzik. Valeria fölsikolt, hallván, hogy él. Él, a midőn ő meghal ! Majd kápráztatnak hiszi az egészet. De csakhamar hallja kívülről férje szavát, s hálát ad istennek, hogy magláthatja még. Oda siet a belépő Artemiushoz, ki elutasítja : »Meg ne érints hűtlen áruló !« Aztán kérdi tőle : hol férje, a császár ? Valeria szétvonja a szomszéd terem függönyét : »Ott van !« És Artemius akkor tudja meg, hogy a nő, kit ő megboszulni jött, érette állott boszút, és hogy e nő ajka hazug, de szíve tiszta volt. Meghatva kéri most bocsánatát s átöleli a lerogyó nőt, ki férje arczába nézve, örömmel susogja :

»Az isten mégis megbocsát nekem,
Mert az utósó vigaszt megadá !
Ah kínos e vég, de nem rémitő,
Mert ime karjaidban balhatok meg !«

Artemius oda adna mindent : trónját, dicsőséget, csak ez egy élet maradna meg neki. De hiába ! Valeria halkan susogja, hogy tegye nagygyá a hazát és sirassa meg őt, s aztán meghal. Artemius pedig csüggedten rebegi :

»A bosszú töre fordult ellenem,
Nem volt bizalmam, méltán bűnhődöm!«

Ime, a szomorujáték vázlata, melyből tán szintén kivehető, hogy »Valeria« több tekintetben jeles mű. Gondolva és kidolgozva egyaránt gondosan van. Jellemei, gyorsan folyó cselekvénye és katasztrófája közt őszhang létezik. Költője tudta tárgyát drámailag alakítani, érdekes helyzeteket biztos kézzel állított elő, kitűnően ismeri a színi hatás eszközeit, verselése szabatos, nem egy helyen emelkedett, s cselekvényének még jelentékeny gyöngéit is elfogadható indokokkal bírta erősíteni. Szóval benne költői tehetség ritka ügyességgel párosul.

Maga a tárgy nem oly egyszerű és kerekded, mint a példány-tragédiák tárgyai szoktak lenni. Szövevényesb, többretegű. A tragikum reje nincs összpontosítva a hősnőben, mert e szomorujátéknak hőse is van : a cselekvő kalandor, ki a cselekvény bonyodalmanak szálát vezeti, s Valeria csak a harmadik felvonásban válik cselekvő zemélylő, hogy végül a katasztrófát előidézze. Így e műnek inkább drámai jelleme van : emberek külső harcza egymással, nem pedig egy ember benső harcza saját szenvedélyével. Mindamellet az érdek nem oszlik meg, mert a személyek sorsa szervesen van összekapcsolva.

A pályamű írója — mint látszik — jól ismeri az őrvényeket, melyek a költőket akkor szokták fenyegetni, midőn tragediáik hőseiül nőket választanak. Mert végre is a nő tragikai hőssége kivételes tünemény, a nemből való kivetkőzés, a természetnek mintegy erőltetése, holott a tragédia az emberi természetnek legnagyobb, legmegdőböntőbb, de egyszersmind mindig általános s különleg legvalószínűbb képeit tárja elénk. Azt a benyomást kell tennie a nézőre, hogy hasonló szenvedély mellett és hasonló körülmények közt minden ember oda jutna, a hová a tragedia hőse jutott. A kivételességek rajza inkább a regényé. Ezért van, hogy Shakspeare, az emberi szív és természete legmélyebb ismerője, nem választott nőt mint a tragédiái hősének, központjának. Még Lady Macbethje is csak sarkantyúja a bűnös szenvedélynek. Alfieri »Myrra«-ja mythologiai, Schiller »Orleansi szűz«-e pedig legendai alapon álló alakok. Van azonban a tragikumnak egy szintén jogosult fajtája, mely nem a legerősb és legmagasb ugyan, de a női természettel általán véve leginkább őszhangzik, s a »Valeria« szerzője helyes érzéket és tapintatot tanusita, midőn hősnőjéhez épen ezt alkalmazá. S ez az, midőn egy nemes és gyöngéd természet sok szenvedés, viszontagság és kétségbeesés után — nem annyira benső routó szenvedélyek, mint inkább külfatások szörnyű izgalmai által — mintegy kényszeredve válik a bosszú eszközzé vagy más szenvedély martalékává. Nem saját szenvedélyétől lesz bűnössé, hanem mások által tétetik azzá. E benső forma a női természet általános szenvedőlegességének — nézetünk szerint — a legjobban megfelel. S megvan benne a lélektani igazság épp úgy, mint magába foglalhatja a művészi szépséget. Valeria a tragikum e fajtáját képviseli. Ő még az utolsó órában is a néppel kívánná elvégeztetni a bosszú művét, s csak midőn a végső menedékutat is elzárják előle : akkor veszi a tört kezébe, hogy azt vérrel szennyezze be. Ahhoz pedig, hogy ily véres katasztrófát előidézhesen, saját természetében is megvan az alap. Megvan már a mese előzményében, miután Valeria fölött akkor szintén ur lett ez indulat, midőn még első férje életében Artemiust megszerette. S ugyanez a körülmény indokolja azt is, hogy Artemius a kolostor rejtekében valónak hiszi e nő csalfaságát, holott az valójában a bosszúszomj képmutatása volt.

A cselekvény valószínűsége gyöngéjét azonban ép a kolostori jejenések képezik. Ott az egész tragédia az esetleg tühegyinyi sarkán fordul meg. Nem számítva azt, hogy a hallgatóság és félreértés sokkal inkább a vigjáték, mint a tragédia bonyodalmának eszközei: egészen csak a véletlen dolga, hogy Artemius — ugyanazon kolostor szűk terén — nem előbb találkozik Valeriával, a kiért jött, mint az utána később érkező Bardanes. Ha találkoznának: akkor természetesen nem lenne tragédia, hanem egyszerűen szerencsés megszökés. Továbbá a lélektani igazság ama jelenetekben sem áll valami erős lábön, melyekben Artemius tétlenül bírja végig hallgatni Valeria tettetett, de valónak vélt gonosz csaláságait. A valódi szenvedély, — mely bosszúját nem szokta számítólag tovább halasztani, mint egy hitelező a fizetés hatánapját, — ily helyzetben, nem maradhat mozdulatlanul, szenvedőleg. Költőnk sem tudta ezt másként indokolni, mint a bosszúvágy bizonyos raffinement-jával: Artemius ugyanis azért mond le a rögtöni bosszúról, hogy később a hűtlenén annál nagyobbab állhasson. Az életben bizonyára van ily jellem, de egészen más vérmérsékletű emberek közt s nem a nagyszívű hősök sorában s nem is ily égető helyzetben. Ugyan e felvonásban Valeria elszántsága, midőn az öngyilkosság szándoka után egyszerre a bosszúvágy gondolatára gyulad, szorosan véve nem annyira drámai fejlődés, mint gyors változás; de életvalódisága nem vonható kétségbe, mert ily körülmények közt e hirtelen elszántság teljesen ö-szehangzik a női természet lobbanékonyásával. A költő kétségkívül a nőiség szempontjából helyezte a színpalak közé a bosszú végrehajtását is, a mi azonban ismét csak arra mutat, hogy a női hősök raja igen sokszor vagy erőltetésre, vagy pedig ilyes fogásokra kényszeríti a költőt. Visszatérve a harmadik felvonás említett jeleneteihez, melyek ellen joggal lehet tenni — a valószínűség és lélektan szempontjából — kifogást, meg kell jegyeznünk azt is, hogy a szerző épp e jelenések párbeszédeit kiváló gonddal írta meg, mintegy érezve, hogy itt a kidolgozás teljes sikerére, s a dictió kifejező tartalmasságára s a szó élénk hatásaira nagyobb szüksége van, mint máshol.

Elismerésre méltó Bardanes jellemrajzának sikere is. E kalandor fel van ruházva észszel, bátorsággal, s cselekedeteinek merészségéhez nem hiányoznak az indokok. A bizancki romlottság közepett elég oka van hinni cselszövő terveinek eredményében, mig nem az erkölcstelen eszközök használatának nemezise fordul ellene, s midőn már céljánál van: a cselszövő férfit akkor buktatja meg a tettető asszony. Artemius rokon-szenves vonásokkal festett alak, s megvan benne a tragikai elem is, mert nagyravágyás miatt vesztí el a boldogságot, mert hiszékenyen bizva oly emberben, kitől csak hízegést és nagy szavakat hallott, a botorság hibáját követi el. Ekkép szerelemben és barátságban saját ballépései miatt kap gyógyíthatlanul mély sebeket, mig a közpálya, melyen mindig bölcs és vitéz volt, megmarad számára. Justiniánt sem törpíti el a szerző egészen nyomorult alakká, sőt felruházza vitézi vonással is, midőn a lázadással szemközt kardot ránt s hősies halálra készül; de nemezis-e az, hogy nyomorultán veszssen el amaz ördögi ember által, kinek czinkostársává süllyedt a szerelmi szenvedély önzése miatt. Tódor, a szerzetes, ha nem is új, de szerencsés vonásokkal van rajzolja. Saját-szerű cinizmusában ő e szomorújáték egyetlen derültebb alakja. Olyan ember, ki vilá-gát jó asztal és puha ágy mellett lomha békében szeretné élni, de kit mégis a nagyok-kal való barátság nyugtalanító vállalatokba kényszerít. Nagy jelleme nincs, de bár rágalmozni szokta saját jószágát, inkább tart a jóval mint a gonoszszal. A mint mondja: Bardanes szörnyű gazsága tette oly becsületesse, hogy lemondva gvárdiánságról, nyugalomról, jó ebédekről, megmenti Artemiust, a kit el kellett volna vesztenie. Később

— nem lévén többé szükség rá — eltűnik a színről, de ha nincsen is említve, biztosak lehetünk benne, hogy a győztesen visszatérő Artemius mellett beéri azzal a jutalommal, melyet egy gazdagabb kolostor jó konyhája és tele pinczéje nyújthat. A darabban előforduló udvaroncok és eunuchok nem egyénített alakok ugyan, de legalább oly tükörk melyek eléggé mutatják a bizancki udvar ingatag romlott világát.

A szomorujáték nyelve — mint már érintők — nem marad a cselekvény színvonalá alatt; van benne a helyzetek szerint elmésség és pathosz; kihagynivaló fölösleg pedig alig fordul elő. E szabatosság s a mű szinszerűsége — mely a pályázati föltételek egyik lényeges követelése — gyakorlott, biztos kézre mutatnak. A szinszerűség ugyan nem foglalja mindig magában a szinpadí szerencsét, mely nem csupán magától a mű értékétől, hanem nagy részben az előadás esetelegetől s a közönség hangulatától és izlésétől függ, a mint hogy a szinírodalom története mutat is föl számos oly drámát, melyek egyszer megbuktak, máskor pedig nagy kitüntetések közt éledtek újra föl; mindamellett a bizottság abban a véleményben van, hogy e szomorujátéknak élénk szini hatást is bizvást lehet jósolni.

Mindezeknél fogva tehát a »Valeria« szerzőjének egyhangulag kéri a bizottság kiadatni a pályadíjat, még pedig e szomorujátéknak nem csupán viszonylagos, hanem saját költői értékénél fogva.

A jelentés felolvasása után kitűnvn, hogy a tagok nincsenek határozatképes számmal jelen, helyettes elnök ur az ülést feloszlatja s a jutalom odaitélését a folyó hó 24-ére e végett hirdetendő összesülésre teszi át.

Ugyanakkor

Az I. osztály negyedik ülése.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklete alatt.

102. (14.) *Ballagi Mór* r. t. felolvassa Beöthy Leónak »Juda, Izrael és Arám« czimü értekezését.

Birálatra adatik.

103. (15.) *Barna Ferdinánd* l. t. Az »ik-es ígéről értekezik. Kivonata ez:

Az ik-es ígék vitás kérdéséhez tüzetesen hozzá szólottak eddig Révai balála óta ezek: a forradalom előtt: pesti egyetemi tanár Frank Ignác, a ki jogtudom. nagy műve maga eszközölte magyar fordításának végén, követett irányáról számot adván, egyebek közt az ik-es ígékre nézve is elmondja, még pedig elég terjedelmesen, de Révai ellenében ellenállást foglalva, saját nézeteit. Az újabb összehasonlító nyelvészet második megalapítója Hunfalvy Pál mint a Révai tevékenysége közvetlen utóda, s újra felvevője, egészen a Révai nyomdokait követvén, számos értekezéseiben, melyekből a magyar igerendszer sem maradhatott ki, szinte tárgyalta e kérdést, de csak érintőleg; tüzetesen, a mennyire én tudom, eddig nem, de becses szavazatára méltán számítunk. A forradalom után hozzá szólott e kérdéshez az értekező a »szenvedő igealakról« tartott értekezésében,

hol egészen Révaihoz csatlakozott, ellenben a Verseggy és a debreczeni grammatika empirismusát egyszerűen elvetette.

Következik Riedl Szende, a ki Révai ellenében részben ellenes állást foglalt el, — értekezése azonban nem kárhoztatást, hanem elismerést érdemel, — mert oly kérdést szellőztetett, a melyet a Révai halálakor még egészen megoldottnak nem lehetett tekinteni, hiányával lévén Révai azon segédeszközöknek, melyekkel életében ő nem, de az újabb tudomány igen is rendelkezik. Továbbá értekezésének volt oly momentuma is, melyben egy a magyar nyelvben valósággal létező törvényt (a dissimilatio törvényét) ő fedezett fel először, — s melynek, ha épen ott a hol ő akarta érvényesíteni, helyt nem is adhatunk, — bizonyos, hogy máshol nem egy helyen nevezetes felvilágosításokat képes szolgáltatni.

Az értekező aztán főleg Frank tanár érveléseit ismerteti, illetőleg czáfolgatja, s Riedl-nek felhozott érveleteiből e példát »megesz a farkas« a magyar nyelv rendszere által is, különböző támogatással felhozott ugyanezen példával összehasonlítván, a dolog nyitját másutt találja meg s az abban áll, hogy a cselekvő igénél nem elég mint mind Révai mind Verseggy tették volt, két igeajtogatási alakot (alanyi, és tárgyi) felvenni, hanem igazat adva a debreczeni grammatika íróinak, szükséges egy harmadiknak felvétele is; ugyanis, a *látlak* alak tisztán tárgyi, csak-hogy a magyarban személytárgyi ragozó alak, a mit a vogul nyelv minden kétségen kívül helyez, ha tehát tárgyi alak, mit keres akkor az alanyiak között, mint ezt nyelvtanainkban kivétel nélkül találjuk, sokkal czélszerűbb volna tehát ragozási idom-mintázatainkba (paradigma) egy harmadikat is felvenni, mely szerint lenne az 1-ső alanyi, 2-ik személy tárgyi, (látlak, látsz, lát) 3-ik dolog tárgyi ragozó alak; ugyanis, hogyan tudhassa egy magyarul tanuló azt magától, hogy a magyarban a tárgyra nézve különbség létezik személy és dolog között, ha csak neki lehetőleg szemlélhetővé nem teszik. Nevezetes, hogy ugyanezen különbség a ragozásban személy és dolog közt a vogul cselekvő igében is megvan, csak-hogy valamivel másképen ugy t. i. hogy a tárgy képzője az 1-ső és 2-ik személyre monnó számban *l*, a 3-ikra pedig mindig *t*.

A régibb *határozott* és *határozatlan* elnevezéseket az értekező szintén fenn kívánja tartatni, de magasb fogalomra ugy, hogy volna *határozott*, *határozatlan* és azonkívül *osztó* mondat s ezek végrehajtása eszközzi az alanyi, személytárgyi és dologtárgyi ige-ragozást.

Bírálatra adatik.

Tizenharmadik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1873. márcz. 24-én.

Csenger y A n t a l akadémiai másodelnök úr elnöklése alatt.

99. A főtítkár felolvassa a márcz. 19-én tartott összesülés jegyzőkönyvét, mely szerint a gr. Teleki drámai pályázat bíráló bizottsága a kitűzött jutalmat a VIII. számmal jegyzett »Valeria« című szomorujátéknak ajánlotta kiadatni.

A jelentés újra felolvasása szükségtelennek mondatván ki, a jutalom a VIII. számú pályaműnek odaitéltetik, melynek felbontott jeligés leveléből

Szigligeti Ede

neve tünt ki. A többi 8 pályamunka jeligés levelei elégetésére Ballagi Mór rendes és Vadnai Károly lev. tagok küldettek ki, s eljárásukról még az ülés folytán jelentést is tettek.

100. Ugyanaz kér kijavíttatni egy az ülés sorba csúszott tévedést, hogy t. i. a gr. Karácsonyi pályázat eldöntése végett ápril 1-re van összes ülés jegyezve, holott az Ügyrend szerint a Karácsonyi pályázat márcz. 31-én döntendő el, mely nap most hétfőre esik.

A márczius 31-i összes ülés napi rendjébe a gr. Karácsonyi pályázat eldöntése is fölveendő; az ápril 1-re jegyzett összes ülés pedig kitörleendő.

Tizennegyedik akadémiai ülés.

Ö s s z e s ü l é s.

1873. márcz. 31.

H o r v á t h M i h á l y r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

105. Nagy Iván l. t. emlékbeszédet mondott Érdy János elhunyt rendes tag felett.

Az »Értekezések« folyamában ki fog adatni.

106. A főtítkár épen ez ülés alatt kapott hirlapi tudósítás nyomán bejelenti, *Thierry Amade* külső tagnak Párisban márczius 26-án történt elhunytát.

Fájdalmas tudomásul vétetvén, a II. osztály, melynek tagja volt, felhivatik hogy emlékbeszéde iránt gondoskodjék.

107. Greguss Ágost r. t. felolvassa Arany László lev. tagnak, mint a gr. Karácsonyi drámai bíráló bizottság előadójának jelentését az idei pályázatról, mely szerint a bizottság egyhangulag azt véleményezte, hogy az öt pályamű közül egyik sem ütven meg a »magasb vigjáték« mértékét, a kitűzött 400 arany pályadíj ez uttal se adasék ki. A jentés így szól:

Tekintetes Akadémia!

A gr. Karácsonyi-féle drámai pályázatnál ez idén nagyobbak voltak az igények, mint más években. Már a rendes szabályok által is ki van mondva e pályadíjra nézve, hogy a jutalom a viszonylag legjobb műnek csak úgy adatik ki, ha az egyszersmind drámai, nyelvi és színi tekintetben önálló becsű és kitüntetésre méltó.

A mostani pályázatnál ez igényt még növelte az a körülmény, hogy kettős díj (400 arany) volt kitűzve, még pedig most már másodizben, mert két évvel ezelőtt ugyane kettős díj már egyszer ki volt hirdetve, de jutalomra méltó pályamű akkor sem találtatott.

E két sikertelen pályázatnál és már máskor is úgy tapasztalták a bírálók, hogy a figyelemre méltóbb pályaművek szerzői gyakran keresik a csudálatost, különöst, meglepőt; de elhanyagolják a lényegesebb kellékeket. Az egyik tündéres és mesés cselekvény által kíván figyelmet kelteni; a másik vaskos clown-tréfák által utánozza Shakspeare-t; a harmadik váratlan bonyodalmak által a legújabb francia iskola színműveinek csattanós hatására törekszik. De a jellemrajzok következetes kivitele, lélektani bonyodalmak kifejtése, úgy látszik, nem igen törekvésük. Külső cselekvényük talán van, de hiányzik a jellemek belső cselekvénye. Főlszínen mozognak s nem igyekeznek mélyebbre hatni.

Ily tapasztalatok arra birták az Akadémiát, hogy a mostani pályázatnál szorosabban kimérje a verseny korlátait. Kimondá a pályázati föltételek közt, hogy a pályadíj felsőbb vigjátékokra tüzetik ki, tehát pályázatra csak tiszta vigjátékok fogadtatnak el.

E föltétel némileg megnehezíté a versenyzők feladatát, de egyszersmind biztosabb irányt mutatott nekik. Meggyőződhettek, hogy a jutalom kitűzője nem kíván hatásos színpadi fordulatokat, váratlan bonyodalmak meglepő jelenet-it, vagy épen csudálatos meséket, melyek nagyszerű dekoratiók rendezésére adjanak alkalmat. A szereplő egyének jellemének belső fejlődése, a lélektani küzdelmeken alapuló szerkezet lett volna a főfeladat, melyet e pályázat kívánt. Ugy véljük, hogy a »felsőbb vigjáték« alatt ilyféle meghatározást értett az Akadémia, s mintaképül bizonyára oly művek állhattak előtte, mint Molière néhány nagyobb, u. n. jellem-vigjátéka, a spanyol színműírók kiválóbb művei, vagy Shakspeare szélesebb ecsettel festett »Makranczos hölgye.« Természetesen ezeknek csak műalakját, nem költői értéküket értve.

Azonban, úgy látszik, a pályázók nem értették meg e feladatot, s egészen más téren mozognak.

Három pályamű: »Ida és férje« (I. sz.), »A női fegyver« (II. sz.) és »A szerelem iskolája« (III. sz. Rousseauból vett jelígével) egészen gyarló kísérletek. Az elsőnek verselése gondos munkát és szorgalmat, az utolsónak szövevénye némi színpadi ismeretet mutat ugyan, de egészben véve mind a három gyengébb, semhogy szóba is jöhetnének.

Az V. számú »Venus öve« több figyelmet érdemel. Meséje egy jó ötletre van építve, melyből szerencsésebb kidolgozással sikerült vigjáték is kerekedhetett volna. Színtere Páris; időkora a múlt század vége. Egy ifjú, gazdag katonatiszt szerelmét, kezét és vagyonát igyekszik két ifjú leány megnyerni. A tiszt irtózik a kaczér és fényűző leányoktól; egyszerű, szende és házas nőt kíván. Az egyik leány, ki inkább vagyonért mint szerelemből óhajta őt megnyerni, alakoskodni kezd előtte, szürke ruhát ölt s mindig otthon ül. A másik leány szívből szereti ugyan, de különbségének nem akar hódolni, s bálókba jár és divatosan öltözik. A bonyodalom segélyére jön egy

esodás eszköz. Híre terjed, hogy Cagliostro Párisba érkezett, s egy bűvös hatalmu Veuus övet hozott magával, melynek oly varázssereje van, hogy a mely nő derekára övödzi, abba rögtön minden férfi beleszeret. Mind a két leány eped ez övet megszerezni, s vidám nagyatyjuk, hogy megtréfálja őket, két ál-övet szerez. Ebből erednek a vigjáték bonyodalmai, melyekből végre az ifju tiszt kiismeri a két leányt, elfordul az alakoskodótól, és nőül veszi azt, a ki szívéből szereti.

Ez alapgondolat elég világos és egészen alkalmas is lehetne vigjátéki tárgynak. De a bonyodalmakban kevés a lelemény. Az alakok alig bírnak maguk iránt némi érdeket kelteni. A jellemek kifejlődésében semmi fokozatos előhaladás. A vigjátéki küzdelemben mindenik fél oly kevés találékonyságot fejt ki, hogy az első felvonás végén már nemcsak a végeredményt előre kitalálhatjuk, de a helyzetekben és a jellemek alakulásában is alig kapunk többé valamit, a mi érdeklődésünket ébren tartaná. A mű nyelve többnyire egészen prózai; verselése is darabos és hibás; párbeszédei gyakran hosszadalmasak és üresek; sőt itt-ott szöfűzése nyelvtanilag is hibás és magyartalan.

Végre a IV. számú pályamű »A szerelem iskolája« (görög jelíggel) legjobban kiemelkedik pályatársai közül, s komoly méltatást kíván. Gyakorlott íróra mutat, a ki számot vetett műve hatásával, s hibái nem az első próba gyarlóságai és tévedései. De mégis nagy hibák vannak szerkezetében, jellemzésében, kidolgozásában egyaránt.

Szintere, időkora, alakjai, mint Shakspeare néhány vigjátékában, egészen költöttek, és mesések.

Sylvánia fejedelmének leánya, Stella, szigorú nő-tanárok felügyelete alatt, mély bölcsességben növelkedvén, lenézi a szerelmet. Nem akar férjhez menni, pedig már kilenczven kérője volt a földkerekség minden részéről. Annyira gyűlöl minden szerelmet, hogy társalgónőjét, kit egy testőrrel együtt talál, örökre elűzi magától. E jelenet után ő maga fáradtan nyugalomra dül s ezzel végződik az első felvonás.

A második, harmadik és negyedik felvonást álmában látja. Az ő álma képezi e felvonások cselekvényét. Azt álmodja, hogy ismét három új kérő lép fel s ezek közt egy elűzött királyfi, az ő atyja országának tulajdonképeni törvényes örököse, a ki annyira szerelmes belé, hogy midőn megtagadja tőle kezét, tört dőf a saját szívébe. Stella atyja annyira haragszik leányára e makacskodásáért, hogy elűzi őt, vagyis átadja egy szénéégetőnek, a ki elviszi magával az erdők közé, ott saját leányai sorában dolgoztatja és kecskét őriztet vele. Azután ide hozzák társai a sebesült királyfit is, a ki az öngyilkos szurástól csak nehéz sebet kapott, de nem halt meg. Vele Stella még itt is alig beszél. De más jelenetek következnek. Az egyik szénéégető-leánynak egy kétségbeejtő szerelmi története. Majd előkerül az elűzött társalgónő testőr-kedvese is. Ez bosszút akar állani Stellán. Rémlotes üldözés kezdődik köztük, melynek végén Stella ájulva földre hull.

Itt végződik az álom. De hogy mindez álom volt, csak a következő ötödik felvonásban tudjuk meg mi is, az olvasó nagy néző közönség.

Az utolsó felvonásban csakugyan föllép három kérő, s köztük az elűzött királyfi, kinek híré Stella futólag és teljes közönnnyel már ébren is hallotta, kit rémes álmában megálmodott, de a kit életében most lát legelőször. Álma azonban oly elremitőben hat lelkére, hogy megtörik makacskodása. Annyival inkább, mert a három új kérőnek ketete elijedve az ő talányos jellemétől, a helyett, hogy megkérné, lemond róla és visszalép. Ez sérti hiúságát; titokban tükröt kér egyik nevelőjétől:

»Tükröt adjatok !

Bensőmben érzek változást, de arczom

Talán csak ez maradt ? . . .

. Ha már

Nem mernek kérni, akkor felteszik,

Hogy nem kérnének hasztalan, hogy én,

Mert nincs több kérőm, rajtok is kapok.

(tükröt adnak a kezébe)

Még az vagyok. S nem kellek már nekik.

Megöl a széken. Egy van hátra még,

Egyetlen egy. . .

Ez az egy is, bár elmondja, hogy jobban szereti őt, mint országát, örökségét, életét, már vissza akar lépni. De Stella nem engedi :

»Nem, büszke férfiú ; Utolsó kérőm,

És első mindnyájuk között, s az első

Szivemben. Hogy ha nem kérsz, kérlek én-«

S így végződik a darab, boldogan. De az olvasó nagyobb rejtély előtt áll, mint a kezdetén. Mi okozta e büszke, fennhéjázó bölcsész lélekben a változást ? Mi bírja rá, hogy rögtön megtagadja nagy elvét, melyet a tudományokból, a világegyetem kutatásából, bölcsész elmélyedés által vett fejébe ? Mi győzi meg, hogy mély philosophiája, melyet még álmában is nagy monologokban fejteget, nem egyéb tévedésnél ?

Egy rossz álom. Álom oly emberekről, kiket az életben soha sem látott, oly körülmények közt, melyek előtte, ha fölébredt, merő képtelenségeknek tűnhetnek föl, a mit, tudománya szerint, egyszerűen a vérkeringés nyugtalanságából magyarázhat meg.

Ez álmot kedélyében alig készítette elő valami. Az előzőtt királyfiról hallott ugyan néhány szót nevelőnőjétől, de ez oly kevéssé érdekelte, hogy unatkozva, még rá sem akar hallgatni. Fölébredése után még kevésbé van ok, a mi az álom hatását fokozná. Csupán az a hiuság, a mit imént idéztünk s a mi nála éppen oly kevéssé van indokolva, mint maga a szerelem keletkezése. Az egész nagy lélektani változásnak nem leljük más magyarázatát, mint azt az álmot.

Ez mint egy mellék-indok, nem volna rossz gondolat s szerencsésebb kivitellel érdekes vigjátéki bonyodalmat adhat. De egyedüli indoknak nem járja meg. S a mellett e pályaműben az álom éppen oly kinos a közönségnek, mint az álmodónak. Mi sem sejtethetjük, hogy mindez álom. Szokatlan dolgok történnek ugyan, de oly gondosan indokolva minden apróság, hogy igaznak is tarthatjuk. A közönség folyvást tévedésben van, s mikor végül kiderül, hogy az egész csak álom, alig tudjuk már, honnan kezdve tartsuk álmoknak. A váratlan fölébredés aztán kevés kárpótlást ad a sok borzalomért, a mit a mű derekán, három felvonáson át kiálltunk, míg vérről, halálról, öngyilkosságról, szerelmi kétségbeesésről, átkozódásról kellett többnyire hallanunk.

Helyesebb utnak tartanók, ha a szerző jobban bele hagyta volna nézni közönségét a cselekvény titkába. Az álom lehetett volna csodásabb, hihetetlenebb, de kevésbé rémületes. Az álomban például tarkábban változhatnak a jelenetek s az alakok jöhetnek, mehetnek tüzetesebb magyarázat nélkül is. De itt az álombeli jelenetek még gondosabban vannak indokolva, mint a többiek. Például a fölébredés után az egész jelenés

s különösen Stella színre hozatala oly erőltetett és hihetetlen, a milyen az álomban nem fordul elő. Ő lázas álomban tölté az egész éjet. Nevelőnője így adja ezt elő a királynak :

» Kik ottt vagyunk
Körülte, egy húnnyást sem alhatánk,
Rémülten virrasztottuk át az éjt
Imával s rettegésben. Nyugtalan
Hánykódott ágyán ; harmatos kezét
Az ágy fájához úgy csapkodta, hogy
A deszka szinte megdőngött belé ;
Kebléből úgy szakadt ki a sóhaj,
Hogy a bordája is csikorgott megfeszülve.
A testtől a lélek nem válik el
Oly kinosan, olyan vajúdva, mint
A hogy születtek e mély sóhajok.«

És ily kinos éjszaka után a királyi hölgyet lázas önkivüli állapotban engedik az ünnepélyes terembe rohanni, hol már a király, az egész udvar, a kérők össze vannak gyűlve, kik semmit sem tudnak a királyi hölgy bajáról. — Ily indokolatlan jelenet az álomban nincs.

Az előbb idézett néhány sor némileg az egész mű hangulatának is mutatványa lehet. Hasonló helyek gyakoriak benne. Általában e vigjáték — bár alapgondata csakugyan vigjátéki — részleteiben csaknem többször ébreszt bennünk félelmet, ijedtséget, borzadást, riasztó meglepetést, mint derűtséget. Kaczagtató komikumot mi sem kívánunk. De kívánnók a komikumnak azt a szelidebb és talán nemesebb árnyalatát, mely derűltté teszi a kedélyt, bár az ajkat talán mosolyra sem készíti. E pályaműből, bár vigabb részletei inkább a vaskosabb komikum felé hajlanak, nem is hiányzik teljesen ama hangulat. A második felvonásban a három kérő fellépése teljesen sikerült magasabb vigjátéki jelenet. Fokozatosan halad előbbre ; a dialogok, mintegy boltív kövei, egymásra fektetve emelkednek fölebb s alkotnak együtt egységet. Kár, hogy e jelenet álomban történik s a fölébredés után ugyane kérők sokkal kevésbbé találják meg a helyzethez illő szavakat.

Az egész mű tömör, drámai nyelven van írva, de kissé túltömve metaphorákkal és hasonlatokkal, melyeket a szerző szembetűnően keresni látszik.

Majd minden alakja képekben vagy példázatos mondatokban beszél, melyek olykor a beszélőhöz is, a helyzethez is csak erőltetve illenek. Néha úgy látszik, mintha egy-egy dialógnak más célja alig is volna, mint néhány szép mondást teremteni.

Társai között kiválik e pályamű, de a pályázat feltételeit ebben sem látjuk elérve.

Ezért a bíráló bizottság : Gyulai Pál, Greguss Ágost, Pompéry János, Tóth Kálmán tagtársainkkal egyhangulag kimondott véleményünk szerint a kitűzött díj ki nem adható.

A bizottság véleményét az összesülés magáévá tevén, a jutalom ki nem adását határozza, egyszersmind, miután e 400 arany jutalom már két ízben sikeretlenül volt kitűzve, felhívja az I. osztályt, hogy az Ügyrend 117. pontja értelmében terjeszszzen elő

javaslatot. Az öt pályamű jeligés levelei elégetésére Greguss Ágost és Gyulai Pál r. tagok küldetvén ki, még az ülés folyamában jelenték, hogy eljártak megbízatásukban.

108. A vallás és közoktatási minister úr értesíti az Akadémiát, hogy Tánicsa Mihályt, ki »Legrégibb nyelv a magyar« czimű munkája befejezésére államsegélyt kér, utasította, hogy munkáját az Akadémiához bírálatra adja be.

Tudomásul vétetvén, a bírálat annak idejében fel fog terjesztetni.

109. A honvédelmi m. kir. minister úr köszönetet mond az Akadémiának s Ballagi Mór és Joannovics György kiküldött tagoknak a »Hadi műszótár« készítése körül nyújtott közreműködésért.

Kedves tudomásul vétetvén, Ballagi és Joannovics tagok e jegyzőkönyv kivonatában értesítendők.

110. A vallás és közoktatási ministerium átteszi dr. Óváry Lipótnak az akad. történelmi bizottsághoz intézett jelentését.

A jelentés a mellékelt csomaggal már elébb átküldetvén a történelmi bizottsághoz, jelen k. leirat tudomásul vétetik.

111. A főtitkár jelenti, hogy a múltg. elnök ur az 1873-iki nagygyűlések idejét következő rendben tűzte ki.

Május 17. Megjelenés. Erre osztályértekezletek.

» 18. Osztályértekezletek folytatása (ha szükséges).

» 19. A III. osztály rendes heti ülése.

» 20. Nagygyűlés d. u. 5 órakor.

» 21.

» 24. Igazgató Tanács ülése déli 12 órakor.

» 25. Közülés d. e. 10 órakor.

Tudomásul vétetvén, körlevélben és hirlapilag meghirdetendő.

112. Ugyanaz jelenti, hogy Pór Imre l. t. *Sauer* és *Flór* elhunyt tagok felett mondott emlékbeszédei tiszt. díját 61 forint 70 krt az Akadémia tőkéjéhez visszajánlotta.

Köszönet kifejezés mellett a pénztár értesíteni határoztatott.

113. A főtitkár jelenti, hogy dr. Kohut Sándor főrabbi, a használatra nála volt Aruch-codexeket beküldvén, köszönetet mond az Akadémia közbenjárásáért; egyszersmind, hogy az összes (bécsi, leydeni, boroszlói) codexeket a főtitkár már beszolgáltatva az illető könyvtárakba.

Tudomásul vétetik.

114. Lőcse sz. k. város tanácsa értesíti az Akadémiát, hogy a lemásolni fölkért XVI. századbéli irományokat hiány nélkül visszakapta.

Tudomásul szolgál.

115. A miskolczy ref. lyceum igazgató tanácsa kéri az intézet számára 1873-tól kezdve az Akadémia *mindennemű* kiadványait.

Véleményre áttétetik az állandó könyvtári bizottsághoz.

116. Nimbsgern Kristóf »Körnégyszegítési« elmefuttatása

Félre tétetik.

117. A főtitkár jelenti, hogy az Akadémia megküldött kiadványairól elismervény érkezett: a nagyenyedi ref. főiskola és a lőcsei kath. főgymnasium igazgatóságaitól.

Tudomásul van.

118. Ugyanaz bemutatja a febr. 24-i összes ülés óta a könyvtár részére beérkezett csere-, ajándék és köteles könyvpéldányokat, valamint az Akadémia kiadásában megjelent füzeteket is. Érkeztek pedig

I. Testületektől.

Société Nationale des Sciences Nat. Cherbourg. a) Mémoires. Tom. XV, XVI. b) Catalogue de la bibliothèque de la société de Cherbourg.

Kön. Preussische Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. Nov. 1872.

K. k. Zoologisch-Botanische Gesellsch. Bécs. Verhandlungen. XXII. B.

Museum of Comparative Zoology. Cambridge (Massachusetts). a) Bulletin. Vol. III. No. 5. 6. b) Illustrated Catalogue. No. VII. P. 1. II.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1873. Nr. 4. 5. 6.

K. k. Geolog. Reichsanstalt. Bécs. Verhandlungen. 1873. Nr. 3.

Kön. Gesellschaft der Wiss. Göttingen. a) Göttingische gelehrte Anzeigen. 1872.

I. II. B. b) Nachrichten. 1871. c) Abhandlungen. XVII. B.

K. k. Centralcommission für Baudenkmale. Bécs. Mittheilungen. XVII. Jahrgang. Nov. Dec.

Akademischer Verein der Naturhistoriker. Bécs. Berichte und Wissenschaftliche Mittheilungen.

K. k. Statist. Centralcommission. Bécs. a) Statistik des Judenthums in den im Reichsrathe vertretenen Ländern. b) Ausweis über den auswärtigen Handel der österr. ungarischen Monarchie im 1871.

Verein für Mecklenburg. Geschichte. Schwerin. Jahreshücher u. Jahresbericht. 37-ter Jahrgang.

Angol kormány. London. Agricultural Returns of Great Britain for 1872.

Landesausschuss des Königreiches Böhmen, Prága. Archiv Cesky. Sw. 28. 29.

M. kir. közoktatási ministerium. Budapest. A. m. kir. jogakadémiák és joglyceumok története.

Orsz. Statist. Hivatal. Budapest. a) Magyar statistikai Évkönyv. I. évfolyam. b) Hivatalos stat. közlemények V. évf. 5. füz.

Fővárosi közmunkák tanácsa. Budapest. Hivatalos jelentése az 1872. évi működéséről.

Kir. tengerészeti hatóság. Fiume. Annuario Maritimo per 1873.

Érseki hivatal. Kalocsa. Schematismus cleri archidioecesis Colocensis ad 1873.

Püspöki hivatal. Székes Fehérvár. Schematismus cleri dioecesis Albaregalensis ad 1873.

II. Magánosoktól.

J. W. Leitner. Lahore a) The languages and races of Dardistan. P. I. II. III. b) The theory and practice of education. c) Introduction to a philosophical Grammar of Arabic. d) Egy arab könyv. e). Sinin — I — Islam. P. I. f) A lecture on the races of Turkey.

Robert Grassmann. Stettin. Die Erdgeschichte oder Geologie.

Const. Tischendorf. Leipzig. Notitia editiois codicis biblicorum Sinaitici etc.

Dr. J. B. Ullersperger. München. Beiträge zur Geschichte der Chirurgie.

François Lenormant. Paris. Etudes Acadiennes. Tom. I. P. I. II.

Májér István kanonok. Esztergom. Az esztergomi érseki fűmegye papságának irodalmi működése.

Zsoldos Ignác r. t. Budapest. Volksthümliche Sittenlehre.

Benkő Kálmán. Budapest. Magyar színvilág 1565—1872.

Gőzon Imre. Szentgyörgyvölgye. Kisdéd gyermekeknek való Catechismus. Debreczen 1724.

Szepesi Imre I. t. Budapest. Latin mondattan. II. Rész. Mondatkötés.

III. Köteles példányok.

Athenaeum nyomdája. Budapest. a) Hivatalos statisztikai közlemények. V. évf. 5. füz. b) Főrendi házuk reformja. c) Századok. 1873. 1. 2. füz. d) Magyarházi : Összintő figyelemztetés az ik-es igék divatos ragozásának alaptalanságára. e) Házi könyvtár. XII f) Laboulaye : A négy levelű lóher. g) Nemzeti Casino-könyv. 1872. h) Jelentés a VIII. nemzetközi stat. Congressus határozatairól. i) Magyar mérnök és építész egyet. közlönye 1873. 1. füz. k) Vámbéry : Közép ázsiai utazás. Második kiadás. l) Néptanítók ismerettára I. köt.

M. k. egyetem nyomdája. Budapest. a) Tanulmányi és fegyelmi rend a m. k. egyetemen. b) Az orsz. közlétaunodai tanáregylet közlönye. 1872. 12. füz. 1873. 1. 2. 3. 4. füz. c) Acta Regiae Scient. Universitatis an. 1872—73. Fasc. 1. d) Dr. Hatala : A tudomány szabadságáról. e) Undiplomatiscbe Gedanken über auswärtige und militärische Angelegenheiten.

Ref. főiskola nyomdája. S Patak. Szinyei : Vélemény a gymnasiumi szervezkedés ügyében.

Kir. egyetem nyomdája. Kolozsvár. a) Berzenczei : Nyilt jelentés Marosvásárhely sz. k. város polgármesteréhez. b) Berzenczei : Rovás. I. Csernáton. c) Részvét-álbum a kolozsvári és marosvásárhelyi árvaházak javára.

Vigand F. K. nyomdája. Pozsony. a) Konek : A Statistika elmélete. b) Nézetek a közoktatási politika terén. c) Blümel : Der practische Frauenarzt. d) Korcesek - Kurzgefasste Reformatiöns-Geschichte. e) Liebleitner : Ungarische Sprachlehre. f) Pénzügyi törvények és szabályok. 3. füz. IV.

IV. Akadémiai kiadás.

a) Természettudom. Értékezkések III. kötet. 7. 8. 9. sz. b) Értesitő. 1872. 16. 17. sz. c) Történettudom. Érték. II. köt. 5. 6. sz. d) Magyarország helyrajzi története. II. köt. e) Pótfüzet a Monum. Irók. VIII. kötetéhez. f) Archaeologiai Közlemények. IX. köt. 1. füz. g) Évkönyvek XIV. köt. 1. dr. h) Nyelvtudományi Közlemények X. köt. 2. füz.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ó J E.

Tizenötödik akadémiai ülés.

A II. osztály negyedik ülése.

1873. ápril 7-én.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

119. (19) *Balássy Ferencz*, az 1872-diki nagygyűlésen megválasztott lev. tag felolvassa ily czimű székfoglaló értekezését: »A székelyek alapszerződése, vagyis a székely krónikának e szerződést tartalmazó előadása.« Kivonata következő:

A székely krónikát 1854-ben Szabó Károly fejtegetvén, annak hitelességét kétségen kívül helyezte, azonban a krónika egyes apróbb részletei figyelmét kikerülték, azért értekező az ily figyelmen kívül maradt részeket vizsgálván, a magyar alapszerződésre nézve a krónikából a következő eredményeket hozza le:

A szerződés előzménye szerint a székelyek főrabonbánja követséget küld Árpád fogadására, midőn ez seregével Oroszország szélein keresztül Ungvár felé vonul, s e követség átvieszi Árpádtól a magyaroknak hat köre metszett törvényeit, melyeket a székelyek, nemzeti gyűlésökön, főrabonbáni áldozat szertartásai között saját szokásaik és viszonyaikhoz módosítanak, s átalakítva, alaptörvényekül elfogadnak.

A szerződés első pontja szerint a főhatalom vagy fejedelmi méltóság örökösen az Árpád férfi ágára ruháztatik, de úgy, hogy Árpád főhatósága nem terjed ki a Székelyföldre, hanem Pannoniának a magyarok által meghódítandó területére vonatkozik; a székelyek ősi függetlenségükben, a főrabonbán hatósága alatt, tovább is megmaradnak és csak Sz. István király alatt vetik alá magokat a magyar korona hatóságának. Névtelen jegyzőnk a magyar szerződés első pontjában nem Árpádot, hanem Álmost mondja a magyarok első fővezérének vagy fejedelmének; a székely pont szerint Árpád és az ő férfi ága ruháztatott fel legelőször a főhatalommal. És ezt az értekező a Székely krónika előnyére emeli ki, miután az egykoru, görög írók előadásai szerint nem Álmos, hanem Árpád volt a magyarok első fővezére.

A második pontban kikötik a székelyek, hogy azon föld, melyet ők a magyarok bejövetele előtt magoknak elfoglaltak s a hol megtelepedtek, ne jöjjön közös osztály alá, hanem maradjon az ő kizárólagos tulajdonuk, valamint az is, mit a magyarok a székelyek segítségével nélkül

magoknak szereznek, a magyaroké leend; de a mit a székelyek a magyaroknak szerezni vagy meghódítani segítenek, abban a székelyek is részesüljenek.

A harmadik pont azt mondja, hogy a közügyek a nép egyetértésével döntenek el. E pont egyezik a magyar szerződés pontjával, a melyben a közügyek feletti tanácskozás s azokba való befolyhatás joga mindakét népnél a szerződő felek részére biztosittatik; de eltér egymástól mégis annyiban, hogy a magyaroknál ezen sarkalatos jog csak a fejedelmi személyekre vagy törzsfőnökökre s azok fiai- és maradékaira ruháztatik; a székelyeknél ellenben az egész népre kiterjesztetik.

A negyedik pontot az értekező úgy értelmezi, hogy valamint a magyarok a fejedelmi méltóságot az Árpád férfi ágában megalapították, úgy a magyarok példájára a székelyek is e pontban elhatározták, hogy a főrabonbáni méltóság nálok is örökösen egy nemzetségre, és pedig az Upold nemzetségre ruháztassék, s a nemzet az ekként megválasztandó főrabonbán hűségére esküdjék fel, s a ki hitét megszegi, az fejével és ingó vagyona vesztésével lakoljon a főrabonbán áldozata vagyis a nemzet gyűlése előtt.

Az ötödik pont szól azok büntetéséről, kik a nagyobb és kisebb rabonbánok méltósága ellen vétének, úgy szintén a nagyobb és kisebb rabonbánok és harkáz tisztviselők részéről a nemzet szabadsága ellen elkövetett merényletek büntetéséről. A kik a rabonbánok méltósága ellen vétettek, azok száműzettek, a kik pedig a nagyobb és kisebb rabonbánok vagy harkáz tisztviselők közül a nemzet ellen törtek, azok a főrabonbán ítélete alá estek vagyis halállal bünhődtek. Összehasonlítván az értekező e pontot a magyar szerződés ötödik pontjával, e két pont között is talál némi analogiát; de a székelyek törvénye szigorubb a magyarokénál; mert míg a magyar pont szerint, kik az esküt vagy szerződési pontokat megszegték, csak száműzettek, mint azok, kik a rabonbánok méltósága ellen vétettek: addig a székely pont szerint, a kik a nemzet ellen vagy annak szabadsága ellen törtek vagy vétettek, halállal büntetettek.

A hatodik pont szerint, kik a főrabonbán áldozatára meg nem jelentek, keresztül verettek vagy ketté vágattak. A főrabonbán áldozata alatt érti az értekező a nemzeti és tábori gyűlést vagy hadi fölkelést, mely mindig össze volt kapcsolva a főrabonbán áldozatával.

Hasouló tartalmu pont nincs a magyar szerződés pontjai között és némelyek azzal vádolják névtelen jegyzőnket, hogy azt tudva elhallgatta; de értekező e vádat nem osztja; mert nézete szerint e pont nincs összefüggésben a magyar szerződés pontjaival, melyek által a hét külön nemzetség vagy törzsből álló nemzet egy közös fő vagy fejedelem alatt szorosabban egyesült; hanem inkább vonatkozik az ő régi hadi és polgári szerkezetükre s azzal járó kötelezettségeikre, miket ezen egyesülés vagy szerződés által nem változtattak meg.

Ellenben a székelyek ősi szokásaik- és törvényeikhez erősen ragaszkodván, s a magyaroktól átvett törvényeket is azokhoz alakítván, e tör-

vényt, mely az ő régi hadi és polgári szerkezetöket s azzal járó kötelezettségeiket foglalta magában, s az ő fenmaradásukat biztosította, továbbra is megtartották, s e szerződés alkalmával a magyaroktól átvett törvények sorába ígtatták.

Végre összehasonlíttja a vérszerződést, melylyel e törvények szentesítették, névtelen jegyzőnknek ide vonatkozó előadásával, és nézete szerint e kettő csak kitételekben és némi részletekben különbözik, de a dolog lényegében egyezik.

120. (20) *Rómer Flóris* r. t. előadást tart a győri káptalannak XIV. századbéli anthiphonaljáról. Kivonata ez :

Erőgi könyvet Zalka János győri püspök Jósza Sándor győri könyvkötő által újra köttette, a bronzsarkokat, melyek nagyságukra, valamint remek kivitelükre a könyvborítékok között páratlanok, Vandrák Samu stilszerűen javította és a hiányzó keresztadarabokat pótolta. — Ezen óriási könyv magassága 30" — szélessége 19", melyhez hasonlókat már a régiek is elefántoknak neveztek s két (hiányos) alkatrészből áll ; első része a vasárnapi és ünnepnap antiophonákat tartalmazza, a második az ünnepeket Anna naptól Jeromos napjáig.

E könyvnek korát meghatározni bajos, de annyi bizonyos, hogy Mátyás és Ulászló uralkodása közé esik, erről tanuskodnak a benne előforduló festmények és a bronzdomborművek.

Hogy e könyv magyar egyház számára készült, arról tanuskodik a benne előforduló Szt.-István ünnepe, továbbá Sz. László lovag alakja, mely a Thuróczy krónikájában előforduló és még II. Ulászló tallérjain is előforduló képhez teljesen hasonlít.

A győri püspökök közt Csopor Döme, Dóczy Orbán és Bakács Tamás korára esik e könyv írása, azaz 1467—1493-ig.

121. (21.) Felolvastatnak *Horváth Cyrill* tt. és *Szepesi Imre* l. t. bírálati jelentése Aristoteles Ethikájának Haberern Jonathán által készített magyar fordításáról.

Miután mindkét bíráló a fordításról dicsérőleg nyilatkozik, s azt kinyomatás végett ajánlja : a fordítás — melynek kiadási költségeit, az Osztály ajánlatára, az Igazgató Tanács az 1873-iki akadémiai költségvetésbe fölvette -- sajtó alá bocsátattik.

122. (22.) Felolvastatják az Igazgató Tanács 1873. január 27-én tartott ülésének jegyzőkönyvéből a 28. pont, melyben Horváth Mihály ur mint a II. osztály elnöke fölkérte, hogy az Akadémia történettudományi osztályában a nagy termet díszítendő történeti képek tárgyainak kijelölését eszközölje.

Ipolyi Arnold, *Rómer Flóris*, *Toldy Ferencz* rr. és *Henszlmann Imre* l. tagokból álló bizottság küldeti ki, oly czélból, hogy az a II. osztály legközelebbi ülésén, a nagy termet díszítendő történeti képek tárgyainak kijelölése iránt javaslatait előterjeszse.

123. (23.) Osztályelnök jelenti, hogy a *Thierry Amadé* elhunyt külföldi tag fölött tartandó emlékezésre *Szabó Károly* r. t. vállalkozott.

Helyben hagyatlik.

Tizenhatodik akadémiai ülés.

A III. osztály negyedik ülése.

1873. április 21-én.

Sztoczek József r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

125. (12.) Kruspér István r. tag értekezik. »A vonásos etalonok összehasonlításáról folyadékban.«

Az újabb időben megpróbálták, ugymond, a metrologiában a vonásos etalonokat folyadék alatt hasonlítani össze egymással. Ezen esetben azon kérdés merül fel, minő befolyást gyakorol a folyadék felületén elő álló sugártörés a mérés helyes voltára? ez pedig azon feladatra vezethető vissza: meg kell határozni egy, a folyadék belsejében lévő pontnak képe helyét, ha azt a szem a folyadékon kívül lévő valamely pontból nézi. Ennek feloldása végett gondoljunk két egymáshoz igen közel fekvő, s a kérdéses pontból kiinduló sugárt, ezek a folyadékból a légből átlépve megtöretnek, s a tört sugárok metszéspontja lesz a keresett képnek helye. A szerint a mint ezen sugároknak egymáshoz fekvése különböző, két képet lehet megkülönböztetni egymástól, melyek közül egyik a kérdéses pontból a folyadék felületére gondolt merőben fekszik, a másik ettől oldalt, de mindig azon egyenes vonalban képződik, mely az elsőbb képet a néző szempontjáról összeköti; némely sugárok pedig egymást nem is metszik, ezek az előbbi két kép tökélyét megzavarják. Ha ezen képeket nem szabad szemmel, hanem egy göröcsővel vizsgáljuk, a feladat annyiban korlátok közé szoríttatik, hogy az esési és törési szögek csak kis, 20 perczet meg nem haladó értékeket nyerhetnek, s ezen esetben az etalon végvonása, képének helye a folyadékban csak igen kevésbé különbözik ugyan annak azon helyétől, a mint az a légből nézve látszanék. A hiba a gyakorlatnak megfelelő esetekben egyszázadrész Mikront alig halad meg, ennél fogva még a nemzetközi etalonok összehasonlításánál is alig jöhet tekintetbe.

Szokott bírálat után kinyomandó.

126. (13.) Az elnök jelenti, miszerint Hunyady Jenő ur akadémizva levén, az általa bejelentett értekezés Décsy Sándor polytechnikumi tanársegéd részéről »A differenciál egyenletek elméletéhez,« máskor fog előterjesztetni.

127. (14.) Szily Kálmán l. tag bevezető tájékoztatás után előterjeszti Dr. Schenzl Guidó l. t. értekezését. »Az 1872. november 27-ki meteorraj megfigyeléséről és pályájának kiszámításáról.

Bemutató előterjesztése ez :

Méltóztatik tudni, hogy a legújabb időkben igen fontos haladások történtek az üstökösök természetének megismerésében. A számtalan ide-

vágó hypothesis közül egy, a legújabb vizsgálatok folytán, igen nagy valószínűségre, sőt mondhatni a bizonyosságnak nem csekély fokára tett szert. E föltevés szerint az üstökösök szoros összefüggésben állanak a periodikus csillaghullásokkal, az ugynevezett meteor-rajokkal. E föltevés kielégítő mértékben számot ad az üstökös magvának fényéről, egyszerűen és természetesen megmagyarázza az üstökös-csóvák természet-fülfölttinek látszó csodálatos jelenségeit. E meteorhypothesis azonban, melyről szölok, pusztá hypothesis maradt mindaddig, míg 1866-ban *Schiaparelli* milánói csillagász az augusztus 10-iki csillaghullás, az ugynevezett Szt. Lőrincz-könnyek megfigyeléseiből ki nem számította ezen testek pályafutását, s azt nem találta, hogy pályájok majdnem tökéletesen összevág az 1862-ik évi nagy üstökösnek pályájával, melyet *Oppolzer* bécsi csillagász számított ki. Egy esetben tehát be volt bizonyítva, hogy a meteor-áramok egyike szoros összefüggésben van egy periodikus üstökössel. Ezen egy eset nem maradt sokáig elszigetelve. Prof. *Newton* Amerikában, *Adams* Londonban, és ugyancsak *Schiaparelli* csakhamar találtak egy újabb bizonytságot. A november 13-iki csillaghullás, mely már a legrégiebb idők óta ismeretes, pályafutásában tökéletesen egybevág az 1866-ik évi *Tempel*-féle üstökössel. Igen természetes, hogy ily credmények után a csillagvizsgálók figyelme kiváló mértékben reá irányozódott a meteor-áramok tűzetes vizsgálatára. Szemlét kezdtek tartani az ismert csillaghullások felett és kutatni kezdtek, vajon nem ismeretes-e oly periodikus üstökös, melynek pályája egybe váгна az illető meteor-áram pályájával. Kisebbszerű csillaghullások, melyekre előbb senkisésem gondolt, egyszerre kiváló figyelem tárgyaivá lőnek. Visszaemlékeztek, hogy a november végi és deczenber elei csillaghullásra *Humboldt* már 1841-ben fölhevta a figyelmet. Prof. *Weiss* Bécsben és *D'Arrest* Kopenhágában majdnem egyidejűleg jöttek rá, hogy a november végén és deczenber elején mutatkozni szokott csillaghullások, meg a *Biela*-féle üstökös között világos összefüggés vehető észre.

Mint ismeretes, a *Biela*-féle üstökös 1832-ben nagyobb körökben is bizonyos, mint ma már tudjuk, felesleges izgatottságot idézett elő azon körülménynél fogva, hogy pályája a földet majdnem átváгна, földünkkel való összeütközésétől lehetett félni. Az üstökös 1846-ban visszatérve, egy addig hallatlan tűneménynyel lepte meg a csillagászokat; ugyanis két égi testté vált szét, melyek világosan egymásra hatva, majdnem az eredeti pályán haladtak egymás mellett. Így mutatkozott 1852-ben is; azóta az üstökös nem volt többé látbató, bár a számítás szeirnt 1859. 1865. és 1872-ben ismét mutatkoznia kellett volna. 1865-ben *Pater Secchi* a tiszta római égen kitűnő műszerekkel, nagy kitartással kereste az üstököst; de mind hiába, hire sem volt! Ebből *D'Arrest* azt következtette, hogy amit az üstökös 1846-ban megkezdett, azt azóta folytatta és a hűsz év alatt egészen darabokra oszlott.

Ha e föltevés igaz volt, ugy a *Biela*-féle üstökös romjainak a számítás szerint 1872-ik évi september hó elején kellett átmenni a föld pályasíkján. Várni lehetett tehát, hogy ha majd a föld november 28-án

ugyazon ponton keresztül megy, még mindig fognak az üstököshöz tartozó részek e ponton keresztül vonulni és akkor Schiaparelli theoriája szerint sűrű csillaghullásnak kell bekövetkezni. És csakugyan be is következett a tűnemény szokatlan fényességgel, csak hogy nem november 28-án, hanem egy nappal korábban. Valószínű, hogy a szomszéd bolygók zavarták meg az üstökös pályáját; ezért jött előbb, mint kellett volna.

A csillagászok már november vége felé lesben álltak. Sok helyen, például Bécsben, hol Prof. Weiss nagy előkészülettel várta az ígérkező vendéget, a novemberi rossz idő hiúsította meg a tűnemény láthatását. Mindamellet, mint emlékezni méltóztatik, sok helyről érkeztek jelentések a tűnemény bekövetkeztéről. Örömtünkre szolgálhat t. Akadémia a külföld osztatlan elismerése, hogy e tűneményről Európa-szerte sehol becsesebb adatokat nem szereztek, mint Buda-Pesten, a m. kir. meteorológiai és földdelejtességi központi intézetben.

»November 27-én esti 7 óráig« így ír *Dr. Schenzl Guido* az központi intézet igazgatója «delejes variatio-készülékünkkel voltunk elfoglalva. 7 óra 25 perczkor *Dr. Baumgartner György* ur, az intézet II-ik assistense jelenti, hogy számos hullócsillag látható. Csakhamar meggyőződvn, hogy tartósabb tűneménnyel lesz dolgnunk, *pálya meghatározásra* tétettem előkísérleteket. Minthogy csak hárman, kivülem *Kurländer Ignác* és *Dr. Baumgartner György* urak figyeltünk, egy meteoroszkopra kellett szorítkoznunk. A megfigyelés kezdődött 8 óra 22 percz és 42 mperczkor és végződött a megfigyelési jegyzőkönyv 170-ik számával 11 óra 26 percz és 17 mperczkor.»

E szerint tehát a központi intézetben nem kevesebb, mint 170 meteor pályáját mérték meg. Az így szerzett igen becses anyagot — Magyarországnak nem lévén csillagdája — Bécsben prof. Weisz vezetése alatt két fiatal hazánkfia *Dr. Schulhof* és *Gruber* urak dolgozták fel.

Ezen megfigyelések és pálya kiszámításokra vonatkozik, t. Akadémia, *Schenzl* tagtársunk értekezése, melynek kivonatát szerencsém van a következőkben előterjeszteni.

Szerző, mielőtt a számítás eredményeit előterjesztené, néhány szót szól a megfigyelés módjáról.

Mozgásoknál, melyek oly nagy szögsebességgel történnek, mint a hulló csillagoké, a szokott távcsöves mérő készülékek természetesen nem használhatók. Az ilyenmü megfigyeléseknél nincs is szükség arra, hogy valamely pont helye az égen nagy pontossággal határozassék meg; mert itt csak a pályák megközelítőleg pontos megállapításáról van szó. E pályák helyzetét az égen megadja a felvillanási pont és az eltűnési pont rectascensiója és declinatioja. A tapasztalás azonban arra vezetett, hogy kényelmesebb és biztosabb is az egyes helyeket nem a rectascensio és declinatio, hanem a magasság és azimut szerint figyelni meg és ezekből aztán, az ismert sarkmagasság és órákör segítségével a rectascensiót és declinatót kiszámítani.

A készülék ily módon igen egyszerűvé válik. Lényegében theodolit, melynek azimutalis és magassági köre csak fokokra van beosztva. A

magassági körnek csak egyik negyede van meg. A távcsövet egy vonasz vagy lécz pótolja, melynek felső éle célvonalul szolgál. E lécz vízszintes és függőleges tengely körül forgatható, s így az égnak akármelyik pontjára könnyen beállítható.

A készüléket beigazítandó, ráteszszük egy 3 lábú csapos állványra és a vízszintes közt érzéketlen libellával színvonalozzuk. Ezután beigazítjuk a léczet a sarkcsillagra és az azimutot, valamint a magasságot leolvassuk. Ez eljárást a megfigyelés közben, ha szükségesnek látszik, többször ismétljük; mert megeshetett, hogy a készülék a megfigyelés közben eltolódott. A sarkcsillag változása az azimutban, ha szükséges, számításba vehető.

A nov. 27-iki tűneménynél a központi intézet három tagja így osztotta meg egymás közt a munkát. Az egyik figyelő a csillagpálya kezdet és végpontját jelezte a lécczel; a másik a köröket olvasta le; végre a harmadik a felvillanás idejét nézte a chronometeren, és a leolvasásokat följegyezte. A lécczel dolgozónak különösen ügyelni kellett a szabályra, hogy előbb arra a pontra nézzen, mely kevésbbé biztosan maradt meg emlékezetében.

Ugy látszhatnék, hogy ezen egyszerű, primitív módon csak igen durva és bizonytalan eredményekre lehet szert tenni. A tapasztalás azonban azt mutatja, hogy némi gyakorlottság mellett oly adatok szerezhetők, melyek 1 fokra összevágának.

E módon $7\frac{1}{4}$ órától $11\frac{1}{2}$ óráig 170 pálya méretett meg.

Az I. Táblába a felvillanás és eltűnés helyei vannak bejegyezve, a közvetlen megfigyelés nyomán, tehát a magassági és azimutális körök adatai szerint; a II. Táblába föl van véve a javított középideőnek megfelelő csillagidő; a valódi magasságok és azimutok (dél felől számítva) és az ezeknek megfelelő rectascensiok és declinatiók.

Ezen átszámított értékek alapján a hulló csillagok pályái két égabroszra rajzoltattak. A jelen másolatokat Verbits Béla műegyetemi hallgató írta szíves készíteni.

A megfigyelési anyagot célszerűnek látszott 2 részre osztani; az első abroszra a hulló csillagok pályái 1-től — 50-ig, a másikra 91-től — 170-ig vannak berajzolva.

Az első 31 meghatározás a további számításnál nem vétetett figyelembe, mivel többnyire sporadikus csillagoktól származtak.

A mint a rajzszerű előtűntetésből látható, a nov. 26-iki rajznak 4 sugárzó pontja (radiansa) volt:

Az első *fűradians* a budapesti megfigyelések szerint (45 hulló csillagtól véve) volt:

$25^{\circ}.5$ AR és $+43^{\circ}.2$ declinatio alatt. A genfi megfigyelések szerint (szintén 45 csillagtól véve):

$23^{\circ}.5$ AR és 45° declinatio alatt.

Az éj második részében a budapesti megfigyelések szerint (41 csillagtól véve) a radians volt:

AR : $24^{\circ}.8$ és $43^{\circ}.9$ declin.

A genfi szerint (9 csillagtól véve):

$$AR : 30^{\circ}.3; \text{declin. } 45^{\circ}.8.$$

Mindezekből a középérték:

$$AR = 24^{\circ}.99; \text{declin. } 44^{\circ}.15.$$

A második radians

Budapesten (16 csillagtól) $AR = 53^{\circ}.01$ Decl. $50^{\circ}.08$.

Genf (23 csillagtól) $AR = 51^{\circ}.66$ decl. $48^{\circ}.98$.

A harmadik radians

Budapesten (24 csillagtól) $AR = 21^{\circ}.38$ decl. 24.46 .

Genf (12 csillagtól) $AR = 20^{\circ}.3$ decl. 24.80 .

A negyedik radians

Budapesten (7 csillag) $AR : 349.78$ decl. 38.83

Genf (8 csillag) $AR : 348.87$ decl. 41.25 .

Ez adatokból számította ki Gruber ur a meteorraj pályáját. A gyakoriság maximumjául 8 óra 22 perc budai közép idő vétetett fel. A rectascensio $25^{\circ}.00$, és a declinatio $44^{\circ}.15$ -nek vétetett, vagyis az ekliptikára vonatkoztatva

hosszaságul : $40^{\circ}.55$

szélességül : $30^{\circ}.60$.

A raj keringési ideje egy megfigyelésből nem lévén meghatározható, a Biela-féle üstökös keringési ideje

$$f = 6.69384 \text{ év}$$

fogadtatott el a rajra nézve is.

E módon Gruber a következő adatokhoz jutott:

A háborítatlan sebesség (v), a légkörbe jutáskor:

$$v = 0.54989 + 0.00812 \triangle L + 0.00237 \triangle B.$$

A felszálló csomó hossza:

$$\pi = 109^{\circ}.19'.28 + 2^{\circ}.29'.40 \triangle L + 1^{\circ}.13'.40 \triangle B.$$

A pályasík hajlása az ekliptikához:

$$\Omega = 245^{\circ}.54'.88$$

A perihel hossza:

$$i = 13^{\circ}.10'.83 + 17'.26 \triangle L + 29'.25 \triangle B.$$

Az excentricitási szög ($e = \sin y$)

$$\varphi = 49^{\circ}.1'.81 + 19'.64 \triangle L + 10'.00 \triangle B.$$

A raj átmenete a periheliumon:

$$1872. \text{ decz. } 26. 703 + 1.271 \triangle L + 0.611 \triangle B.$$

A $\triangle L$ és $\triangle B$ változások fokokban vécendők.

Ha az itt közlött értékeket a Biela-féle üstökös pályaelemeivel összehasonlítjuk, oly hasonlatosság mutatkozik a kettő között, hogy kételkedni sem lehet a nov. 27-iki meteorrajnak és a Biela-féle üstökösnek együvé tartozandóságáról.

Szokott bírálatra adandó.

Tizenhetedik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1873. ápril 28-án.

Nagyméltóságu gróf Lónyay Menyhért akadémiai elnök ur elnöklése alatt.

129. Than Károly r. tag rövid gyász beszéddel bejelenti b. Liebig Juszt külső tag április 18-án történt halálát.

Az Akadémia mély fájdalomát jelentvén ki e világhírű vegytudós elvesztése fölött, megbizza a III. osztályt, hogy formaszerű emlékbeszéde iránt gondoskodjék.

130. A főtitkár szintén jelenti Nagy Márton lev. tagnak ápril 5-én, gróf Benyovszky Zsigmond l. tagnak ápril 20-án, végre Urházy György l. taguak ápril 21-én történt gyászos elhunytát.

Az összes ülés fájdalmas érzettel vette tudomásul tagjai sorában ily rövid idő alatt szenvedett ennyi veszteségeit, és felhívja a II. osztályt, melynek tagjai voltak, az emlékbeszédek felőli gondoskodásra.

131. Ugyanő bemutatja Thierry Amade haláláról a családja által utólag megküldött gyászjelentést.

Tudomásul vétetik.

132. A vallás és közoktatási m. kir. ministerium 7387. sz. leiratában kérdést intéz az Akadémiához, vajon érdemes-e, hogy a *hosszszünetnyi* óriás fa tudományos szempontból állam költségen megvételessék.

Véleményre áttétetik a III. osztályhoz.

133. Ugyanazon k. ministerium 8735 sz. a. átteszi a bécsi vallás- és közoktatási minister felhívását a lipcsei meteorologiai gyűlésben tett azon indítványra vonatkozólag, hogy a meteorologiai észleletek feldolgozásába nagyobb egyöntetűség hozassék be.

Átteendő, visszavárás mellett, az Akadémia III. osztályához, hogy ez iránti véleményét minél előbb ide terjeszse föl.

134. Szintén a vallás és közokt. ministerium 8073. sz. a. közli Schwarzer Alajos végrendeletét Bécsből, melynek 4. pontja szerint az Akadémiának 3000 ft öröksége van távoli kilátása.

Miután e végrendelet egy másolata más uton már megérkezett, s iránta az Igazgató Tanács intézkedett is: ezzel tudomásul vétetik; a másolat azonban nyilvántartás végett Hinka akadémiai ügyész urnak kiadandó.

135. Az I. osztály következő előterjesztést tesz. A Magyar Tudományos Repertorium ügyében az I. és II. osztály tagjaiból kinevezett bizottság beadván tervét, az az I. osztálynak f. é. márcz. 29-én tartott értekezletében tárgyalott, s némi módosításokkal elfogadtatván, a következőkben terjesztetik az összes ülés elébe.

1. A Tudományos repertorium szerkesztésének vezetésére állittassék fel egy bizottság, Repertorium-bizottság czímmel, melynek tagjaiul Toldy Ferencz r., Frankl Vilmos l. tagok és Horvát Árpád ajánltatnak.

2. A munka anyagának összegyűjtése- és szerkesztésével bizassék meg Szinyey József ur a pesti tudomány-egyetem könyvtár tiszte, a kit erre a könyvészeti irodalomban kifejtett jeles munkássága s az ügy iránti kiváló buzgalma egyaránt ajánlanak.

3. Először a hazai bármely nyelven megjelent folyóiratok és gyűjteményes munkákból irassanak ki az értekezések címei, 1767—1870. E folyóiratok jegyzékét a bizottság átvizsgálta és helyesnek találta.

4. Másodszor a hazai hírlapokból, a harmadik sorban a külföldi munkákból jegyeztessenek ki a címek. A jegyzék még nincs készen, de idővel elkészítendő s átvizsgálendő.

5. Az így nyercendő anyagot a szerkesztő a Széchenyi országos könyvtár nyomtatott lajstromának rendszere (az index alter) szerint osztályozza.

6. Ha némely címeknek osztályozására nézve a szerkesztőnek kétsége támadna, közölje azt a bizottság tagjaival, a kik munkáját különben is revidicálják.

7. A címeknek kiírása után következik a szerkesztés. Első osztályba azok a czimlapok tételének, melyek az egész gyűjteménynek legnagyobb részét alkotják, u. m. a történelmet és segéd tanait illetők, ide értve az egyházi, polgári, hadi, kereskedelmi, jogi irodalmi, művészeti stb. történelmet; a második osztályba jönének aztán az egyéb tudományba vágók.

8. Az egész munka tárgy- és névmutatóval láttatnék el, melyek a czikkek folyó számaira fognak utalni.

9. A bizottság időről-időre jelentést tesz az Akadémiának a munka folyamáról.

10. A mi a szerkesztő Szinyey József díjaztatását illeti, az ő ajánlata alapján a bizottság azt javasolja, hogy neki minden czimlapért két uj krajczár fizetessék, a mely díjazás, ha tekintetbe vétetik az, hogy a szerkesztő a címnek megállapítása végett többször kénytelen magát az értekezést is megolvasni, annál inkább méltálynosnak tekinthető, mert a szerkesztő vallomása szerint, serény munka mellett is, naponkint legfőlebb 150 czimlapot készíthet el.

11. A mennyi czimlapot a szerkesztő egy hónap alatt megír, azt a hónap végén beadja a bizottság egyik tagjának Frankl Vilmos urnak a kéziratár örének, őrzés s a bizottsági tagokkal való közlés végett. A kéziratár öre nyugtátványt adván az átvett anyagról, egyszersmind értesíti a főtítkárt a fizetendő összegről, a ki ezt utalványozza.

12. Minden címre a nyomtatásban átlag négy sort véve és a szöveget Hain *Bibliothographiájának* két hasábos íve szerint petit betűkkel számítva, tenne egy sűrűn nyomott ívnek a díja 10 frtot. a szerkesztés, javítás és revisio díja szintén 10 frtot. Így a Tudományos Repertoriumnak petit betűkkel szedendő két hasábos nyomtatott ívének tiszteletdíja 20 frtba kerülne.

13. A főtítkári hivatal utasítandó mind a tiszteletdíj mind a czimiráshoz szükséges papír utalványozására. A czimlapok tiszteletdíja havonként utalványozandó, a kinyomott íveké pedig a munka füzeteinek megjelenésekor.

Jelen terv változtatás nélkül elfogadtatván, a Repertorium bizottság Toldy, Frankl és Horvát Árpád urakból ezennel kineveztetik, egyszersmind a főtítkár utasíttatik, hogy a megnevezett költségeket — jelen évre az akadémiai költségvetésbe e célra fölvett összeg erejéig — utalványozza.

136. Szintén az I. osztály indítványozza, hogy Kántz Zsigmond nyug. bányá

szati és erdészeti főtanácsosnak Salzburgban azon szívessege némi viszonzásául, hogy Batsányi János kézirati hagyományait s a reá vonatkozó becses emlékeket az Akadémiának megküldötte, *Márk* krónikájának egy diszes kiadásu példánya küldés-sék meg.

Elfogadtatván, a nm. elnök ur felkéretik, a könyv megszerzésére kívántató pénzösszeg utalványozására.

137. *Toldy* Ferencz r. tag tekintve, hogy számos nyomdából még sem küldet-nek be, törvény szerint, a köteles példányok az Akadémia könyvtárának, egy bizottság kinevezését indítványozza, mely ez ügyet jogi, történelmi és politikai szem-pontból megvizsgálva, készítsen javaslatot egy az országgyűlés elé terjesztendő petitióra nézve.

Miután az 1840. VI. t. cikkely az Akadémia e részbeni jogát kétségekivüli módon kitünteti, a törvényhozáshoz petitióval járulni fölösleges; azonban a kir. kormány egy felterjesztésben felkérendő volna, hogy a törvény sikeresebb végrehajtását eszközölje; mire nézve az indítványtevő *Toldy* Ferencz r. tag, továbbá *Hunfalvy*, *Budenz* könyvtárnok urakból bizottság neveztetik ki, hogy a törvénynek eleget tevő, valamint a mulasztó nyomdák jegyzékét elkészítve, egyszersmind arra nézve, miképen kellene a mulasztókra nézve a törvény végrehajtását szorgalmazni, terjesztszen elő javaslatot.

138. A főtitkár bemutatja a »Verein für die Hessische Geschichte« darmstadtii egyesület elismerő iratát az Akadémia könyvküldeményéről.

Tudomásul van.

139. Ugyanaz bemutatja az utóbbi (márcz. 31.) összes ülés óta beérkezett csere-, ajándék-, és köteles könyvpéldányokat, s az Akadémia kiadásában meg-jelent munkákat. Érkeztek pedig:

I. Testületektől.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. Dec. 1872.

Gesellschaft für Erdkunde. Berlin. Zeitschrift. VIII. B. 1. H.

Société R. de Numismatique. Bruxelles. Revue. Tom. V. livr. 2.

Historischer Verein. Darmstadt. Archiv. XIII. B. 1. H.

Landesausschuss des Königreichs Böhmen. Prága. Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussiten-Krieges. I. B. 2. H.

K. k. Geolog. Reichsanstalt. Bécs. Verhandlungen. 1873. Nov. 5.

R. Geographical Society. London. Proceedings. Vol. XVI. No. 5. Vol XVII. Nro. 1.

Országos képviselőház elnöksége. Budapest. Az 1873. ülések jegyzőkönyve.

II. Magánosoktól.

Dr. Czirniánski Emil. Krakó. Chemische Theorie auf der rotirenden Bewe-gung der Atome basirt.

Irinyi János. Debreczen. A vegytan elemei.

Dobner Rudolf. Budapest. Előterjesztés Európa több államának egyenes adó-rendszere tárgyában.

III. Köteles példányok.

M. kir. állomnyomda. Budapest a) Prugberger József jelentése a fejeárpataki és kabolapojáni vasgyárak jelen állapotáról. b) Vélemény a nagy-bányai és kolozsvári bányakerületben fekvő kincstári bányaművek állapota iránt.

Filtsch S. nyomdája. Nagy Szeben. a) Vom Sprach- und Völkerstreit in Ungarn. p) Verhandlungsprotokolle des sächsischen National Confluxes. 1872.

Vajdits József nyomdája. Nagy Kanizsa. A muraközi kérdés.

Városi nyomda. Debreczen a) Magyar prot. egyházi és iskolai Figyelmező. 1873. 1. 2. 3—4 füz. b) Méliusz Peter emlékezete. c) Tóth : Egyház szertartástan alapvonalai. d) Nagy : Az angol nyelv levélszerinti önképzése. 31—32 levél. e) Szilágyi : Kibúcsúzó egyházi beszéd. f) A debreczeni ref. főiskola tanári karának véleménye a gymnasiumok és jogakadémiák szervezése ügyében.

Ref. főiskola nyomdája. S. patak. Az országos iparos szövetség tokaj-hegyaljai kerületi egyesületének évkönyve 1872.

IV. Akadémiai kiadás.

- a) Értesítő 1873. 1. 2. sz.
 - b) Nyelvtud. Értekez. III. köt. 4. 5. 6. sz.
 - c) Történettud. Érték. II. köt. 7. sz.
 - d) Math. és Term. Közl. IX. köt. 3. sz.
 - e) Társadalmi Érték. II. köt. 7. sz.
-

É R T E S Í T Ő J E.

Tizennyolczadik akadémiai ülés.

Az I. (nyelv és széptudományi) osztály ötödik ülése.

1873. május 5-én.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklete alatt.

141. (17.) *Györy Vilmos* »A Ganzul románczkör« című fordításait spanyolból olvassa fel, mint székfoglalót, irodalomtörténeti és széptani jegyzetekkel kísérve. Rövid tartalma ez :

Értekező megköszönvén az Akadémiának a taggá választásban nyilvánuló megtisztelő bizodalját : áttér a spanyol románcz-költészet rövid ismertetésére, melyet kétféle módon szoktak osztályozni, t. i. vagy a románczok *tárgya*, vagy pedig *keltők kora* szerint. Amaz a régibb osztályozás, a könnyebb és felületesebb, — emez az újabb, a sokkal nehezebb, de annál alaposabb. A régibb szerint a románczok történetiekre, lovag, mór és különféle tárgyú románczokra osztatnak; az újabb osztályozás pedig, melynek kezdője Huber volt, tökéletesítői pedig Wolf és a spanycz Duran, *három* korszakot különböztet meg az ezek alá tartozó *nyolol* osztályban. Az első korszak : *a szájról szájra fenmaradt románczok* (Época tradicional ó copias de su primitiva redaccion), a sajátképeni néprománczok három osztályban; a második korszak : *a néprománczok tanult utánzási korszaka* (Época erudita) szintén három osztályban; végül a harmadik korszak : *a tulajdonképeni műköltés románczait tartalmazza* (Época verdaderamente artistica y poetica.)

A Ganzul románczkör *tárgyára* nézve a mór-románczok csoportjába tartozik (romances moriscos), azonban megkülönböztetendő a történelmi alappal bíró sokkal régibb keletű *határrománczoktól* (romances moriscos fronterizos); keltére nézve pedig a második korszak második szakaszába, a 16-dik század második felébe.

A Ganzul románczkör egy eszményi hős tetteinek, szerelmének, szenvedésének s holdogságának megéneklése. Osztja ez is a spanyol románczok azon közös sorsát, hogy az egy és ugyanazon tárgyról szóló darabok nem tudtak önálló époszszá vagy rövidebb költői elbeszéléssé kikerekülni, hanem maradtak egyes, különálló darabok, melyek a főtárgyhoz majd egy újabb vonást adnak, majd egy másik már meglevőt ismételnék, néha elébbre is viszik a cselekvényt, máskor meg éppen egészen

kivetik a rendes kerékvágásból, úgy hogy közbeszúrt epizódjaik által az egészre nézve sokszor nem felvilágosítólag, hanem inkább homályosítólag hatnak. Igen laza összefüggésben állnak egymással, rendszeren csak egy momentumot vagy egy situációt festenek s az összekötő kapocs hiányában az egész cselekvényt magának az olvasónak kell rekonstruálnia.

A Ganzul románczkór cselekvényének magva ez: a költeményfűzér hőse, Ganzul vagy némely románczban Gazul nemes származású, de elszegényedett mór vitéz, kinek saját jelessége által kell ősei régi fényéhez fölemelkednie, magát felküzdenie. Két hölgynek udvarol, a szép Zegri Zaidának s a bájos Celindának, ki a nemes Abencerragok végsarjadéka. A két imádott féltékenysége sok gyötrelmet okoz a hődőlónak, kiket még az is indulatosabbakká tesz egymás ellen, hogy a Zegrik, Zaida családja voltak azok, kik Celinda rokonságát, a hajdan nagyhirű Abencerragokat kiirtották. Zaida végre annyira megfélemedezik a nemes Ganzulról, hogy kezét egy alacsony származású, de meggazdagodott mórnak, Albenzaidenak adja, ki Sevilla várparancsnoka. A szenvedélyes Ganzul emellőzést nem tűrheti békén, s haragja fellobbbanásában a vőlegényt megöli. Ezen tettevel Zaidával végkép szakít s most annál szívesebb fogadtatást remél Celinda részéről, azonban csalódik, mert a még mindig gyanakvó hölgy hidegen utasítja el magától. Ganzul elkeseredve megy Gelvesbe a harcjátékra, hol hősisége csodákat művel, s az egész mórvilágot bámulatra ragadja. Zaida, a ki szintén ott van a nézők között, újra szerelemre lobban Ganzul iránt, de már későn, mert Celinda is felkeresi a méltatlanul sértett és elutasított szerelme, megkérleli, vele kibékül és utóbb neijévé lesz.

Ez a cselekvény képezi a 13 románcz tárgyát, melyek most következnek.

Az e fajta mórrománczokat Spanyolországban csakhamar annyira megszerették, hogy azok százával termettek s költésők egész a tulságba ment. Nem is maradt el a megkezdett irány ellenében felgerjedő támadás sem, melynek azonban ismét az volt a hibája, hogy jó és nem jó között nem tudott s nem akart különbséget tenni, s olyan dogmatikus és patriotistikus elvek alapján intézte ócsárlását, melyeket a széptan költői művek megítélésénél kiindulásul el nem fogadhat. E támadás a mórrománczokat csakugyan nem is tudta végkép kiküszöbölni; fenmaradt a népnél azok éneklése épen úgy, mint ápolásuk a műköltészetben, s méltán, mert e románczok java a spanyol dúsgazdag költészet ezen ágának csakugyan legjelesebb termékei közé sorozható.

Levelező tagsági oklevele kiadatni határoztatik.

142. (18) *Hunfalvy Pál* r. t. »A kondai vogul nyelv. Márk evangéliuma« című szóbeli előadást tart, ismertetve a Nyelvtudományi Közlemények tizedik kötetének második füzetét.

Tizenkilencedik akadémiai ülés.

A II. osztály ötödik ülése

1873. május 12-én.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

144. (25.) Osztályelnök megilletődve jelenti *Stuart Mill* Jánosnak a II. osztály külföldi levelező tagjának halálát, azon hozzáadással, hogy az emlékezésért megtartására *Kautz Gyula* r. t. ajánlkozott.

Tudomásul vétetik.

145. (26.) *Hujnik Imre* az 1871-iki nagygyűlésen megválasztott levelező tag felolvassa ily czimű székfoglaló értekezését: »A nemesség országgyűlési fejenként való megjelenésének megszűnése.« Kivonata ez:

A nemesség tömeges részvétele az országgyűlésben Magyarországon sokkal tovább maradt gyakorlatban, mint a többi ny. európai országokban, mit alkotmányos életünknek a nyugotiakénál sokkal közjogibb természete okozott. Ez változott a magyar birtokviszonyoknak a későbbi Árpádkorszakban átalakulásával, midőn a nemességnek birtokban megfoghatott része a középkorban a birtokon nyugvó közszereplést már csak áldozattal teljesíthette és így az országgyűlési szereplést is.

Megyei követek küldésének említését, még pedig a nemességnek nagy mértékben elmaradása miatt, már a IV. Bélafele 1267-i czikkekben találjuk, azonban a székesfehérvári törvénynapokra vonatkozólag. Tulajdonképi országgyűlésre tudvalevőleg I. Mária királyné 1385. nov. 8-ra hívott meg első megyei követeket, és pedig megyénként négyet; és Zsigmond, Albert csak is megyei követek, és soha nem az összes nemesség jelenléte mellett tartották országgyűléseiket, és pedig az őket megelőzőtt korszakhoz képest igen gyakran. A megyei követküldés, szemben az Anjou-korszakkal, mely a köznemesség részvételét a törvényhozásnál jobbra mellőzte, az ősiségi és sz. korona-fele intézmények, valamint a megyei szervezetnek az Anjou-k alatt kifejlődése folytán új erő és tekintélyhez jutott köznemesség politikai befolyása emelkedését tanúsítja, valamint a városokét is ezeknek a főpapok és országnagyokkal tartandó tanácskozmányokba meghívása. És Zsigmond 1433-ki országvédelmi javaslatában a szegényebb nemesség befolyását a követválasztásra biztosító és mindenki választási jogát csak az általa állandóan lakott megyére szorító rendszabályt akart megállapítani és így a képviseleti elvet, melyet végzeményeiben erőteljesen hangoztat is, valósítani.

I. Ulászló alatt, ki az inkább Németországhoz simuló, főleg a birtokaristokratia által képezett párt ellenében, a túlnyomólag a köznemesség által képezett exclusiv nemzeti pártnak köszönte trónját, a köznemesség

már ismét tömegesen kezű az országgyűlésekben részt venni; és az 1447-ki s 1458-ki országgyűlések a nemesség fejenként való megjelenését már ismét követelik. Mindamellet Mátyás uralkodásának egész tartama alatt csak egy, t. i. az 1462-ki országgyűlésre lett a nemesség egész tömege meghiva, de bírság terhe nélkül. E korszak tehát, midőn a nemesség fejenkénti megjelenését ismét elvi jelentőségre emelte, és így a megyei követküldést kiegészítő intézménynyé tette, csak átmeneti időszak az összes nemesség közvetlen köteles részvételéhez, mely II. Ulászló uralkodása alatt emelkedett ismét érvényre.

Visszahatáskép a II. Ulászló alatt ismét irányadó olygarchák befolyása ellen, az 1495. 26. t. cz. az összes nemesség fejenkénti meghívását rendelte el, és az 1498. 1. s az 1500. 1. t. cz.-ek közelebbről körülírják az évenként megújuló országgyűléseken való személyes megjelenés kötelezettségét, egyeseket, kiket e teher kiválólág sujthatott, e kötelezettség alól felmentve. De a többiektől, kiknek megjelenéseért a fő- és alispánok is tisztük elvesztése és súlyos bírság terhe alatt felelősek voltak, meg nem jelenés esetében majd 800, majd 400 arany forintnyi bírság követeltetett, mely majd a királyi kincstárba, majd ismét, mint e kötelezettség teljesítésében hanyag nemesek bírsága, az országgyűlésen megjelent szegényebb nemesek segélyezésére fordítottatott.

A gyakori, saját költségen való megjelenés az országgyűlésen, a köznemesség egy részét vagyonilag tönkre juttatta és örökös jobbágyságba süllyesztette, és a birtokosabb nemességet is az egyházi s világi nagyoknak késő megjelenése és a tanácskozmányok huzá-vonása által kifárasztván, ezek az ügyek elintézését kezükbe nyerték, mit az országgyűlés korai kihirdetését, a királynak a nagyokkal való előleges tanácskozását és az országgyűlés tartamának tizenkilencz napra meghatározását megállapító törvényczikkelyek nem voltak képesek megakadályozni.

A legnagyobb mértékben elfajult az II. Lajos uralkodása alatt, midőn még az egy telkes nemeseknek is meg kellett jelenni, és az elszegényedett, egyes hatalmasok által kitartott nemesek eszközül használtatnak fel pártcélokra.

A mohácsi vész után a pártviszálynak a harcztérre áthelyezésével a Habsburg-ház alá jutott országrészben tartott országgyűlésekre megyei követek lettek meghiva. I. Ferdinánd azonban még 1532-ben személyes megjelenésre hiva fel a nemességet és azt közjogi elvként még 1552-ben is elismerte. Utoljára hiva fel a nemességet személyes megjelenésre Miksa király, fia Rudolf koronáztatása végett, az 1572. aug. 13-ra kihirdetett országgyűlésre. De a megyék ellenkezése folytán, mire nézve feltűnő példát nyújt, hogy Sárosmegyének közönsége a szomszéd megyéket ez ellen való felterjesztésre hiva fel, Miksa e meghívását visszavonta és a megyéket követek küldésére szolította fel.

Miután pedig a Habsburg-ház alatt a főpapok és országos méltóságok mellett egyes előkelőbb nemesek is személyesen meghívtak az országgyűlésre és ez az 1608-ki k. u. 1. t. cz.-ben végleges szabályozást

nyert, és így a Habsburgok alatt jellemében és hivatásában megváltozott királyi tanácsot a törvényhozásban személyesen részt venni hivatottnak, vagyis a főrendieknek gyülekezete váltotta fel: a megyei követküldés az országgyűlésen nem többé személyesen, hanem csak testületekként részt venni hivatott néposztály közegévé lett. Megalakulása tehát és a személyes megjelenés megszűnése befejezi a köznemességnek, mint rendnek, a főpapok és országnagyok mellett létezését és betetőzi a megyéknek a régebbi magyar közjog értelmében törvényhatóságokká, municipiumokká alakulását.

146. (27.) *Wenzel Gusztáv* r. t. előadja értekezését: »Adalékok az erdélyi szászok történetéhez az Andreanumot megelőző időkből«; mely alkalommal értekező, Imre királynak egy 1204-ki, II. Endre királynak egy 1206. és IV. Béla király egy 1231-ki eddig még ismeretlen és kiadatlan privilegiumait ismerteti meg, melyek az erdélyi szászok viszonyaira vonatkoznak. Értekező ezen okmányokat topografiaiilag meghatározza, és azoknak segítségével az erdélyi szászoknak régi történetéhez néhány új adalékkal járul.

Huszdik akadémiái ülés.

A III. osztály ötödik ülése.

1873. május 19-én.

Sztoczek József r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

148. (16) Hunfalvy János r. t. előadja »Az erdő befolyását a meteorológiai viszonyokra« Bajorországban tett észleleti tapasztalatok alapján. Kivonata ez:

Már 1864-ben tartott egyik akadémiái értekezésében figyelmeztetett az erdő nagy jelentőségére éghajlati és közegészségi tekintetben, s akkori előadása heves polemiát idézett elő. Azóta folyvást gyűjtögeti az ide vágó tudósításokat és adatokat. Legújabbán két nevezetes munka jelent meg e tárgyról; az egyik báró *Löffelholz Colberg* munkája: *Die Bedeutung und Wichtigkeit des Waldes*, Lipcse, 1872. s ebben az erdő befolyását tárgyzó egész irodalom meg van ismertetve, s a nevezetesebb munkák lényeges tartalma közölve; a másik munka dr. *Ebermayer Ernő* tanártól jelent meg, címe: *Die physikalischen Einwirkungen des Waldes auf Luft und Boden und seine klimatologische und hygienische Bedeutung*, s ebben a Bajorországban az erdő befolyásának tüzetes és közvetlen megfigyelése végett 1868. óta hét különböző helyen felállított észleldékben nyert adatok vannak közölve. Hunfalvy különösen e munka

nyomán közölte a legújabb eredményeket az erdő befolyásáról. Bajorországban a következő helyeken állítottak fel a meteorologiai állomások: *Duschelberghen*, a Dreissesselberg alján, a Cseherdő közelében, *Seeshauptban* a Starnbergi tó déli szélén, *Rohrbrunnban* a Spessert hegységben, *Johanneskreuzban* a Haardt hegységben, a rajnai Pfalzban, *Ebrach'an* a Steigererdőben, *Altenfurthban* a nürnbergi birodalmi erdőben, hol mindenütt kettős állomás van, egyik az erdőben, másik nyílt mezőn, s végre *Aschaffenburgban* nyílt helyen.

Az észlelések és közölt adatok *az erdő befolyását a talaj és levegő mérsékletére és nyirkosságára, az eső képződésére, s végre a levegőnek ozon tartalmára tárgyazzák.*

A talaj mérsékletét a felszínen $\frac{1}{2}$, 1, 2, 3 és 4 lábnyi mélységben észlelték. Úgy találták, hogy a talaj évi közepes mérséklete az erdőben mind a felszínen, mind az öt mélység-rétegben 1.40—1.62 R. fokkal alacsonyabb, mint a nyílt mezőn, hogy tehát az erdő évi közepes talajmérsékletét tetemesen alábbszállítja. Az egyes évszakokban még nagyobb különbség van az erdei és mezei talaj mérsékletei között. Általán véve tavasszal az erdei talaj 1.5, nyáron 3.22, ősszel 1.22 R. fokkal hidegebb, mint a mezei talaj, de télben csak 0.2 R. fokkal hidegebb, *sőt néhol s a mélységben mindenütt me'egebb, mint a mezei talaj.* Ebből kitetszik, hogy az erdőnek kivált nyáron van nagy befolyása a talaj mérsékletére; ugyanazon eredményre jutunk, ha a talaj mérsékletét az egyes hónapok szerint vizsgáljuk meg.

A levegő mérséklete az évi közepes eredmény szerint erdőben 0.78—1.12 fokkal alacsonyabb, mint nyílt mezőn. Tavasszal általán véve 1.02, nyáron, t. i. nappal, 1.68 fokkal hűvösebb az erdei levegő, mint a mezei. Ősszel alig van különbség, *télen pedig az erdei levegő valamivel melegebb, mint a mezei, úgy nyáron éjszaka is.* Az erdő befolyása a levegő mérsékletére különösen abban nyilatkozik, hogy a mérsékleti maximumokat és minimumokat egyaránt kisebbiti, tehát a mérsékleti szélsőségeket kiegyenliti. Nevezetes azon körülmény, hogy a nyári félévben az erdő befolyása a nappali legmagasb légmérsékletre 2-szer sőt 3-szor nagyobb mint az éjjeli minimumokra, s hogy megfordítva, a téli félévben az erdő befolyása az éjjeli minimumokra nagyobb mint a nappali maximumokra. Ebből tehát következik, hogy az erdőpusztítások nálunk a mérsékelt föld-övön, *az éghajlatot csakugyan szélsőségesebbé teszik,* s ez átlagos eredmény szerint a meleg hónapokban a legnagyobb hőség $2\frac{1}{2}$ sőt 3 fokkal növekednék, s az éjjeli minimumok 1.6 fokkal alább szállanának.

Az erdő befolyása a levegő és talaj nyirkosságára még tetemesebb. Az általános légnyirkosságot az észleletek átlagos eredményei szerint alig növeli, arra tehát az erdőnek csekély befolyása van; de a levegőnek viszonylagos nedvességére csakugyan nagy befolyást gyakorol. Ugyanis az erdei levegő viszonylagos nedvessége mindenütt 3—9, s egész átlagban több mint 6 százalékkal nagyobb mint a mezei levegőé. Az erdei levegő viszonylagos nyirkossága, minden egyes évszakban s az egyes hónapok-

ban is nagyobb mint a mezei levegőé, e különbség a nyári hónapokban aránylag tetemesebb, mint a téli hónapokban, júliusban több mint 10, januárban pedig nem egészen 4 százalékot tesz. Az erdőpusztítások tehát az ország éghajlatát csakugyan szárazabbá teszik, s e káros befolyásuk nyárban s a melegebb tartományokban nagyobb mint télen s a hidegebb tartományokban.

A víz elpárolgása erdőben az évi átlag szerint 64 százalékkal csekélyebb mint nyílt mezőn, e nedvességgel megtelt talajból is erdőben sokkal csekélyebb a víz elpárolgása mint mezőn. Ezekből következik, hogy az erdei talaj mindenütt s minden évszakban aránylag nyirkosabb mint a mezei talaj, s hogy az erdőpusztítások következménye, mint ezt minden országban tapasztalták, az, hogy sok forrás és patak egészen kiapad vagy csak rendetlenül s időközökben bugyog és foly, s hogy a nagyobb folyók közepes vízállása csökken, s folyásuk rendetlen, nagy áradások csekély vízzel váltakoznak. Tegyük, hogy valamely erdőnek kiterjedése 100,000 bajor hold, ha ezt az erdőt kipusztítanák, a talajból a nyári félév alatt 4743 millió köb láb vízzel több párologna el, ez pedig oly tömeg mint a mennyi a Majna folyóban Aschaffenburg mellett csekély vízálláskor 33, közepes vízálláskor 18 nap alatt foly el.

Az erdő befolyását az eső képződésére mennyiségileg a bajor észlelések által nem sikerült számbeli adatok által bebizonyítani. Ezze nézve Bajorország területi viszonyai nem kedvezők s az állomások sem voltak czélszerűn elhelyezve. Természetes, hogy erdőben s a tőle csak $\frac{1}{4}$ vagy $\frac{1}{2}$ óra járásnyira levő mezőn az egy éven át esett eső mennyisége nem igen különbözhetik. Mindazáltal bajor észleletekből is kitetszik, hogy az erdőnek van befolyása az eső s különösen a köd, felhő és harmat képződésére, kivált a magasabb fekvésű helyeken, s különösen a nyári hónapokban. Ezután az is bebizonyult, hogy az erdei talajba ez esőből aránylag sokkal több víz hathat be mint a mezei talajba; nyílt mezőn az összes csapadékokból csak 50—54 százalék szivárog a talajba, erdőben pedig a csapadékok 60—77 százaléka szivárog be. S így csakugyan igaz, hogy a nyári félévben az erdők valóságos víztartók, melyekből a források, csermelyek és folyók táplálkoznak.

Végre a bajor észleletekből az is kitűnt, hogy erdőben s erdő környékén a levegőnek ozontartalma is nagyobb, mint erdőtől távol eső vidéken, vagy éppen a városokban. Már pedig az újabb vizsgálatok mind azon eredménnyre vezettek, hogy tiszta s egészséges levegőnek csak azt mondhatjuk, melyben bizonyos ozonmennyiség van, hogy az ozon éppen oly szükséges az ember egészségére mint az élel. Az erdei levegő azért oly üdítő, mivel aránylag nyirkosabb, egyenletesebb mérsékletű s egyzersmind ozont tartalmaz. Ebből kitetszik, hogy az erdőnek az ember egészségére is van befolyása. Sok helyütt tapasztalták, hogy az erdő a kolera terjedését is gátolja.

Szokott módon bírálatra adandó.

149. (17.) Hunyady Jenő l. t. akadályozva lévén, Décsy Sándor értekezését »A differential egyenletek elméletéhez« nem mutathatta be, s így jövőre marad.

150. (18.) Szily Kálmán l. t. »A propeller felületről« tartott előadást vonatkozással Martin Lajos értekezésére. »Az eröműtani csavar-felületekről.«

Előadásának kivonata ez :

Redtenbacher F., kinek a gépszerkezettan oly sokat köszönhet, s ki többek között a propeller elméletének föllállításában is úttörő volt, »Maschinenbau« című művének 3-ik kötetében ezeket mondja :

»Ha azon föltevésből indulunk ki, hogy a propeller szárnyainak felülete hasonló módon alkotható, mint a szélmalom szárnyainak felülete, úgy egy oly propeller csavarra jutunk, mely a közönséges szerkezethez sokat hasonlít, tőle mégis lényegesen különbözik. A szélmalom szárnyu propeller-csavar mind elméleti, mind gyakorlati tekintetben többet ér, mint a közönséges csavar. Az elméleti előny abban áll, hogy a szélmalom szárnyu csavarnál a nemző vonal forgatása tetszés szerint vihető végbe, s következésképp *talán úgy is választható, hogy általa különösen előnyös alak jöjjön létre.*«

Redtenbacher azonban nem vizsgálta meg a mit lehetőség gyanánt fejezett ki, vajon választható-e és ha igen, miként választható a szélmalom-szárnyú propeller csavarhoz oly alak, mely kiválóan előnyös lenne.

Akadémiai tagtársaink egyike, Martin Lajos kolozsvári egyetemi tanár ur dicséretes kitartással és rendkívüli odaadással — mondhatni — egész irodalmi működését erre a kérdésre és a vele kapcsolatos kérdések tanulmányozására szentelte : *kitalálni azon mértani felületet, mely propeller csavarálva használva, legjobb hatást fog adni.*

Feladatát lényegesen megkönnyítette az, hogy már *Maclaurin* meghatározta mértani úton, *Euler* pedig analitikai úton a szélmalmi szárnyak bordáinak legjobb hatású hajlását. *Martin* urnak nem kellett tehát egyebet tennie, mint kikeresni azon mértani helyet, mely a *Maclaurin-Euler* képlete szerint állított felület elemek sorozatát teljesen kielégíti. Így a feladat aránylag könnyűvé : egyszerű mértani hely meghatározássá vált.

Martin ur elvégre arra a meglepő eredményre jő, hogy a legjobb hatású propellerfelület, hyperbolikus csavarfelület, melynek minden tengelymetszése hyperbola, állandó kis tengelylyel.

A feladat e szerint meg volna oldva.

Hogyha azonban vizsgálni kezdjük, vajon megfelel-e a M. által talált felület a feladat követelményeinek, meg vannak-e valóban azok a tulajdonságai, melyekkel szerző szerint a legjobb hatású felületnek fel kell ruházva lenni, arra a csodálatos eredményre jutunk, hogy a M. ur által legjobb hatásúnak állított felület egyikével sem bír azon tulajdonságoknak, melyekkel ugyancsak M. ur szerint a legjobb hatású felületnek birnia kell. M. ur szerint ugyanis a legjobb hatású felületnek *konoid*-nak kell lenni, de a hyperbolikus csavar épenséggel nem konoid. M. ur

szerint a legjobb hatású felületnek eleget kell tenni a Maclaurin-Euler képletének : de a szerző ur által talált felület semmikép sem tesz eleget Maclaurin-Euler képletének. Szerző idevágó értekezésének tartalmát röviden így lehet összefoglalni : keres oly konoid felületet, mely Maclaurin-Euler képletének eleget tegyen, s talál egy olyat, mely se nem konoid, se nem tesz eleget Maclaurin-Euler képletének.

Martin urnak tudomására jutván, hogy egyik igen tisztelt akadémiai tagtársunk valamikor és valahol azt a véleményét fejezte ki, hogy M. urnak a propellerfelület kezelésében hibát kellett elkövetni, mert különben nem jöhetett volna arra az eredményre, hogy a keresett felület konoid és még sem konoid ; ennek következtében M. ur szükségesnek találja egy második értekezést terjeszteni az Akadémia elé. Ez értekezésében már maga is elismeri, hogy az általa talált felület nem tesz eleget az egyik alap föltételnek ; tehát hogy első értekezésében ellenmondás van. És mikép akarja szerző ur e szembeötlő ellenmondást megmagyarázni ? Hihetetlen, de igaz ! Ime ezekkel a szavakkal :

»Azonban furcsa dolog a matematika, sokszor többet ad mint sem kell, sokszor kevesebbet mint sem kívánunk ; olykor-olykor megint rejtélyekben beszél.«

Tisztelt Akadémia ! Mikor egy ügyes matematikus ily önmagával meghasonlott szavakat ejt ki, az világos jele annak, a mit találóan matematikai kétségbeesésnek nevezhetnénk, kétségbeesésnek a felett, hogy az illető a hibát, mit elkövetett, nem képes földeríteni.

Igy állván a dolog, indittatva voltam M. ur értekezéseit beható tanulmány tárgyává tenni és kinyomozni, vajon hol hibázott az érdekes szerző ur ; és ha a hibát megtaláltam, megmutatni, hogy mi módon kellett volna a probléma megoldásához látni.

Én köszönettel tartozom mind M. urnak, mind a t. Akadémia III. osztályának, mely a vizsgálódásokkal megbizott. Köszönettel pedig azért, mert nem csak hogy rá jöttem a Martin ur által elkövetett hibára, hanem mivel vizsgálódásaim közben oly új dologra is jöttem, mely talán nem csak a matematikus, hanem a gépszerkesztő figyelmére sem lesz egészen érdemetlen.

Kutatásaim eredménye e három pontba foglalható :

1. Konoid felület, mely a Maclaurin-Euler képletnek eleget tenne, nem létezik.
2. Minden tetszőleges felületen van egy egész sora (de csak is *egy bizonyos* sora) a görbe vonaloknak, melyek eleget tesznek a Maclaurin-Euler képletének.
3. Propeller felület, mely konoid és a mellett symmetrikus a forgás tengelyéhez, csak egyetlen egy van : t. i. az Archimédes-féle csavar felület.

Az osztály a bíráló ur indokolását helyesnek találván, összeegyeztetve a többi bíráló véleményével, abban állapodik meg, hogy a bírálatok másolatban közöltes-

MAGY. TUD. AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ 1873. 8. SZ.

senek a szerzővel, s azokkal együtt küldessék vissza kézirata azon kijelentéssel, hogy az I. értekezés »Az erőműtani csavar fölületek« és a harmadik : »A vízszintes szélkerék elmélete« hogy ha a bíráló tudomásul vétele után a szerző mégis kívánná, kinyomatható, de ekkor utánaa bírálók véleménye is adandó ; ellenben a II. értekezés »Az erőműtani csavar felületek« nem adandó ki.

151. (19.) Kruspér István r. tag, a ministerium felszólítása alkalmából, egy bizottsági jelentést olvasott fel, a magyar államnak képviseltetése ügyében a Bécsben tartandó meteorologiai congressuson, s a részvételt kétség felett álló kötelességnek hangoztatja s a képviselésre az országos meteorologiai intézet igazgatóját dr. Schenzl Guido urat ajánlja. A jelentés így szól :

A bécsi cs. k. vallás és közokt. minister egy iratot intézett a f. m. magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz, melyben hivatkozván a múlt évben Lipcsében ülésezett meteorologiai gyülekezet azon nyilatkozatára, hogy a meteorologiai észlelések eszközésében s az észleletek feldolgozásában kívánatos nagyobb egyformaság elérésére, s ez által számos tudományos gazdasági és hajózási érdekek sikeres előmozdítására, egy nemzetközi hivatalos jellemű meteorologiai congressus összehívása legzélszerűbbnek mutatkozik, s egyszersmind a gyülekezet ezen congressus üléseinek helyéül ez idén Bécsset választotta : felszólítja a magyar kormányt a felett nyilatkozni, vajon szándékozik-e s ha igen, ki által fogja magát ezen congressuson képviseltetni? megjegyezvén, hogy képviselőkül oly államokban, melyek országos meteorologiai szervezettel bírnak, ezen intézetek igazgatói, vagy önálló észleldék vezetői, vannak kiválóan hivatva. Ezen iratot a magas kormány az Akadémiához küldötte véleményadás végett, ez pedig az ügyet a III. osztályhoz áttette, melynek megbízásából az alulírt bizottságnak van szerencséje következőképen nyilatkozni.

Minden haladásbarátot csak örömmel tölthet el, a folyó század második felének szellemét nem csekély mértékben jellemző azon tapasztalás, hogy a tudományok mivelői, kikben az individualismus talán leghatározottabban van megtestesülve, s kiknek elágazó véleményeit olyan nehéz egy formulába önteni, a tudományok minden ágaiban érzik az egyesülés, a vélemények központosítása, sőt ha a szükség kívánja, még azoknak egymás alá rendelése szükségét is, hogy a nyert eredmények nagyobb kiterjedésnek s általánosabb közhasznuságnak örvendhessenek.

Hogy csak néhány példát hozzunk fel, nem is említvén a természet buvárok, mezei gazdák, erdészeknek Európa szerte meghonosult vándor gyűléseit, minthogy ezek inkább társadalmi jelentőséggel bírnak, csak az újabb keletű, magány jellemű *jogász, mathematicus s geographikus* gyülekezeteiket, nem különben a nemzetközi hivatalos szervezetű *európai fokmérés, a méter értekezlet, s a statisztikai congressus* alakulását akarjuk a tisztelt Akadémiának emlékezetébe idézni. A tudós világ egyetértésének egy ilyen újabb nyilvánulásáról van szó jelenleg ezen *meteorologiai congressus* életbeléptetésével is, melytől annál nagyobb nyereséget reménylünk a természettudományok fejlődésére, nem különben az ezekkel kapcsolatban lévő gazdasági és hajózási érdekek előmozdítására, mennél inkább érezzük a közös elvek szerint rendezett munkásság szükséges voltát egy oly téren, melyen a természet még ismeretlen törvényeinek felfedezésére szolgáló adatok megszerzéséről, s ezeknek feldolgozásáról van szó. Ha valahol, itt bizonyára igen káros az erők szétfor-

gácsolása, mert az azon egésznek, melyet közös megállapodás után tett észleletek által lehetne elérni, csak töredékeit képes szolgáltatni, melyeket összeillesztteni, s a tátongó hézagokat betölteni vajmi nehéz, sokszor lehetetlen; s csak üdvözölhetjük azon mozgalmat, mely az erők összpontosítását ezen irányban is zászlójára irta.

A tisztelettel alulirott bizottság tehát a meteorologiai congressusban való részvételt a magyar állam részéről *kétség felett álló kötelességnek* tartja, s az ezen való képviseltetést az országos meteorologiai intézet igazgatója, Dr. Schenzl Guido személyében a magas ministeriumhoz pártolólág felterjeszteti ajánlja.

Az osztály a jelentésben kifejtett elveket és indokolást magáévá tévén, az ügyet pártolva határozza az Akadémia elé terjesztetni mind arra nézve, hogy a magyar állam a congressusban részt vegyen, mind arra nézve, hogy képviselőül Dr. Schenzl Guido ur ajánltassék.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S I T Ő J E.

XXXIII-dik

N a g y g y ű l é s.

1873. május 20.

Nagyméltóságu gr. L ó n y a y M e n y h é r t akadémiai elnök úr elnöklése alatt.

I. A május 25-ki ünnepélyes közülés programja következőleg állapítottatott meg:

1. Elnöki megnyitó beszéd gr. *Lónyay Menyhért* által.

2. Titkári jelentés az Akadémia 1872/3. évi működéséről s a kiosztott és kitűzött jutalmakról.

3. Emlékbeszéd Fáy András t. tag felett. *Zichy Antal* l. tagtól.

4. Újabb nyomozások a szinkópi elemzés terén. *Szloczek József* r. tagtól.

5. Visszatekintés a nyomdászat négy százados történetére Magyarországon. *Toldy Ferencz* r. tagtól.

6. Elnöki zárszó, mely után megnyitattik a *könyvészeti kiállítás*.

II. Olvastatott Buda sz. k. városának, Budapestén, f. é. márcz. 21-ki tanács üléséből kelt átirata, melyben üdvözölve az Akadémiának a könyvnyomtatás hazánkban négyszázados fennállása megünneplésére hozott határozatát, egyszersemind értesít, hogy a város egy 2000 ftos alapítvány alkotását határozta el, melynek kamatai Budán működött, elaggott s munkaképtelenné vált betűszedőnek, vagy özvegénynek s árváinak adassanak.

Az Akadémia nagygyűlése teljes méltánnyal veszi tudomásul sz. kir. Buda városának e nemes elhatározását, s erről a várost levélben értesíttetni kívánja.

III. Olvastatik az I. osztály jelentése, mely szerint az 1867—1872. évkörben a *nyelvtudomány* és irodalom terén megjelent munkák közül az idei *naggyjutalmat* következő munkának ajánlja kiadni:

»A Kondai Vogul nyelv.« *Irta Hunfalvy Pál*. 1872.,

minthogy a »Vogul Föld és Népe« mellett különösen e munkának köszönhetni, hogy egy eddigelő ismeretlen nyelv világába tekinthetünk, s a mi reánk nézve fő, oly nyelvbe, mely a magyarral közel rokonnak bizonyult be. E munka becsét, jelentőségét nemcsak az emeli, hogy egy hosszantartó fáradtságos tanulmánynak gyümölcse, gondos, alapos kutatásnak eredménye van benne lerakva, hanem emeli főleg az, hogy a magyar összehasonlító nyelvtudomány anyagát tetemesen szaporítva, annak sikeres buvárátát jóval megkönnyítette, s emeli végül az is, hogy a magyar tudományosságnak nem csekély tiszteletet fog szerezni a külföld előtt is.

A *Marczibányi jutalomra* az osztály a következő munkát ajánlja :

»A Nibelungok.« Fordította Szász Károly. Pest, 1869.

E mű mind az eredeti nagy becsénél, mind a fordítás jelességénél fogva nagy nyeresége irodalmunknak. Az osztály, fordítóját jutalmazva, egyszersmind ennek műfordítói összes munkásságát tekintette, mely épen oly kitartó és termékeny, mint sikeres és jótékony hatású költészetünkre.

A nagygyűlés elfogadván az osztály ajánlatát, a nagy jutalmat Hunfalvy Pál, a Marczibányi jutalmat Szász Károly említett munkáinak kiadatni rendelte.

IV. Szintén az I. osztály ugyanazon évkörben a *széptudományok*, különösen a költészet terén megjelent munkák közül a *nagy jutalmat* következő munkának ajánlja kiadatni :

»Arany János összes költeményei.« Pest, 1867. Egy kötetben.

E gyűjteménynek — mond az osztály — némely önállóan megjelent része nyert ugyan már akadémiai jutalmat, de a nagyobb rész, valamint az egész gyűjtemény, nem. Az osztály az »Összes költeményeket« jutalmazva, egyuttal egész pályáját ohajtja korszerűzni a költőnek, ki a magyar epikai költészetnek, mind a komoly, mind a víg nemben, nemzetiebb irányt adott, a nép-nemzeti műballadát mintegy megteremtette, és a ki úgy ezen, valamint más műveiben az eszme és alkotás erejét a nyelv és nemzeti rhythmus ritka bájaival egyesíti.

A *Marczibányi jutalomra* az osztály a következő munkát ajánlja :

»Gyulai Pál költeményei.« Pest, 1870. mint oly gyűjteményt, mely egészben véve is, de főleg egyes darabjait tekintve, tartalom és formára nézve egyaránt költészetünk díszére szolgál.

Az osztály javaslatai elfogadtatván, a nagy jutalom Arany János, a Marczibányi jutalom Gyulai Pál nevezett költeményeinek utalványoztatik.

V. Az I. osztály a *Sámuel-díjat* az 1872-ben megjelent nyelvtudományi értekezések közül Szénássy Sándor »A Latin nyelv és dialectusai« című értekezésének ajánlja, mint oly munkának, mely a külföldi kutatások szorgalmas egybefoglalásán alapszik, s első, mely irodalmunkat a latin nyelvtudománynak e szükséges ágával gyarapítja. — A szerző a múlt évben meghalván, a díj özvegyének és gyermekeinek lenne kiadandó.

Az osztály elfogadott véleménye alapján a *Sámuel-díj* Szénássy Sándor özvegyének s gyermekeinek kiadatni határoztatott.

VI. Szintén az I. osztály a következő új jutalmakat ohajtja kitűzteni :

1) A gr. *Karácsonyi jutalmat* komoly drámára, 1875. decz. 31-ki határidővel.

2) A *Marczibányi jutalmat* (1872—6. évről kettőt összesítve, 80 aranyban) e kérdésre

»Fejtsék ki, a magyar nyelv egész életében (a régi és új irodalomban és a nép nyelvében) észlelhető használat alapján, számos felvilágosító példa kíséretében, a magyar *kötő-szók* jelentése és alkalmazása.«

Határidő 1875. decz. 31.

3) A *Gorove* (30 arany) *jutalmat* következő széptani kérdésre :

»Regény és színmű-íróink gyakran másképen tüntetik fel történeti személyeiket, sőt egész korszakokat, mint a hogy a hagyomány féntartotta : kérdés, aesthetikailag jogosult-e a történeti személyeknek és korszakoknak a köztudalommal ellenkező feltüntetése, s ha igen, mily határig ?«

4. A *Nádasdy-jutalomra* nézve indítványozza, hogy az, 1875. május utolsó vasárnapi határidő helyett, tűzessék ki 1875. január 31-dikére, hogy maradjon elég idő a bírálatra; az Ügyrendnek pedig e jutalomra vonatkozó 119. pontja módosíttassék ekkép:

»Jutalom hirdettetik a legjobb elbeszélő költeményre. Tárgya lehet történeti, mondai, vagy a jelen életből vett. Szükséges, hogy a mű lelemény, jellemrajz, compositio, költői tárgyalás, nyelv és versbeli technika tekintetében költészetünk díszére szolgáljon.«

Az osztály a módosítást leginkább két okból óhajtja: először, hogy tárgyra nézve a pályázat köre kevésbbé legyen megszorítva; másodsor, hogy a régi fogalmazásban, előforduló »cselekvénydús mese« és »forrás tanulmány« kifejezések félreértésekre ne adhassanak alkalmat.

Az osztály javaslatai helyesléssel fogadtatván, a három első pályázat azonnal kihirdetendő; a gr. Nádasdy pályafeltételek módosítására azonban az alapító beleegyezése levén szükséges, ennek mielőbbi kikéréseig a pályázat kihirdetése függőben marad.

VII. Előterjesztetik az I. osztály végzése, mely szerint a Fogarasi r. tag által nyelvtudományi czélokra felajánlott 500 frt. ez évben a *csángó* nyelvjárás helybeli tanulmányozására lenne fordítandó.

Az osztály határozatát a nagygyűlés magáévá teszi.

VIII. Végre az I. osztály, kellő indoklással, indítványozza még, hogy az Ügyrend I. pontjában, a »régí és új nemzetek remekíróinak fordítása« az »A. Nyelvtudomány és irodalom« szakaszból tétessék át a »B. Széptudományok« szakaszba.

Helyeseltetvén, az Ügyrend 1874-re e szerint léssen módosítandó.

IX. Olvastatott a II. osztály jelentése a *Sztrokay* pályázatot (örökösödési köteles rész) illetőleg, melyre négy munka érkezett. A bírálók egy értelmű jelentése szerint mind a négy alaposan, gondosan, szép tudományos készüllettel tárgyalja a kérdést. Az I. II. és IV. számú pályaművek egy úton járnak, az érdemnek majdnem egy fokán állanak. Mindegyik sok tekintetben tanulságos, hasznavehető s jogirodalmunk jelen állásában részben kitiűnőnek is mondható. De közös hiányuk, hogy a magyar jog szellemét nem oly mélyen vizsgálják s nem oly behatólag tárgyalják, mint abszolút értékre igényt tartó magyar jogtudományi műben megkívánhatni; a magyar jognak fejtegetésére nem fordítanak kellő gondot, s annak körében nem látszanak úgy tájékozva, mint a római jogban.

A III. számú pályamunka, melynek jelgége Montesquieuból való, minden tekintetben feltűnő versenyársait. Ebben található legtöbb mélység, eredetiség, önállóan buvárkodó s teremő szellem, a tudomány előbbre vitelének legtöbb eleme. Bár egyes nézetei nem kifogástalanok: egészben véve alapos, tartalmas, eszmedős. Egyik sem fejtegeti oly mélyen és valódi tudományossággal a köteles rész intézményének alap-gondolatát, czélját, s kifejlését egyes nemzetek jogéletében, összefüggését más, rokon jogi intézményekkel. Együttal különös gondot fordít saját jogunk philosophiájának fejtegetésére, s arra, hogy azon szájakat, melyek előbbi jogunkból a mostaniba átnyúlnak, kitiűntesse. Észjárása eredeti s genialis; nyelve erőtéljes, bár olykor némileg contort és simítást vár. Általán jeles és abszolút beccsel bíró munka, mely hazai jogtudományi irodalmunknak nevezetes nyerceménye leand.

Ennélfogva az osztály a III. számú pályamunkának a *jutalmat* kiadatni, a többi hármát *dicséretes megemlézéssel* kitiűntetni javasolja.

A nagygyűlés örömmel fogadja el a II. osztály javaslatát, s a III. sz. pályamunkát jutalomra, az I. II. és IV. számúakat dicséretes megemlítésre méltatja. Felbontatván a III. sz. jeligés levél, abból e név tűnt ki:

Grosschmid Benő

segédfogalmazó a m. kir. honvédelmi ministeriumban. (Lakik Budán, vízi város, iskola-utca 681. sz.)

A többi három pályamunka jeligés levelei mostantól egy hónapig felbontatlanul fognak őriztetni, hogy szerzőik, ha kívánják, magokat igazolhassák.

X. Olvastatott ugyancsak a II. osztály jelentése a *Dóra pályázat* (differentialis tarifák) ügyében, melyre két pályamű érkezett. Az I. számú »Hol coalitio lehetséges« stb. jeligéjű munkácska, mely a pályázat formai igényeinek sem felel meg, a bírálók egy értelmű nyilatkozata szerint, mint felületes elmefuttatás, figyelembe sem vehető. A II. számú, gr. Zichy József jelmondatát viselő munka a feladványt komoly törekvéssel, az irodalmi segédszerek helyes felhasználásával, a részletekbe is beható terjedelmességgel karolja föl; azonban a feladvány érdemét illetőleg határozott nézetet nem formuláz, s a kitűzött kérdést megoldatlanul hagyja. Ennek folytán a jutalom ki nem adható. Mindazáltal az osztály, a bírálók többsége véleménye alapján, — tekintve a kérdés formai és kereskedelmi jelentőségét, s a becses adatoknál fogva, melyeket a munka tartalmaz, azt kinyomatásra érdemesnek ítéli és kívánatosnak tartja, hogy azt szerző közre bocsássa.

Az osztály véleménye szerint tehát a Dóra jutalom nem adatik ki. Azonban kíváncsi lévén, hogy a II. sz. pályamunka világot lásson, annak jeligés levele, szerző azonosságának igazolhatása végett, egy hónapig felbontatlanul őrizendő.

XI. Szintén a II. osztály a Gorove pályázatra (egyéni szabadság) érkezett két pályaműről jelenti, hogy a II. sz. latin és magyar jeligés munka mind bel- mind külalakját tekintve, magán viseli a kísérlet gyarlóságainak, a visszás gondolkodásnak s kritikátlan beszédnek jeleit. Az I. sz. Goethéből vett jeligés munka felette áll ugyan a másíknak, a mennyiben mutatkozik rajta a tudományos tárgyalásnak némi színe: de mindkettőt közösen jellemzi a feladatnak teljes félre értése, az önálló elmélkedésnek és rendszeres bölcsészeti eljárásnak teljes hiánya. Közajkon forgó phrasisok odaállítatnak elvek gyanánt, értelmezés bírálat nélkül. Előadása időtlen, a páthos és declamatio élvezhetlenné tesz. E szerint az osztály a jutalom ki nem adását javasolja, mi

Határozatba ment.

XII. A Vitéz József alapítványából hirdetett pályázat (Bonfinius jellemzése) tárgyában, szintén a II. osztály jelenti, hogy a beérkezett egy pályamű annyira minden bírálaton alúl áll, hogy bámulni lehet szerzője önhittségét vagy merészségét, ki minden készség nélkül ily gyarló férczművel, mely mint iskolai gyakorlat sem felel meg az igényeknek, pályázni nem átalott. A kitűzött feladatot nem fogta fel helyesen, megoldását meg sem közelítette, minden sora teljes tájékozatlanságot árul el, még a legelemibb ismeretek körül is. Előadása s nyelve a tartalomnál nem jobb.

Az osztály véleménye szerint tehát

A jutalom ki nem adása határozottatik.

XIII. Olvastatott ugyanazon osztály jelentése a *hölgyalapítványi* pályázatról *Anthropológiai* kézi könyvre; miszerint a beérkezett egy pályamunka — a bírálók egy-

értelmű véleménye szerint, — sok szorgalommal van dolgozva, terjedelmes olvasottságot tüntet fel, sok helyeset ad elő; azonban, míg egy felől sok, a tárgyhoz nem tartozó ismereteket vesz fel, más felől az ember természeti és szellemi életének egyes tényezői közül többeket vagy egészen mellőz, vagy felületesen tárgyal; a természeti világnak az emberi organismussal való összeköttetését és kölcsönhatását nem mutatja ki; a nemi különbség hatásait előadni elmulasztja; nézeteiben hiányzik a határozottság, s a legkényeseb kérdéseket megfajtás helyett phrasizokkal titi el; végre előadásában nincs kellő rend és csoportosítás.

Ennélfogva az osztály nem ajánlja kiadatni a jutalmat.

A jutalom tehát nem adatik ki.

XIV. Végre szintén a II. osztály, a *hölgyalapítványból* *Logikai* kézi könyvre hirdetett pályázat dolgában, melyre két munka érkezett, jelenti, hogy a bírálók egyértelmű nyilatkozata szerint egyik sem olyan, mely a magyar tudományosságra nyereségnek lenne tekinthető, s melyet a magyar közönségnek biztos vezérkönyvül lehetne nyújtani. Az I. számú, magyar jeligés munka, bár tartalmának bősége s formai előnyei miatt figyelmet érdemel, szorgalomról és komoly tudományos törekvésről tesz tanúságot; azonban álláspontjának határozatlansága miatt sok benne az ellenmondás és következetlenség. A II. számú, görög jelmondatos munka síncs némi előnyök nélkül, és szerzője a mélyebb bölcsészeti tárgyalásra hivatottságot tüntet ki; azonban a közkézen forgó logikai kézi könyveknél nem nyújt többet, felületesség jellemzi, ellenmondásokban gazdag, előadása hanyag.

Igy az osztály nem javasolja a jutalom kiadását.

E szerint a jutalom nem adatik ki.

XV. A pályadíjt nem nyert összes munkák azon jeligés leveleinek, melyek ideigvaló megőrzése nem határozottatott, felbontatlanul megégetésére elnökileg Greguss Ágost rendes és Szilády Áron lev. tagok küldetvén ki: ezek még ülés folytán jelentik, hogy eljártak a megbízásban.

Tudomásul szolgál.

XVI. A II. osztály indítványozza, hogy miután a Gorove-alapítványból kitiűzendő 30 arany pályadíj annyira csekély, hogy az a mai viszonyok közt, a tudományos közönségre nem gyakorolhat többé kellő vonzerőt: az Ügyrend 96-dik pontja, mely ez alapítványt tárgyalja, módosíttassék akként, hogy ezentűl nem minden második évben 30, hanem minden negyedik évben 60 arany legyen kitiűzendő.

Az alapító család képviselőjének, *Gorove István* t. tag úrnak, írásbeli hozzájárultával

Az Ügyrend ily megváltoztatása határozatba ment.

XVII. Ugyanaz jelenti, hogy gróf *Lónyay Menyhért* t. tag azon fontosságra való tekintettel, melylyel hazánk közlekedésügyének jövőjére a vicinalis vasutak kérdése bir, — egy ezen kérdést illető és formulázva benyújtott pályázat kihirdetésére száz arany jutalmat ajánlván, az osztály ezt hálával fogadta, s a pályakérdésnek 1874. márczius 31-re kitiűzését elhatározta.

A gróf úr nemes adománya szintén köszönettel fogadtatván, a pályakérdés kitiűzése, mint alább formulázva van, határozatba ment.

XVIII. Végül a II. osztály következő pályázatok kitiűzését ajánlja:

1) Az 1874-ki *nagy- és Marczibányi* jutalom, az 1868—1873. évkörben megjelent *történettudományi* körbe tartozó munkák legjobbjainak, meghirdetendő.

2) »Adassák elő a keskeny vágányú vicinális vasutak építése és hatása körül nyert legújabb tapasztalatok és, tekintettel a vicinális vasutak és a rendes kőutak építési és fentartási költségeire és a szállítási árúknak egybevetésére, fejtsessék ki, mennyiben, és a vidéki érdekeltek mily mérvű hozzájárulása mellett, volnának alkalmazhatók Magyarország róna vidékein más nemzeteknek érintett tapasztalatai.«

Jutalma gr. *Lónyay Menyhért* akadémiai elnök adományából száz arany.

Határnap 1874. márcz. 31-ke.

3) A *Fáy* alapítványból, 1875. decz. 31-ki határidővel, következő pályakérdés kitűzését ajánlja a II. osztály.

»Adassék elő a jegybank-rendszer és annak hatása a pénzforgalmi és hitelviszonyokra általában, és ezen általános tapasztalatok alapján fejtsessék ki azon elvek, melyek szerint a jegybank-ügy, tekintettel Magyarország politikai és közgazdasági érdekeire, legcélszerűbben oldható meg.«

Ugyan-e pályázat iránt a III. osztály is fel lévén szólítva véleményre, úgy nyilatkozik, hogy előbb, a nagygyűlés megállapítása értelmében, tétessék kijelölés a tudomány-ágra nézve, melyben a pályakérdés kitűzését az osztály kívánatosnak tartaná.

4) A *Dóra* alapítványból, 1875. január 31-iki határidővel, következő kérdést ajánl a II. osztály:

»Adassék elő a börze nemzetgazdasági jelentősége, ismertessenek meg, röviden jellemezve, az ott dívó üzletek; adassék elő egyszerű vagy káros voltak közgazdasági és erkölcsi tekintetben. Fejtsessék ki a börze viszonya a társadalomhoz és az államhoz; nevezetesen adassék elő, mennyiben szabad a kormánynak befolyást gyakorolni, s mennyiben gyakorolhat ilyet czélszerűen a börze üzleteire; mily állást foglal el vele szemben, s mennyiben jogosult és czélszerű, s mily eredményeket helyes kilátásba a börzei értékek megadóztatása.«

5) A *Vitéz* alapítványból (kettős-díj) 1874. márcz. 31-re:

»Kivántatik Magyarországnak Árpád korszakbeli történetére vonatkozó hazai és azzal kizárólag foglalkozó *külföldi* kútfolk ismertetése és bírálata «

6) A *Gorove* alapítványból (kettős-díj 60 arany) 1875. január 31-re:

»Adassék elő a tudomány, irodalom és művészet állapota Magyarországon Mátyás trónra léptétől a mohácsi vészig.«

7) Az osztály a *Vitéz* alapítványi (Boufinius jellemzése) pályakérdést 1874. márcz. 31-re, — a *Dóra*-féle kérdést (differentialis tarifák jogosultsága stb.) ugyanakkorra, s a hg. *Czartoryski* jutalomkérdést, most már ezer kétszáz forinttal, 1875. decz. 31-re, *másodszor* kitűzetni, a függőben levő *Szrokay* kérdést pedig újra hirdettetni kéri.

Mindezen pályakérdések elfogadtatván, kitűzésök elhatározottak; a *Fáy* alapítványból kitűzendőre nézve azonban oly észrevétellel, hogy miután az alapító takarékpénztár magának tartotta fenn a tudomány-ág kijelölését, melyből a pályakérdés formulázandó, de különben is kétely támadván, nem jött-e még el az ideje, az alapítványban körülírt utólagos jutalmazásnak: elnök ur őnmaga megbízott, hogy magát a takarékpénztár igazgatóságával érintkezésbe téve, ha ez más tudomány-ágból jutalmat tűzteni, vagy más díjazási rendszerre átmenni nem kíván, a jelenleg formulázott kérdést,

netalán a takarékpénztár által kívánt módosítással, még a mostani közülésen hirdettesse ki.

XIX. A III. osztály, melynek ezúttal odaitélt, vagy újra kitűzendő jutalmai nincsenek, kéri függőben levő kérdései újra hirdetését.

Elrendeltetik.

XX. Elnök úr 8 nagra, az Igazgató Tanács tagjai létszámából constatálván, hogy az Igazgató Tanácsban 13 egyén van, ki a tud. Akadémiának nem tagja, míg, a két elnököt is bele értve, olyan 12, ki egyszersmind akadémiai tag : s e szerint a választás, az Alapszabályok 23. 25. §-ai szerint, még mindig az Akadémiát illetvén : felhívja a nagygyűlést a gr. Andrássy György halálával megürült igazgatósági helynek holnap választás által leendő betöltésére.

Tudomásul vétetett.

XXI. Felolvastatik az osztályok által, kétharmad szótöbbséggel, ajánlott új tagok jegyzéke ; következő renddel :

Az I. osztály ajánlja

Tiszteleti tagnak : id. Báró Rudics Józsefet, mint tudomány pártoló hazafit.

Levelező tagnak : Bartal Antalt, a m. kir. közléptanodai képezde igazgatóját.

Külső tagoknak : Overbeck János lipcsei tanárt.

» » Leitner G. W. hazánkfiát, a lahorei collegium igazgatóját.

» » Schiefner Antal állami tanácsost, a sz.-pétervári tud. akadémia tagját.

» » Curtius Györgyöt, mint a görög nyelv tudomány elsőrendű bajnokát.

A II. osztály ajánlja

Rendes tagoknak : Henszlmann Imre, lev. tagot.

» » Knauz Nándor, lev. tagot.

» » Nagy Iván, lev. tagot.

» » Pesty Frigyes, lev. tagot.

» » Szilágyi Sándor, lev. tagot.

» » Frankl Vilmos, lev. tagot.

Levelező tagoknak : Apáthy István jogtudort és m. kir. egyetemi nyilvános rendes tanárt.

» » Mattekovics Sándor jogtudort, ministeri titkárt s m. k. egyetemi magántanárt.

» » Pauer Imre prémontréi rendű áldozárt, a szombathelyi gymnasium igazgatóját.

Külső tagoknak : Gladstone Vilmost, Nagy-Britannia miniszerelnökét, több tudományos munka szerzőjét.

» » Patterson Arthur angol tudóst, hazánk és intézményei alapos ismertetőjét, Londonban.

» » Trinchera Ferencz lovag s egyetemi tanárt és az állami levéltár igazgatóját, Nápolyban.

A III. osztály ajánlja

Tiszteleti tagnak : Jedlik Ányos rendes tagot.

Rendes tagoknak : Frivaldszky János lev. tagot.

» » Lenhossék József lev. tagot.

» » Szily Kálmán lev. tagot.

Levelező tagoknak : Bielz Albertet, az országos statisztikai hivatal minisleri titkárát,

» » b. Eötvös Lóránd egyetemi tanárt.

» » Wartha Vincze polytechnicumi tanárt.

Külső tagoknak : Bernard Kolost (Claude), az Institut tagját, Párisban.

» » Hyrtl József anatomia tanárát a bécsi egyetemen.

» » Petzval Józsefet, ugyanott a mathesis tanárát.

» » Rose Gusztávot, az ásványtan egyetemi tanárát, Berlinben.

» » Thompson Vilmost, a glasgowi egyetemen a természettan tanárát, végre

» » Virchow Rudolfot, a berlini egyetemen a kórbonecztan, az általános kór és gyógytan tanárát.

Tudomásul vétetik s a holnapi választásra e névsor kitűzetik.

M á s o d i k n a p.

1873. május 21-én.

Nmélt. gróf L ó n y a y M e n y h é r t akad. elnök úr elnökléte alatt.

XXII. Elnök úr ő nmga jelenti, hogy a *Fáy*-pályázat ügyében kérdést tett a takarékpénztári igazgatóságnál; a válasz péntekre ígértetett, mely, ha kedvező lesz, a kérdés még a közölésen kihirdethető.

Tudomásul szolgál.

XXIII. Kitűzetvén az igazgató tag választása, elnök úr a gyűlést szavazásra hívja fel, melynek eredménye lett, hogy az írásban beadott 27 szavazat közül esett:

Gorove István t. tagra 10,

Pulszky Ferencz t. tagra 17 szavazat.

E szerint *Pulszky Ferencz* t. tag az Igazgató Tanácsba az Akadémia által megvan választva.

XXIV. Az osztályok által ajánlatba hozott tagok feletti szavazás, szokott módon, golyókkal megtörténvén, kihirdettetett az eredmény, miszerint

Megválasztattak:

Az I. osztályba:

<i>Tiszteleti tagnak:</i>	<i>Id. b. Rudics József</i>	21	szavazattal	8	ellen.
<i>Levelező tagnak:</i>	<i>Bartal Antal</i>	27	»	5	»
<i>Külső tagoknak:</i>	<i>Overbeck János</i>	29	»	2	»
»	<i>» Leitner G. W.</i>	28	»	2	»
»	<i>» Schiefner Antal</i>	29	»	2	»
»	<i>» Curtius György</i>	29	»	3	»

A II. osztályba:

<i>Rendes tagoknak:</i>	<i>Henszlmann Imre</i>	26	szavazattal	6	ellen.
»	<i>» Knauz Nándor</i>	23	»	9	»
»	<i>» Szilágyi Sándor</i>	29	»	6	»
»	<i>» Frankl Vilmos</i>	33	»	2	»
<i>Levelező tagoknak:</i>	<i>Apáthy István</i>	27	»	8	»
»	<i>» Mattekovics Sándor</i>	28	»	6	»
<i>Külső tagoknak:</i>	<i>Gladstone Vilmos</i>	34	»	1	»
»	<i>» Patterson Arthur</i>	34	»	1	»
»	<i>» Trinchera Ferencz</i>	33	»	3	»

A III. osztályba:

<i>Tiszteleti tagnak:</i>	<i>Jedlik Ányos</i>	31	szavazattal	2	ellen.
<i>Rendes tagoknak:</i>	<i>Frivaldszky János</i>	31	»	2	»
»	<i>» Lenhossék József</i>	26	»	9	»
»	<i>» Szily Kálmán</i>	27	»	4	»
<i>Levelező tagoknak:</i>	<i>Bielz Albert</i>	31	»	2	»
»	<i>» b. Eötvös Lóránd</i>	30	»	4	»
»	<i>» Wartha Vincze</i>	25	»	6	»
<i>Külső tagoknak:</i>	<i>Bernard Kolos</i>	28	»	3	»
»	<i>» Hyrtl József</i>	28	»	2	»
»	<i>» Petzval József</i>	29	»	3	»
»	<i>» Rose Gusztáv</i>	26	»	2	»
»	<i>» Thompson Vilmos</i>	27	»	1	»
»	<i>» Virchow Rudolf</i>	27	»	1	»

XXV. Olvastatik a II. osztály előterjesztése, miszerint a Rónay Jácint lemondásával megürült osztálytitkári állomásra *Frankl Vilmos* helyettes osztálytitkárt és az osztály által ajánlott rendes tagot ajánlja megválasztatni egyhangulag: mi is szavazásra kitűztetvén, az írásban beadott 34 szavazat mind *Frankl* névvel volt jegyezve.

E szerint *Frankl Vilmos* rendes tag a II. osztály titkáranak egyértelmű megválasztatott.

IV.

I g a z g a t ó s á g i ü l é s.

1873. május 24-én.

Nmélt. gr. L ó n y a y M e n y h é r t akad. elnök úr elnöklése alatt.

42. A február 23-ki ülés bítelesített jegyzőkönyve felolvastatván
Tudomásul vétetett.

43. Szkalniczky Antal építész, a január 12-ki ülés 8. sz. határozata értelmében, benyújtja a Kazinczy emlékmű végleges kiépítésére szükséges tervrajzokat és költségvetést, melyből kitűnik, hogy a hátralevő munkák előállítására megkivántató összeg 8727 frt. 11. krt. teszen.

A benyújtott terv és költség-számítás egyelőre tudomásul vétetvén, a nagymltgu elnök úr megbizatik, hogy azok alapján az illető kézművesekkel s anyagszállítókkal szerződjk, s a munka helybeli kivitelével Szkalniczky építész urat megbizhassa; megjegyzetvén a szobor talapzatra nézve, hogy a bemutatott három rajz közül a jobb-kézre álló találtatott elfogadhatónak, de minden koszorú és felírás nélkül. Magát a szobrot illetőleg szintén az elnökség hatalmaztatik fel, hogy az iránt Izsó szobrászszaal lépjen egyességre, megjegyzvén, hogy a szobor az Akadémia birtokában levő mellszobornak legyen hí mása, csakhogy a helyiség kívánta nagyobb mérvben dolgozva ki. Végre az emléképületet környező kert alakítása és fentartása iránti tervezet és költségvetés szakértő általi elkészíttetésével a nagmu elnök úr oly módon bizatik meg, hogy azt azon alkalommal, midőn a megtörtént birtokeladásról jelentés tétetik, az Igazgató Tanács elé terjessze.

44. Elnök úr ő nagymltga jelenti, hogy egy közelebbi ülésben a Rhédey síremlék ügyében megbizatván, sietett e régóta nyugvó ügyről magának tájékozást szerezni, és csakugyan az akadémiai gondnok által a még 1867 körül elkészült síremléket Kauser Jakab építésznél, de már némileg elhanyagolt és rongált állapotban, megtalálván, szükséges leszen azt előbb kijavíttatni, kitisztíttatni és rendeltetése helyére szállítva ott felállíttatni; mind ez pedig költségbe kerül, melyet utalványoztatni kér.

Elnök úr megbizatik és felhatalmaztatik az emléknek még ez év folytán leendő felállítására szükséges költségek folyóvá tételére, oly módon, hogy ha a többi általa felszólítandó örökös felek a rájuk eső költségrészt idejében nem fedeznék, helyettök az Akadémia pénztárából előlegezhesse.

45. A palota harmadik emeletének s átalában az országos képtár helyiségének vastetőzet és közfalak által tűzbiztossá tételére irányzott tervet bemutatva, másodelnök úr előadja, hogy a jelenlegi vallás- és közoktatási minister úr, belátván, hogy a nagy költséggel tervezett országos képtári épület egyhamar létesülni nem fog, kész a tetőzet és az összes képtári helyiségek tűz elleni teljes biztosítása végett az Akadémiával tárgyalásokat folytatni. Jelentő másodelnök úr úgy véli, hogy az e végre szükséges, általa szakértővel készíttetett költségkiszámítás, mely 135,000 ftra rúg, noha tetemes, még sem oly nagy, hogy az Akadémiának ez alkalomról le kellene mondani, helyiségeinek telje tűzbiztossá tételére; annál kevésbbé, mert a tetőzetet pár év múlva úgy is meg kellene

újítani. Nagy terhet sem róvna e kiadás az Akadémiára, mert a fentebbi összeget a magyar földhitelintézet, törlesztésre, előlegezni kész.

A kellően indokolt eszme az Igazgatóság helyeslésével találkozván, az elnökség megbíztatik a minister úrral való tárgyalásokra, továbbá annak kiszámíttatására, hogy a különben is szükségessé válандó tető-conservatio mennyibe kerülne, végre a mondott pénzügyintézettel az összeg iránti egyezkedésre, s ha mindhárom irányban folytatott munkálataival kész, jelentését az Igazgatóságnak mutassa be.

46. Olvastatott az akadémiai nagy terem fresco képekkel díszítése tárgyában kiküldött bizottság jelentése, mely bizottság a kivített egy 9-tagu bizottságra javasolja ruháztatni, oly módon, hogy ennek három tagja az Igazgatóság, ugyanannyi az Akadémia köréből választassék, hármat pedig e bizottság, a szakférfiak közül, maga jelölne ki és venne fel keblébe.

A bizottság javaslata általában, s különösen a kivitel módját illetőleg is, helyesléssel fogadtatván: bizottsági tagokul az Igazgatóság részéről, Lónyay gróf elnöklete alatt. Haynald Lajos, Pulszky Ferencz és gr. Waldstein János ig. tagok kérettek fel; az Akadémia fel levén szólítandó 3 tagnak kebléből leendő kinevezésére.

47. Másodelnök úr bemutatja a gondnok előterjesztését a könyvtárban szükséges szellőztető ablakfűtékek és az olvasóterembe kívánatos függönyök iránt, amatt 288 frt., ezt 80 frt. költségvetéssel; s ajánlja ezek létesítését.

Az elnökség felhatalmaztatik a megnevezett kiadások utalványozására.

48. Olvastatott gr. Cziráky János, gr. Károlyi György és Szűgyény László igazg. tag urak bizottsági jelentése az 1872-ki pénztári számadások megvizsgálásáról, következőleg:

»Nagytekintetű Igazgató Tanács! A M. T. Akadémia Igazgató Tanácsának f. é. január 27-ikén tartott üléséből tisztelettel alulírottak azon megbízatást vevén, hogy az Akadémia vagyona kezeléséről a magyar földhitelintézet által 1872. évre vonatkozólag beterjesztett számadásokat megvizsgáljuk; ezen megbízatásunkban eljárva, van szerencsénk jelenteni, miszerint eme számadásokat a legnagyobb rendben találtuk. Az I—III. alatti kimutatások az intézet által vezetett könyvekkel minden egyes tételokban teljesen egyeznek, s úgy a bevételek valamint a kiadások a szabályszerű okmányokkal igazolva vannak; miért is azon indítványt terjesztjük a fentisztelt Igazgató-Tanács elé, méltóztassék a magyar földhitelintézet részére az említett vagyonkezelési évre vonatkozólag a szokásos fölmentvényt kiadni.

Habár szorosabb értelemben vett megbízatásunkat ezzel befejezettnek tekinthetnők, mindazonáltal hallgatással nem mellőzhetjük azon dicséretos buzgalmat, melyet Akadémiánk vagyonának a nevezett intézet általi kezelése körül tapasztalni alkalmunk volt. Ugyanis, habár a magyar földhitelintézet csupán az Akadémia vagyonának szoros értelemben vett pénzügyi kezelését, vagyis jövedelmeinek bevételezését és kiadásainak a megállapított módszerinti fődözését vállalta magára, mindazonáltal a jövedelmek, nevezetesen az alapítványok kamatainak pontos befolyásával és az Akadémia vagyona kellő nyilvántartásával szoros kapcsolatban álló nagymérvű intézkedéseket is — miről a nagyszámú késedelmesen fizető alapítók felszólítása, megintése, az egyes alapítványok és hagyományok keletkezésének, netalán feltételeinek maradandó bocsú összeállítására — önkényt és nem csekély áldozattal teljesíti; mely készségeért az Igazgató Tanács háláját méltán megérdemli.

Kifejezést kell végre adnuuk azon szomorú tapasztalatunknak is, miszerint számos alapító, alapítványa kamatainak befizetésénél, Akadémiánk vagyoni állásának nem csekély hátrányára, feltűnőleg késedelmes. Miután pedig a kezelő magy. földhitelintézet jóakarati felszólítása nem egy esetben eredménytelen marad — s ezen határvonalon túl menni az intézet magát bivatottnak nem érezheti: azon indítványt terjeszti aláírott küldöttség az Igazgató Tanács elé, miszerint az Akadémia ügyésze az ily késedelmezők ellen szükség esetén a törvényes lépések megtételére erélyesen utasíttassék. — Kelt Budapesten, 1873. márczius 11-én. Gr. Károlyi György s. k., Szűgyény László s. k., gr. Cziráky János s. k.

Az Igazgató Tanács maga részéről is szívesen járul a bizottság által a magyar földhitelintézet önzetlen fáradozását illetőleg kifejezett méltányló elismeréshez, s midőn azért köszönetet mond, egyszersmind az 1872-diki számadásokra nézve a fölmentést jelen jegyzőkönyv kivonatában kiadatui határozza; az Akadémia ügyészt pedig utasítja, hogy a késedelmes kamat-fizetők ellen, szükség esetén, a törvényes lépéseket tegye meg.

49. Elnök úr ö nmltga Egerváry Ödön és Mészáros Péter akadémiai javitnokok fizetőség főlebb emelését kérő folyamodványát pártolólág bemutatja.

Az Igazgatóság, méltányolva a folyamodványban elősorolt panaszokat, folyamodó javitnokok fizetését, külön drágasági pótlék nélkül, 800 forintban és 100 forint szállaspénzben állapította meg.

50. Olvastatott az Akadémia f. é febr. 24-ki összes ülése jegyzőkönyvének 67-ik száma, melyben a nyomda Magyarországra lett behozatalának négyszázados emlékeül kinyomandó »Chronicon Budense« mintegy 500 frtba kerülő kiadására, továbbá a már munkába vett s a nyomdászat honunkbeli történetét tárgyzó emlékkönyv előmunkálataira bizonyos összeget megszavaztatni kér.

A »Chronicon Budense« kiadását illetőleg, az Igazgató Tanács beleegyezését adja, hogy a kért 500 frt. a jelen évi költségvetésbe általános könyvkiadásokra felvett rovatból fedeztessék. Mi a nyomdászati emlékkönyvet illeti, ennek eszméjét szintén tüdőzléssel fogadja az Igazgatóság, ohajtaná azonban, hogy az iránt teljes költségvetés mutattassék be, mi ha egyelőre nem lehetséges, az Akadémia szolítaná fel a munka egyes íróit, hogy tegyenek számítást a megkívántató előleges költségek iránt; s ez utóbbiakra az Igazgatóság kész bizonyos összeget, 500 frtig, már jelenleg is folyóvá tenni; reméli azonban, hogy a költség tetemesb része, a nyomtatás és kiállítás, nem fog az Akadémia terhére esni, hanem azt a közelebről érdekelt hazai nagyobb nyomdaintézetek, az Akadémia által felszólíttatván, elvállalni becsületbeli kötelességöknek tartandják. Miről a tudományos Akadémia értesítendő leszen.

51. A főtitkár felolvassa a nmltgu vallás és közoktatási ministerium válaszát az Igazgató Tanács múlt évi 793. sz. felterjesztésére, az Akadémia épületének, az országos képtár iránti tekintetből, a helybeli tüüzőrségi állomással távirda által javasolt összeköttetésre iránt; miszerint a távirdai összeköttetés magában alig felelő meg a czélnak, a ministerium csak azon esetben lenne hajlandó annak költségeihez járulni, ha a városi közönség, a Lipót városrész érdekében, a javasolt tüüzőrségi osztályt is felállítaná.

Ugyanerre nézve az elnökség jelentvén, hogy időközben a minister úr a távirda-sodrony létesítésébe beleegyezett:

Tudomásul vótetik.

52. A főtitkár bemutatja Hinka József akad. ügyész jelentéseit

- 1) Több rendbeli hagyományok tárgyában.
- 2) Évva András pótszámadása tárgyában.
- 3) Edl Kálmán hagyatéka tárgyában.
- 4) Gr. Károlyi Sándornak a Hofrichter-féle ház megvételét illető kérelme tárgyában.

Az utóbb említett ügy elnökileg már el levén intézve, a három első jelentés kiadatik a nmgv elnök úrnak, hogy megvizsgálván, a mennyiben szükséges, rögtön intézkedjék, a kevésbbé sürgősekre nézve pedig a közelebbi üléshez tegyen jelentést.

53. Olvasztatott a II. osztály értekezletének ajánlása, hogy b. *Orbán* Balázs »Székelyföld« című munkájának kiadása, mint már az 1870. január 31-diki összes ülés ajánlotta volt, 25 példánynak (12 forintjával) megvétele által, tehát 300 forinttal segélyeztessék.

Az Akadémia költségvetése a már fölvetett kiadási rovatokkal ki levén merítve, a kérelem nem teljesíthető.

54. Szintén a II. osztály Rómer Flóris r. tag akadémiái értekezését »A régi Pestről«, mint a mely az »Értekezések« szabályszerűleg határozott ívszámot meghaladja, de különben jeles munka, az Értekezések kiadására szánt összegből, de külön könyv alakjában, kéri kiadatni.

Az Igazgatóság beleegyezik, hogy nevezett munka az Értekezések kiadására szánt *általános* nyomtatási rovatból, könyv alakjában, kinyomassék.

55. A főtítkár bemutatja Jász-Fényszarun elhalt Ficzek Leopold végrendeletének másolatát, melyben az Akadémia 500 frtot örököl.

Átteendő az Akadémia ügyészéhez; egyszersmind a magyar földhitelintézet is értesítettetvén.

56. Ugyanaz jelenti, hogy gr. Lónyay elnök úr 5 arany, Kautz Gyula rendes tag pedig 21 frt. írói tiszteletdíját visszaajánlotta az Akadémia tőkéjéhez.

Köszönettel vétetik.

57. Ugyanaz bemutatja Horgosi Kárász Anna asszony 1000 forint hagyatékára vonatkozólag a pesti kir. törvényszéktől áttett végrendeleti másolatot, azon megjegyzéssel, hogy az 1000 frt. még a múlt évben be is fizettetett.

Tudomásul szolgál.

58. Deim Ferencz és Hellebrandt Ágoston szolgák a lakás drágaság ellen panaszkodván, lakáspénz pótlékot kérnek.

A folyó 1873. évre mindeniknek 24—24 forint lakbér-pótlék utalványoztatik.

Huszonegyedik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1873. május 26-dikán.

Csengerly Antal akadémiai másodelnök úr elnöklése alatt.

152. A főtitkár jelenti *Balla Károly* III. osztálybeli lev. tagnak folyó hó 16-kán történt gyászos elhunytát.

Szomorú tudomásul vétetvén, a III. osztály felhivatik emlékbeszéde iránti gondoskodásra.

153. A gr. Nádasdi pályázatra, melynek határideje e hó 25-én mint május utolsó vasárnapján telt le, következő pályamunkák érkeztek:

I. *Enikő*. Elbeszélő költemény. *Jelige*: »Nehéz pályán szép küzdeni.«

II. *Munkács amazonja*. Tört. költői beszély tíz énekben. *Jelige*: »Egy régi levélen ezt írva találtam. *Arany János*.«

Bár az utóbbi csak 26-án érkezett a főtitkári hivatalba, de vidéken adatván postára, s így valószínűleg a határnap letelte előtt: ez is pályázatra bocsáttatik; s mindkét pályamunka áttétetik megbiráltatás végett az I. osztályhoz; jeligés leveleik pedig, szabályszerű módon, levéltári őrizet alá adtnak.

154. A vallás és közoktatási m. kir. ministerium 12236. sz. a. kelt leiratában értesít, hogy az orsz. segély összegeket a pesti kir. adóhivatalnál, felében rögtön, felében jul. 1-ére, folyóvá tette.

Köszönettel vétetvén tudomásul, az Akadémia pénztárát közelő m. földhizelintézet értesítendő.

155. Ugyanazon kir. ministerium átteszi Óváry Lipót előterjesztését *Trinchera* munkájának, mely a bécsi világtárlaton ki lesz állítva, az Akadémia által is kívánatos megvizsgáltatása iránt.

Véleményre áttétetik a történelmi bizottsághoz, az iratok visszavárása mellett.

156. A magyar kir. belügyministerium átteszi az Abaujmegyétől érkezett 1634. évi követi utasítás másolatát.

Kiadatik a történelmi bizottságnak kellő használat végett.

157. A főtitkár bemutatja Buda sz. kir. város tanácsának f. hó 23-ról kelt levelét, melyben tudatja, hogy a 25-ki ünnepélyes közülésre képviselőket nevezett ki.

Kedves tudomásul szolgál.

158. A III. osztály, az összes ülési f. é. 133. pontra nézve beadott jegyzőkönyvében, Kruspér István tagja jelentését a magyar államnak a bécsi *meteorologiai* congressuson leendő képviseltetése iránt helyeselve, egyszersmind képviselőül *Schenzl Guido* l. tagot ajánlja.

Ily értelemben a vallás és közoktatási ministeriumhoz, Kruspér István jelentésének másolatban kapcsolásával s az iratok visszarakasztése mellett, felirat határoztatik.

159. Szintén a III. osztály jelenti, hogy *Liebig* külső tag feletti emlékbeszéd tar-

tásával Than Károly rendes tagot bízta meg, s ez azt elfogadta, ohajtáná azonban az osztály, hogy az emlékbeszéd egyik ünnepélyes közülésen tartassék.

Helyeslő tudomásul vétetvén, kimondatott, hogy a Liebig feletti emlékbeszéd közülésre halasztassék.

160. A III. osztály, az összes ülési 132. számú végzésre, úgy nyilatkozik, hogy bár tagjai előtt a *hosszúhetényi* óriás fa közvetlenül nem ismeretes, de a mennyire tájékozást szerezhettek, abból az derül ki, hogy természettudományi tekintetben nincs indok arra, hogy megvételét a kir. kormánynak ajánlani kellene. Történeti becse van-e, arról az osztály tagjai adattal nem bírnak.

Ez értelemben felírás intézendő a vallás és közoktatási ministeriumhoz.

161. A nyelvtudományi bizottság *Baranyi* Adolf szerzőnek, hozzá elnökiileg utasított »Betűreform« című kézirataira nézve, azt véli, hogy a magánhangzókra tett javaslatok nemhogy egyszerűsítsék az írást, sőt még bonyolítanak, a mássalhangzókra nézve tett javaslatokkal pedig ott volnánk, hol valamennyi ilyen javaslattal eddigelé. Az Akadémia mindannyiszor abban a meggyőződésben vala, hogy bajos *új betűalakokat* decretálni: a bizottság tehát most sem javasolhatja az Akadémiának, hogy változtassa meg e tekintetbeu régi meggyőződését.

Szerző kéziratai, a bizottsági vélemény másolatával, visszaküldendők.

162. A főtítkár jelenti, hogy az a névtelen szerző, ki az idei nagyjutalomra »Nyelvtudományi pályamunka« cízzel egy kéziratot küldött be, ohajtáná, ha az, nem mint pályamunka, hanem mint kiadásra beküldött kézirat, szaktudósok által megvizsgáltatnék.

Áttétetik bírálatra az I. osztályhoz.

163. Ugyanaz jelenti, hogy *Kubinyi* Ferencz t. tag, az Akadémiának leendő bemutatás végett, beküldötte lajstromát azon munkáinak, melyek részint elkészültek és az idén Bécsben tartandó kiállításra küldendők, részint még munkában vannak.

Tudomásul szolgálván, a kimutatás elteendő a tagok életrajzi adatai gyűjteményébe; a mennyiben pedig a felsorolt munkák az Almanachban eddig közölve nem lettek volna, ottan is »a tagok munkálatai« fejezet alatt kinyomatandók.

164. Szintén a főtítkár bejelenti, hogy *Jósika* Miklósnak Fehérváry Miklóshoz intézett leveleit ennek leánya oly módon ajánlja fel az Akadémia kéziratárának, hogy a csomag 1900-ig pecsét alatt felbontatlanul őriztessék.

A feltétel elfogadatott, miről az ajánlattevő és a kéziratár öre értesítendő.

165. Kis Gábor okleveles mérnök »Egyszerű távlatlan« stb. című kéziratot küld bírálatra.

Áttétetik a III. osztályhoz véleményadás végett.

166. Lugossy József r. tag »a baranyaiak instantiája« című régi kéziratot küld.

Köszönettel áttétetik a kéziratárba.

167. A főtítkár jelenti, hogy elnök úr ő nmlga a Fáy-alapítványi jutalomkérdésre nézve, a közelebbi nagygyűlés határozatához képest, személyes érintkezésbe tévén magát a takarékpénztári igazgatósággal, ez a kérdést helyeselte, csupán azt a módosítást kívánta, hogy e helyett: »a jegybank rendszer« ezt ohajtá tétetni »a bankrendszer, különösen a »jegybank« továbbá e szó után »elvek« közbeszúrni ezt: »és módzatok«

végre a beküldési határidőt 1874. június 30-ra kívánta rövidíttetni, mely módosításokkal a pályakérdés kiírdettetett.

Tudomásul szolgál.

168. Főtitkár jelenti, hogy a dr. Kohut részére kért *Aruch* codexekről a térítvények mind a három helyről már visszaérkeztek, s így az Akadémia a felelőség terhétől megszabadult.

Tudomásul szolgál.

169. Ugyanaz bejelenti az Akadémia megküldött kiadványairól érkezett térítvényeket, a *prágai* cseh k. tud. társulat, a *bécsi* régészeti cabinet, a *bécsi* ásvány-cabinet, a *bécsi* cs. udvari könyvtár s a *brünni* morva-schlesiai társaság történelmi és statisztikai osztálya részéről.

Tudomásul van.

170. Végre a főtitkár bemutatja az april 28-ka óta érkezett csere, ajándék és köteles könyvpéldányokat és az Akadémia kiadásában megjelenteket ily rendben :

I. Testületektől.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. a) Denkschriften. Math. Naturw. Cl. XXXII. B. Philos. Hist. Cl. XXI. B. b) Fontes rerum Austriacarum. II. Abth. XXXVI. B. c) Almanach für 1872. d) Archiv. XLVIII. B. e) Sitzungsberichte der Mathem. Nat. Cl. I. Abth. LXV. B. 1—2, 3—5. H. II. Abth. LXV. B. 1—3. 4—5. H. III. Abth. LXV. B. 1—5. H. f) Register zu den Bänden 61—64 der Math. Nat. Cl. g) Sitzungsberichte der Philos. Hist. Cl. LXX. B. 1—3. H. LXXI. B. 1. 2—3. 4. H. h) Register zu den Bänden 61—70 der Philos. Hist. Cl. i) Anzeiger 1873. Nr. 7. 8—10. 11.

Istituto Veneto. Velence. a) Memorie. Vol. XVI. P. I. II. Vol. XVII. P. I. b) Atti. Tom. I. Disp. 6. 7. 8. 9. 10. Tom. II. Disp. I.

Académie Royale. Kopenhága. a) Bidrag til Kundskab om Egefamilien. b) Oversigt. 1871. Nr. 3. 1872. Nr. 1. c) Vidensk. Selks. Skr. 5. Raekke. Hist. og. Philos. Afd. IV. B. 7. H. Nat. og. Math. Afd. IX. B. 7. H.

Kön. Preussische Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. Januar 1873.

Kön. Böhmisches Gesellschaft der Wiss. Prága. a) Regesta Pars. II. Vol. 1. 2. b) Sitzungsberichte 1871. Januar—Decemb. 1872. Januar—Juni. c) Abhandlungen. Sechste Folge. V. B.

Böhmische chemische Gesellschaft. Prága. Zprávy. Ses. III.

Commission organisatrice du Congrès. internat. de Statistique. S. Pétersbourg. Huitième Session a) Rapports et Resolutions. b) Programme.

K. K. Geologische Reichsanstalt. Bécs. Verhandlungen. 1872. Nr. 16.

Physik. Centralobservatorium. S. Pétersbourg. Annalen. Jahrgang 1871.

Schlesw. Holst. Lauenb. Gesellschaft. Kiel. XXXIII-ster Bericht.

Déli szláv Akadémia. Zágráb. a) Rad. Knj. XXII. b) Acta conjurationem Bani Petri a Zrinio et Com. Fr. Frangepani illustrantia.

— Déli szláv tört. és rég. társaság. Zágráb. Arkiv. Knj. XI.

Angol kormány. London. a) Statistical Abstract from 1857. to 1871. b) Miscellaneous Statistics. P. VIII.

Éjszak-amerikai kormány. Washington. Sanitary Commission. Nr. 96.

Kir. tengerészeti hatóság. Fiume. a) Statistica dei viaggi fatti dal 1 sett. 1871 al

1 sett. 1872. dai bastimenti di lungo corso. b) Navigazione e Commercio in porti Austriaci nel 1871.

Bány. és Erd. Akadémia Igazgatósága. Selmecz. Kerpely: A vaskohászat gyakorlati s elméleti kézikönyve. I. köt. 13 rajztáblával.

Városi tanács. Pest. Jelentés sz. k. Pest városa köztörvényhatóságának 1872-ik évi működéséről.

II. Magánosoktól.

Ney Ferencz l. t. Pest. Emlékirat az átalakítandó reáltanoda osztályainak ügyében. 3 példány.

Ermanno Loescher. Turin. Ricerche per lo studio dell' antichità Assira di Felice Finzi. 1872.

Sartory Károly. Buda-Pest. Nicolas: A hit mestersége.

Eggenberger-féle könyvtárus czég. Buda-Pest. A magyar szent korona országainak vasúti térképe.

A »Helység névtára« szerkesztői. Buda-Pest. A magyar korona országainak Helységnévtára.

Lugossy József r. t. Felsőbánya. Rubáiyat of Omar Khayyam.

Braumüller Vilmos. Bécs. Vivenot: Quellen zur Geschichte der deutschen Kaiserpolitik Österreichs während 1790—1801.

Csáthy Károly. Debreczen. A királyi törvényszékek és járásbiróságok kimutatása. 1872.

III. Köteles példányok:

Athenaeum nyomdája Pest. a) Magy. mérnök- és építész-egylet közlönye. VII. k. 2, 3. füz. b) Századok. VII. évfolyam 3. füz. c) Jelentés Pest városa köztörvényhatóságának 1872. évi működéséről. d) Az orsz. központi takarékpénztár alapszabályai. e) Gyászbeszéd Halász Jenő fölött. f) Margit-szigeti fürdő. g) Ugyanaz németül. h) Wenzel: Egyetemes európai jogtörténet. i) A magy. nemzeti múzeum képcsarnokának lajstroma.

Czéh Sándor nyomdája. Győr. a) Eitner: Gedenkbuch. b) A győri kereskedelmi bank negyedik rendes közgyűlése.

Réthy Lipót nyomdája. Arad. Somogyi: Hogy lett a föld olyanná a minő most.

Drotleff József nyomdája. Nagy-Szeben. a) Jahresbericht des Vereines für Siebenbürg. Landeskunde für 1870/71. b) Der Siebenbürgisch-Sächsische Bauer. c) Über den Stand des öffentlichen Schulwesens der ev. Landeskirche in Siebenbürgen.

Magyar kir. egyetem nyomdája. Buda. a) Lecky: A felvilágosodás történelme Európában. II. köt. b) Peter der Grosse in Karlsbad. c) Ugyanaz orosz nyelven. d) A közléptanodai tanáregylet közlönye. VI. évfolyam. 5. 6. 7. füz. e) A budapesti magy. kir. egyetem tanrende 1872/3. tanév nyári szakára.

Angermayer Károly nyomdája. Pozsony. Kleiner Wegweiser Pressburgs.

IV. Akadémiai kiadás:

a) Soltész: A fűvészet alapvonalai. b) Almanach 1873-ra.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Huszonkettedik akadémiai ülés.

Az I. osztály hatodik ülése.

1873. június 9.

Greguss Ágost r. t. helyettes elnöklése alatt.

172. (20.) *Budenz József* r. t. felolvassa *Hunfalvy Pál* r. tagnak »Észrevételek Müller Miksa nyelvtudományi felolvasásaira« czimű értekezését.

173. (21.) *Fogarasi János* r. tag felolvassa Bálinth Gábor újabb levelét :
Méltóságos ur !

A mint két utközben irt levelemben említém, utra keltem Szent-Pétervárról február 21-dikén ; Nyizsnyi-Novgorodig vasuton, onnan Kazánig a Wolga engedező jegén postalovakkal ; Kazánban az ismerőseket meglátogatván és a mongol szótár harmadik, Szent-Pétervárt meg nem kaphatott, kötetét Méltóságod számára Schiefner urhoz elküldvén ; említett hó 27-dikén este egy moszkvai telegraphistával indultam utra, márczius 1-sőjén érkezünk meg Permbe, hol két napig időztünk, kinyugvandók a lehető rossz ut fáradalmait. Permtől Jekatyerinburgig hasonlókép rázós volt az ut ilyen forma alakjaival : ~~~~~, az első alaku ut oroszul ukhabisztaja, a második sztupennyisztaja daroga-nak nevezetik. Jekatyerinburgban ismét két napot időztünk, mely időt nyugvás- és bevásárlásra használtunk ; én a juhőr-bunda mellé még egy »dakha«-nak nevezett szarvasbőr-bundát, s a nem elég meleg szőrbotosok helyett kutyabőrrel bélelt csizmát vettem. Említett utitársammal, ki meglehetősen elgyengült, csak Tümenig utaztam, ott egy szintén távirdai hivatalnokkal utazó zsandárm főtiszttel találkozván, s a két beteges távirdai hivatalnokot, mint egy czélból egy helyre utazókat összezsapván, mi ketten folytattuk utunkat a jó-utu és olcsó nyugoti Sziberiában kellemes, nem hideg időben. Hol postalovakkal, hol parasztlovakkal utaztunk, ez utóbbiakkal azért, hogy lássuk a sziberiai parasztok életmódját. Utitársam tulajdonkép Irkutszkba volt küldve az ottani viszonyok tanulmányozására, azonban Krasznójarszkban kellett maradnia, egy ottan vett távsürgöny szerént. Én utazásom alatt csaknem mindig a jéniszei régi fölirat megfajtásával foglalkoztam, s így nagy kedvem jött volt Krasznójarszkból kirándulást tenni a feliratos kő megtekintésére ; e czélból a jéniszei kormányzótól kaptam is előfogatra jogot, fizetvén a lovakért azon díjt, melyet az orosz hivatalnokok tartoznak fizetni, de minthogy a jéniszei folyón, a jég engedezése folytán, az ut csaknem járhatlan volt, e tervet visszatérő utamra halasztottam. Az említett kő feliratát én a székely fölirat alapján kísértettem megfajteni, s ezen megfajtási kísérletet még Krasznójarszkból el akartam küldeni a magyar Akadémia számára, úgy mint az orosz Akademiára is, elismerésem jeleül a magas kormány igen-igen hasznos pártolásaért. Azonban fáradt lévén s egy hadi főorvosban Irkutszkig utitársat találván, s ebbeli szándékom megvalósítását későbbre halasztván, az igen drága városból márczius

27-dikén utra keltem és pedig a rettegett járművön, t. i. orosz postaszekéren, a hó-elmente miatt; azonban közben-közben szánon is utaztunk. A rossz ut miatt csakis ápril 2-dikán este érkeztem meg a még drágább Irkutszk városába, hol másnap átadtam a Szent-Pétervárról hozott levelet keleti Szibéria főkormányzójának; még ugyanazon nap utra akartam kelni, noha egészségi állapotom nem igen jó volt; azonban a pénz-utalványom párja a bankhoz még meg nem érkezvén, másnapra halasztottam elindulásom. Másnap csakugyan fölvehettem pénzem az utalványpár megérkezte folytán; én a pénznek csak kisebb részét vettem föl, nagyobb részét ott hagytam a bankban, honnan minden időben fölvehetem egészen vagy részben.

Irkutszkból egyedül keltem utra ápril 7-dikén délután. Estig elvergődtem szekéren a Baikal-tó partjáig, ott meghálván, reggel indultam el borzasztó szeles időben szánon, melyet a tó sík jegén a szél csaknem minden lépten megfordított vagy oldalra düjtött. A tó közepéig tükörsík volt az ut, onnan kezdve annyira befújva hóval, hogy a két ló a könnyű szánat alig bírta s a 45 versztnyi utat 3 óra helyett 5 óra alatt tettem meg. Még valami 5 állomást szánon utaztam, azután szekérrel poros uton. A Szelenga völgyével egészen sajátságos vidéken vitt az ut, egyik homokos medenczéből a másikba, jobbára kopasz hegyekkel, a völgyekben, azaz a medenczékben legelvén a burjátok juhái és marhái; imitt-amott egyes burját házak vagy tanyák. A postakocsisok jobbára burjátok lévén, csodálkoztak, midőn hallottak engem az övékhez hasonló nyelven beszélni és dalolni, az értelmesebbek torgotnak (öräd, xalymikok neve itten) tartottak. Kiaklítóba ápril 7-dikén érkeztem meg, hol vendéglő hiányában magánháznál kellett elhelyezkednem, hol orosz hivatalnoki padarozsnyám, azaz előfogati levelemnél fogva, három napig a szállásért nem kell fizetnem, azontul máshoz kellett volna elhelyezkednem, hogy a szállásért ne fizessek, azonban ez utáni járásra nincs sem időm, sem kedvem, de nem is tanácsos.

Megérkeztem után másnap mindjárt Phaphius határszéli biztos urhoz mentem, átadandó a Szent-Pétervárról magammal hoztam levelet. Ő neki már tudomása volt róla az ázsiai departement directora Sztremoukhow ő excellentiája által, a kitől származtak minden ajánló leveleim. Phaphius biztos ur igen-igen szívesen fogadott, megígérte a további utazást illetőleg segédkezet nyújtani, s be is váltotta szavát, mert már e levelem írásakor tudtomra adta, hogy tevét kapott számomra, valamint sinai taligát is, minthogy a tevén való folytonos utazást egészségellenesnek tartják mindnyáján. A szerződést holnap irom alá, mely szerint a mongol 8 nap és 8 éj alatt tartozik engem Urgába szállítani, ha a hátán is, a tevéért 20 rubelt kell fizetnem tiszta ezüstben. Borzasztón drága minden, nincs e városban semmi ipar, minden Európából szállittatik ide s így az ára mindennek háromszoros. Phaphius ur megismertetett egy huszár Rittmeister, Bernhard urral, a kinek házánál már kétszer is voltam ebédén. Ő maga 49-ben volt nálunk, művelt ember, neje nőnöveldei igazgató, s mint ilyen tudományos nő. Utrakelésem ápril 14—15-dikén leendett, és pedig kezdetben bikák vagy ökrökön a negyedik állomásig, a hol a mongol tevéit hagyta.

Urgából elrendezkedésem után bővebben irandok.

Ezek után szívélyesen üdvözlölve Méltóságodat, Vámbéry és a többi jóakaróinkkal együtt maradok

hálaköteles kész szolgálja

Kiakhta, ápril 12-dikén 1873.

Bálint Gábor.

Az Értesítőbe adatik.

174. (22.) Olvastatik a f. é. június 7-dikén tartott osztály-értekezlet jegyzőkönyvének 47-ik pontja, mely szerint a Nádasdy pályamunkák : I. Enikő. II. Munkács Amazonja, bírálattal végett áttétetnek az I. osztályhoz. A főtítkár egyszersmind egy harmadik pályamunkát »Salamon« cziműt is áttesz az osztályhoz, melyet az ismeretlen szerző május 30-án kelt levele következtében csak május 31-én kerestethetett fel a postán, de a kezében volt feladó-vevény szerint kétségtelen, hogy az még május 22-dikén postára tétetett. A vevényt azonban a helybeli posta visszatartotta, mert szállító levél nem volt található, s a nélkül nem akarta kiadni a csomagot. A főtítkár reméli, hogy az osztály az összesülés helybenhagyása reményében pályázatra bocsátja a pályamunkát. Az értekezlet is a »Salamon« czimű pályamunkának pályázatra bocsátását javasolja.

A javaslat az összesülés helybenhagyása reményében elfogadtatik.

175. (23.) Olvastatik a f. év január 7-dikén tartott osztályértekezlet jegyzőkönyvének 48-ik pontja, mely szerint az Akadémia rendelkezése alá eső és dramaturgiai feladatok megfejtésére kitűzendő Karácsonyi-féle 400 arany jutalomra nézve a következő javasoltatik : »Készíttessék megbízás utján két év alatt Shakspeare élete és munkái« czimmal mintegy 40—50 nyomtatott ivre terjedő s így két jókora kötetes munka, mely Shakspeare életét és korát rajzolva, főleg drámai kritikai méltánylatát tárgyalná, felhasználva az e téren megjelent külföldi munkákat, tekintettel arra a hatásra is, melyet Shakspeare a különböző nemzetek irodalmára tett. Nem mellőzendő, a mennyiben lehetséges, a legjelesebb külföldi és magyar színészek és színésznők felfogása, melylyel Shakspeare legfőbb alakjait ábrázolták, valamint a magyar Shakspeare fordítóinak története sem. A kész munkát az osztály megvizsgálatná s az alaposoknak talált megjegyzéseket kiadná a szerzőnek használat végett. A 400 arany tiszteletdíj csak akkor utalványoztatnék, midőn a véglegesen kész munka sajtó alá adathatik. Ohajtandó, hogy a munka a Kisfaludy társaság által kiadott magyar Shakspeare alakjában adassék ki, s így az olvasó közönség ezt külsőleg is ahhoz csatolhassa. A munka megírásával Greguss Ágost r. tag bizatnék meg.

A javaslat elfogadtatván, az összes ülés elébe terjesztetik.

Huszonharmadik akadémiái ülés.

A II. osztály hatodik ülése.

1873. június 16.

Horváth Mihály r. tag osztályelnök elnöklete alatt.

177. (29.) Botka Tivadar r. tag olvassa székfoglaló értekezését »Trencsini Csák Máté és kortársai.«

178. (30.) Szilágyi Sándor r. t. olvassa Nagy Iván l. tag értekezését : »Egy főbenjáró per a 17-dik századból.«

Az értekezések során kiadandók.

179. (31.) Lubrich Ágost l. tag értekezése : »A soloni nevelés hanyatlásának kora.«

A idő későre járván elmaradt.

Huszonnegyedik akadémiai ülés.

A III. osztály hatodik ülése.

1873. június 23-án.

Sztoczek József r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

181. (21.) Hunyady Jenő lev. tag megismerteti kivonatban Décsy Sándor polytechnicum tanársegéd értekezését : »A differential egyenletek elméletéhez.«

A kivonat az Értesítőben kinyomandó.

182. (22.) Lenhossék József r. t. Hyrtl corrosio-anatomiája felett értekezést olvasott fel s bemutatta Hyrtl erre vonatkozó könyvét, melyet az Akadémiának küldött ajándékban egy levél kíséretében, melyben külső taggá választatásáért köszönetet mond.

Az értekezés a szokott bírálatra bocsátandó, a könyv és a levél a főtitkárhoz teendő át az összes ülés számára.

183. (23.) Schenzl Guido l. t. bemutatja, és megismerteti a meteorologiai évkönyvek első kötetét, abból egy példányt az Akadémiának ajándékozván.

A megismertetés az Értesítőbe veendő, a könyv a főtitkárnak adandó át.

V. Igazgatószági ülés.

1873. június 29-dikén.

Nagyméltóságu gr. Lónyay Menyhért akadémiai elnök úr elnöklése alatt.

60. A májusi ülés hitelesített jegyzőkönyve felolvastatván

Tudomásul vétetett.

61. Ugyan e jegyzőkönyv 43-dik számú végzésére a nm. elnök ur jelenti, hogy a Kazinczy-emléképületre vonatkozó szerződések folyamatban vannak, a főtitkár pedig bemutatja dr. Ferenczy József urnak Évva András urhoz intézett levelét, melyben az a néhai bátyja Ferenczy István készítette Kazinczy márvány mellszobrot, addig, míg az akadémiai szobor elkészül, felajánlja a széphalmi emlék számára, oly módon, hogy azután a sárospataki főiskola birtokába adassék.

Tudomásul vétetvén, a mi a felajánlott szobrot illeti, annak minősége iránt elébb Izsó szobrász, ki azt valószínűleg ismeri, megkérdezendő, s ha tőle kellő felvilágosítást nyerni nem lehetne, Ferenczy úr felkérendő, hogy a szobor méreteit beküldeni sziveskedjék.

62. Ugyanannak 44. pontjára, a Rhédey emlékre vonatkozólag, elnök ur jelenti, hogy az emlék kész, de Kauser építész úr, nem hajlandó annak felállítására lépéseket tenni addig, míg a hely, hol az felállítandó, tisztán kijelölve nem lesz.

Az elnök úr önmaga megbizatik, hogy Hinka ügyész úr által a helyiség iránt magát tájékozva, illetőleg Besze János urtól a kötelezett egy vékás föld átengedését kieszközölve, s ha kell, az akadémiai gondnokot a helyszínére kiküldve, az emlék felállítását hajtassa végre.

63. A főtitkár fölemlíti a jegyzőkönyv 58-dik pontjánál, hogy a májusi ülésen az összes szolgaszemélyzet drágasági pótlékért benyújtott folyamodványa figyelembe vétel nélkül maradt.

A folyamodvány akkor is fel volt említve, de az Igazgatóság csupán azon két szolgáló kérelmét vélte figyelembe veendőnek, kiknek lakásuk nem lévén, lakbér-pótlásért folyamodtak.

64. Elnök úr jelentést tesz a múlt havi ülésből megvizsgálás végett hozzá utasított ügyészi jelentések tárgyában; nevezetesen:

I. A több rendbeli hagyományok tárgyában beadott jelentés 1. pontjára, az unghi ref. egyháznak a Rhédey alap ellen formált követelését illetőleg, mely kamatokkal 652 frt 50 kr-ra tétetik, helybenhagyatni kívánja az ügyész véleményét, hogy bár e követelés jogilag megtagadható lenne, méltányossági szempontból, a többi általános örökösök beléegyeztével, 500 frtban meg lehetne egyezni, s azt a kis-toronyi szőlő árából kifizetni. — A 2-dik, 3-ik, 4-ik pontok alatt, az ügyészi jelentést az Udvarnok-féle hagyomány után a kincstár által felvett 200 frt illeték megtörtént visszafizetéséről, a Pázmány-hagyomány kötelezett befizetéséről, és Hojtsy Sándor úr ezer forintos alapítványa megígért befizetéséről helyeslőleg tudomásul vétetni ajánlja, továbbá

II. Az *Edl* hagyatéokra nézve, szintén elfogadtatni javasolja az ügyész véleményét, hogy az Akadémia is, mint a többi érdekelt intézetek, ragaszkodjék a végrendelethez, mely szerint az összeg hat év alatt 5% kamatokkal lefizetendő, s biztositásul Kacs Kovács úr irányában tétessenek meg azon intézkedések, melyek az ügyészi véleményben elsorolva.

III. Éva András úr pótszámadása tárgyában tett jelentését az akadémiai ügyésznek felülvizsgálás végett, az e tárgyban már működött hármas bizottsághoz kéri utasíttatni. Végre

IV. A Kazinczy-alapítványi birtok eladását még gátló akadályok tudomásul vétetvén, ezek mielőbbi elhárítására az ügyészt utasíttatni javasolja, valamint arra, hogy Mezőssy László urat az 1873-ra általa beszedett haszonbéri összegeknek a Kazinczy pénztárba a m. földhitelintézethez való beküldésére szólítsa fel.

Elnök úr javaslata szerint az ügyészi vélemény fentírt pontjai elfogadtatván, a mi az elsőt illeti, ügyész úr utasíttatik, hogy az unghi ref. egyház követelését, s az ajánlott kiegyezést illetőleg elebb az általános örökös-feleket szólítsa fel, s azok beleegyezésével az unghi ref. egyházat hívja fel a barátságos kiegyezésre. A 3. és 4. pont alatt ígért befizetések, valamint a IV. alatti, a Kazinczy-féle haszonbér-várándóság iránt a m. földhitelintézet is előleg értesítendő leszen. A II-dik szerint jelentő ügyész úr véleménye elfogadtatván, utasíttatik az annak értelmében leendő eljárásra. Végre a IV. szerint Éva úr pótszámadásai áttétetnek felülvizsgálás végett a gr. Cziráky János, Kubinyi Ágoston és báró Vay Miklós igazgató tag urakból álló bizottsághoz.

65. Szintén elnök úr bemutatja még néhai Rupp Györgynek a pesti kir. törvényszék által megküldött végrendelete mását 200 frt hagyományról az Akadémia tükéjére.

Áttétetik az akadémiai ügyész urhoz, egyszersmind a m. földhitelintézet is értesítetvén.

66. Másodelnök úr bemutatja az alakítandó »akadémiai kör« alapszabályait tudomás és, a mennyiben az Akadémia viszonyait érintik, helybenhagyás végett.

Ezen alapszabályok tudomásul vétetvén, azon pontjai pedig, melyek az Akadémiára, ennek könyvtára és helyiségei használatára vonatkoznak, helybenhagyatván, jelentő másodelnök úr megbizatik, hogy az Akadémia érdekei szemmel tartása mellett, folytassa intézkedéseit.

67. A fűtitkár felolvassa az egri főképtalannak az Akadémia elnökéhez intézett levelét, melyben az *Bartakovics* Béla érsek s akadémiái igazgató tagnak folyó évi május 30-án történt haláláról értesíti az Akademiát.

»Mi — ugymond a levél — kik tanui valánk az elhunyt ernyedetlen érdekelt-ségének a tudományok és irodalom iránt, kik láttuk, mily szíves örömmel hozta meg ő a tőle telt áldozatot, azon kevésbbé szerencsés időben, a midőn azt közintéze-teink : a Tudományos Akadémia, az Erdélyi Múzeum, a természetvizsgálók társulata stb., oly sürgetőleg szükségelték ; kik még élete végső napjaiban is csudáltuk benne a törekvést, a közmívelődést székvárosában még azáltal is előmozdítani, hogy az érseki lyceumban egy museumi osztályt rendezett be, s azt műkincsekkel és régiségi tárgyakkal is ellátta, — talán nem lépjük át a szerénység határait, ha azon hitben vagyunk, s azt ezennel tisztelettel ki is fejezzük, hogy a boldogultban valamint az egyház nagy főpapot, a haza fölkennt lelkű patriotát, úgy a tekintetes Magyar Akadémia is egy hozzá méltó tagot veszített el.«

Az Igazgató Tanács fájdalommal érzéssel veszi tudomásul elhunyt jeles tagjának halálát, s midőn osztozik a főképtalan fentebbi soraiban oly lelkesen kifejezett méltó magasztalásban, reméli egyszersmind, hogy az Akadémia részéről emlékezete fel fog egy ünnepélyes emlékbeszéddel újítani.

68. Horvát Mihály ig. tag úr emlékezetbe hozza, hogy a volt jegyzői lakás a II. osztály titkára *Frankl* Vilmos urnak, ki az akadémiái kéziratárnak gondviselését is szíveskedett elvállalni, azon időre volt ígérve, ha rendes osztálytitkárrá választatik. Miután ez megtörtént, kéri a szállást neki átadatni.

E méltányos kíváнат teljesítése az elnökségre bizatik.

69. A fűtitkár bemutatja néhai dr. Kajdacsy István végrendeletének a pesti kir. törvényszék által megküldött másolatát, melyben az Akadémia tőkéjére 20,000 frt oly módon hagyományoztatott, hogy az csak 12 év múlva, a boldogult fekvőjő-szágnak eladatása után, fizetessék be.

A nemes lelkű hagyomány kegyelettel vétetvén tudomásul, a végrendelet leteendő a m. földhitelintézetnél lévő alapítványi irattárba ; egyszersmind az akadémiái ügyész, jelen végzés kivonatában értesítettvén.

70. A fűtitkár jelenti, hogy Emődy Mihály akadémiái szolgál, négy évi apró költség számadásait, megbízatásához képest, Takács István fűtitkári segéddel megvizsgáltatta, és bemutatja ennek jelentését, a számadási mellékletekkel együtt.

A Magyar Földhitelintézet számvevő osztálya a számadások felülvizsgálására fölkéretik.

Huszonötödik akadémiai ülés.

Ö s s z e s ü l é s.

1873. június 30.

Nagym. gr. Lónyay Menyhért akadémiai elnök úr elnöklése alatt.

185. Olvastatott az egri főkáptalan tudósító levele Kisapponyi *Bartakovich* Béla egri érsek, a M. T. Akadémia igazg. tagjának folyó évi május 30-dikán történt haláláról.

Fájdalmas tudomásul vétetvén, a felette tartandó akadémiai emlékbeszédet, az elnök felhívására, Toldy Ferencz r. tag vállalta magára.

186. A főtítkár szomoruan jelenti *Pólya* József r. tagnak f. évi június 10-én, *Raumer* Frigyes külső tagnak június 15-dikén, végre *Kovács* Gyula lev. tagnak június 22-dikén történt elhunytát.

Az Akadémia e sürű veszteségek fölötti fájdalomának kifejezést adva, felhívja az illető osztályokat, hogy az elhunytak emlékbeszédei tárgyában gondoskodjanak.

187. A főtítkár jelenti, hogy a Sztrokay pályázatra dicséretes kitüntetést nyert pályamunkák szerzői közül az I-ső és IV-ik pályamunka szerzői felbontatni kérik jeligés leveleiket, hogy műveik kiadása iránt intézkedhessenek.

Felbontatván a levelek, az I-ső számú görög jeligés levelű munka szerzőiül *Madarassy* László és *Battlay* Imre kir. ügyészek, — a IV. számúnak szerzőjéül dr. *Katona* Mór nagy-szebeni kir. jogakadémiai ny. r. tanár tüntek ki. A Sztrokay II. sz. és a Dóra II. sz. dicséretes pályamunkák szerzői a kitüzött egy hó alatt nem nyilatkoztak: mindazáltal jeligés leveleik, hogyha netalán addig jelentkeznének, a folyó évi octoberi első összes üléskor fognak elégtettni.

188. A főtítkár jelenti, hogy az 1872-diki Marczibányi pályázaton dicséretet nyert pályamunkának (melynek szerzője köztudomás szerint *Imre* Sándor l. tag), jeligés levele máig sincs felbontva.

Felbontatván, kitünt, hogy a szerző *Imre* Sándor debreczeni tanár és akad. tag.

189. Az I. osztály jelenti, hogy a gr. Nádasdy pályázatra f. é. május 31-ikén elkésve érkezett, de a főtítkár tudósítása szerint, Kecskemétről még május 22-dikén feladott pályamunkát, melynek czime »Salamon« történeti költemény, jeligéje pedig: »Árpádnak honját Salamonnal sok baj emészté. Vörösmarty«, az összes ülés jóváhagyása reményében pályázatra bocsátotta, minthogy csupán postai rendetlenség okozta elkésését.

Helyeslő tudomásul vétetvén, jeligés levele a levéltárba tétetett.

190. Szintén az I. osztály felterjeszti jóváhagyás végett azon határozatát, hogy a már kétszer ki nem adott gr. Karácsonyi-féle drámái 400 arany pályadíj, az Akadémia ügyrendi határozata szerint »Shakspeare élete és munkái« című 40—50 ny. ivre terjedő munkának adassék, melynek megírásával az osztály Greguss Ágost rendes tagot bizta meg.

Az osztály határozata azon hozzáadással hagyatik helyben, hogy a munka tulajdoni joga az Akadémiáé legyen.

191. Olvastatott az Igazgató Tanács május 24-diki jegyzőkönyvének 46. sz. végzése, melyben a nagy-terem falképekkel díszítése iránti bizottsági »avaslatok

közlése mellett, az Akadémia felhivatik, hogy a 9 tagu végrehajtó bizottságba részéről is 3 tagot válaszszon.

A felolvasott javaslathoz az Akadémia is helyesléssel járulván : a végrehajtó bizottságba Horváth Mihály, Ipolyi Arnold és Toldy Ferencz r. tagjait nevezte ki.

192. Olvastatott ugyanannak 50. sz. határozata, miszerint a »*Chronicon Budense*« új kiadásának mintegy 500 ftra menő költségének az évi átlános nyomtatási rovatból való fődözését megengedi, a nyomdászati *Emlékkönyv* előleges költségeire pedig szintén 500 frtig terjedhető összeget megszavaz ; úgy azonban, hogy e munka egyes írói tegyenek számítást az előleges költségek iránt ; a többi költség iránt pedig az Akadémia annak idejében mutasson be teljes költségvetést ; noha az igazgatóság reméli, hogy a nyomtatás és kiállítás költségei nem fognak az Akadémia terhére esni, ha a hazai nagyobb nyomdák az abban leendő részvételre az Akadémia által felszólíttatnak.

Köszönettel vétetvén tudomásul : az emlékkönyv egyes írói felszólítandók, hogy a munkájukhoz szükségelt előleges költségre nézve (mint rajzok stb.) mutassanak be megközelítő kiszámítást ; a teljesebb költségvetés elkészítése, valamint a nyomdák felszólítása akkorra hagyatván, mikor a kész munka terjedelmét, formáját stb. tudni lehet.

193. A vallás és közoktatási m. kir. ministerium 15,689. sz. a. átteszi a cs. kir. közös külügyministerium útján érkezett s a *tulcsai* régészeti leletre vonatkozó iratokat visszavárás mellett.

Kiadatik, az iratok visszavárása mellett, használatra az archaeologiai bizottságnak.

194. Olvastatott a III. osztályból Kruspér István rendes tag jelentése *Kis* Gábor mérnök »Egyszerű távmérlettan« című beküldött kéziratáról.

A jelentés értelmében, mint ki nem elégitő dolgozat, szerzőjének visszaküldendő.

195. Felolvasatott Kántz Zsigmond nyugalmazott bánya és erdészeti főtanácsos köszönő levele a neki ajándékba küldött Márk Kronikáért.

Kedves tudomásra szolgál.

196. A Kisfaludy-társaság Váry Gellért k. rendi tanár fordításait, Cantutól az olasz, Demogeottól a francia irodalom történetét, melyek könyvtára részére beküldettek, a végre teszi át, hogy ha netalán az akadémiai könyvkiadó bizottság alkalmasnak vélné a fordítást, azok kiadassanak.

Áttétetnek a könyvkiadó bizottsághoz.

197. Toldy Ferencz r. tag, mint ki közelebb Frankl r. tag társaságában az olaszországi levéltárak kutatása végett tudományos utazást tőn, — felemlítve, hogy a nápolyi állam-levéltár és a velencei Márk-könyvtár részére fennakadt akadémiai könyvküldemények folytatása kívánatos, — indítványozza egyszersmind, hogy hatalmaztassék fel a könyvtári bizottság, a történelmi bizottság által kijelölendő olaszországi levéltáraknak, melyek gazdag kincseiket oly szíves előzékenységgel tárják ki a magyar tudósok előtt, a Monumenták I. vagyis okleveles osztályát, viszonzásul, még e szünidő alatt megküldeni.

A könyvtári bizottság mind a fennakadt küldemények folytatására megbizatik, mind arra felhatalmaztatik, hogy a történelmi bizottság által kijelölendő olasz levéltáraknak a Monumenták I. osztályát, utólagos bejelentés mellett, küldje meg.

198. Hóke Lajos úr »A magyar nyelv rendszere« című kéziratát küldi bírálatra. Kiadatik az I. osztálynak véleményadás végett.

199. Handmann Adolf úr »Klänge aus Pannoniens Sängersalle« című fordított versgyűjteménye kiadására pénzbeli segílyt kér.

Az Akadémia szívesen elismeri a fordító jó akaratát, de már alapszabályai sem engedik, hogy e fordítmányok kiadásához pénzbeli segílylyel járuljon.

200. Marold Ferencz Budweisből »Höchste Theorien für Nationalökonomien der Zukunft« című kéziratot küld bírálatra.

Azzal, hogy idegen nyelvű kéziratok bírálata az Akadémia körén kívül esik, szerzőjének visszaküldendő.

201. Boda Zsigmond egy kormányozható léghajó tervrajzát és rövid leírását küldi.

Megtekintés végett a III. osztálynak adatik ki, jelentése bevértván.

202. Curtius és Hyrtl újan választott külső tagok köszönik a megtiszteltetést és a megküldött diplomát.

Tudomásul szolgál.

203. Baudry és helyettese *Pochelon*, párisi kiadó-könyvvarusok, a bécsi világtárlat alkalmával megnyitott polytechnicumi könyvboltjokat ajánlják.

Áttétetik a könyvtári hivatalhoz.

204. Az »Allgemeines Deutsches Vereins-Handbuch« kiadói az Akadémiára vonatkozó statisztikai adatokat kérnek.

Nem tartozván Akadémiánk a német egyletek közé, a kérés egyszerűen megoldandó.

205. A főtitkár jelenti, hogy az innsbrucki cs. k. egyetem, ha lehetséges, a Monumenták I—XVI. kötetei megküldését is kéri.

Teljesítendő.

206. Ugyanaz bemutatja az innsbrucki egyetem, a württembergi rég. társulat, a porosz kir. tudom. akadémia, a baseli természetvizsgáló társulat, a mecklenburgi tört. társulat, az oberlausitzi társaság, a bécsi természethistoriai egylet, a stájer történelmi egylet, a krajnai tört. egylet, a német keleti társaság, végre a porosz statisztikai iroda elismervényeit az Akadémia által küldött könyvekről.

Tudomásul van.

207. Végül a titoknok bemutatja a közelebbi összes ülés óta beérkezett könyveket. Jelesen :

I. Testületektől.

Akadémie Impériale des Sciences. Sz.-Pétervár. a) Mémoires. Tom. XVIII. Nr. 8, 9, 10. Tom. XIX. Nr. 1, 2. ; b) Bulletin. Tom. XVII. Nr. 4, 5. Tom. XVIII. Nr. 1, 2.

Society of Antiquaries. London. Proceedings. Vol. V. Nr. 4.

Oberlausitzische Gesellschaft. Görlitz. Neues Lausitzisches Magazin. XLIX. B. 2. Hälfte.

Accademia della Crusca. Firenze. Vocabolario. C. — Chiusura.

Société Impér. des Naturalistes. Moscou. Bulletin. Année. 1872. Nr. 4.

Gesellschaft für Erdkunde. Berlin. Zeitschrift. VII. B. 6. H.

★Brasíliai cs. követség. Bécs. Climats, Géologie, Faune et Géographie botanique du Brésil.

Historischer Verein für Steiermark. Gratz. : a) Mittheilungen. 20. H. ; b) Beiträge. IX. Jahrg.

K. k. Statistische Centralcommission. Bécs. a) Mittheilungen. XX-ster Jahrg. 1. H. b) Statistik der öffentlichen- und Privat-Volksschulen für das Schuljahr 1870/1.

K. k. Geologische Reichsanstalt. Bécs. a) Jahrbuch. XXIII. B. Nr. 1. b) Verhandlungen. 1873. Nr. 7, 8. c) Kornhuber : Über einen neuen Fossilien-Saurier ; d) Abhandlungen. V. B. 5. H.

Orsz. Statist. Hivatal. Buda. Hivatalos Statist. Közlemények. VI. évfoly. I. füz. Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1873. Nr. 12, 13, 14, 15.

Verein für Siebenbürg. Landeskunde. Nagyszeben. a) Jahresbericht für 1871/2.

b) Archiv. X. B. 2. 3. H.

Kön. Böhmisches Gesellsch. der Wiss. Prága. Sitzungsberichte, 1873. Nr. 3.

Városi Tanács. Pest. Pest városa utcáinak térképe.

Ref. collegium igazg. Sz.-Udvarhely. Kis Ferencz : A sz.-udvarhelyi ev. reform. collegium történelme.

II. Magánosoktól.

Dobránszky Péter jogtanár. Kolozsvár. Társadalmi bajaink, különös tekintettel az öngyilkosságra.

Dunhelovszky Adolf. Pécs. Abhandlung über die Technik des Holzwaaren-Gewerbes.

Arcangelo Scacchi k. t. Nápoly. Note Mineralogiche.

F. A. Nussbaumer. Bécs. Über subjective Farbenempfindungen.

Képeffy József mérnök. Törökbecse. Javaslat a Bánát közbenső vízhálózatának szabályozásáról.

Dr. J. B. Ullersperger. München. a) Beiträge zur Geschichte der Chirurgie. b) Bemerkungen über Aetiologie des Typhus.

Schenzl Guidó l. t. Buda. A meteor. és földdelejjességi m. k. központi intézet Évkönyve. I. köt.

Kenessey Albert l. t. Pest. Segédkönyv hajósok, közlekedési intézetek stb. számára.

Rájendrolála Mittra k. t. Calcutta. Notices of sanskrit Mss. vol. II. No 4.

Mihájloviics József érsek. Zágráb. Monum. Hung. Episcopatus Zagrabienensis. Saec. XII. et XIII.

Ch. Loring Brace. New-York. The dangerous classes of New-York.

III. Köteles példányok.

Angermayer Károly nyomdája. Pozsony. Ein Haus und seine Bewohner aus Geidel.

Szerb nemzeti nyomda. Ujvidék. a) Veraisz paveszt Szuvremenog Prirodnyaka. b) Stari Szlovenszki Jezik. c) Zbornik Pozorisnich Dela. Sv. 5. 6. d) Nasa nova Mera.

Tóth László nyomdája. Kecskemét. Lamoulière : Teréz (regény).

M. k. egyetem nyomdája. Kolozsvár. a) Az erdélyi muzeum-egylet évkönyvei. VI. köt. 2. füz. b) Szabó : A gyermekkert. c) Az erdélyi ref. egyházkerület közgyűlésének (1872. aug.) jegyzőkönyve.

Athenaeum nyomdája. Pest. a) Fodor : közegészségügy Angolországban. b)

Hasonszenvi lapok. 1873. 6. 7. sz. c) Knorr : Önügyvéd. Második kiadás. d) Gerhardt : A hallgatódzás és kopogtatás tankönyve. e) Kenessey : A trágyakezelés népszerű kézi könyve. f) Századok. VII. évfoly. 4. füz. g) Verebélyi : Az ember rendes mibenlétét ismertető boncz-, élet- és egészségtani vázlatoknak tankönyve.

Kertész József nyomdája. Pest. Brankovics György : Shakespeare jellemképei.

Ref. főiskola nyomdája. S. Patak. a) Török : Az államorvostan alapvonalai.

b) A tiszáninneni ref. egyházkerület közgyűlésének (1873. máj.) jegyzőkönyve.

Filtsch S. nyomdája. Nagy Szeben. Istoria revelatiunei divine. Tom. II.

Városi nyomda. Debreczen. a) Magyar prot. egyházi és isk. Figyelmező. 1873.

5. 6. füz. b) A tiszántúli ref. egyház kerület stb. állapotának kimutatása 1873-ra.

Görög-keleti érseki nyomda. Nagyszeben. a) Siaguna : Manualu de Studiulu pastoralu. b) Popea : Contracritica. c) Protocólele.

Siegler Mihály nyomdája. Nyitra. a) Halász : Szétoszlott harczmód. b) Hönig :

Die Brochüre des Herrn Gabr. Paulik.

Skarnitzel F. nyomdája. Szakolcza. a) Ragska Ruze. b) Nebesky Budjček.

Jilk Gyula nyomdája. Baja. Nehány őszinte szó.

Gyulai István nyomdája. Arad. Lukácsy : Zinsrechnungs-Tabellen.

IV. Akadémiai kiadás.

Értesítő. 1873. 3. 4. 5. sz. b) Társad. Érték. II. k. 6. sz. c) Természett. Érték.

III. k. 10. 13. sz. d) Történett. Érték. II. 8. sz.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Huszonhatodik akadémiai ülés.

Ö s s z e s ü l é s.

1873. oct. 6.

Nagyméltóságu gr. Lónyay Menyhért akad. elnök úr elnöklése alatt.

209. A főtítkár fájdalommal jelenti *Kubinyi Ágoston* igazg. és tiszteleti tagnak folyó év sept. 19-ikén, — *Rose Gusztáv*, a legközelebbi nagygyűlésen választott külső tagnak pedig már előbb, f. évi július 15-én történt gyászos halálát.

Szomorú tudomásul vétetvén, a III. osztály, melynek tagjai voltak, felhivatik az emlékbeszédek iránti gondoskodásra.

210. Ugyanaz bemutatja ifj. gr. Nádasdy Ferencz úr levelét, mely szerint a gróf a Nádasdy jutalom-kérlések tárgyában az Akadémia által kívánt módosításba, mint alapító, készséggel beleegyezik.

Tudomásul vétetvén, az Ügyrendnek a határozat értelmében leendő módosítása elrendeltetik.

211. Jelenti a főtítkár, hogy a dicséretet nyert Sztrókay-féle II. számú, és Dora-féle II. számú pályamunkák jeligés leveleinek elégetése a júniusi összes ülésben, ha a szerzők nem nyilatkoznának, mostanra tüzetett ki; de a szerzők nem nyilatkoztak.

Továbbá jelenti, hogy az 1872-dik évi nagygyűlésen szintén dicsérettel kitüntetett hölgyalapítványi chronologiai II. számú pályamunka szerzője mind e napig sem jelentkezett.

Mindhárom jeligés levél megsemmisítése határozatba menvén, azok rögtön elégetésére Tanárky Gedeon és Tóth Kálmán lev. tag urak küldettek ki.

212. A főtítkár előadja, hogy szüenidő alatt az Akadémia elnöke némely tagok javaslatára czélszerűnek itélvén, hogy az orientalisták Párisban sept. 1-én megnyitandó nemzetközi congressusán az Akadémia is képviselve legyen: e végre gr. Kun Géza, Salamon Ferencz, Szilády Áron és Vámbéry Ármin tagokat jelölte ki, az utiköltségre nézve pedig felhívta a vallás- és közoktatási miniszter úr támogatását. Mivel azonban ez utóbbinak, bár szíves készséggel megajánlott, segélye iránti leirat csak augusztus 28-án, és így két nappal a congressus megnyitása előtt, érkezett az Akadémiához, a kijelölt tagok, részint külföldön tartózkodás, részint az idő rövidsége miatt, már útra készek nem voltak; mindazáltal egyikök, Salamon Ferencz r. tag, megjelent a congressuson, ott szíves fogadtatásban részesült, és jelentését be fogja nyújtani az Akadémiának.

E jelentés bevéaratván, akkor és annak értelmében vallás- és közoktatási miniszter úr a kiküldés eredményéről értesítendő leszén.

213. A főtitkár bemutatja Oltványi Pál földesúri lelkész és pápai kamarás úrnak 1872. január 6-dikán kelt — de minthogy akkor az Akadémiához nem érkezett, most másolatban újra beküldött — válaszát az 1871. decz. 18-ki összes ülésnek azon határozatára, mely az általa tett 1000 frt, és most 200 fttal megpótolni ígért alapítványból kitűzendő jutalom-kérdések iránti óhaját csak módosítva fogadja el. Oltványi úr belényugvását jelenti az Akadémia módosításaiba.

E szerint az alapítvány szabályai az Ügyrendbe felvételni határozottak: az összes iratok, visszavárás mellett, átteendők az illető II. osztályhoz, hogy az Oltványi-alapítványt illető ügyrendi szakaszt formulázva, az october 27-diki összes ülésre adja be.

214. Than Károly r. tag fölkeri az Akadémiát, hogy a felállítandó *Liebig*-emlékre, a mellékelt aláírási íven, tagjai között gyűjtést rendezni s a begyűlendő pénz t. év végeig ő hozzá küldeni szíveskedjék.

Az ív kitétetik a főtitkári hivatalban, hol a tagok aláírhatnak.

215. Landau L. R. úr egy »Das Dasein Gottes und der Materialismus« czimű saját munkáját magyarra fordíttatás végett küldi be.

A könyv átteendő az Akadémia könyvtárába, honnan az akadémiai könyvkiadó bizottság, ha céljával egyezőnek véli, kivezeti lefordíttatás végett.

216. A főtitkár jelenti, hogy Czirjék Imre szathmármegyei birtokos úr, őse Sepsz-Zoltáni *Czirjék Mihály*, a testőr és Bessenyei körbeli író (már rongált állapotban levő) olajfestésű arczképét, hazafiúi szíveségből, felajánlotta az Akadémiának.

Köszönettel fogadtatván, Barabás Miklós úr, mint különben is akadémiai tag, megkérdendő, ki lehet-e azt javítani s mennyibe kerülne helyreállítás.

217. Józsa János ily czimű kéziratot küld: »Jegyzetek a magyar népnyelvről.« Áttétetik véleményre az I. osztályhoz.

218. Dr. Leitner külső tag megküldi két nyomtatott jegyzékét a hécsi világtárlaton levő gyűjteményének indiai tárgyakból.

Tudomásul szolgál.

219. Alexy Erzsébet asszony Sugatagról, *Postilla* czimű 1542-ben nyomott német könyvet kínál megvételre, s beküldi annak tartalomjegyzékét.

Áttétetik a könyvtári hivatalhoz, véleményadás végett.

220. A montpellier-i tud. akadémia kiadványait küldi cserebe, hivatkozik régebbi küldeményre is, és jelenti, hogy Akadémiánk részéről még semmit sem kapott.

Miután a montpellier-i akadémia nincs a cserepéldányos intézetek közt, a megkeresés átteendő a könyvtári bizottsághoz, hogy a részünkről is viszonzandó csere iránt adjon véleményt.

221. A főtitkár jelenti, hogy id. báró Rudics József tiszt., Barta Antal levelező, továbbá Schiefner A., Virchow Rudolf, Gladstone Vilmos, Patterson Arthur és Petzval József külső tagok, — a két utóbbi magyarul írt levélben — köszönik taggá választásukat.

Kellemes tudomásul szolgál.

222. Ugyanaz jelenti, hogy a hallei magyar olvasó-kör tetemes számú akad. kiadványt reclamál, melyek állítólag nem küldettek volna meg.

A főtitkár vizsgáltassa meg, expedieáltattak-e elküldettek-e a hiányzóknak jelölt könyvek a hallei olvasó-kör számára.

223. Szintén a főtitkár bemutatja a téritvényeket az Akadémia megküldött

kiadványairól a következő intézetek és külső tagok részéről: a pesti ág. h. gymnasium, a kir. József műegyetem, a nemzeti színház, a kir. m. természettudományi társulat, a besztercebányai ev. gymnasium, a m.-vásárhelyi Teleki-könyvtár, a florenczi Archivio per l' antropologia, a jenai statistische Bureau d. verein. Thüring. Staaten, a brüsseli Etablissement Géogr. de M. van der Maelen, a római Istituto di Corrispondenza Archeologica, a nürnbergi Germanisches Museum, a luxemburgi Section historique de l' Institut R. Grand ducal, a göttingai kir. tud. társaság, a müncheni Hist. Verein für Oberbayern, a jenai Bibliotheka Hungarorum, a kopenhágai Société des Antiquaires du Nord, az altenburgi történ. és rég. társulat, a nápolyi Accademia di Scienze morali e politiche, a washingtoni Departement of Agriculture, a zürichi Antiquarische Gesellschaft, a bajor tud. Akadémia, a londoni Zoological Society, a new-yorki Geogr. and Statistical Society, a Catanai Accademia Gioenia, végre Ahlqvist A. és Cantu Cesar külső tagok részéről.

Tudomásul szolgál.

224. Végre a főtítkárr bemutatja a szünet alatt érkezett csere-, ajándék- és köteles könyv-példányokat s az Akadémia kiadásában megjelenteket. Érkeztek:

I. Testületektől.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. a) Corpus inscriptionum Atticarum Vol. I. b) Monatsbericht. Februar, März, April 1873.

Gesellschaft für Erdkunde. Berlin. a) Zeitschrift. VIII. B. 2. H. b) Verhandlungen. 1873. Nr. 1. c) Correspondenzblatt. 1873. Nr. 1.

R. Asiatic Society. London. Journal. Vol. VI. P. 1. 2.

Germanisches Museum. Nürnberg. a) Die Aufgaben und die Mittel des Germanischen Museums. b) Anzeige für Kunde der deutschen Vorzeit. 1872. Nr. 1—12.

Società Geogr. Italiana. Róma. Bolletino. Vol. IX. Vol. X. Fasc. 1. 2.

Section Historique de l' Institut. Luxembourg. Publications. Vol. XXVII.

R. Geogr. Society. London. Proceedings. Vol. XVII. No. 2.

Gelehrte Estnische Gesellschaft. Dorpat. a) Sitzungsberichte. 1872. b) Verhandlungen. VII. B. 3—4. H.

Société R. de Numismatique. Bruxelles. Revue. Tom. V. Livr. 2.

Académie Imp. des Sciences. Sz. Pétervár. Mémoires. Tom. XIX. No. 3. 4. 5. 6. 7.

Physikalischer Verein. Frankfurt. Jahresbericht für 187¹/₂.

Société de Physique. Genève. Mémoires. Tom. XXII.

Deutsche Morgenländische Ges. Leipzig. Zeitschrift. XXVII. B. 1—2. H.

Antiquarische Gesellschaft, Zürich. Mittheilungen. XXXV. XXXVI.

Museum of Compar. Zoology. Cambridge. a) Annual report for 1871. b) Illustrated Catalogue. No. 4. 5. 6

Académie des Sciences et Lettres. Montpellier. a) Mémoires de la section de médecine. Tom. IV. Fasc. 3. 4. 5. Tom. VI. Fasc. 2. 3. Tom. VII. Fasc. 1. 2. 3. 4. Tom. VIII. Fasc. 1. b) Mémoires de la section des lettres. Tom. IV. Fasc. 2. 3. 4. Tom. V. Fasc. 1. 2—3.

Etablissement Géogr. Bruxelles. a) Les partis et leurs insignes en Belgique et dans les Pays-Bas. b) Notice sur P. M. G. van der Maelen.

- Naturforschende Gesellschaft. Bern. Mittheilungen aus dem Jahre 1872.
 Société Helvétique des Sciences Nat. Fribourg. Compte-rendu 1872.
 Naturforschende Gesellschaft. Basel. Verhandlungen. V. Theil. 4. Heft.
 Verein für Kunst und Alterthum. Ulm. Verhandlungen. 5. H.
 Society of Antiquaries. London. Proceedings. Vol. V. No. 5. 6. 7.
 Société des Antiquaires du Nord. Kopenhága. a) Mémoires. 1872. b) Aarboger. 1872. 2. 3. 4. H. 1873. 1. H. c) Tillaeg til Aarboger. 1871. 1872.
 Oberlausitzische Gesellschaft. Görlitz. Neues Lausitzisches Magazin. XI. VIII. B. 2. H. XLIX. B. 1. H.
 Royal Society. Edinburg. a) Transactions. Vol. XXVII. P. 4. b) Proceedings. Vol. VII.
 Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger 1873. Nr. 16. 17. 18—19. 20—21.
 K. k. Geologische Reichsanstalt. Bécs. a) Verhandlungen. 1873. Nr. 9. b) Jahrbuch. XXIII. B. Nr. 2. c) Abhandlungen. VI. B.
 K. k. Statist. Centralcommission. Bécs. Statist. Jahrbuch für das Jahr 1871.
 K. k. Geographische Gesellschaft. Pécs. Mittheilungen. XV. B.
 Museum Francisco-Carolinum. Linz. a) Das Museum Fr.-Carolinum 1873. b) XXXI-ster Bericht. c) Urkundenbuch. VI. B.
 Kön. Böhmisches Gesellschaft der Wiss. Prága. Sitzungsberichte. Nr. 4.
 K. k. Mährisch-Schlesische Gesellschaft. Brünn. a) d' Elvert: Geschichte der Musik in Mähren und Öster. Schlesien. b) Geschichte der k. k. Mährisch-Schlesischen Gesellschaft.
 Déli szláv Akadémia. Zág-ráb. a) Rad. Knj. XXIII. XXIV. b) Stari Pisci Hrvatski. Knj. V.
 Ángol kormány. London. Annual statement to the navigation and shipping for 1872. P. I. II. III. b) Statistical Abstract. 20-th Number. c) Annual statement for the year 1872.
 Bengáli kormány. Calcutta. a) Descriptive Ethnology of Bengal. b) Archaeological survey of India. Vol. I. II. c) Notices of Sanskrit Mss. Vol. II. P. 2.
 Közös hadügy miniszt. Bécs. Attnayr: Die Elemente des internationalen Seerechtes. I. II. B.
 M. kir. közokt. minisztérium. Budapest. a) Statistik der öffentlichen und privat Volksschulen für 1870—71. b) Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1871.
 Országos képviselő-ház. Budapest. a) Jegyzőkönyvek. I. II. b) Irományok. II. III. IV. c) Napló. V. VI.
 Kir. tengerészeti hatóság. Fiume. a) Cortesi: Compendio di Geografia. b) Navigazione Austro-Ungarica all' estero nel 1870. c) Navigazione in Trieste nel 1872.
 M. kir. műegyetem igazgatósága. Budapest. a) Beszédek az 1873³/₄. tanév megnyitásakor. b) A kir. József-műegyetem programja 1873³/₄-re.
 Ipar és kereskedelmi kamara. Pest. Adalékok Magyarország nyers terményeinek ártörténetéhez.
 Főgymnasiumi irodalmi kör. Pécs. Évkönyv. XII. évfolyam.
 Főgymnasiumi önképző kör. Szabadka. Évkönyv 1873-ra.
 A szarvasi ev. főiskola, a brassai ev. gymnasium, az eperjesi ev. collegium, a

pozsonyi kir. főgymnasium, a kassai kath. főgymnasium, az esztergomi főgymnasium, a pesti városi főreáltanoda, az ungvári kir. főgymnasium, a nagyszombeni kir. főgymnasium, a vinkovcei főgymnasium, a budapesti tanárképezde, a debreczeni ref főiskola és a brassai görög-keleti hitv. főgymnasium részéről : Iskolai Értesítő 187²/₃-dik tanévről.

II. Magánosoktól.

Bartalus István. Budapest. Magyar népdalok. I. köt.

Dr. Leitner k. t. Lahore. Summary of Dr. Leitner's collection.

Józsa János. Keszthely. Jegyzetek a magyar népnyelvből.

Mezőkövesdi Újfalvy E. Páris. a) Poésies magyares. b) Les migrations des peuples et particulièrement celle des touraniens.

Ad. Borre. Bruxelles. Y-a-t-il des faunes naturelles distinctes à la surface du globe ?

Carl Gerold's Sohn. Bécs. Körösi : Plan einer Mortalitäts-Statistik für Grossstädte.

Somogyi Antal. Arad. a) Régi magyar énekek. 1. 2. 3. füz. 2 péld. b) A nyelv 24 hangjáról.

Ujlázy János. Budapest. A Rába s a vele vízművilég összefüggő Rábca sat. szabályozása.

Orbán Balázs. Budapest. A székely föld leírása. VI. köt.

Blümelhuber Ferencz. Esztergom. Az egyházi művészet régészeti és gyakorlati kézikönyve.

M. C. Cooke. Bécs. Handbook of British Fungi. Vol. I. II.

III. Köteles példányok.

Athenaeum nyomdája. Budapest. a) Dr. Thome : A növényország tankönyve. b) Századok. VII. évfolyam. 5. 6. 7. füz. c) A m. mérnök- és építész-egylet közlönye. VII. köt. 4. 5. 6—7. füz. d) Házi könyvtár. X. XIII. XIV. e) Pester Kochbuch. f) A cs. k. Duna-gőzhajó-társaság által kiadott tiszti utasítások. 1. 2. 3. 4. füz. g) György deák : Nagy Magyarország. h) Ponsard : Galilei. i) Zuverlässiger Wegweiser durch Buda-Pest. k) Hoffmann : Loango. Egy levél a szentírásból. A két hű barát. A jó tett. Próbák. Anyai szeretet. l) Sz. k. Pest városa statikai hivatalának közleményei. VIII. m) Ugyanaz német nyelven. n) Corneille : Cid. o) Hugues : Liguori sz. Mária-Alfonz látogatásai. p) Arányi : A sík elemző mértan. q) A Kisfaludy-társaság Évtapjai. VIII. köt. r) Magyarházi : Az ígék részesülői nyelvünkben. s) Névy : A drámai középfajok elmélete. t) Magyarország a bécsi 1873-ki közkiállításán. u) Ugyanaz német nyelven. x) Képes kalauz a m. nemzeti múzeum érem és régiség tárában. y) Ugyanaz német nyelven. z) Korbuly : Magyarország közbjoga. I. köt. j) Cervantes : Az elmés nemes Don Quijote de la Mancha. v) Jókai : A jövő század regénye. I. II. III. IV. V. köt. w) Petőfi Sándor újabb költeményei. I. II. köt. aa) How I become a bachelor ? bb) Hivatalos Statistikai Közlemények. VI. évfolyam 1. füz. cc) Az Athenaeum kis képes naptára 1874-re. dd) Sz. István-társulat naptára 1874-re. ee) Reich : Beth-Lehem. II Jahrgang. ff) Magyar kézműiparosok képes naptára 1874-re. gg) Torkos : Prózai. ol-

vasmányok. hh) Mihók : Kimutatás a magyar állam összes pénzintézeteiről. ii) Korányi : Az ázsiai hányszékelésről. kk) Fuchs : Kereskedelmi iránytan. ll) Horváth Mihály : A magyarok története a tanuló ifjúság számára. mm) Goszpodarenja Nauk. nn) Zemlyopisz. oo) Müller : Aufsatzlehre. pp) Gr. Lázár : Hasznos és kártékony alatainkról. qq) Seidel : Honisme. rr) Hasonszenvi lapok. 1873. 16. 17. sz.

Filtsch S. nyomdája. Nagyszeben. a) Programm des ev. Gymnasiums zu Schässburg für 1872 $\frac{2}{3}$. b) Leitfaden der Volkswirtschaftslehre.

Skarnitzel F. nyomdája. Szakolcza. a) Erster Jahresbericht des Neutrathaler landwirthschaftlichen Vereines. b) Slowensky Kalendar na 1874. c) Obrázkowy Kalendar na 1874.

Steinhaussen T. nyomdája. Nagyszeben. a) A nagyszebeni kir. főgymnasium Értesítője 1872 $\frac{2}{3}$ -ról. b) Gramatica Germana. c) Programm des ev. Gymnasiums zu Mediasch für 1872 $\frac{2}{3}$.

Püspöki nyomda. Gyula-Fehérvár. a) Éltés : A ker. katolikus vallás alaptana. b) Az erdélyi róm. kath. status gyűlés (1873. máj. 1.) jegyzőkönyve.

Ref. főiskola nyomdája. S.-Patak. a) Emléklapok idősb. b. Vay Miklós félszázados örömnépe alkalmából. b) Értesítő a s.-pataki férfi-tanító képezdéről 1872 $\frac{2}{3}$. c) Gérecz : Gyászadalok és bucsuhangok.

Czéh Sándor nyomdája. Győr. a) A balaton-vidéki takarékpénztár alapszabályai. b) A Fröbel-féle gyermeknevelési rendszerről.

Görög keleti érseki nyomda. Nagyszeben. Programm des Gymnasiums A. C. zu Hermannstadt für 1872 $\frac{2}{3}$.

Szigler Károlyné nyomdája. Komárom. Komárom megye tanügyi állapota 1869—72-ben.

Kovács Mihály nyomdája. Rozsnyó. a) Schematismus cleri dioecesis Rosnaviensis pro 1873. b) Czékus : Confirmationsunterricht. c) A tiszai ev. egyházkerület tisztí névtára 1873.

M. kir. egyetem nyomdája. Budapest. a) A meteor. és földdelejeességi intézet évkönyvei. I. b) Az országos középtanodai tanáregylet közlönye. VI. évfolyam. 8. 9. füz. c) A vak halász és 3 fia.

Ref. főiskola nyomdája. Pápa. Tarczy : Természettan. I. II. köt.

Gyulai István nyomdája. Arad. Az aradvidéki tanító-egylet évkönyve 1872 $\frac{2}{3}$ -ra.

Városi nyomda. Debreczen. a) Prot. egyházi és iskolai Figyelmező. IV. évfoly. 7. 8—9. füz. b) Révész : A ref. egyház számára felállítatni szándékolt konventről. c) A tiszántúli ref. egyházkerület közgyűlésének (1873. április) jegyzőkönyve.

Römer és Kamner nyomdája. Brassó. Lebensskizze des Franz Joseph Trausch.

Magyar testvérek nyomdája. Temesvár. Geschichte und Statistik der k. Freistadt Temesvár.

Iparbank nyomdája. Eperjes. Csink : Leitfaden für den Unterricht der deutschen Sprache.

IV. Akadémiai kiadás.

a) Monumenta Archaeol. II. köt. 1. Rész. b) Hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. c) A régi Pest. d) A helyes magyarság elvei. e) Monum. Irók. XXIV. köt. f) Monum. Okmánytár. XIX. köt. g) Archivum Rákócianum. I. oszt. II. köt. h) A

magyar nyelv szótára. VI. köt. 3. füz. i) Mathem. és Természett. Közlemények. VII. köt. 3. sz. VIII. köt. 3. sz. X. köt. 1—4. sz. k) Értesítő. 1873. 6. 7. 8. 9. 10. sz. l) Nyelvtud. Érték. III. köt. 7. 8. 9. sz. m) Történettud. Érték. II. köt. 9. 10. sz. III. köt. 1. 2. 3. 4. sz. n) Természettud. Érték. III. köt. 11. 12. 14. sz. IV. köt. 1. 2. sz. o) Mathem. Érték. II. köt. 3. 4. 5. sz. p) Társad. Érték. II. köt. 8. sz.

Ugyanakkor.

Az I. osztály hetedik ülése.

Székács József t. t. helyettes elnöklete alatt.

226. (25.) Arany László I. tag felolvassa »A magyar politikai költészetről« czimű székfoglaló értekezését. A kivonat így szól:

Értekezőnek szándéka vázlatosan föltüntetni, mely pontokon érintkezett hazai költészetünk a nemzet politikai történelmével; miben hatottak eszméik egymásra s miként fejlődtek e hatás alatt költőink. Ezért végig tekint költészetünk egész történetén, mert a hazafiság eszméje s a nemzet érzelmeinek kifejezése abban többnyire uralkodó hang volt. Századok óta veszélyben forgó nemzeti létünk mély nyomokat vert a költészetben. Se író, se közönség nem feledhette a haza kétséges sorsát. Eszméik többnyire csak a szorosan nemzeti életre szorítkoznak s a művelt világot bejáró koreszméknek ritkán van költészetünkben viszhangja.

A régi korban vallásos érzelmeikkel együttessen szerepel a hazafiság. Természetes volt ez akkor, midőn a pogány török ellen a hit és nemzetségi egyaránt jelszavul szolgált. Többnyire isten büntetésének tartják költőink a nemzetre neheződő török jármot. Így Farkas András, Erdősi, Horváth András, Liszti s még számos névtelen író. Énekeikben inkább a magyar hazafi rationabilis elmélkedése, mint a hit rajongása nyilatkozik. A katolikus és protestáns költők vitázó énekeiben is többnyire a hazafiság áll a háttérben. Egymás vallását kárhoztatják az országos csapásért. A katolikusok szerint azért bűnhődik a nemzet, mert elhagyta a régi igaz hitet; e felfogás még Zrinyinél is megvan. Viszont a protestánsok a régi bálvány-imádás fentartásának s a papok bűncinek tulajdonítják az ország romlását. Számos példája a Csoma-codexben.

A históriás énekek szerzőinél is csak ott lelhetni némi költői emelkedést, a hol a haza gyászáról szóllanak. Tinódi, Temesvári, Liszti, Beniczki, Rimai s maga Gyöngyösi is leginkább a hazafiság érzelmében tanúsítanak olykor költői lelkesedést.

Thököly forradalma óta főleg a névtelen szerzők énekeiben maradtak fenn a kurucz és labancz párt egymás elleni torzalkodásának emlékei. Mig a viszály tart, gunyolják egymást; mikor annak vége szakad, egyenlő keserűséggel látják a nemzet sorsát. Ugyanez ismétlődik Rákóczi

forradalma alatt is. Élénk paródiák, lelkesítő hadi dalok, gunyos versek, esufolódó kötekedés váltakoznak a forradalom költészetében; utána pedig szünni nem tudó panasz és siralom, melynek leghatásosabb képviselője a Rákóczi-nóta. Ennek rendkívüli hatása inkább zenéjének, mint szövegének tulajdonítható.

A szathmári béke után feltűnően két ágra szakad a magyar költészet. A nemzeti vágyak és eszmék csak a bujdosók és névtelen írók énekeiben maradnak fenn; az irodalmi költészet pedig egypár évtizedig elhallgat s azután idegen minták után elkezdi írni. E két irány különválva marad csaknem az egész XVIII. századon át. A tanult osztályok költészete idegen világba éli bele magát; a nemzeti érzelmek költészete pedig mind távolabb menekül a nép kunyhóihoz s elnépiesedik és el is szegényül. Ennek okát részint politikai történelmünkől, részint az írók egyéni körülményeiből, kik többnyire a főúri vagy papi osztályhoz tartoztak, fejtí ki részletesen az értekező. Költőink a nemesség conservatív lelkeseidésétől voltak áthatva az egész századon át s még a francia forradalom kitörése után is. Orczy, Baróti Szabó, Bacsai, Péczeli, Szentjóni Szabó, Faludi s később Berzsenyi, Virág, Csokonai, Kisfaludi Sándor, Horváth Endre, mind ama nemesi elvek képviselői. Elrémlenek a francia forradalomtól, lelkesednek a nemesi fölkelésért. Csak egy forradalmár és európai értelemben demokrata szellem van költőink közt, nemcsak ama korban, de egészen Petőfiig: Bacsányi János. A kik költőink közül vele együtt a Martinovics összeesküvésében részt vettek, azokat merő bölcselmi rajongás s nem a politikai elvek kritikai vizsgálata vitte e nem ismert útra.

Maga Kazinczy épen nem volt forradalmi szellem. Költészetében elvből kerülte a politikát. A classicismus tiszta eszménységével ritkán tartotta megegyeztethetőnek a köz dolgok emlegetését, vagy a politikai tendenciát, mert a tiszta szépnék abstract felfogása szerint a művészetnek önmagán kívül ezéjja nincs, a művészet ezéjja maga a művészet. E pontnál alkalmat vesz az értekező tüzetesen kifejtetni: mennyire avatkozhatik a költészet a politikai kérdésekbe akár lyrai alakban, akár az u. n. irányregények, iránydrámák és politikai satírák által.

Kazinczy után, az ellenzéki politika erősödése közt, egész költészetünkben is hatalmasabban fellobog a nemzetiség. Ez lelkesíti az éposz-írókat: Székely Sándort, Czuczort, Horváth Endrét, Vörösmartyt; a drámában Katonát és Kisfaludyt; a lyrában csaknem valamennyi költőt. Tulságig úzik a hazafiaskodást. De csak a bánat hangjait ismerik. Hítők a jövőben még Széchenyi föllépte után sincs. Erős kétségbeesés és gyenge remény közt hánykódnak. Így Kölcsei, Kisfaludy K., Bajza, Garay. E kételkedő lelkesedésnek lesz nemzeti himnuszává Vörösmarty Szózata, mely a nemzet halálának gondolatától nem bír szabadulni. Nem a költészet buzdítja a politikát, sőt ennek reményeit is félve veszi át. Ezt költőink jelleméből magyarázza az értekező. Petőfi e tekintetben is teljesen különbözik elődeitől. Ó nem kételkedik se a nemzet jövő nagyságában, se a forradalom sikerében. Vakmerő, kérlelhetetlen forradalmár s nemcsak

a magyar hazafiság, hanem az általános népszabadság lelkesíti. Ő és Széchenyi látják előre legtisztábban a közelgő forradalmat; ez kétségbeesve, ő rajongva néz elébe. Jellemzése forradalmi dalainak s a többi forradalmi költőknek.

A forradalom után kétségbeesés, némi sivár elzibbadás és némi szatirai hajlam. Majd egy hosszú bánat és siralom, mely allegoriákba és metaphorákba rejtőzik. Tíz évi merengő panasz után ismét Széchenyi az, a ki harsány szóval belé rival e csendbe a Blick által. Ebben, mint Széchenynek többi korszakos műveiben, csaknem annyi a költői tulajdon: az ihlettség, szívből fakadt érzelem, lelkesülés, sejtelem, szenvedély, kedélyforrongás, mint a politikai ismeret, belátás és combinatio. A Hitelben biztató oraculumi jós, a Programtűredékben kétségbeesett Cassandra, a Blickben korbácsoló satyrikus.

Utána az irodalom is kedvtelve folytatja a szatirát a rémkorszak megbukó seregei ellen. Azután ismét féktelen lelkesedés és bizalom: ébred a nemzet jövője iránt, a nemzet óriási megütközésre készül, a kivánatok annyira határozatlanok, a mindig emlegetett szabadságról a nép oly merész fogalmakat kezd alkotni, hogy a felzaklatott vágyakat semmi lehetséges politikai megoldás nem elégítheti ki. — Ezért a 67-diki kiegyezés után szívből és érzelmekben csaknem általános elégedetlenség marad.

Azonban politikai életünkben az értekező oly sarkalatos fordulatot vél látni, melynek nyomot kell vernie a költészetben is. A régi, többnyire egyoldalú ellenzéki küzdelem helyett a magyar társadalomban is új igények, érdekek, eszmék, jelszavak, rajongások lépnek a sorompók közé; az állam eszméje erősebben emelkedik ki, mint eddig bármikor, s ha fejlődésünk követheti az európai vezérnépekét, ha fölcledvén a társadalmi osztályok, elvek, igények, érdekek egymás közötti élesebb versenygése új eszméket visz a küzdelem terére: akkor politikai lyránk is hivatva lehet új hűrokon zendülni meg.

Levelező tagsági oklevele kiadatni határoztatik.

Huszonhetedik akadémiai ülés.

A II. osztály hetedik ülése.

1873. oct. 13.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

228. (33.) *Matkovics Sándor* az 1873-dik évi nagygyűlésen megválasztott l. t. felolvassa székfoglaló értekezését: »A részvénytársulati ügy törvényhozási szempontból.«

Kivonata ez:

Azon visszasságok, melyek a részvényvállalatoknál mindenütt mutatkoznak és leginkább a szédelgésben jelentkeznek, újabb időben mind az irodalomban, mind a törvényhozásban, mind a napi sajtóban a részvénytársasági ügynél bizonyos tekintetben reactiot szültek, miután a részvénytársulati ügynek oly szabályozását követelik, mely az eddig elfoglalt állásponttal szemközt a részvénytársulatok szabad mozgását rendkívül megakadályozná. Ezen viszonyoknál fogva indokoltnak látszik e kérdést tüzetesebben megvizsgálni.

A részvényvállalatoknál mutatkozó visszaélések meggátlása céljából újabban következő javaslatok tétettek: — a nem készpénzbeli betétek (Apport) eseteinél, melyek főkép az alapításnál fordulnak elő, vagy azt követelik, hogy e betétek értékét az alakuló közgyűlés állapítsa meg, vagy hogy az érték hites becsü által állapíttassék meg, vagy hogy az első közgyűlés által kiküldött bizottság becslése alapján a következő közgyűlés döntsön fölötte; — nehogy a részvények tőzsdei szédelgésre használtassanak, követelik, hogy a részvény csak bizonyos összeg befizetése után, vagy bizonyos idő lejártával legyen eladható; — a társaság igazgatóira nézve kívánják, hogy azok egymással rokonságban ne álljanak, hogy rokontárgyu vállalatoknál tevékeny részt ne vehessenek, hogy érdekek biztosíték letétele által a társaságnál fokoztassék, hogy a vezérő igazgató általában kereskedelmi ügyletekkel ne foglalkozhassék; — a közgyűlésen az eddigi tapasztalatok szerint igen gyakran a részvényesek által (Stroh-männer) mesterségesen többség létesül, ennek meggátlásául vagy ezen a részvényesek, vagy azok büntetessenek, kik részvényeiket ily a részvényeseknek kölcsönzik, végül pedig a közgyűlés előtt a részvényeknek letétele s forgalomból kivonása javasoltatik; magukra a részvényvállalatok üzleteire nézve is többnemű korlátok állíttatnak föl, így a saját részvényeknek szerzése vagy az azokra adandó kölcsönzés tiltatik, új részvényeknek a már kibocsátott részvények teljes befizetése előtt való kibocsátása meg nem engedtetik, az elsőbbségi kötvényeknek viszonyai az alapszabályokban leendő felsorolása követeltetik; bizonyos vállalatoknál, így biztosító intézeteknél, bankoknál, vasutaknál külön engedélyezés, vagy külön üzleti szabályzatok tartatnak sükségesekeknek.

A szédelgésnek ily eszközökkel való elhárítása nem lehetséges; ezen eszközök csak a solid vállalatokra szabnak terheket, de ott, hol tényleg visszaélések mutatkoznak, hatályos eszközül nem szolgálnak. Ezen intézkedések tehát mintegy a szédelgés előmozdítását czélozzák, mert ösztönt nyújtanak arra, hogy a részvénytársulatok keresve keresék az alkalmat, mely által a törvényt kijátszassák. Pedig törvényhozői szempontból semmit sem kell inkább kerülni, mint oly határozatokat, melyeknek kijátszása bizonyos.

A részvénytársulatok terén is, mint a gazdaságban általában, legkedvezőbb viszonyok állanak be, ha a tevékenységnek teljes szabadság engedtetik; de ezen teljes szabadság csak akkor fog sikeres eredményre vezetni, ha minden cselekmény, mely szabadon létesül, egyuttal az igazságnak is megfelel. A szabadság és igazság e két elvének folytonos érvé-

nyesítését lehetővé tenni célja a törvényhozásnak; teheti pedig azt a nyilvánosság és felelősség elvének következetes keresztülvitele által, és pedig úgy, hogy a társasági élet minden fokain, tehát az alakulás, a működés és a megszűnés stádiumaiban e két elvnek szerez valósulást.

Az alakulásnál az alapítók az alapításra vonatkozólag lehető nyilvánosságra szoríttassanak; ennél fogva a részvény aláírás csak oly íveken legyen eszközölhető, melyeken az alapítók neve, foglalkozása, lakhelye, a társaság célja, alaptőkéje, valamint a nem készpénzbeli betétek értéke felsoroltassék, s az adatok valóságára nézve az alapítók tétessenek felelősekké. — Az aláírás után az alakuló közgyűlés állapítsa meg az alapszabályokat; de hogy minden viszony iránt ezen szabályokban intézkedés történjék, jelölje ki a törvény azon fontos mozzanatokat, melyek iránt az alapszabályok részletes szabályozást tartalmazzanak. — Végül, hogy a világ is tudja a társaság létesülését, köttessék az valami állami tevékenységhez, például törvényszéki bejegyzéshez, és csak ennek teljesítése után kezdhesse meg a társaság működését.

A társaság működésénél fő súlypont esik az igazgatóság tevékenységére, mivel az igazgatóság azon közeg, mely a társaság legfontosabb érdekeit megbízás folytán érvényre hozni van hivatva. Ennél fogva az igazgatóság cselekményeiért felelőssé teendő; de mivel a felelősség ellenőrzés nélkül csak utólagosan nyújt hasznót, és gyakran ez utólagos eljárás eredményre nem vezet, a nyilvánosság elvét kell az igazgatósággal szemközt is érvényre hozni. E tekintetben a hitelezők és a részvényesek érdeke külön intézkedéseket tesz szükségessé. A hitelezők érdeke kívánja, hogy mindenről, ami a társaságnál a társaság vagyoni viszonyára fontossággal bír, tudomást szerezhessenek; e célból a bejegyzési hatóságnál e fontos események bejelentendők és a jelentősebb társulati okmányok beszolgáltatandók, és mindenkinek e viszonyok iránt fölvilágosítás adandó. — A részvényesek érdeke kívánja, hogy nemcsak a meglett dolgok, hanem az egész üzleti állás mibenléte iránt folytonosan tisztában legyenek, és ha szükséges, még a rendes közgyűlés előtt is tevékenyen fölléphessenek. E célból a részvényesek bizonyos hányadának megadandó a jog, hogy a bejelentő hatóságnál egy szakértőnek kiküldését követelhessék, ki számukra a társulat ügyvezetését megvizsgálja, — azonkívül pedig, hogy a közgyűlés összehívását bármikor követelhessék.

Végre a társaság megszűnésénél a részvényesek érdekei szintén megóvandók. A végszámolással megbízottak működésére nézve ugyanazon szabályok alkalmazandók, melyek a társulat életében az igazgatósággal szemben érvényesek, azonkívül köteleztessenek a végszámolók időszakonként közgyűlést egybehívni s ott működésükről számolni.

Ily intézkedések mellett a részvénytársulati ügy célszerű fejlődése biztos. Lesz ily szervezés mellett is szédelgés, de ennek oka ép az, hogy a szédelgést a jelen kifejlődött forgalom mellett elfojtani általában nem lehet. A törvényhozás mást nem tehet, mint hogy az öröködést a részvénytársulatoknál azokra bizza, kik a szédelgés és visszaélések által közvetlenül károsulhatnak.

229. (34.) *Lubrich Ágost* 1. t. felolvassa ily czimű dolgozatát: »A soloni nevelés hanyatlásának kora.«

Kivonata következő:

Előrebocsátá, hogy Ázsia, mint az emberiség gyermekkorának színtere, még nem lévén annyira megvilágítva, hogy a nevelés eszméjét a maga tisztaságában foghatta volna fel, alacsony fokán maradt a fejlődésnek. De a mint a világtörténelem súlypontja a Középtenger partjain húzódott, a nevelés élete is önállóbb lön. Amott a műveltség nem bírja magát elszabadítani a természettől, s jelvényes felfogásával elégszik meg a szellem- és kedélyviszonyoknak, melyeket nem képes tisztán, összefüggésükben kifejteni és megállapítani: Európában ellenben a nevelést nem annyira költészeti tárgykép, mint a bölcsészet tárgyát vizsgálják és állapítják meg. Kiválóan pedig a görögök azok, kiket a gondviselés az emberiség nevelőiül és tanítóiul szemelt ki. Az ó kor népei között egyedül nekik jutott a szerencse, hogy a neveléstant bölcséleti alapra építsék. Ők a keleti népek természeti létéből egyediségi joguk tudatára emelkedvén, a természet hatalmukba keríteni, a természetit a szelleminek jegyévé tenni, természeti egyediségeket éltők minden nyilatkozatában megszépíteni, megsemmisíteni törekedeznek. Ázsia népei gyermekkorát ábrázolják az emberi nem fejlődési folyamatának; Görögországban az emberiség nemtője kedves, vidám ifju alakjában jelenik meg, ki zavartalan vidámsággal örül a létnek, ártatlan érzéssel öleli a világot, s mindennel, az istenekkel is, bizalmas viszonyban él. A magzat, melyet Neith istennő szült, Helios vala, a görög szellem t. i. Apollon, kinek templomán e felirat vala: »Ember ismerd meg magadat.« Az egyiptomi sphinx rejtvényét megoldják a görögök, midőn az állati létből az emberi létre küzdik fel magokat, és ezen küzdésekben, különösen az atheneiek, a szépség és öszhangzat oly remekeit állítják elé műveltségükben, minők eddig csak egyszer tündek fel az emberiség életében. Nem is csoda, ha a tisztultabb szellemek ma is Hellas mosolygó ege alá zárandokolnak, a szépség örök forrásaiból kedvet, vigaszt, erőt, reményt meritendők; ha oly jól, otthonosan érzik magukat ama vidékek isteni alakjai közepett; ha oly nagyra becsülik ama műveltséget, mely elpusztultával sem halt el, hanem örökifju életet él s az elaggottakat új frís életre éleszt!

Már a mi ezen egyetlenny műveltséget létrehozta, az a görög nevelés eszméje felé való törekvés volt, a kalokagathia, testi lelki szépség, a belsőleg, külsőleg öszhangzóan idomitott, befejezett ember, ki aztán állama eszméjének megvalósításán a józan, igazi szabadság határain belül állhatatosan törekszik. És nincs nép, melyben a szépség eszméje az élet minden mozzanataiban annyira megtestesült volna, mint a görögben. Szép test, szép lélek, ez vala a jelszó.

Ennek megtestesítésére a gymnastika és muzika szolgált eszközöl. De ezen eszközöket nem egyenlően alkalmazták a dór és jón törzsek, és ugyanazon törzsnél is változáson mentek azok keresztül, részben pedig ki is mentek a használatból.

A mi különösen Athenét illeti, nevelési eszközei férfiúkora második

felében, t. i. a peleponnesusi háboruktól kezdve Nagy Sándorig, már elvesztik soloni szellemüket s ki is mennek a használatból. Athene a perzsa háborukban tökélyesen szervezve, testileg, lelkileg fölkészülten lép a történelem szinpadára, s ott a marathoni és salamiszi diadalok által dicsőségre tetőpontjára emelkedik s a helléneknek központjukban áll. Eleven szabadság, erkölcsi és műveltségi egyenlőség teszik immár elemét, a szép öszhangzat dicsfénye ékesíti plastikai homlokát, mely örökre világító tornya marad minden idők szellemeinek. S Athene polgárainak fűnségesen szép alakjai közepett Zeusként magaslik ki Perikles isteni alakja, tiszta jellemével, független méltóságával; ki a szabadok közt legszabadabb, a műveltek közt legműveltebb, a népfűnségnek tisztelője, de megvédője is annak és a daemagogiának tomboló szenvedélyei ellen.

E nép művészeti előadásokat óhajt, melyek neki a szép eszméjét elővarázsolják; és óhajtása a legnagyobb mérvben teljesedik. Mert soha sem volt még nép annyi isteni szellemtől, annyi művészi remektől környezve. S mivel az ifjúságot is mindenütt ezen mőkincsek s élő plastikus alakok környezék, természetes, hogy az lényeges hatással vala nevelésére. Ezen együttélés a művészettel, a szűlöi ház, a nyilvános helyek, piac, templom, mind erkölcsiségre és szépségre vezeté az ifjúságot.

Ezen nevelés Solon törvényeiből keletkezett. Minden, mi nagyszerű, jó volt Athenében, e törvényeknek gyűmölcse; az ellenkezőt pedig az azoktól való elpártolás okozta.

E nevelés azonban csak Perikles haláláig terjede, míg volt t. i. ki a nép szenvedélyeit demagog uralommá fajulni nem engedé. A mint ő a gyepölöt kieresztette, megváltozék az egész élet s vele a soloni nevelés is.

Az ő nevelés, természetesen, nem rögtön változott át, hanem a nép szellemének elfajulásával lépést tartott. A perzsa háboruk után oly viszonyok állottak be, melyek az atheneiek egyszerűségét, erejét és erkölcsi nagyságát elvsovár, puha, erkölcstelen életté változtatták. Valamint az állammal, úgy az istenekkel is meghasonlott az egyed. Hiába intett Platon, hiába égették el Protagoras könyveit, a hellenség hitelvi vallása nem volt többé életre hozható; mert a bölcsészet elszáritotta annak gyökereit. Az Athenében összehalmozott kincsek, azok egyenlőtlen felosztása, az előkelők elpuhultsága, az elszegényedett néptömegnek pénz utáni törekvése s politikai uralmának féktelen tágitása, a határtalan becsvágy és ezzel járó önzés, mely a közéletet szenvedélyek harczaivá tette s az egyed érdekét az államé fölé helyezte, a hetaerák gazdálkodása, a fűszeretet elfajulása, az álbölcsélet s a nevelés elhanyaglásából származó szilajság, ezek a lassankint bekövetkezett fordulatnak fő tényezői, a kalokagathia eszméjének eltűnési okai. Így állván a dolog, az új nevelés kezdetét nem lehet határozott időre tenni; mindössze is csak azt mondhatni, hogy a forduló pontot, általánosságban, a sokratesi idő képezi.

Sokrates t. i. midőn a lelkiismeretet érvényre emeli, az alanyiságot a fennálló életrendnek ellenébe helyezi, akkor egy új bölcsészeti s nevelési elv képviselőjekép lép föl, következésképp a fennálló világnézetet felforgatja s a régi intézményeket, ha nem dönti is romba, legalább meg-

ingatja s kétesekké teszi; a nép véleménye szerint új isteneket hoz be s az ifjúságot elrontja. Annyi bizonyos, hogy az alanyi óhajok megjelenésével az épen ifjúvá serdült fiu öntudatának borongós mindenhatóságában azt hiszi, hogy ő már magára nézve lehet valami, s akaratát érvényesíteni óhajtja, de a mi a fenálló intézmények, a kor- és szülők iránti tiszteletét csak csökkenti. A görög élet öszhangzatát, a testi és lelki szépség egyensúlyát Sokrates megzavarta, mert az ő szép lelke silenus-testben lakott. Azelőtt a műveltség lángelműség jellegének tartatott, most már a szorgalom is sokra viheti. A művelődés komolyabb alakot ölt, a nemtő elrepül belőle; az emberek így prosaiak, lágyszívűek, de ingerlékenyek, külsőleg ügyesebbek, értelmileg műveltebbek lesznek.

Az ezek miatti vád azonban nem Sokratest, hanem a sophistákat terheli; korának sivárságát más tényezőkön kívül ők okozták.

A mi a sokratesi idő nevelését illeti, Aristophanes szerint a régi jobb nevelés inkább az államban gyökeredzett, mert a személyes szabadság egyensúlyban vala az állammal; Aristophanes idejében ennek helyére a féktelenség nevelése lépett, mely magát az állam törvényétől elszabadítja és semmi szentet nem ismer; az ifjúság minden nevelés nélkül nő fel, s a valóság helyét semmis látszat foglalja el, szellemi és testi ügyefogyottság, vadság üti fel fejét s Marathon hőseit harciatlan, classzonyosodott embereké váltják fel, kik inkább a borbélyműhelyekben, közfürdőkben, a piac fecsegői közt töltik idejüket, mint a gymnasiumokban s az igazság tanítói helyett csak a fogárdos ügyvédek keresik fel. A gyermekeket egészen elkényeztették, az illemre pedig legfőbb gondot fordítottak. A többit nem is kell említeni, mert tous comme chez nous. Pelyhes állú ifjak voltak a hangadók mindenben; az öregeket kinevették, s a gyerkőczék az érdemes, tapasztalt férfiakat kritika alá vonták, a kik még engedelmeskedni nem tanultak, kormányozni akartak. A romlottságtól a legderékabb emberek sem birták megóvni fiaikat; egy Themistokles, Aristides, Perikles, Thukydides, Sokrates fiaiból semmi sem lett. A füszeretet egészen állativá lett s a fiuk áruba bocsátották testüket.

A zene is, mint a nevelő művészetek elseje, egészen elfajult. Szelleműresség, műveltlenség takarójául használtatott, s minden szóbeli kísérettől, költészettől elvált.

A gyermekek nem akartak iskolába járni; Pheidippides meg akarja atyját verni, hogy iskolába küldi s tanítóját akasztófán óhajtja látni.

A testgyakorlás lépést süllyede az erkölcsi neveléssel és csak a vadász- és lovaglásra szorítkozott. S mivel minden csupa látszat, tettetés vala, a szegényebbek is tartának lovat, kutyát, szülőkik tönkre juttatásával. A gazdagok és szegények nevelése közti ellentétet Aristophanes Alkibiadesben, Kleon vargában s Theramenesben mutatja be. Alkibiadesben mint domborműben látjuk az athenei ifjúság romlottságát, de általában az egész athenei nép szellemi és erkölcsi állapota ki van benne fejezve.

Es a milyen volt a férfinem, olyan vala a nőnem is. Erre már Periklesnek Aspasiához való viszonya is rontólag hatott.

A mi a tanítást illeti, az a benső ember felszabadítása helyett, minde-

nek előtt a nyelv ügyes forgatására, szemfényvesztésre törekedett, mint oly eszközökre, melyek legkönnyebben megszerzik a kényelmes életre szükséges gazdagságot. A mi a költészetet illeti, Simonides, Acschylos haszontalan költők; Euripides a kedvencz, kinek egyik darabjában fi- és nővér egymással fajtalanokodik.

A beszéd hatalma és a szónokok tekintélye mindenkit az ékesszólás felé terelt. Egy Isokrates is fő kelléknek tartja a művelt emberben a szónoki tehetséget. De a szónokok közt csak kevés Demosthenes találatott; a legtöbbben saját önző céljaikra használták fel ügyességeiket s tekintélyöket, főleg miután a sophisták is elhatalmasodtak, kik zajos álböleselkedésekkel minden viszonyokat felforgattak, az eddigi egyszerű nevelés és tanításmódot szörszálhasogató fogásokkal, elménczkedő mesterséggel cserélték fel, s a fiatalságot drága bérért arra tanították, mikép kell szép szavak üres hangoztatása által tekintélyre, hatalomra szert tenni. Az így vezetett ifjúság ködképek után kapkodva, elvesztette az élet reál alapját. De ezzel a benső önállóságnak, szabadságnak is háttérbe kelle szorulnia. S csakugyan a kalokagathia istenfiai nemsokára a vallást is szemfényvesztésre használták, maga Pythia is Fülöp szolgálatába állott, kinek nem volt épen nehéz dolog a viszátkodó helleneket kölcsönösen ernyeszteni s aztán mind egy kalap alá bujtatni.

Célja a rhetori törekvéseknek maga a semmiség volt; mert midőn mindent tagadtak és önkényleg magyaráztak, a gondolkodás és lét minden valósága elvesze és a tagadással az igazság és jog is megszűnik. Minden műveltség csak alaki vala és látszatra irányula. Gorgias azzal kérkedik, hogy akármiről rögtön képes beszélni, Hippias mindent ért, ő varga, szabó, aranyműves, szóval minden egy személyben.

Látván ezt Aristophanes, keserűen kel ki a rhetorok és sophisták iskolái ellen. Korának súlyedését Sokrates személyében pontosítja össze komikailag. Sokratest egy haszontalan, szörszálhasogató iskola kőczos, pénzvágó tanítója alakjában tünteti fel; tanítványai halvány, lézengő alakok, kiknek a szabad levegőn való járás, a haj lenyírása és megkenése, fürdés, a titkok kifeesegése tiltva van. És ez nagy fáradsággal szerzett mély böleseségükről tanuskodik. Fő gondot a szónoklatra fordítanak, de csak azon célból, hogy szóvitában, eltekintve az igazság- és hamiságtól, a rászedés fogásait kigondolni és győzni lehessen. — Az írókat most kritikailag kezdik érteményezni, míg azelőtt inkább betanulták volt.

A milyen volt a nevelés és tanítás általában. olyan volt a gymnastikai tanítás is; azért az athenei ifjúság teljesen elpuhult, s a hős honvédek helyét zsoldosok töltötték be.

Azonban a féktelen semmiségi elv, mely Sokrates idejében uralkodék, a szélsőség határáig érvén, szükségkép visszahatást idézett elé a nevelésben és tanításban, olyat, mely az üres kutatásokba belefáradt szellemet a föld, — valóságban az élet s tudomány reál világába hozza vissza. Ez irány különösen az alexandriai irányban nyilvánul a Ptolomaeusok alatt. Ezen irány a későbbi időnek is jellege, a mikor t. i. az alanyiség uralma háttérbe szorul ugyan, de helyét ellenkező egyoldalúság, a tárgyilagosság foglalja el.

230. (35.) Felolvastatik az 1873. october 6-án tartott összes ülésnek jegyzőkönyvéből a 213-dik pont, melyben a II. osztály felhivatik, hogy az Oltványi-féle pályázati alapítványt illető ügyrendi szakaszt formulázza és az összes ülésnek adja be.

Az osztály az érdekllett ügyrendi szakasz következő formulázását fogadja el: »Az Oltványi-alapítványi jutalom.« Oltványi Pál földelaki lelkész 1200 forintot urbéri papirokban a M. T. Akadémia rendelkezésére bocsátott oly formán, hogy ezen összeg tőkésített kamataiból, négy évenként, pályadíj tűzessék ki egy, a magyarországi kath. egyház történetéből vett tudományos feladatra.

Az első pályakérdést az 1874-dik évi nagygyűlés fogja, 1876. január 31-dik határnappal kitéfzni.

A jutalom csak absolut tudományos becsesl biró munkának adatik ki.

Ha a jutalom egy alkalommal ki nem adatik, a közelebb kitézendő pályadíj-hoz csatoltatik.

A jutalmazott munka a pályanyertes tulajdona marad, ki köteles abból, ha kinyomatja 3 példányt, ha pedig két év alatt ki nem nyomatja, egy másolatot a csanádi püspökség levéltárába beküldeni

Egyébként a pályázat az Akadémia általános pályázati szabályait követi.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ó J E.

Huszonnyolczadik akadémiái ülés.

A III. osztály hatodik ülése.

1873. okt. 20.

S z t o c z e k J ó z s e f osztályelnök elnöklete alatt.

232. (25.) Az elnök az osztálytagokat a szünet utáni ezen első ülés alkalmából üdvözlőlvén, felszólítja mint értekezőt Szabó József r. tagot, ki »Beregsszász vulkáni képleteit« adta elő.

Szokott birálat után kinyomatandó.

233. (26.) *Lengyel Béla* értekezését »A styavniczai gyógyforrás vizének vegyelemzéséről« felolvasta Than Károly r. t.

Huszonkilencedik akadémiái ülés.

Ö s s z e s ü l é s .

1873. okt. 27-én.

C s e n g e r y A n t a l akadémiái másodelnök úr elnöklése alatt.

235. A főtitkár bejelenti *Dorner József* lev. tagnak folyó october 9-én, és *Riedl Szende* lev. tagnak ugyan e hó 15-én történt halálát.

Fájdalmas tudomásul vétetvén, az illető (III. és I.) osztályok felhivának az emlékbeszéd iránti gondoskodásra.

236. Olvastatott a vallás és közoktatási miniszter urnak f. é. 1290. eln. sz. alatti körirata, melyben a magán társulatok és magán felek közhatóságokkal és levélportómentes hivatalokkal váltott levelezése, a portómentesség tekintetében, szabályoztatik.

237. Olvastatott ugyanannak 1532. eln. számu körirata, mely szerint a német államok és osztrák-magyar monarchia közötti levél-portó mentesség — az uralkodó ház tagjait és postai vagy távirtdai ügyeket kivéve — f. é. nov. 1-vel megszűnik.

Mindkettő tudomásul vétetvén, az Akadémia hivatalai e szerint utasítandók.

238. Olvastatott a II. osztály f. hó 13-án tartott ülése jegyzőkönyvének 230. (35.) pontja, mely szerint az osztály, megbízatásához képest, az *Oltványi*-alapítványra nézve az Ügyrendbe felveendő szakaszt formulázva beadja.

A szövegezés elfogadtatván, az Ügyrendbe felvételni, egyszersmind az alapító ur az ügy állásáról értesítettetni s a megígért 200 ft. beküldésére felhivati rendeltetik.

239. Dr. P. A. névtelen szerző folyamodványa, melyben a Meninszki-féle legteljesb és legtekélyesebb Arab-latin, Persa-latin és Török-latin 4 kötetés, 1000 nagy

folio nyomtatott ivnyi lexiconnak magyarra fordítására ajánlkozik, a mellékelt mutatóványokkal együtt

Áttétetik az I. osztályhoz, véleményadás végett.

240. Baloghi Dezső ur Csesztvérül egy XVI. és két XVIII-ik (1705 és 1709-i) századbeli oklevél másolatát küldvén,

Köszönettel áttétetnek az akadémiai kéziratárba.

241. A főtítkár bemutatja *Trinchera* Ferencz és *Owerbeck* külső tagok köszönőleveleit megválasztatásukért.

Tudomásul szolgál.

242. Ugyanaz jelenti, hogy Barabás Miklós lev. tag urat a Czirjék Mihály arczképe kijavítása iránt megkérdezvén, szóval úgy nyilatkozott, hogy a képet alkalmasan ki lehet javítani, és ő e fáradságot, ha az Akadémia Czirjék arczképét méltónak tartja a megőrzésre, díj nélkül teljesíteni kész, azonban még így is fennmarad a keret költsége.

Barabás Miklós ur ajánlata köszönettel fogadtatván, ő a mindenesetre megőrzeni méltó arczkép kijavítására fölkéretik; arra nézve, hogy az ily arczképeket maga tartsa-e meg az Akadémia, vagy átengedje a nemzeti muzeumi képtár történeti osztályának — később fog határozni.

243. A schleswig-holstein-lauenburgi történelmi társaság, jelentve, hogy a schleswig-h.-l. régészeti társaság, melylyel eddig Akadémiánk csereviszonyban állt, közelebb feloszlott: az iránt kér nyilatkozatot, kívánja-e az Akadémia a csereviszonyt vele tovább folytatni.

Véleményre áttétetik a könyvtári bizottsághoz.

244. A főtítkár bemutatja az Akadémia megküldött kiadványairól szóló térítvényeket, illetőleg köszönő leveleket, következő intézetek: a szarvasi evang. főiskola, a kecskeméti ref. főiskola, a debreczeni orsz. gazdasági tanintézet, a dorpati észtud. társaság, a londoni Muzeum of Practical Geology, a londoni régészeti társulat, a helsingforszi finn tud. társaság, a drezdai szász kir. régészeti egyesület részéről.

Tudomásul vétetik.

245. Ugyan az bemutatja a közelebbi összes ülés óta érkezett csere-ajándék és köteles könyvpéldányokat, s az Akadémia kiadásában megjelenteket; ily renddel:

I. Testületektől.

Kön. Preussische Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. Mai 1873.

Württembergischer Alterthumsverein. Stuttgart. Jahreshefte. II. B. 1. H.

Deutsche Morgenl. Gesellschaft. Leipzig. Zeitschrift. XVII. B. 3. H.

Société de Physique et d'Hist. Nat. Genève. Mémoires. Tom. XXIII. P. 1.

Société R. de la Numism. Bruxelles. Revue. Tom. V. Livr. 4.

Königl. Böhmische Gesellsch. der Wiss. Prága. Sitzungsberichte. 1874. Nr. 5.

Bengali kormány. Bombay. a) Catalogue of Mss. from Gujaráth. Nro 4. b) Notices of sanskrit Mss. Vol. II. P. 3.

Landesausschuss des Königreichs Böhmen. Prága. a) Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussiten Krieges. II. B. b) Archiv Cesky. 30. H.

M. kir. közokt. miniszt. Budapest. a) A Vas megyei régészeti egyesület évi jelentése 1873. b) Unterrichts-Statistik des Königr. Croatien und Slavonien im Jahre 1871—1872

M. kir. állami számvevőszék Budapest. Az 1871. évi állami zárszámadásnak részletezései 1—10. füz.

Kir. tengerészeti hatóság. Fiume. Pauer: Portolano della Grecia, Turchia, Egitto.

Orsz. Statistikai Hivatal. Budapest. Hivatalos Statistikai Közlemények. VII. évfoly. 5. füz.

Akademsche Lesehalle. Bécs. Dritter Jahresbericht.

Magyar egylet. Zürich. A Zürichi magyar egylet emlékkönyve.

Nőképző egylet. Budapest. Az orsz. nőképző egylet története.

Maticza Szrpszka. Ujvidék. Letopisz. 1872. 1873.

Állami tanító képezde igazg. Zilah. Isk. Értesítő az 1872/3 tanévről.

II. Magánosoktól.

Ormós Zsigmond l. t. Temesvár. Georgione Barbarelli di Castelfranco.

Fábián Gábor r. t. Arad. T. Lucretius Carus tankölteménye a Természetről. Második kiadás.

Mayr Aurél. Pest. Das indische Erbrecht.

Zsoldos Ignác r. t. Lucius Annaeus Seneca munkái. Fordítá Zsoldos Ignác.

III. Köteles példányok.

Wigand F. K. nyomdája. Pozsony. a) Magyarországi rendeletek tára. IV-dik folyam. b) Gesetze und Vorschriften über Stempel und Gebühren. c) Kondor: A magyar váltójog és üzlet kivonata. d) Popp: Anfangsgründe der ungarischen Sprache. e) Pénzügyi törvények és szabályok. f) Jahresbericht des Akademischen Excursions-Vereines zu Ung.-Altenburg 1872/3. g) Az 1865—72 évi törvényczikkék tárgynutatója. h) A m. k. honvédelmi minisztérium utasítása. i) Thewrewk: Német tan- és olvasókönyv. II köt. k) A földadó szabályozása. l) A m. kir. curiának mint semmitő és legfőbb ítélő széknek határozatai. III. évfolyam. m) Sbíerka Krajinszkych Zákonov* 1872. n) Warga: Gymnasiumi Paedagogia. o) Vutkovich: Magyar írók albuma.

Ref. főiskola nyomdája S. Patak. a) Zemplén vármegyének szervezete. b) Koos: Észrevételek a földadó szabályozása iránt.

Steinhausen F. nyomdája. Nagy-Szeben. Martin von Kochmeister. Lebensbild.

Társas nyomda. Pozsony. a) Horn: Die Aufgabe des nächsten Reichstages. b) Jahresbericht der Pressburger Liedertafel. c) A Pozsonymegyei gazdasági egylet Értesítője. 3. füz.

Drottelf J. nyomdája. Nagy-Szeben. Kalender des Siebenbürger Volksfreundes 1874.

Angermayer K. nyomdája. Pozsony. Ordo divinorum ad usum fratrum minorum S. Francisci Capucinatorum.

IV. Akadémiai kiadás.

a) Nyelvtud. Értek. III. köt. 10. sz.

b) Évkönyv. XIV. köt. 2 dar.

c) Aristoteles Ethikája Habernern Jonathán fordításában szintén megjelent.

Harminczadik akadémiai ülés.

Az I. osztály nyolczadik ülése.

1873. november 3-án.

Toldy Ferencz r. t. majd Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök
elnöklete alatt.

247. (27.) *Pulszky Ferencz* t. t. felolvassa bevezetés és jegyzetek kíséretében Battista Guarini kiadatlan levelét unoka öcscséhez Bertucciohoz Janus Pannoniusról.

Birálatra adatik.

248. (28.) *Budenz József* értekezést tart a »tegnap és minap«-ról.*Harminczegyedik akadémiai ülés.*

A II. osztály nyolczadik ülése.

1873. november 10-én.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

250. (37.) *B. Nyáry Albert* az 1872-ki nagygyűlésen megválasztott lev. tag felolvasta ily czimű székfoglaló értekezését: »Magyarország erkölcsi s műveltségi viszonyai a XV. század utolsó és a XVI. első negyedében, a Hyppolit codexek alapján.«

251. (38.) *Wenzel Gusztáv* r. t. előadja ily czimű dolgozatát: »Stibor vajda. Életrajzi tanulmány.«

252. (39.) *Szilágyi Sándor* r. t. előterjeszti *Szilágyi Ferencz* l. tagnak az »Erdélyi vallásügyi jogviszonyok történelméből« czimű értekezésének vázlatát, mely e 3 monographiát foglalja magában:

A. Közlemények az erdélyi róm. katolikus egyházi történetből a 18-ik században.

B. A nagy-szebeni reformátusok imaháza és a jezsuiták.

T. Gr. Bánffl Dénesné és leánya.

Kivonata ez:

Az első, t. i. az erdélyi róm. katolikus egyház 18-ik századbéli történetét illető munka következő négy szakaszt foglalja magában:

I. A jezsuiták Erdélyben.

II. Az erdélyi római katolikus püspökség helyreállítása. — E püspök mint kormányzéki tanácsos.

III. Templom-építési engedély.

IV. Az apostasia intézvénnye.

Ezek közül az erdélyi jezsuitákat illető első szakaszban fel van hozva, hogy a nevezett szerzet eltörlése a mondott országban 1773. szept. 18-án kelt s a guberniumhoz intézett kir. leirat által lett végrehajtva, mely rendelet szerint, mivel a szerzetnél oly irományok és jegyzetek is lehetnek, melyek csupán egyes tagok erkölcsére és fegyelmére vonatkoznak, ez iratoknak közzétételéből eredhető botrányok eltávoztatásáért mindazoknak elégetése parancsoltatott.

Említve van továbbá e szakaszban azon adat is, hogy a jezsuiták alatt álló kolozsvári akadémia egyik törvénye szerint, az ifjakkal tiltva volt elmenni a nyilvános látványokra, színházi előadásokra, s a gonosztevők kivégeztetésére, kivéve azon esetet, ha azok eretnekek volnának; »Neque ad publica spectacula, comoedias, ludos, neque ad supplicia reum, nisi forte haereticorum eant.«

A második szakaszban az 1556-ban országos végzés erejénél fogva eltörölt erdélyi katolikus püspökségnek 1715-ben december 11-én kelt kir. rendelet, tehát egyoldalú kormányi intézkedés útján helyreállítása, illetőleg újra-alapítása van elmondva, s a kinevezett püspök, Mártonffy György 1718-ban a karok és rendek kijelölési jogainak mellőzésével, erdélyi kormányzéki tanácsosnak is kineveztetett, a mit méltán alkotmányos nagy sérelemnek lehet mondani.

A harmadik szakasz a templomépítési engedélyt vagy inkább tilalmat, s arra nézve különböző időkben kibocsátott legfelsőbb rendeleteket ismerteti. Azok szerint bármely vallás követőinek legfelsőbb helyen nyert engedelem nélkül templomot, imaházat, valamint iskolát építeni egyáltalában szabad nem volt. Az első legfelsőbb intézkedés ez ügyben 1727-ben decz. 11-én kelt.

A negyedik szakasz az apostasia ügyét illeti, s az arra nézve 1725-től 1774-ig folyt, s az államhatalom eljárását kiválólag jellemző tárgyalásokat körülményesen előadja. Az 1751-ben augusztus 19-én kelt, s a vallásszabadságra mint szintén a protestánsokra nézve is nagy mértékben sérelmesnek mondható legfelsőbb intézkedést lehet e részben nem csak igen fontos, de bizonyosan a legnagyobb jelentőséggel bíró okmánynak tartani. Annak tartalma szerint többek közt a vegyes házasságok esetében, ha egyik fél katolikus volt, az engedelmet azokra a katolikus püspöknek kellett adni; valamint a római katolikus hitre áttérőket, de attól későbben elszakadókat hitszegőknek tekintették, s mint ilyeneket büntették, még pedig a Verbőczy Hármaskönyve II-ik részének 30-ik czimében foglalt törvényczikk alkalmazásával, holott e törvénykönyv a reformáció előtt három esztendővel erősített meg s így

szembeszökő történelmi anachronismus volt, egy a reformáció után keletkezett vallásos felekezet hívei állítólagos vérségének büntetését abban keresni és találni fel. Egyébiránt az apostaták megbüntetésére nézve folyt későbbi tárgyalások alapján 1774-ben július 26-án kelt udvari rendelet szerint bizonyos esetekben a római katolikus egyháztól elszakadás büneért halállal is lehetett lakolni. — Íme az államhatalom törvényszégeinek folytán az erdélyi alkotmány által biztosított vallásszabadság azzal milyen éles ellentétben álló helyzetévé változott át!

A második és egy nagy-szebeni eseményt illető munka — voltaképp azért helyi monographia, — a mondott városbeli reformátusoknak imaházi ügyét adja elő. E hitsorsosok ugyanis, midőn a szathmári béke után Nagy-Szeben lett egy darabig Erdély fővárosa, s így a különböző dicasteriumok székhelye, — templomuk ott nem lévén, isteni tiszteletüket hol egyik, hol másik református mágnás szállásán tartották.

E bajon segíteni akarván, 1759-ben a mészáros-utczában az ugynevezett segesvárszéki házat kibérelték, melynek felső emeletét akarták imaházzá átalakítani. A jezsuiták azonban a dologról értesülvén, azt az esztergomi érsekség útján az udvarnak feljelentették, s annak következtében, az akkori viszonyokat kiválólágg jellemző tárgyalások után, Mária Therézia királynő, az erdélyi udvari kancellária véleményéhez képest, a fennértékelte ház kibérlésére vonatkozó szerződést politikai uton megsemmisítette, s így a református főurak folyamodásukra tagadó választ kaptak, valamint a dologban husz év múlva megújított s az udvarhoz benyújtott kérésüket sem nyerték meg.

Mária Therézia királynő halála után II. József császár alatt a kérdéses ügy jobbra fordult, s a reformátusok 1786-ban a tudva lévő házat örök áron megvásárolván, annak helyén a ma is birtokukban lévő templomukat építették.

A harmadik munkában végre azon kebelrázó családi dráma van előadva, midőn gr. Bánffy Dénes, gr. Bánffy Györgynek, az osztrák korszakban Erdély első kormányzójának unokája, ki b. Barsai Ágnessal gazdag s fényes örökségéért nőül vette, de mint nagy mértékben pazarló s adósságot csináló ember, miután majd minden jószágát elvesztette, Mária Therézia kegyének s pártfogásának megnyeréséért 1755-ben katolizált, s két fiát: Györgyöt és Dénest is magával azon egyházba átvitte. Ezeken kívül volt egy leánya is Ágnes, kit hasonlóképen katolikává akart téríteni, de azt a maga református hitéhez erősen ragaszkodó édes anyja az erdélyi törvények értelmében is egyáltalában meg nem engedte.

Igy ezen versengés az udvarhoz felhatván, Mária Thérézia királynő gr. Bánffi Ágnesnek, édes anyjától, erőszak alkalmazásával is, leendő elvételét megparancsolta. E legfelsőbb intézkedés 1767-ben július hóban katonai karhatalommal végrehajtatott, midőn egy kapitánytól vezérelt, 175 közlegényből álló huszár-század küldetett ki gróf Bánffi Dénesné mező-örményesi udvarát megszállani. A katonasággal együtt érkezett a mondott grófné udvarába egy katholizált mágnás, gr. Bethlen Miklós, mint kormánybiztos, kinek felügyelete alatt a legfelsőbb parancs teljesítése kiméletlen szigorral, sőt keménységgel történt, midőn a még csak tizenegy éves gr. Bánffi Ágnes édes anyja öléből kiragadtatott, majd Pozsonyba felvitetett, hol a katolikus hitben neveltett fel, s később gr. Eszterházi Jánosnak, elébb erdélyi kormányszéki, majd erdélyi udvari kancelláriai tanácsosnak neje lett, mely házasságból származtak azon Eszterházi grófok, kik Erdélyben laknak.

A három munkában előforduló, s részint külön függelékben eddig legnagyobb részben egészen ismeretlen 34 okmányt szerző különböző bécsi levéltárakban gyűjtötte össze és másolta le.

A

MAGYAR TUDOM. AKADEÉMIA

É R T E S I T Ő J E.

Harminczkettedik akadémiai ülés.

A III. osztály hetedik ülése.

1873. nov. 17.

Stoczek József osztály elnök elnöklete alatt.

254. (28.) *Kruspér István* r. tag »A párisi levéltári méterrúd véglapjain lévő mélyedések megméréséről« értekezik.

Szokott módon bírálatra adandó.

255. (29.) *König Gyula* bejelentett értekezése »A lineár differentiál-egyenletek elméletéhez« tárgyhalmaz következtében saját ohajtása folytán a jövő ülésre tétetett át.

256. (30.) *Friváldszky János* r. t. Magyarországra vonatkozó állattani közleményeket ismertet meg, nevezetesen saját maga részéről: »Adatok Máramaros vármegye faunájához« 1871. évben gyűjtve; és Dr. Karl János muzeumi állattani segéd-úr részéről: Jelentés az 1871. kirándulása alkalmával Triest és Fiume környékén tett állattani gyűjtéseiről.«

Ezeknek kivonata következő:

I. Máramaros vármegye faunistikai tekintetben ekkorig majdnem egészen ismeretlen vala. Néhai Hanák k. János az 1840—43-ki években figyelmének tárgyává tette ugyan e területet; buvárkodásának eredményeiről azonban hazánk irodalmában csak kevés adat található. Hanák óta Máramarosban tudtára az állattani vizsgálódások nem folytattattak; ellenben a megye határ hegységeinek tulsó oldalán, Gácsországbán és Erdélyben, tétettek gyűjtések, és pedig nem csekély sikerrel, miután azok több új fajnak fölfedezését is eredményezték. — Ezek által buzdíttatva határozta el magát e megyének egyik részét 1871-ben átkutatni, s e célból július 4-én Xantus János és Emich Gusztáv urak társaságában, ugy Pável János muzeumi gyűjtő kíséretében útra kelt. Máramarosba érkezve, Szaplonczay József ur szívélyes meghívása folytán, Vörösmárthot választák kirándulásaik központjául, honnan július 9-én indultak az első kirándulásra, mely a Vissó és Vizér hosszú völgyein fölfelé a regényes Fajnavölgybe, innen pedig a Torojága-hegy közelében fekvő Lungacsá-

szára, a Szekkvölgyön lefelé Borsára s ettől délre emelkedő Pietrosz-hegyre volt intézve. A második kirándulás a Fehér-Tisza forrásaihoz, vagy is a Osernagora hegységbe tétetett, a harmadik pedig a megye déli részének határán fekvő Gutin-hegyre. Az egyes kirándulások alkalmával gyűjtött nevezetesebb fajok az illető helyeken megemlítettnek, valamint az összes kirándulásoknak részletes leírása után, a Máramarosban gyűjtött téhelyröpiük fölött tart szemlét, összehasonlítván azokat a Magas-Tátrában s a bánsági hegycsoportban tenyészőkkel, nemkülönbön kiemeli azon fajokat, melyek vagy a máramarosi hegycsoportnak kizárólagosai, vagy pedig egyéb földirati tekintetben érdekesek. Az egyhavi kirándulás eredménye : 3 faj hüllő, 13 faj hal, 618 faj rovar és 11 faj puhány, melyeket Hanák János gyűjtésével, s a gerincezesekre nézve mások által tett észletekkel bővítve, a jelentés végén összeállított s lelhelyekkel ellátott rendszeres jegyzékbe igtatott — mely Máramarosban eddig észlelt gerincezes és 778 gerincztelen állatfajt tüntet elő; mely utóbbiak között két új faj is van, melyeknek leírását szintén közli.

II. Miután az Adriai tenger állatvilágát a m. n. muzeum állatgyűjteményében csak gyéren találjuk képviselve, szerző egy részről állatgyűjteményünk ebbeli hiányait és hézagait pótolni s kitölteni, más részről pedig Fiume környékének még kevésbbé kikutatott faunája ismertetéséhez biztos adatokkal járulni kívánt.

A m. n. Muzeum igazgatósága s a m. tud. Akadémia együttes segélyezése mellett az 1871-évben Triest és Fiume környékén e célból több ideig tartózkodhatni szerencsés volt. Augusztus 23-án Triestbe érkezve, az itteni Muzeum igazgatója Dr. Syrski szíves vezetése és támogatása mellett különféle irányban kirándulásokat tett a tengeren, hogy a tengeri állatok tartózkodási helyeivel s azok gyűjtési módjával megismerkedhessék. A triesti tágas kikötőben, a muggiai és zaulci öbölben a fenékháló (Grundnetz) segítségével érdekes állatszervezeteket sikerült gyűjtenie, kivált az alsóbb rendű állatok : szivacsfélék, túskebőrűek s. t. b. osztályából.

Triest gazdag halpiacza bőséges anyagot nyújtott neki a halak tanulmányozására. Tetemes gyűjteményt is szerzett a különféle fajokból, miáltal lehetségessé lett a m. n. muzeum ilyenmő gyűjteményének hiányait pótolhatni, más részről pedig a felesleges példányokból majd a közélettanodai intézetek némelyikét is részesíteni. A triesti muzeum gazdag gyűjteménye és szakkönyvtára könnyítette a gyűjtött tárgyak tudományos meghatározását.

Szeptember elején indult Klein Gyula müegyetemi tanár ur társaságában Triestből Fiuméba, hogy ott a Triestben szerzett tapasztalatok alapján a fiumei tenger lakóiból is mennél többet szerezhessen.

Fiumében szintén szorgalmasan látogatta a halpiaczt, mely ugyan a fajok száma tekintetében sokkal szegényebb, mint a triesti, de rajta mégis találhatott néhány fajt, mely Triestben elő nem fordult. A tenger partján az apály és dagály idejét fölhasználva, és csónakon is kirándulásokat téve s a fenékhálót alkalmazva, számos és érdekes állatnak jutott birtokába.

Hat heti tartózkodása alatt, a Triest és Fiume környékén szerzett állatok, következő csoportokhoz tartoznak :

Elsőczék (Protozoa)	21 faj.
Ürbélűek (Coelenterata)	14 »
Tüskebőrűek (Echinodermata)	23 »
Férgek (Vermes)	20 »
Héjanczok (Crustacea)	59 »
Puhányok (Mollusca)	92 »
Halak (Pisces)	113 »
Hüllők (Reptilia)	1 »

Összesen 343 faj 2145 példányban.

Mind a két tudományos utazás részben az Akadémia Math. és Természettud. Bizottságának segélyezésével történvén meg, azok ugyanazon bizottság által adatnak is ki.

VI. Igazgatósági ülés.

1873. nov. 23-án.

Nagyméltóságu gr. Lónyay Menyhért akadémiai elnök ur elnöklése alatt.

72. A június 30-diki igazgatósági ülés jegyzőkönyve felolvastatván

Tudomásul vétetik, s a mennyiben az akkori ülés határozatképes számából egy tag hiányzott, utólag ezennel határozaterőre emeltetik.

73. Ugyanannak 61. pontjára jelenti a főttkár, hogy Izsó szobrászt a Ferenczy József által a mausoleum számára ideiglenesen felajánlott Kazinczy szobor minősége iránt megkérdezvén, ez arról nagyon dicsérőleg nyilatkozott, azonban Ferenczy közbejött halála miatt ez ügyben további lépés nem történhetett.

Néhai Ferenczy József örökösei Kassára irandó levélben. kitudatván : ezek lesznek a szobor átengedésére felszólítandók.

74. A 62. pontra elnök ő nmlga jelenti, hogy a Rhédey siremlék teljesen elkészült, s a síron már felállított.

A költségek összeszámláltván, a társörökös intézetek szőlittassanak fel elnökileg a reájok eső rész megtérítésére.

75. A főtitkár fájdalommal jelenti *Kubinyi* Ágoston igazgató tagnak folyó évi szeptember 19-én történt halálát.

Az Igazgató Tanács e buzgó és szorgalmas tagjának, ki az Akadémia ügyeiben oly hosszú évek során mindenkor tevékeny részt vett, elvesztését szomoruan veszi tudomásul.

76. Gr. Cziráky János és báró Vay Miklós Ig. Tag urak mint Évva András urnak a Kazinczy-emlék vagyon kezeléséről vezetett számadásai felülvizsgálására kiküldött bizottság tagjai — a harmadik tag *Kubinyi* Ágoston, időközben elhunyván — jelentik : hogy az 1863-diki pót- és 1871. 1872-diki folyó számadásokat, előbb szám-tiszt által is megvizsgáltván, *Hinka* József akad. ügyésznek azokra tett jelentését minden részben elfogadhatónak és helyesnek találták. E szerint Évva urnak egész bevétele az

1861—1872. években térszen 35153 frt. 51 kr.

az összes kiadás 34690 frt. 39 kr.

marad bevételi többlet 463 frt. 12 kr.

melyet a mennyiben számadó úr befizetett volna, részére a végleges felmentő irat kiadását elhatározatni kéri.

Az irományok bővebb megtekintése után Évva András urnak f. é. ápr. 11-én kelt jelentéséből az tűnvn ki, hogy ő a saját számadása eredményeül csak 261 frt. 71 krt. küldött fel az itteni Kazinczy-pénztárba ; ezenkívül 120 frt. 29. krt. mint *Hinka* úrnak egy régibb összeállításából kitüntetett kiadási fölösleget, kiadásába tett, és így e két összeg sem üti meg a 463 frt. 12 kr. többletet, hanem 81 frt. 12 krt. marad fenn : e szerint nem lévén még minden nehézség elhárítva, a végleges fölmentés ezúttal ki nem adható ; hanem *Hinka* ügyész jelentése, a mellékelt összeállítással együtt közlendő lesz másolatban Évva András úrral, kinek felvilágosító jelentése ha a nehézséget eloszlatja, az Akadémia elnöksége felhatalmaztatik, hogy részére a végleges felmentő iratot, az Igazgató Tanács köszönetével sok évi buzgó fáradozásaiért, állitassa ki.

77. A flumei tengerészeti hatóság a bécsi világtárlaton kiállitva volt némely tudományos eszközök és tárgyak kiállítására az Akadémia valamelyik termét kéri.

Az elnökség megbizatik, hogy a kiállitandó tárgyak minősége, terjedelme stb. áat bñv ebb értesítést szerezvén, belátása szerint intézkedjék.

78. Ring Adorján akadémiai irnok, tekintettel hosszú hű szolgálatára, fizetését feljebb emeltetni kéri.

Kiadatik a költségvetés megállapítására fennálló bizottságnak, hogy folyamodó fizetésének a javitnokokéval arányba hozatala iránt tegyen javaslatot.

79. Olvastatott az akadémiai összes ülés f. é. junius 30-án kelt végzése, mely szerint a teremdiszító bizottságba az Akadémia részéről Horváth Mihály, *Ipolyi Arnold* és *Toldy Ferencz* rendes tagokat választotta.

E szerint a bizottság ki lévén egészítve, az elnökség annak összehívására föl-kéretik.

80. Beemutattatott a kisújszállási kir. járásbíróság végzése, mely szerint *Túr-kevényen* elhunyt *Hajdu Imre* az Akadémia tőkéjére 1000 frtot hagyott végrendeletileg,

mely összeg, a magyar földhitelintézet tudósítása szerint, az elhunytakn okokaöcsse Hajdu Ignác úr által oda már be is fizettetett.

Hálásan vétetik tudomásul.

81. Az Akadémia gondnoka jelenti, hogy az épületben üresen álló pincze rak-tárt a Kohn M. féle kereskedő cég olajtaná bérbe venni, de az ő általa kívánt 2000 frt. haszonbért sokallja, kéri tehát a minimumot meghatározatni.

Az Igazgató Tanács minimumot nem határozhat ; a bérleti szándékozó cég-en a sor kijelenteni, mennyit ígérhet.

82. Ugyanaz, Szkalniczky építész távollétében, a Kazinczy-empléknél dolgozó vállalkozók 1275 ftra menő számláit utalványoztatni kéri.

E számlák utalványozása csak az építész láttamozása után történhetvén, őt haza várni szükséges. A mennyiben azonban a vállalkozóknak multhatatlan szükség-es volna, az elnökség, számláik fejében, valami összeget utalványozni fog.

83. Bemutattatik az aradi kir. törvényszék f. é. július 9-én kelt végzése, mely szerint néhai *Kornéli Sándor* aradi lakos az Akadémia részére 50 fto hagyományozott, úgy azonban hogy az csak neje halála után bizonyos szőlőnek Hauek Klára másod örököse szálltával fizetessék ki.

Átteendő Hinka József ügyész urhoz nyilvántartás végett.

84. Olvastatott sz. k. Pest városa 1873. aug. 9-én tartott tanácsülésének jegyző-könyvi kivonata, mely szerint az akadémiai palotára kivetett 1630 ft. 88 kr. adóhátr-alék töröltetvén, az adó számviteli hivatal utasittatik, hogy jövőre az akadémiai palotának községi adómentessége iránt szabályszerűleg járjon el.

Köszönettel fogadtatván, erről Budapest városa tanácsa elnöki levélben értesítendő.

85. Dobsa Elek úr néhai özv. Recsky Benedekné 200 ft. alapítványára nézve, melynek befizetését f. é. aug. 10-re ígérte kötelezőleg, az 1874 aug. 10-ig haladé-kot kér.

Oly feltétellel, hogy a tartozást telekkönyvileg előjegyeztesse, megadatik, s az eziránti további lépések megtételére Hinka József ügyész ur utasittatik.

86. Bejelentetett Mutovszky Tódor pesti kereskedő 200 ft. hagyománya, mely kamattal együtt 221 fr. 72 kr. összegben Grabovszky György ur által f. é. jul. 9-én már be is fizettetett.

Tudomásul szolgál.

87. Az Akadémia összes cselédsége Lajos István, Emődy Mihály, Mészáros János, Deim Ferencz, Hellebrandt Ágoston, Szebenyoovszky András, Reim Ferencz drá-gasági pótlékért esedeznek.

Kiadatik a költségvetési bizottságnak tekintetbe vétel végett.

88. Mészáros János szolgál, lakbér illetményét az általa most fizetett 200 ftig felemeltetni kéri.

Nem lévén semmi ok a folyamodó lakbér illetményét magasabbra emelni, mint az más kint lakó szolgálra nézve rendszeresítve van, kérelme nem teljesítettik.

89. Diescher József bérlő bemutatja a bérház lakói számára készített szabályo-kat német nyelven, egyszersmind a bérház oroszkéményei megtisztittatására nézve uta-sítást kér.

Bérlő figyelmeztetik, hogy az Akadémia házában magyar nyelven irt házsa-

bályokat lehet csak használni, a kémények iránti intézkedéssel pedig az elnökség bízatik meg.

90. Elnök ur ő nmlga illőnek vélvén, hogy ő cs. apost. kir. Felsége legmagasb trónra léptének 25-ik évfordulója alkalmával a hódoló küldöttségek közt az Akadémia is mint »Ő Felsége különös ótalma alatt álló tudományos intézet« képviselve legyen, eziránt a holnapi összésülésben indítványt fog tenni; felhívja tehát az Igazgató Tanácsot, hogy részéről a küldöttség tagjait jelölje ki.

Elfogadtatván, elnök gr. Lónyai Menyhért ur elnökle alatt az üdvözlő küldöttség tagjaiul Haynald Lajos érsek, gr. Károlyi György, gr. Mikó Imre b. Sennyci Pál és b. Vay Miklós urak kértettek fel.

91. Gr. Széchenyi János urnak a m. földhitelintézethez beadott s elnökileg az akadémiai ügyészhez utalt kérvényére, — mely szerint a gróf az Akadémia részére kötelezett s égenföldi birtokára 2000 fr. erejéig bekeblezett zálogjogot azon 55 hold és 143 ölnyi rétbirtokról, melyre az szintén kiterjesztve van, töröltetni kéri — akadémiai ügyész Hinka ur azt véleményezi, hogy miután azon állítás, miszerint az Akadémiának 2000 ftos követelése még azon esetre is árvailag biztosítva volna, ha a kérdéses 55 hold rétbirtok a zálogjog alól felmentetnék, — semmivel igazolva nincs, kérelmező gróf e hiány mielőbbi pótlására utasíttassék.

Jelentő ügyvéd véleménye elfogadtatván, gr. Széchenyi János ur a hiány pótlására elnökileg felszólítandó.

92. Olvstatott az akadémiai ügyész jelentése, melylyel a Kazinczy-alaphoz tartozó regmeczi ingatlanokra jézve bemutatja a Mezőssy László s. a. ujhelyi ügyvéd, mint megbízott által, egy bérlő consortiummal 1100ftban egy, eshetőleg *három évre* megkötött haszonbéri szerződést, s ezt oly feltétel alatt véli helybenhagyandónak, hogy a szerződéssel járó illetéket a bérlők tartozzanak viselni. Továbbá a gazdasági épületek mintegy 40 forintra számított javítási költségére s a mauzoleumhoz tartozó mintegy 22 hold pusztá belsőségnek — melyet eddig a kertész ingyen használt, — mi módon leendő hasznosítása iránt utasítást kér.

A beterjesztett bérleti szerződés, az ügyészi véleményben érintett szerződési illetéknek a bérlők általi teljesítése mellett, helyben hagyatik; fentartván az Igazgató Tanács a jószág eladása iránti határozatát, mihelyt a körülmények kedvezőbbek lesznek, foganatba venni, s ez iránt a szükséges intézkedések megteendők. A gazdasági épületek reparatiója költségei, ha a volt bérlő Klein arra törvényesen nem szorítható, mint szükséges kiadás, teljesítendő; s a mauzoleum környéke a tavasszal megkezdetni szándéklott parkírozásig, mostani állapotban maradhat.

93. Olvstatott szintén az akadémiai ügyész jelentése Besze Jánosné Rhédey Katalin asszony azon folyamodása tárgyában, melyben ez a m. jesztrebi Rhédey-féle részbirtokon fekvő terhek erejéig bekeblezett zálogjogok kitöröltetéséhez szükséges eredeti okmányokat kiadatni kéri, s a jelentés mellékleteiképen bemutatott tiltakozó nyilatkozatai a többi végrendeleti örökösöknek, a siremlékhez tartozó egy vékás föld iránt Zemplén megye alispáni hivatalának értesítése, végre Besze János azon nyilatkozata, hogy a vékás föld »tökéletesen megvan, és azonnal körül árkolható.«

Besze Jánosné asszony kérvénye tárgyában, — a mennyiben a Rhédey társ-örökös intézetek érdekeibe nem ütköznék, — az akadémiai ügyész véleménye szerint történjék az elintézés. A siremlék körüli egy vékás föld átvételére és körülárkoltatására alkalmilag az akadémiai gondnok lefog küldetni.

94. Csengery Antal második elnök úr jelenti, hogy a m. kir. távirda igazgatóságának az elnökséghez intézett azon megkereső levelére, melyben kéri, hogy a pesti hídfőtől a m. nyugati vasút igazgatósága helyiségeig vezetendő távirda húzal számára az akadémiái palota nyugati homlokzatán 5 kis falu vastartót alkalmazhasson, ő azt válaszolta, hogy a M. T. Akadémia Igazgatósága soha semmiképen nem adhatja beleegezését abba, hogy palotájának, e szép monumentális országos épületnek, homlokzata távir dai sodronyok és azok vastartói ráfüggesztésével disztelenné tétessék.

Másod elnök úr válaszáat az Igazgató Tanács helyesli, és köszönettel magáévá teszi.

95. Szintén második elnök úr Emich Gusztáv úr azon számlája iránt, melyben ez »Vész Ármin Felsőbb Mennyiségtana« című munka kiadásáért 1072 frt. 9 kr. utólagos kártérítést követel, s mely megvizsgálás végett második elnök úrnak ki volt adva, — jelenti, hogy e tárgyban további és részletekbe ható vizsgálatot tenni bajos; a szerződés hátrányosan volt megkötve az Akadémia részére. A szerződés felolvasatván, annak végszaka így hangzik: »Azon nem remélt esetben, ha e könyvek valamelyikének tiz azaz 10 év lefolyta alatti eladásából sem jőne be a *beruházott* összeg (költség), ez esetben az Akadémia a kimutatott *hiányt* (Deficitet) nekem, mint kiadónak megtérítené, — de csak is ezt; az elvesztett 10 évi kamatok engem — mint kiadót terhelnének; ilyen esetben egy rendes Compte-Courant az illető vállalatról volna előterjesztendő, mely minden jogos és loyalis követelményeknek megfelelné, és elébb a magyar tud. Akadémia közegei által, mint méltányos, helybenhagyandó lenne.«

Miután a bemutatott egyszerű kivonat a szerződésben körülírt Compte-Courant helyett el nem fogadható: Emich Gusztáv úr egy ilyennek bemutatására utasíttatik.

Harminczharmadik akadémiái ülés.

Ö s s z e s ü l é s.

1873. nov 24-én.

Nagymélt. gr. Lónyay Menyhért akad. elnök úr elnöklése alatt.

258. Elnök úr ő maga emlékezetbe hozván, hogy Ő cs. és apost. királyi Felsége legmagasb trónra lépte 25 éves évfordulója alkalmából Ő Felségéhez az ország minden részéből testületek, s maga az országgyűlés is e napokban üdvözlő küldöttséggel járulnak, indítványozza, hogy Akadémiánk, mint, alapszabályai szerint is, Ő Felsége különös ótalma alatt álló tudományos intézet, hódolatát egy több tagból álló díszes küldöttség által szintén fejezze ki.

Elfogadtatván, miután az Igazgató Tanács, gr. Lónyay Menyhért elnöklete alatt Haynald Lajos, gr. Károlyi György, gr. Mikó Imre, b. Sennyey Pál és b. Vay Miklós tagjait e célra már kijelölte, az Akadémia részéről Csengery Antal másod-elnök, Gorove István, Horváth Boldizsár, Hollán Ernő, Székács József, Pulszky Ferencz tiszteleti tagok, — Horváth Mihály, Hunfalvy Pál, Ipolyi Árnold, Jókai Mór. Kautz Gyula, Rónay Jácint, Szabó József, Sztoczek József, Toldy Ferencz, Wenzel Gusztáv rendes tagok, — és Peregriny Elek, Pompéry János, Tárkányi Béla, Téliy Iván, Thaly Kálmán. Vámbery Ármin, Zichy Antal levelező tagok neveztettek ki.

259. Hunfalvy János r. t. emlékbeszédet mondott *Magyar László* akad. elhunyt levelező tag felett.

Rónay Jácint r. t. szóval érdekes közleményeket tesz Magyar törekvéseinek, az ő ismertetései folytán, az angol szaktudósok és a londoni geographiai társulat általi méltatásáról.

Az emlékbeszéd az »Értekezések« során kiadandó, s hozzá függelékül Rónay úr közleményei, melyek írásba vételére fölkérte.

260. A m. kir. belügyminisztérium átteszi Zala-megye részéről a levéltárában 1555—1717. évig található történeti irományok jegyzékét.

Kiadatik a történelmi bizottságnak, kellő használat végett.

261. Oltványi Pál úr, az alapítványára vonatkozólag írja, hogy az ígért 200 forintot közelebb szintén felküldi, csupán azt kérdi, hogy ennek kamatja a multra nézve mely időtől számíttatik.

Mintán a jutalom 1876-ra tüzetett ki, s az 4 évi kamat összefoglalásából áll, alapító úr a 200 frtnak 1872. jan. 1. óta járó kamatjával együtti felküldésére kéretik.

262. A főtítkár az 1874. Üléssort bemutatván

Az némi módosítással elfogadtatott.

263. Ugyanaz emlékeztetbe hozza, hogy ideje volna az osztályoknak és bizottságoknak 1874-ik évi költségvetésük beadásáról gondoskodni.

Az osztályok és bizottságok felszólíttatnak költségvetéseiknek folyó évi decz. 18-ig leendő bemutatására.

264. A »Ludovica Akadémia Közlönye« cz. folyóirat előfizetési iva

Tudomásul vétetvén, kitétetik a főtítkári hivatalban, hol a tagok aláírhatnak.

265. A főtítkár az Akadémia megküldött kiadványairól térítvényeket mutat be a következő intézetektől: kolozsvári r. kath. lyceum, pozsonyi kir. főgymnasium, kecskeméti kath. főgymnasium, nagyváradai jogakadémia, brassói ág. hitv. gymnasium, pozsonyi evang. lyceum, nagyszebeni jogakadémia, bécsi Pázmány-intézet, alsó-kubini Csaplovics könyvtár, Losonc városi könyvtár, gy.-felérvári Batthyány könyvtár, zágrábi orsz. muzeum, leideni musée d' antiquités, Szt. Ionisi akadémia, gráci akad. olvasó egyesület, cherbourgi természettud. társaság.

Tudomásul vétetik.

266. Végre ugyanaz bemutatja a közelebbi összesülés óta érkezett cseré ajándék- és köteles könyvpéldányokat jelesül.

I. Testületektől:

Königl. Preussische Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. Mai, Juni, Juli et August 1873.

Königl. Bayrische Akademie der Wiss. München. a) Verzeichniss der Mitglieder für 1873. b) Sitzungsberichte der Math. Phys. Classe. 1872. 3. H. 1873. 1. H. c) Sitzungsberichte der Philos., Philol. und Hist. Classe. 1872. 4. 5. H. 1873. 1. 2. 3. H.

Gesellschaft für Erdkunde. Berlin. a) Verhandlungen. 1873. Nr. 1. 2. b) Correspondenzblatt. 1873. Nr. 1. 2. 3. c) Zeitschrift. VIII. B. 3. H.

Gesellschaft für Geschichte und Alterthümer der Ostsee-Provinzen. Riga.

a) Dem Bischof Dr. C. C. Ulmann. Zur Feier seiner fünfzigjährigen Wirkksamkeit. b) Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. X. B. 3. H. XI. B. 1. 2. u. 3. H.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1873. Nr. 22. 23. 24.

Böhmische Chemische Gesellschaft. Prága. Zprávy. Ser. 4.

Società Geogr. Italiana. Róma. Bolletino. Vol. X. Fasc. 4—5.

Verein für Geschichte und Alterthümer Schlesiens. Breslau. Scriptores rerum Silesiacarum. VIII. B.

Kön. Akademie gemeinnütz. Wiss. Erfurt. Jahrbücher. Heft VII.

Schweizerische Gesellschaft für die ges. Naturwissenschaften. Zürich. Neue Denkschriften. XXV. Band.

Académie R. des Sciences. Kopenhága. a) Mémoires. Cl. des Lettres. Vol. IV. Nr. 8. 9. Classe des Sciences. Vol. IX. Nr. 8. 9. Vol. X. Nr. 1. 2. b) Snorre Sturlus-Söns Historieskrivning. c) Oversigt. 1872. Nr. 2.

Société des Sciences Naturelles. Cherbourg. a) Mémoires. Tom. XVII. b) Catalogue de la bibliothèque. P. II. Livr. I.

Bengali kormány. Calcutta. Catalogue of sanskrit Mss. Vol. X. Fasc. 4—5.

M. kir. közokt. minisztérium. Budapest. A magyarországi közalapítványi alapok 1871. évi kimutatása. 2 péld.

M. kir. keresk. minisztérium. Budapest. a) Volkswirtschaftliche Studien über Constantinopel. b) Volkswirtschaftliche Studien über Alexandrien. c) Enquête sur la question monétaire. Vol. I. II.

M. kir. állami számvevő szék. Budapest. a) A magyar korona országainak állami zárszámadása 1872-re. b) Részletes jelentés az 1872. évben tett számviteli tapasztalatokról.

M. kir. földtani intézet igazgatósága. Budapest. a) Jegyzéke az 1873. évi bécsi világtárlaton kiállított nummulitoknak. b) A magyarországi kőszén együttes kiállítás. c) A m. kir. földtani intézet kiállítási tárgyai. d) A m. kir. földtani intézet évkönyve. II. köt. 3. füz.

Városi tanács. Pest. a) Sz. kir. Pest városa statisztikai hivatalának közleményei. VI. b) Átpillantás Pest köztörvényhatósága képviselő testületének 1867—73-ki működése fölött.

Tudomány- és műegyetemi olvasó kör. Budapest. Az olvasó kör évkönyve, I. folyam.

Közép-tanodai tanár-egylet. Budapest. A középtanodai tanár egylet közlönye. VII. évfolyam.

Ev. Lyceum igazgatósága. Pozsony. A pozsonyi ág. hitv. ev. Lyceum nagy könyvtárának könyvjegyzéke.

II. Magánosoktól:

Szombathy Ignác. Sz. Udvarhely. A végvidéki székely telep.

Szaicz Antal. Eger. L. Annaeus Seneca öt könyve. 2 példány.

Trinchera Ferencz kt. Nápoly. Storia critica della Economia Publica. Vol. I.

Greguss Ágost r. t. Budapest. Luiz de Camoës Episodio de Ignez de Castro.

III. Köteles példányok:

Szigler testvérek nyomdája. Nyitra. Kleines Frauenlob.

M. k. egyetem nyomdája. Budapest. a) Acta R. scientiarum universitatis anni 1872³/₄. Fasc. II. b) A budapesti m. kir. tudomány-egyetem tanrende az 1873³/₄ tanév téli szakára. c) A budai kir. egyetemi főgymnasium tudósítványa 1872³/₄-ről. d) Be-

szédek a kir. József műegyetem megnyitásakor 1872. nov. 5. e) Az orsz. középtanodai tanár-egylet közlönye. 1873. 10. füz.

Stein János nyomdája. Kolozsvár. a) Szabó : Képek a külföldi tanügyi állapotok köréből. b) A kolozsvári m. k. egyetem tanrendje 1873 $\frac{3}{4}$ téli szakára. c) Tanulmányi és fegyelmi rend az egyetemen tanuló ifjuság számára. d) Közhasznú erdélyi képes naptár 1874-re. e) Közhasznú és közczélú nagyenyedi naptár 1874-re. f) Dickens : A tűzhely tücske. g) Szász Domokos : A vallásos eszmék története. 2 füz.

Filtsch S. nyomdája. Nagy-Szeben. Calindariu pe 1874.

Városi nyomda. Debreczen. a) Vezérkönyv a magyar nyelv tanításában. 2. füz. b) Magyar prot. egyházi és iskolai Figyelmező. IV. évfoly. 10. füz.

Steinhaussen T. nyomdája. Nagy-Szeben. Siebenbürgischer Volkskalender für 1874.

Angermayer K. nyomdája. Pozsony. Orosz : Österreichs Rettung.

Özv. Sziglerné nyomdája. Komárom. Directorium in usum Benedictinorum. Archicoenobii S. Martini pro 1874.

IV. Akadémiai kiadás:

a) Aristotelesnek Nikomachoszhoz czimzett Ethikája. b) Természettud. Érték. III. k. 15. sz. c) Nyelvtud. Érték. III. k. 11. sz. d) Mathem. és Term. Közlem. X. köt. 5. 6 7. 10. sz. e) Törökmagyar Történeti Emlékek. IX. köt. f) Archivum Rákócziánun. II. oszt. II. köt.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Harmincznegyedik akadémiai ülés.

Az I-ső (nyelv és széptud.) osztály *kilenczedik* ülése.

1873. decz. 1-én.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklete alatt.

268. (30.) *Hunfalcy Pál* r. t. felolvassa »Az európai ősmiveltség képe« czinü értekezését. Vorsaae után. A kivonat így szól:

Worsaae Oroszországnak viszonyát akarván kitüntetni az európai ősmiveltséghez, a történelem előtti régiségek egybehasonlító szemléljét adja elő. Azoknak három kora ismeretes, úgymint: a kő kor, bronz vagy réz kor, vas kor.

A kő kornak három időszakát jellemzi: a mammut időszakot, a rénszarvas időszakot s a nagy kő sirok időszakát; az első kettő a régibb kő kort, a harmadik az újabb kő kort teszik. Az eddig felfedezett legregibb embernyomok dél és nyugoti Európában, a Közép- és Atlantenger szélein kerülnek elő. Akkor a belsőbb és éjszakiabb tartományok még vastag jég alatt valának, a mely a tenger partokon előbb olvadozott, tehát ott előbb lett helye az embernek is, a ki mammutok és más nagy ős állatok társaságában élt. Eme nagy emlősök idejében, azt mondja Worsaae, éjszaki Európa még nem táplálhatott embert.

A jégolvadás előre haladván, a belsőbb és éjszakiabb tartományok is mindinkább lakhatókká lettek. A nagy emlősök is ritkulnak vagy az emberek által pusztítva, vagy éjszak felé húzódva. Az embernek kőszerszámai durvák. A levegő még elég hűves vala, hogy az emberi lakások körül nagy hegyekre halmozódhattak fel az étel és más hulladékok — az úgynevezett *konyhahulladékok* (kjökhen möddingek vagy *kagyló dombok*), a melyeket mindenütt, nemcsak Daniában találhatni — a nélkül, hogy a bűz lakhatatlanná tette a helyet. A hulladékokban haladás mutatkozik a kőszerszámokon, a melyek finomodnak. A nagy emlősök helyett a most élő állatok elődjei tűnnek elő, a melyeket könnyebb is vadászni. A kőkornak eme másik időszakában már az európai éjszakon is, szoro-

san véve a dán szigeteken. Norvég és Svéd országok déli részein vannak emberek; de nincsenek még ezen országok belsőbb és éjszakiabb tartományaiban, Finnországban, közép és éjszaki Oroszországban. Hogy a Fekete tenger partjain voltak-e már akkor emberek, arról nincs biztos emlék még. — Egyébiránt a déli és éjszaki emberek életmódja között különbség látszik; mert a déli embernek egyik fő tápláléka a rénszarvas húsa és csontjainak veleje: az éjszaki ember nem táplálkozik avval, legalább ott eddigelé egyetlen egy felhasított rén csontszárat nem találtak még, a mi biztos jele volna annak, hogy ott is a rén velővel élt az ember. Pedig rén csont akármennyi előkerül. Nevezetes az is, hogy a fossilis vagy ásatag rén, és a most élő rén között különbséget találnak a zoologok, miszerint azt kell gondolni, hogy a kő kor rénje kiveszett, mert a mostani rén más fajbeli. Az embernek házi állatja ezen korban is már a kutya.

Az ujult kőkorbán, vagy a nagy kő sírok idő-szakában nagy haladást venni észre. A kő szerszámok, fegyverek simitva söt ékesítve vannak. Az emberek már összegyűlnek, a mit a kő sírok bizonyítanak, a melyekbe ülő helyzetbe tették a halottakat, s a melyeknek előfordulta a különböző országokban emez időszaki mivelődésnek terjedését mutatja. Vannak ilyenek déli Oroszországban (kurganok), Palestinában, a Középtenger déli és éjszaki partországaiban, Franciaországban, a Brit szigeteken, Dániában, éjszaki Németországban, Svéd ország déli részein. Nincsenek Norvégiában, Finnországban (holott itt elég kő volt az ilyen sírokra), éjszaki és közép Oroszországban; nincsenek Ausztriában, Lengyelországban, nyugoti Poroszországban, éjszaki és közép Oroszországban, jól lehet ezekben is akkor már ember kezdett lakni. A merre a nagy kő sírok elterülnek, ott az ember már földmiveléshez is fogott, házi állatai már a ló, ökör, juh, disznó. De nincsenek még fémek. A Fekete tenger partjait kivéve, Oroszországnak embere és miveltége nem onnan terjedt, a honnan a többi Európáé. Ez kelet-délről, az meg kelet-éjszakra vette azokat. Ez az új kőkor, úgy látszik, Dániában állott fenn legtovább s jutott legnagyobb tökélyre.

Beállta a bronzkor, még pedig Dániában meg a Balt-tenger déli és nyugoti országaiban minden átmenet és közvetítés nélkül. Worsaae a bronz leletek szerint Európát (Oroszországot kivéve) három csoportra osztja: *éjszakira* a legtökéletesebb bronzsal, a melyhez a dán szigetek, déli Svédország, éjszaki Németország, szóval a Balt tenger part-országai tartoznak; *délire*, a mely hasonló az előbbihez, s a melyhez a közepső

Európa, jelesen Csehország, Ausztria, Magyarország, azután Italia és Görög ország tartoznak; *nyugotira*, legkevesebb kifejlett bronzsal, ehhez tartoznak Spanyolország, Franciaország és a Brit szigetek. A csoportok külön-külön jelleműek, névszerint a kard ismertető jel. Görög- és Olaszországban csak kurta bronz kardok fordulnak elő; úgy látszik, a bronz műveltség délről haladván éjszak felé, közép Európában, a hol gazdag rézbányák voltak és vannak, mintegy megpihent és tovább fejlődött, s itt találkoznak az első valóságos kardok. Innen haladt a fejlettebb bronz műveltség a Balt tenger tartományaiba, a hol azután legtovább fenntartotta magát s nagy tökélyre fejlődött, úgy mint a kökor. — A magyarországi bronzokat igen nagyra becsülik az éjszaki régészek, mint Worsaae, Hildebrandt. — A nyugoti tartományokba közvetlenül délről jutott a bronz, tehát a közép európai tökéletesedés nélkül. — Oroszország a bronz korban is elvágik a többi Európától, az Ázsiához van csatolva.

A déli tartományokban régen kiszorította volt a vas a rezet, mikor ez az éjszaki tartományokban még legszebb napjait éli. Mintegy Kr. születése táján jutott a vas Skandináviába is. Erre nézve Worsaae a *régibb vaskort* 450-ig veszi Kr. u.; az *újabb vaskort* pedig két idő-szakra osztja, *közép vaskorra* 450—700-ig, s az *ifjabb vaskorra* 700—1030-ig, mert a keresztyénség győzedelmével végződik az éjszaki tartományokban is a történelem előtti kor.

A déli és nyugoti tartományokban a keresztyénség elterjedte után a műveltség más kiindulásból és más célra törekszik, mint az éjszaki és keleti tartományokban, a melyekben a pogányság még fennáll. Miután a germán népek a nyugoti római birodalmat elborították volt, a szláv népek közép Európában terjeszkednek, s a Balt tenger déli partországait is elfoglalják az Elbáig. A skandinávok, mintegy elszigetelve a többi Európától, háborítlanul fejlődnek, s majd mint telt edényből úgy ömlenek ki mindenfelé; a dánok és normannok a nyugot-déli országokat (Angliát, Skóciát, Franciaországot, déli Olaszországot) pusztítják, vagy el is foglalják: míg a Svédok kelet felé és a mai Oroszországban terjednek, sőt Konstantinápolyig és Kisázsiaig is száguldanak. Ezen időben a magyarok is megtelepednek Európa szívében, a kik egy darabig, úgy mint a normannok, pusztítják Európát. A keresztyénség elterjedése azután véget vet a népmozgalomnak, és a történelem előtti kornak.

Worsaae-nak végeredménye pedig az, hogy a finnek nem voltak, nem is lehettek déli és közép Európának, vagy csak Skandináviának is

óslakosai; továbbá, hogy a skandináv germánok sem kerülhettek Oroszország felől, tehát keletről, mai lakhelyeikre, hanem dél felől költöztek be. Hunfalvy, az értekező, megemlíti, hogy már 1871-ben a bolognai nemzetközi régészeti gyűlésen adta elő, hogy a finn-ugorok utolsó jövevények Európában, mit úgy történelmi mint nyelvészeti tények bizonyítanak. — A másokra nézve, hogy a skandináv germánok nem kerültek Oroszországból Skandináviába, minthogy ebbeli utjokat a régiségek nem jelölik ki, az értekező azt jegyzi meg, hogy ime a hellének, az itáliai népek beköltözésének nyomait sem mutatják meg a régiségek, pedig minden arra mutat, hogy azok éjszak felől költöztek délre.

Hosszasabban értekezik azután arról, hogy az emberi fajok (kaukazusi, mongol, néger stb.) nem válnak el egymástól nyelveiknél fogva is, mert ime a kaukazusi faj mind árja mind sémi, mind turán nyelvű népeket, a mongol faj is kínai és turán nyelvűeket foglal magában; az afrikai kutatások is azt mutatják, hogy a néger faj különböző nyelvű népekre oszlik. Ezen nevezetes nagy tény arra a felvételre kényszerít, hogy az ember fajok előbb alakultak meg, mint a mostani nyelvek ős töjei. Nagyon el volt már terjedve az emberi nem, mielőtt az árja, sémi és turán nyelvek alakulni kezdtek, mert akkor már megvolt a különbség a kaukazusi és mongol faj között. — A kőkor népei alkalmasint nem voltak árja nyelvűek: annál kevesebb lehettek finn-ugor nyelvűek, mert a finn-ugor népek utoljára érték Európába.

A népek terjedése azonban nem egy irányu a miveltség terjedésével. A sémi népeknél előbb gyökeredzett meg a világmiveltség. S azoktól terjeszkedett az a hellénekre és rómaiakra. A sémi népek kelet-dél felé foglalván helyet, az árja népek beköltözése Európába nem történhetett meg más uton, mint csak kelet-éjszak felől, tehát a mai Oroszországon keresztül. A Volga és a Duna voltak a nyugatra költöző népek útmutatói.

Magyarország régiségei jeles helyet foglalnak el a régiségek között. Óhajtni kell, hogy azoknak felvilágosításai is mennél hamarabb hozzájáruljanak a történelem előtti kornak felderítéséhez.

269. (31.) Az elnök indítványozza, hogy az idő rövidsége miatt a második értekezés »A Usangó nyelvről« Szarvas Gábertől, halasztassék a jövő ülésre.

Az indítvány elfogadtatik.

270. (32.) Olvastatik a f. é. nov. 12-én tartott osztályértekezleti ülés jegyzőkönyvének 62. pontja, mely szerint a Beszéd eredetének ismertetése című munka Imre Sándor I. t. bírálata alapján visszautasíttatni ajánlatik. A munkának ugyan vannak méltánylandó oldalai, de tévedései nagyok és számosak. Magános egyén neve

alatt kiadható volna, s némileg a kiadást is megérdemelné, de egy nemzeti tudományos testület neve alatt, mi által nálunk már egykor hátramaradást okozott nézetek nyernének elfogadtatást és ápoltatást — épen nem kiadható.

Az értekezlet véleményre elfogadtatván. arról az összes ülés tudósíttatni határoztatik.

271. (33.) Olvastatik a Nyelvtudományi Bizottság jelentése a nyelvtörténeti szótár megindításáról. A bizottság legközelebbi teendőinek során végig tekintvén, egyelőre legszükségesebb s már tovább alig halasztható végzendőnek tartja a magyar nyelv történeti szótárának elkészítését; szükséges elhalaszthatatlan egyéb okon kívül főleg azért, mert nélküle a kutató magyar nyelvtudománynak több irányban és több kérdésre nézve teljességgel nincs mire támaszkodnia s így sikeres működésében akadályozva van; tovább nem halasztható, ezen kívül még azért is, mivel az összegyűjtendő anyag tetemesen nagy mennyiségénél fogva a légbuzgóbb munkálkodás mellett is, csak évek múlva remélhetjük megjelenését. A nyelvtudományi bizottság ennél fogva elhatározta, hogy a magyar nyelv történeti szótárának egybeállítására szükséges előmunkálatokat rögtön megindítja. s a menüiben már tényleg megindultak, hathatósan támogatja a mű kiadását, a szerkesztőség s a gyűjtők díjazását az osztálynak ajánlja, s egyszersmind megbizza Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Áron nyelvbizottsági tagokat a szerkesztés vezetésével; utasítja őket, hogy az adatok gyűjtését, melyen eddigelő már is ötvenen, részint akadémiai tagok, részint tanárok dolgoznak, továbbra is folytassák s mennél szélesebb körre kiterjesszék. Ezeknek alapján a Nyelvtudományi Bizottság részint a már kész, részint az 1874-dik év lefolyása alatt készítenő munkálatokra 1400 frtot kér.

A Nyelvtudományi Bizottság indítványa elfogadtatván, a kért összeg az osztály költségvetésébe felveendő.

272. (34.) Olvastatik a Nyelvtudományi Bizottság jelentése, mely szerint a magyar Codexek olcsó kiadásának első kötete kész s a jövő évben kiadandó második és harmadik kötetre 2000 frt szükséges.

A magyar Codexek olcsó kiadásának második és harmadik kötetére szükséges 2000 frt a jövő évi költségvetésbe szintén felveendő.

273. (35.) Olvastatik a Nyelvtudományi Bizottság f. é. nov. 5-én tartott ülésének jegyzőkönyvéből a 4-dik pont, mely szerint a nagy-szombati Codex is okvetetlenül szükséges a Nyelvtörténeti Szótár kidolgozásához. Megvan ugyan ennek egy másolata a Magyar Akadémia könyvtárában, de az annyira hibás, hogy kútforrásul nem használható. Azért a Nyelvtudományi Bizottság azon kéréssel fordul az osztályhoz, méltóztatnék a bizottság számára Esztergomból a nevezett codexet lekérni. A Bizottság annak gondos megőrzését magára vállalja s igéri, hogy azt nem nagyon hosszú idő múlva sértetlenül és köszönettel vissza fogja szolgáltatni.

A nagy-szombati Codex Esztergomból lekéretni határoztatik.

*Harminczötödik akadémiai ülés.**A II. osztály kilenczedik ülése.**1873. decz. 9-én.*

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

275. (41.) *Szilágyi Sándor* az 1873-ik évi nagygyűlésen megválasztott r. tag felolvassa ily czimű székkfoglaló értekezését : »I. Rákóczy György és a diplomatia.« Kivonata ez :

Azon alkudozások, melyeket Rákóczy György 1631-től kezdve többszörös megszakasztásokkal, de az elejtett fonalat újra felvéve, a svéd és francia udvarokkal folytatott, összeköttetésben állottak a 30 éves háboru hadi fordulataival s a versengő felek diplomatiái sakkhuzásaival. A szerint, a mint a szövetségesek fegyverei vagy diplomatiái törekvései előnyben vagy hátrányban állottak, tárgyalták a kérdést, hogy Erdélyt bevonják-e a küzdő felek concertjébe, vagy kihagyják belőle.

Már Bethlen Gábor alkudozott Gusztáv Adolfal s minden arra mutat, hogy e két fejedelem egy időben akarta megkezdeni támadását. Bethlen halála után Rákóczy is alkudozott Gusztáv Adolfal, sőt már meg is voltak állapítva a szövetkezésnek feltételei, melynek nyomán Rákóczy megindította volna a háborut Ausztria ellen, de a svéd király halála meggátolta a szövetség létrejöttét.

1637-ben a szövetkezettek ügyei nagyon rosszul állottak. Mert Svéd- és Franciaország érdekeinek voltak ugyan e háboruban közös érintkezési pontjai, de az alap, melyen a két, egyik katolikus, másik lutheránus hatalomnak érdekei nyugodtak, nagyon különbözött egymástól. Gróf Avaux a két egymással szemben álló hatalom viszályait kiegyenlítette ugyan, de hadiszerencséjük annyira gyenge lábon állt, hogy szükségesnek látták küzdelmeikbe Rákóczy Györgyöt is bevonni.

Ezen 1637-ben a svédek összes németországi vívmányaikat s foglalásaikat elvesztették, még Pomeránia megtarthatása is kérdésben állt. Ekkor küldötte a hesseni tartomány gróf Merhalt Henriket a fejedelemhez, ki őt megkínálta XIII. Lajos szövetségével. A fejedelem Bisterfeld Henrik fehérvári professort küldötte ki Párisba, mert abban az időben nem volt szokatlan dolog, tudós embereket bizni meg titkos diplomatiái alkudozásokkal. E huzgó férfiú 1637-ben tájékozta magát a külföldi szövetkezés esélyeire nézve, s 1638-ban újra kiment. A király és Richelieu nagy előzékenységgel fogadták s az általa Párisba vitt pontokra nézve

elegendő biztatásokat is nyújtottak; sőt mielőtt Bisterfeld hazaérkezett volna, egy követet küldöttek hozzá: Duboist. Dubois magával vitte a király credentialisát, s Bisterfeld bizonyítványát küldetése céljáról. A fejedelem Beszterczén fogadta Duboist, de incognito, mint egy szolgálatot kereső katonát. Kemény és Kassay közbenjárásával elkészíté a szövetség tervezeteit, melyek — mint Kemény írja emlékirataiban — annyira képtelenek voltak, hogy azoknak elfogadását nem lehetett várni.

Mindamellett a dologra nézve folytak az alkudozások még a következő évben is, sőt Bisterfeld 1639-ben újra kinn volt Párisban; s magán a Portán is történetek lépések, hogy a Diván adjon engedélyt Rákóczynak; de a francia korona, mintán a svédek fegyvereit ez évben bámulatos nagy siker koszoruzta, attól féltében, hogy ezek hatalmát túlságosan nevelheti, az egész alkudozást lanyhán vitte, s így Banernak, Weimari Bernátnak s Rákóczynak a Dunánál tervezett találkozása elmaradt. A resolutio pedig, mit Bisterfeldnek Dela-Barde Párisban kézbesített, üres biztatásokat tartalmazott. Attól fogva négy éven át pihent a dolog, csak Rákóczy váltott néha-néha a portai francia követekkel egy-egy levelet.

1642-ben a dolgokra nézve új fordulat állott be. Torstensont nevezték ki fővezérré. Egy pár hét elég volt, hogy a tábornagy a helyzet urává legyen, Morvaországot elfoglalja s csapataival Bécsig portyáztasson.

Ő újra felvette a Rákóczival folytatott alkudozások eszméjét. 1642. nyarán két ezredest: Dörflinghet és Plettenberghet Erdélybe küldé egy levéllel, melyben Rákóczyt közös actióra szólítá fel. Rákóczy a tábornokokkal elkészíté a szövetség körvonalait, feltételeit, s ezek nyomon visszavitték a tábornaghoz, azon kijelentéssel, hogy Rákóczy szövetezése feltételévé tette, hogy e pontokat a svéd és francia korona ünnepélyes diploma alakjában adják ki.

A svéd korona-tanács nem késett ugyan egy Torstensonhoz intézett leirat alakjában elfogadni e pontokat, s felhatalmazni a tábornagyot, hogy azok alapján egyezkedjék. De minthogy a tábornagy már ekkor előnyomult táborával, a vállalat kárára, tovább egy félévnél nem kaphatta meg a leiratot.

E miatti aggályai közepett Noldét küldte Rákóczyhoz, nemesi becsületszavát kötve le, hogy a svéd korona feltételeit ratificálni fogja, azon sürgető kéréssel, hogy kezdje meg Ausztria ellen a támadó háborút; de Rákóczy kijelenté, hogy ő nem fogad el oly szövetséget, melyet csak egy személy kínál, hanem biztos szövetséget; küldjek hát el, ha nem is

a két koronának, hanem hát egyelőre a svéd koronának diplomáját; Bisterfeld pedig bizodalmasan értesíté Torstensont, hogy küldjön az alkudozások folytatására egy követet. Ő maga pedig Noldéval Hodossit küldé a tábornagyhoz.

Mire Noldé és Hodossi elindultak, a harcztér újra megváltozott. Torstenson Morvaországba nyomult, a követek Sléziába mentek. Megint havak teltek el addig, míg Torstenson szemben lehetett volna Noldéval, s hogy a bizonytalanságnak véget vessen, ismét egy új követet: Schobeket küldte Erdélybe Rákóczyhoz, hogy izenje meg tőle azt, mit Noldétól megizent. — Végre csakugyan referálhatott Hodossi követségéről. De most már új baj volt. Sokkal távolabb esett a harcztér Svédországtól, hogy sem reménye lehetett volna havak előtt megkapadni a diplomát; ő tehát jul. 10-én maga erősítette meg pontonként a Rákóczytól küldött pontozatokat, s az alkudozás befejezésére egyik ezredesét, Rebenstockot, és kapitányát, a magyar származásu Orbait kellő hatalommal Rákóczyhoz küldte.

Rebenstock aug. elején érkezett Munkácsra.

Rákóczy még tavasszal felültette hadait, hogy rögtön megkezdje a támadást, a mint a diplomát megkapja. Hírét vevén Rebenstock érkezésének, néhány megbízható főurat Deésre hívott össze, hogy velök tanácskozzék a svéd szövetségről. A magyarországi ügyek állásáról biztos tudomással bírt; a megyék állapotáról s hangulatáról, a vallásos sérelmekről, a lehető támadás okairól és gyanítható következményeiről egész rőpiratokat íratott össze; szóval ő minden tekintetben készen állt. Belső emberei közül Bisterfeld mindig ösztönözte a támadásra; Geleji a püspök és Kassai, első minisztere elleneztek azt, maga Rákóczy szívvel-lélekkel mellette volt; csak hogy biztosan és jó alapon akarta megkezdeni.

Rebenstocknak kijelenté, hogy: ha hát a diplomának megszerzése olyannyira lehetetlen, megelégszik azzal, ha Torstenson a teljhatalomnak eredeti példányát megmutatja neki; s addig is az állandó portai ügynököt Réthyt utasítá, hogy nézzen körül a Portán a francia követtel, Dela Hayevel egyetértve, ha vajon lehetne-e a támadó háborura engedélyt nyerni.

Réthynek első tudósítása a Portáról kedvezőleg hangzott. A nagyvezért hajlandónak találta az engedély megadására; de panaszkodott, hogy Dela-Haye részéről nem talált támogatásra. Azonban csakhamar rosszabb hírek érkeztek a Portáról. A nagyvezér épen nem fogja megadni az engedélyt; Dela-Haye az egész dologról semmit sem akar tudni, s

ekkor érkezett a császártól egy követ, Kéri János, ki Rákóczynak a sérelmek orvoslását ígéré. Rebenstock egymásra nyújtá be az emlékiratokat, s Bisterfelddel ostromlá a fejedelmet. Kassai hasonlót tett Kériverrel s a dolog már-már roszt fordulatot látszott venni, midőn végre Torstensonról megérkezett a teljhatalom eredeti példánya s a Portáról ferman érkezett, mely nem tartalmazott ugyan engedélyt, de egyenes elutasítás sem volt. Ez megfordítá az egész ügyet, s Rákóczy 1643. nov. 16-án Rebenstockkal s Orbaival megkötötte a szerződést, kik közül az első a Portára ment s ott kinyerte az engedélyt a támadásra, az utóbbi pedig Torstensonhoz jelentést tenni. De a tábornagy már akkor nem volt Morvaországban : utban volt Holsteinba, hová azért kellett mennie, mert a svéd korona Dániának hadat izent.

Az utasítás, melyet a svéd kancellár ez alkalomból Torstensonnak adott, kiválóan hangsúlyozá a titoktartást — s a tábornagy oly szigorúan megtartá azt, hogy mesteri visszavonulása alatt Eulenburgtól (Morvaországban) Havelbergig, szept. 25-től decz. 6-ig, még saját táborra sem tudta, hogy hova megy. S Rákóczy éppen olyan időben maradt értesítés nélkül, midőn azt legjobban sóvárogta. A szeptemberben írott levelek csak hulladoztak okt. elsejéig, de azután megszűntek a tudósítások, s Rákóczynak hadi készülődései közepett annyival nagyobb volt a nyugtalansága, mert e visszavonulásról a nem megbízható német forrásokból értesült. Végre febr. 12-én megérkezett Göcs Pál, ki Orbaival a szerződés megkötésének hírért vitte meg a tábornagnak. Kielből jan. 4-éről hozott leveleket Torstensontól ; de ez a helyzetet most is gondosan eltitkolá ; nem volt alkalmas a téli szállásra Morvaország, serege fáradt volt, ujonczoznia kelle, — ezért hozta fel Holsteinba. Attól fogva gyakrabban jöttek levelei ; biztatta, hogy folytassa megkezdett háboruját s ő tavasszal nem késend ígéreteit beváltani ; irt a svéd államtanács is 1644. ápril 12-ről (melyet Rákóczy aug. 16-án kapott), melyben biztatta, hogy a Dániával kiütött háboru nem sokára szerencsés véget érrend, s akkor a tábornagy visszatérrend Morvába.

De hogy ez üres biztatások mily kevés komolysággal bírtak, azt leginkább megtudhatni Avauxnak 1644. máj. 13-án a francia királynéhoz írott leveléből : »Torstenson Avangour által — ez akkor már a svéd táborban volt — megküldte az erdélyi fejedelemmel kötött szerződést. Báró Rorté is kiemelte, hogy mennyire fontos, segílyt nyújtani a fejedelmeknek. Bizonynyal, asszonyom, elismerjük velök, hogy nem kell kicsinyleni egy ily kedvező diversiot, s most, midőn a császáriak inkább hábo-

rura, mint békére gondolnak, mit sem kell elmulasztani, hogy a fejedelem a szövetségben megtartassék. Annyira jókor jött az arra nézve, hogy a császár erejét foglalkoztassa akkor, midőn a svédek a dán háborúért elhagyták Németországot, hogy elmondhatni, hogy e nélkül valószínűleg minden előnyük e hadjáratban meghiusult volna. Elbámultunk, asszonyom, hogy ily fontos ügyet annyira elhanyagoltak azok, kik vezették. A szerződés múlt évi szeptemberben kötöttet. Rákóczy novemberben ratificálta, januariusban már megkezdte; s mi arról, a mit neki ígérték, 6 nap óta hallunk, ámbár Franciaország be van a szerződésbe foglalva. Mindez világossá teszi, hogy a mit ma a fejedelemért lehetne tenni, kevésbé későn van s ez nem lehet nagyon elégedett, látván, hogy a miket neki ígérték, abból semmi sem ment teljesedésbe; sőt ellenkezőleg azt látja, hogy a svédek egy más háboru kedvéért ott hagyják őt.« Avaux nem tanácsolja a szerződés ratificatióját, mert Franciaország részéről senki sem vett benne részt, mert a svéd korona mindenütt elől nevezetik, mert »Felséged kegyessége« nem fogja tűrni, hogy a török a háboruba vonassék. Hanem ő azt hiszi, hogy ratificálás nélkül is lehet a feltételek egyikét-másikát teljesíteni, s legjobb lesz egy új szövetség-levelel készítése végett Rákóczyhoz követet küldeni. S ezzel annyival inkább kellene sietni, mert úgy halljuk, hogy Rákóczytól követ van a bécsi udvarnál.«

Hanem azért még sem siettek. Már egy félév eltelt, s Rákóczy semmit sem kapott meg a segély-összegekből; még az utólagos fizetés mellett is arról akartak meggyőződni, ha a császárral kezdett alkudozásait nem fogja-e béke követni? Azonban ez év vége felé Torstenson, Gallas seregének megsemmisítése után, mind lejjebb nyomult Németországban. 1644. év végén Szászországban, 1645. elején az örökös tartományokban táborozott, s ez eredmények mindig meghiusították a császárral kezdett alkudozások sikerét.

Ezalatt a francia királyné 1644. máj. 30-án értesíté Rákóczyt, hogy Croissyt hozzá követül küldi, de meghatalmazó levelét csak nov. 30-án állíttatá ki, s a követ csak ez év végén érkezett Lengyelországba, honnan 1645. elején ment Munkácsra. A fejedelem biztosai Kemény és Bisterfeld voltak, s az alkudozás néhány hetet vett igénybe. April 22-ére készült el a szerződés, mely 16 pontból állt, s némelyekben eltért a svédekkel kötöttől és a kath. vallás szabad gyakorlatának fentartását nyomatékkal emelte ki. E szerződéslevélbe beiktattattak a Plettenbergh-

féle pontozatok is Torstenson ratificatiójával s a rávonatkozó levelezések is.

Ez időtt Torstenson hadai Eszterházy tiltakozásai daczára portyáztak Magyarországbán ; de maga a vezér Morvaországban táborozott, hová Rákóczy fiát, Zsigmondot előre küldé hozzá, s utóbb maga is átment derék seregével. De a két had nem működött sokáig együtt ; a császár ajándékai másként hangolák a Portát, s ez Rákóczyt, ha vissza nem térne, haddal fenyegette. Croissy megjárta ugyan Konstantinápolyt, de a Porta elhatározását — legkivált, miután üres kézzel ment — nem változtathatta meg.

Rákóczy is megkötötte Linczben a békét — s ez ürügyül szolgált a szövetségeseknek, hogy ámbár Rákóczy másfél évig hadakozott saját költségén, s ők 30,000 tallérnál többet nem adtak neki ez időre, a szerződészerűleg Rákóczyt még ez esetre is megillető összeget ne fizessék ki. Elfeleadték, hogy maguk bevallották, hogy Rákóczy 1644-ki diversiója megmentette a szövetség ügyét, s azt hozták fel ürügyül, hogy hiszen ez a háboru csak neki használt. Hiában küldte Rákóczy Szentpálit, Dániel Istvánt, Jármay Ferenczet egymásután Párisba, Stockholmba, Münsterbe ; mutatta fel szerződéseiket, bizonyította jó szolgálatait s ajánlotta fel ezt jövőre is ; — pénzt nem adtak neki. Annyit tudott kivinni, hogy a münsteri szerződésbe, hova az alkudozásokhoz őt is meghívták, de hova ő tulságos aggodalmak miatt nem küldött teljhatalmu követet, Erdélyt is befoglalták.

Ez utóbbi külföldi tárgyalásai alatt a megbízott követek egyik feladata volt egyengetni az utat, hogy vagy maga, vagy fia Zsigmond lenygel királylyá választassék. De a svédek Károly és Kázmér igényeit támogatták, kik a királynénak rokonai voltak, s Rákóczynak bekövetkezett halála még az ügy eldülése előtt véget vetett törekvéseiknek.

276. (42.) *Galgóczy Károly* I. t. előadja jly című értekezését : »Tanulmányok a jegybankok biztosítéki alapítványa körül.« Kivonatban így :

Közönséges megállapodás a jelenkor államgazdái közt, hogy a jegybankok biztosítéki fedezetül, csak nemes ércz, vagy legfeljebb rövid lejáratu személyes és ingósági hitel használható ; mert a bankjegy nem tényleges pénz, hanem csak utalvány lévén arra, hogy az annak megfelelő közcsere érték, a tényleges pénz, az utalvány előhozójának bármikor pontosan kifog szolgáltatni, ezen kötelezettséget a bank csak úgy teljesítheti, ha a jegy biztosítéki fedezete mindig gyorsan pénzzé tehető rövid lejáratu személyes és ingósági hitelben forog. — Ellenben

az ingatlansági hitel jegybank fedezetül teljesen alkalmatlan; mert hosszú lejáratúságánál fogva, szükség esetén, tényleges pénzzé tétele gyorsan nem eszközölhető, s így a különben is gyakran előforduló pénz és hitelválság magvát hordja magában.

Különösen ezen véleményen vannak hazai nemzetgazdasági íróink közül Weninger, Kautz és Horn.

Azonban értekezőt e kérdésnek a mostanában minden oldalról sürgetett önálló magyar jegybank felállítási módozataival és a gyakran megújult hitel és pénzválsággal kapcsolatos tanulmányozása azon meggyőződésre vezette, hogy e nézetek nem kis mértékben bírnak a tévedés jellegével, sőt nincs távol attól sem, hogy a válsági betegség gyakran megújulásának egyik indokát is éppen az e kérdés körül fennforgó tévedésben keresse.

Mindenek előtt a válság fogalma levén tisztázandó, mely körül a közélet oly könnyedén jár el, hogy a legkisebb pénzszükséget vagy drágaságot is kész mindjárt pénzválságnak keresztelni, sőt az irodalom se használ mindig szabatos fogalmakat, következő fogalom megállapítások tételnek :

Pénzválság az, midőn a közönséges értékközeg, a pénz, minőségében megromlik, s az adásvevési forgalomban az értékhatározó becsnek rendes tényezőihez, melyek a kereslet, kínálat, előállítási költség és használhatóság vagy szükségesség, a pénz romlott minősége is tényező-kép járul, és a szabályos viszonyt a tárgy és értékközeg közt ez rontja meg; mely romlottság egyébiránt éppen úgy vonatkozhatik az érczpenzre, mint az azt helyettesítő bankjegyre.

Hitelválság az, midőn a társadalmi forgalomban a tartozás és követelés rendes viszonya megbomlik, és azon hit, reménység és meggyőződés megcsökken, hogy az adós kötelezettségének rendelt időben és teljes mértékben eleget tenni képes és eleget tenni fog.

Megkülönböztethetők még a kereskedelmi, ipar, mezőgazdasági, tőzsde, államháztartási, politikai stb. válságok is. De ezek okozata lényegben mind csak a pénz- és hitelválságra vihető vissza, minélfogva bankügyileg csak ama két válság körül forog a dolog, melyek a gyakorlati életben szintén sokszor egymással kapcsolatosan fordulnak elő.

Rendes pénz és hitelviszony idején, midőn a gazdasági, ipar-, és kereskedelmi forgalom szokott kerékvágásában mozog, midőn a közbi-zalom mind a tényleges pénzhez és bankjegyhez, mind az állam-, a köz-, s magán-intézetek és egyesek hiteléhez szilárdan áll, éppen oly szívesen

fogadja a nép a forgalomban a bankjegyet, mint az ércpénzt; sőt a bankjegynek rendesen előnyt ad, mivel azt sokkal kényelmesebben kezelheti s azért beváltani sem siet. Ilyenkor ércpénzre főképp csak a külföldi tartozások egyenlegének fedezésére van szükség. Ilyenkor tehát teljesen közömbös, ha vajon rövid, vagy hosszú lejáratu hitel szolgál-e valamely jegybank biztosítéki fedezetül; mert a bankjegy minden kényszerítés nélkül megmarad a forgalomban s egy különben jól alapított és teljes bizalmat érdemlő kezelés alatt tartott jegybank azon gyér követelésnek, mely a jegybeváltás miatt hozzá intéztetik, hosszú lejáratu ingatlansági hitel mellett is, könnyen eleget tehet; annyival inkább, mert az ingatlansági hitel épen biztosságánál fogva a bizalom szilárdításának eszköze lévén, ez is egy ok a beváltási követelés minél gyérebben előfordulására.

Pénz- és hitelválság idején, bármely okból induljon az ki, szintén ritkán — legalább kezdetben soha sem az a legnagyobb horderejű mozzanat, hogy a bank a jegybeváltási kötelezettségnek eleget tenni nem képes és a rohamos követelés is többnyire más indokból eredett megfélemlés következménye szokott lenni; hanem gyakoribb és amaszt mindig megelőző mozzanat az, hogy a köz és magán hitel megromlik, a pénz megdrágul, sőt a forgalomból eltűnik: mely mozzanattól azután a többi jelenségek láncszemként következnek.

A kérdés fő lényege tehát az, hogy a feltűnt válság származékai, melyik alapot érintik hevesebben és nagyobb mértékben, a személyes és ingósági hitelalapot-e vagy az ingatlant?

E kérdés tárgyalása körül hivatkozik értekező a legutóbbi válság eseményeire, midőn terjedelmes forgalmu, virágzó üzletű közpénzintézeteket, magán vállalatokat, nagy hitelnek örvendett egyeseket tömegesen láttunk megbukni és az általuk képviselt s hitelökre alapított ingósági értéktárgyakat részben — sőt egészen is megsemmisülni. Azután a börze árjegyzések alapján a jobbféle értékpapiroknak 1873. január elsője óta történt árfolyam változása iránt táblázatos egybehasonlítás tétetvén, kimutattatik, hogy míg az ingósági hitel képviselői 50—100 százalékkal, sőt többel is változtak: addig az ingatlanságra fektetettek 5—6 százalék változást alig szenvedtek a tőkében, mely hasonlóképp kevésbé a belérték, mint egyedül az emelkedett kamatigény kinyomatát képezi. Különösen szembetűnik ez, ha ugyanazon társaságok részvényeit az épen általuk kibocsátott ingatlansági záloglevelekkel hozzuk hasonlatba. Folytatott tárgyalás közben reámutat értekező azon körülményre, hogy kiűtött

válság idején kénytelen a bank mindenek előtt a személyes és ingósági hitelt megszorítani, melyet ugyan egy részről a szükséges ovatosság mulaszthatatlanul parancsol, de mely más részről ismét épen nagyobbítja és élesíti a válságot — ; kitünteti továbbá, hogy az ingatlansági hitel e bajnak kevésbé van kitéve, mert az szilárdabb és változatlanabb, úgy hogy válság idején ezt a közönség maga is önként fel szokta keresni, a pénzintézetektől vagy egyes adósoktól, megfélemlés vagy bizalmatlanság folytán, visszaszedett pénzeit ingatlansági hiteltárgyakba, vagy közvetlen föld és egyéb ingatlanságba fektetvén ; — végre azon körülményre hívja fel a figyelmet, miszerint a válság leghatásosabb orvoslata a jegy-kibocsátásnak határokat szabó bankacta felfüggesztése s ez által a pénz szaporítása levén, mely a kötelezettségek teljesíthetésének könnyítése által, a hitelt és forgalmat ismét rendes kerékvágásba hozza vissza, mily könnyen megtörténhetik ez alkalommal, hogy különösen a válság hosszan és erősen tartása alatt a bankjegykibocsátás nagyon átlépi a mérséklett határt és a bankjegy igen elszaporodik, vagy pedig az épen fenforgó válságos viszonyok közt, a személyes és ingósági hitel megítélésében a legszigorubb vigyázat mellett is előállható tévedés miatt fedezetében meggyengül s annak folytán a kór állapotba visszaesés, sőt néha a hitel-válságnak pénzválsági jellegüvé fajulása idéztetik elő ; míg az ingatlansági biztosíték körül mind a jegykibocsátási határra, mind a fedezet értékének szilárdságára szigorú ügyelet szabatosabb és könnyebb levén, az orvoslát is könnyebb és biztosabb.

A részletesen keresztül vezetett tárgyalás eredménye összevontan következő pontokba foglaltatik :

A személyes és ingósági hitelt gyakrabban és nagyobb mértékben érik válságot előidézhető mozzanatok, mint az ingatlanságot ;

Az ingatlanságban szilárdabb és változatlanabb a biztosíték ; sőt ha válság áll is elő, annak lefolyása az ingatlansági hitel irányában sze-
lidebb és mérsékeltebb ;

A nagy közönség még válság idején is szívesen fordul az ingatlansági hitelhez, ebben ekkor is vagyona megvédésének, sőt okszerű szaporításának eszközét keresvén és találván fel ;

Végre ingatlansági fedezet mellett a válság orvoslása is könnyebb és biztosabb s a hitelválság pénzválság jellemüvé kevésbé fajulhat.

Annál fogva az ingatlansági hitel épen nem oly alkalmatlan jegy-bankok biztosítékaul, mint a közvélemény állítja ; sőt rendes időben mind a kül-, mind a belforgalom kielégítésének teljes mértékben megfelel ; —

a válsággal szemben pedig oly előnyökkel bir, melyek a személyes és ingósági hitel rövid lejáratúságának egyedüli előnyét túlsúlyozni képesek.

Különösen alkalmasnak mutatkozik jegybankok biztosítéki fedezetül egyenesen maga a földbirtok; mert ténylegesen véve a bank-jegyek ezen biztosítékre fektetése nem egyéb, mint a minden viszonyok közt, úgy békességben, mint háboru idején, általános hit szerint legbiztosabbnak tekintett földbirtok forgalmi eszközül, értékközegül mozgósítása.

Itt kitér értekező azok (köztök Horn Ede) állításának czáfolására, kik a földbirtoknak értékközegül mozgósítását képzelődésnek tartják; — és azt mondja: itt nem arról van szó, hogy a földbirtok eldaraboltatván, egyik kézből a másikba forogjon; hanem a földbirtok egyedül csak biztosítéku tekintendő azon kötelezettség teljesítésére, mit a bank a bankjegyen ígér, hogy t. i. a bankjegyet kívánatra mindenkor ércpénzzel felváltani fogja, mely biztosítéku szolgálható képességet a földtől megtagadni nem lehet.

Hogy pedig a nagy közönség a földbirtokra alapított bankjegyeket kedvelleni fogná, s teljes mértékben biznék azokhoz, eziránt legbizonyosabb reményre jogosít az, mert hiszen a biztosíték mindig nyilvánosan előtte volna, azt ismerné, sőt ily biztosítékre egyenesen maga a nép — a nagyközönség volna tényleges adója a banknak.

A gyakorlatban az ingatlansági hitelnek czélszerű módozattal használhatósága iránt különösen élőbizonyosságot nyújtanak a scott bankok.

Magyarországon kiválólag annál nagyobb jelentőséggel bir a földbirtoki hitelnek jegybank alapul alkalmazása, mert főkincsünk a földben van, tulnyomólag földmivelő nemzet vagyunk, ipar és kereskedelmi fejlődésünk főalapja is egyenesen a földmivelés, annál fogva minden oldalról egyetemes érdekünkben áll, hogy az első pénzforrásból lehetőleg közvetlen segítsük földmivelésünket, mely eddig még a földhitelintézetek útján is tényleg mindig csak legalább is második — harmadik kézből jutott segítséghez.

Értekező 1870-ben az országgyűlési bankbizottság előtt kihallgattatván, az akkor uralkodott válság és a magyar bank felállíthatásának ügyében, már azon alkalommal tett előterjesztésében, a bankjegy biztosítéki fedezetül egyenesen az ingatlansági hitelt vette fel, melyet ép az előző pontban hangsúlyozott érdekeinknél fogva most is a legnagyobb figyelmet érdemlőnek tart, annyiival inkább, mert még tovább ható észlelés után úgy mutatkozik, hogy azon sok előnyön kívül, mely a földhitelről a fentebbiekben kitüntetve van, még az ellenfelek által vita-

tott egyetlen főhátrány, a hosszú lejáratúság hatása is igen jelentékenyen mérsékelhető; mire nézve az értekezés folyamán több módzatok tüntettetnek fel; különösen kiemeltetik, hogy mihelyt a földbirtok első kézből kaphatja a kölcsönt, a hosszú törlesztési lejárát minden hátrány nélkül jelentékenyen rövidíthető, s a kamatokkal együtt a törlések befolyása annyival inkább gyors forgásúvá tehető; mert a bank földhiteli biztosítéka nem szükségesképen nagy összegekben egyszerre adott, hanem ezer meg ezer különféle időben és kisebb-nagyobb összegekben eszközlött kölcsönből fogna állani, végre földhitellevelek kibocsátása útján, a bank által közvetlen adott kölcsön épen úgy átruházható levén a közönségre, mint most történik, s ekkép a közönségtől igénybe vett hitel alapján, a földbirtokra fektetett összeg a kibocsátott bankjegymennyiség többszörzetére is levén emelhető, ez is a forgalom gyorsítására szolgálna, mely célunkhoz képest annál előnyösebb volna, mivel itt a gyorsforgás egészen természetes, s a válságok alkalmával sokszor épen a betegséget súlyosító hitel megszorításra és visszahúzásra sem forogna fenn sem ok, sem alkalom.

Záradékul az ez előtt száz évvel legelsőbb Poroszországban keletkezett, s azóta különféle országokban igen jótékonyan kifejlett földhitelintézetekre történik utalás, mely intézetek hitele azóta soha semmiféle körülmények közt, a legnagyobb válságok alatt, még 1848-ban sem ingattatott meg, mely sokszorosan bebizonyult tény szintén alapos kilátást nyújt arra, hogy a jegybankoknak a földhitel biztosítéka fektetése, valóban azok szilárdságának szaporítására fogna szolgálni, s ugyanazért a kérdés méltán ajánlható a szaktudomány figyelmébe.

277. (43.) Felolvastatik a II. osztály f. hó 5-én tartott értekezletének jegyzőkönyvéből a következő pont:

»Felolvastatik az 1873. nov. 24-iki összesülés azon határozata, mely által az osztályok és bizottságok 1874-ik évi költségvetéseik bemutatására felhivatnak.

»A II. osztályértekezlete a következő tételeket ohajtja a M. T. Akadémia 1874-ik évi költségvetésébe felvételni:

1) *Knauz Nándor* r. t. jutalmazott Chronologiai kézi könyvének ki nyomtatására a múlt évi költségvetésben előirányzott 750 frt

2) Magyar Tört. atlas előmunkálataira a m. évi költségvetésbe felvett, de igénybe nem vett 1000 frtot 200 frttal szaporítva, tehát 1200 frt
magyar történelmi és régészeti térképek kidolgozásának költségeire, miután az osztálynak kilátása van arra, hogy a jövő évben illetékes szakírók részéről a munkálatok tevékenyen megindíttatnak.

3) A magyar tudományos Repertorium anyagának összegyűjtése, (melynek költségeire az 1873. évi költségvetésbe VIII. czim alatt 1200

frt volt megszavazva) bejegyzéséhez közeledvén, az első kötetnek, mely a történelmet és segéd tanait fogja felölelni, nyomtatási költségeire (mintegy 25 ív petit betűkkel)	1000 frt
szerkesztői díj (ívenként 10 frt)	250 frt
	<hr/> 1250 frt

4) *Nagy Iván* l. t. által közrebocsátandó magyar czímertani munka kiadásának költségeire 500 frt

5) *Rómer Flóris* r. tagnak a kiewi nemzetközi archeologiai congressusra (1874. augusztusban) teendő utazásának költségeire 500 frt

Összesen : 4200 frt

Az osztályülés az ekként megállapított költségvetést magáévá teszi, és elfogadás végett az Igazgató Tanácsnak előterjesztetni határozza.

Harminczhatodik akad. ülés.

A III. osztály nyolczadik ülése.

1873. decz. 15-ikén.

S z t o c z e k J ó z s e f osztályelnök elnöklete alatt.

279. (33.) *Dr. König Gyula* l. tag. »A lineár differential egyenletek elméletéhez« című előadást tartott.

280. (34.) *Hantken Miksa* l. t. »A beocsini márga földtani koráról« értekezett. A kivonat következő:

E márga az által is nevezetes, hogy benne egy igen érdekes kövület fordul elő t. i. a Valenciennesia annulata Rouss. — E kövület hasonlít Inoceramushoz, melylyel egy időig össze is tévesztetett, minél fogva a kérdéses márga a krétaképződménybe soroltatott. Értekező ugyanazon kövületet még 1860-ban találta Tata vidékén, az ottani téglavetőkben előforduló tálvagban, mely kétség kívül a congeria képződménybe való. — 1866-ban, midőn az értekező a magyar nemzeti muzeum kövületgyűjteményeiben a beocsini márgából való ugyanazon kövületeket látta, a beocsini márgát is a congeria képződménybe sorolta, mely besorozásnak helyessége később Hauer Ferencz, a bécsi birodalmi földtani intézet igazgatója által el lett ismervé és dr. Rouss tanár vizsgálatai által igazolva, Újabb időben dr. Lenz a kérdéses márgát a szármáti emeletbe sorolván, értekező kimutatja ezen feltevésnek helytelenségét, felhozván, hogy a beocsini márga petrographiai, valamint palaeontologiai jellegénél fogva, a congeria képződménybe tartozó, nem pedig a szármáti emeletbe, mint ezt dr. Lenz véli.

281. (35.) »A Duna folyam vegyi viszonyáról Budapest mellett, Balló Mátyástól.« Felolvasta kivonatban B. Eötvös Loránd. Kivonata ez :

A folyóvizekben a feloldott alkatrészeken kívül olyanokat is találunk, melyeket a víz mozgásával fölka­vart és iszap alakjában magával visz. Ez oka annak, hogy a folyóvizek rendszeren kisebb-nagyobb mértékben zavarosak, s új geológiai képződményeknek (pl. deltáknak) léte­lnek, miért is geológiai szempontból felette fontos a folyam iszapjának mennyiségét és minőségét ismerni. Közép-Európa főfolyama, a Dunának ilyen­mő vizsgálata tehát nem volt továbbra halasztható. — Az 1867-ki Julius és Augusztusban történt 84, az iszap mennyiségére vonatkozó meghatározást, elődöm Preyss tanár eszközölte, az 1871 és 1872-ki 592 meghatározás pedig általam történt. Az iszapolt anyagok meghatározása annyiban vált nehezebbé, mivel azok a Dunavízben Budapest mellett nincsenek egyenletesen felosztva, miért is a vizet egyidejőleg három helyen : a jobb és bal parton, meg a közepén kellett meríteni és vizsgálni. Ezeken kívül a víznek és iszapnak vegyi alkata számos vegyelemzés útján meghatározott.

Az iszapnak maximuma az 1871-ki év Junius 26-kán észleltetett (0,7320 gramm 1 liter vízben), minimuma pedig az 1872-ki Január 20-kán a budai parton (0,0046 gr.) A havi középértékekből kitűnik, hogy valamint a vizállásnak úgy az iszapolt anyagoknak két maximuma és egy közbeeső minimuma volt. Az első maximum Junius és Julius hónapokra, a másik pedig Márcziusra esik. Az összes 676 meghatározás szerint a Dunavíz 1 literjében átlagosan 0,1435 gramm iszap találtatik. Az egy éven át elhordott iszapnak sulya 315 millió 771,760 mázsával egyenlőnek találtatott.

A feloldott alkatrészek összege általában a vizállással fordított arányban áll, és pedig télen feltűnően nagyobb mint nyáron. A Dunavíz Budapest mellett töményebb sóoldat mint Bécsnél. Átlagosan (9 meghatározás után) a Dunavíz 1 literjében 0,1869 szilárd alkatrész találtatik feloldva, míg Bécs mellett meritett vízben csak 0,1414, sőt 0,117 gr. találtatott. Ennek oka azonban nem egészen a Duna partjain fekvő városok üritékeinek befolyásában keresendő, mert a magnésium és calciumnak carbonátjai nem csak nagyobb mennyiségben találatnak feloldva a budapesti Dunavízben mint a bécsiben, hanem azoknak mennyisége az összes szilárd alkatrészek mennyiségéhez, a különböző időszakokban majdnem egyenlő arányban áll.

A Dunavíz által évenként körülbelül 413 millió mázsa szilárd al-

katrészt hordatik el feloldva, tehát az iszappal együtt körülbelül 728 millió mázsa, mely összegnek 1—2 percentje szerves anyagokból áll.

Mint minden más folyóvíz, úgy a Dunavíz is sok szerves alkatrészt, tehát ammoniakot is tartalmaz. Így az 1872-ki év November közepe táján 0,00367 gr. ammoniak találtatott 1 liter Dunavízben, mi — ha ezen ammoniaktartalom változatlan maradna — körülbelül 8 millió mázsa évenkénti fogyasztásnak felelne meg. Ez a mezőgazdaságra rop-pant veszteség! A Dunavíz szerves alkatrészei kétség kívül a Duna-parton fekvő városok ürítékeiből, nagyobb részt azonban az elmosott talajföldből származnak.

Azon kérdésre, vajon mily mennyiségű *magyar* föld mosatik el a Duna által, csak akkor felelhetni, ha ezen folyamat földünkre való belépésénél és az országból való kilépésénél megvizsgáljuk. E két adat alapján mondhatni, fogy-e a magyar föld vagy nem? mert lehetséges, hogy a Duna áldás hazánkra, ha ugyanis kiderül, hogy iszapjának nagy részét a magyar földön rakja le.

Az iszap ismételt elemzéseiből kitűnik, hogy kevesebb calcium-carbonátot tartalmaz, mint a bécsi, mert ez az uton nagyobb részt feloldott miért is valószínű, hogy ezen vegy, ugymint a Rajnában, csak feloldott állapotban érkezik a fekete tengerbe. Az iszap sok szerves anyagokat tartalmaz, melyek Budapest jövő vízvezetékének szűrőire káros befolyással lehetnek.

Harminczhetedik akadémiai ülés.

Az I. (nyelv- és széptudományi) osztály tizedik (rendkívüli) ülése.

1873. decz. 18-án.

Pulszky Ferencz t. tag és osztályelnök elnöklete alatt.

283. (37.) Budenz József r. tag bevezeti a Budapesten tartózkodó lappokat (szám szerint négyet) s felolvasást tart nyelvökről, az általok mondott meséket vevén részben fejtegetése alapjául.

Az osztályelnök az osztály nevében megköszöni az értekezőnek, hogy megragadva a kínálkozó alkalmat, a tudomány czéljaira használta fel azt, a mi inkább curiosumnak látszott.

284. (38.) Olvassatik a f. é. decz. 5. tartott osztályértekezlet jegyzőkönyvének 69. pontja, mely szerint az osztály költségvetése 1874-re a következőkép állapította meg:

1) A Corpus poetarum első kötete 700 frt —

2) Budenz József r. tag Magyar-Ugor összehasonlító szókönyv	780 frt —
3) A régi nyelvelmékek olcsó kiadása két kötet s az első kötet pótléka	2360 frt —
4) A nyelvtörténeti szótár előmunkálataira	1400 frt —
5) Fogarasi János adománya	500 frt —
Összesen : 5740 frt —	

A költségvetés helyeseltetvén, az igazgató tanács elébe terjesztetik.

285. (39.) Olvastatik a f. é. december 5-én tartott értekezlet jegyzőkönyvének 71. pontja, mely szerint egy névtelen orientalista ajánlata a Meninszky-féle török-arab-persa-latin szótár magyarra fordítására nézve, Szilády Áron l. t. véleménye alapján, visszautasíttatni javasoltatik, részint az ajánlkozó terve, részint fő- és segéd forrásai hiányos volta miatt, részint pedig azért, mert ily szótár kiadása nem látszik első rendű szükségnek.

Az értekezlet javaslata elfogadtatik.

286. (40.) Olvastatik a f. é. decz. 5-én tartott oszt. értekezlet jegyzőkönyvének 72. pontja, mely szerint Budenz József r. tag a következő véleményét nyújtotta be Hyde Clarke urnak Londonból angol nyelven az Akadémiához beküldött : »A magyar és finn nyelvek himalajai rokonsága« című értekezéséről. Hyde Clarke úr azt akarja bebizonyítani, hogy az Ugrian languages (finn-magyar) a himalajai nyelvekkel egy családot képeznek. Meglátszik, hogy őt ily különös vállalatra egy esetleges népnévhasonlóság indította : a himalajai nyelvek között van egy magar (talán mägär) nevű s ez persze a magyar nyelvet juttatta eszébe, meg arra emlékezett, hogy hiszen már egy magyar ember (Körösi Csoma) Tibetben kereste a magyar nyelv ős hazáját. Ahmi ennek nem sikerült, azt most csakugyan szerencsés volt ő fölfedezhetni a Himalaja vidékén, nem messze onnan, a hol Körösi Csoma kereste. Hyde Clarke úrnak sajátos fogalmai lehetnek a bizonyítékok azon mértékéről, a melyek a nyelvrokonság constatalására kívántatnak. Húsz- harmincz szónak valamennyire való hasonlósága neki arra tökéletesen elegendő. S mily liberalis a hasonlóság elfogadására nézve. Így például *Khola*=folyam *chom* (ch om)=hajak, *crinis*, *lha*=levél, *shethey* (sécjü)=szép, *dunda*=domb s. a. t. Ilyen hasonlítással csakugyan a világ akármelyik nyelvét egy kalap alá lehet hozni. Mennyire ismeri Hyde Clarke úr a himalajai nyelveket, nem ítélheti meg Budenz (úgy látszik ezekre nézve csak Hunzer »Non-aryan Languages«-féle munkákból szedte tudományát), de az is bizonyos, hogy az *Ugrian* nyelvekről csak nagyon is felületes tudomása van, mely aligha eredeti nyelv ismertető forrásmunkák tanulmányozásából került. Az *ugrian* nyelvek közt felhozza a szamojedit, miért nem azután a törököt, mongolt és a mandzsut is, de elfelejti az osztják mellől a vogult, a votják mellől a zürjent, s még sem említi a cseremizt. A finn *musi*-t rawnak fordítja, a finn *kaurist* meg magyar szónak mondja. Hyde Clarke kísérletének nincs semmi tudományos bece, hiszen az egész nem is alapszik igazi nyelvészeti tudományon, hanem csak egy vakmerően kapkodó képzelet szüleménye.

E vélemény alapján Hyde Clarke úr értesítése visszautasíttatik.

287. (42.) Toldy Ferencz r. tag indítványozza, hogy kéressék meg az Igazgató Tanács a Kazinczy lakát és sirját ábrázoló két olajfestménynek megvételére. E két festményt a harminczas években Bártfay László elhunyt társunk készíttette Jakobey által ; jelenleg Bártfay egyik rokona birtokában vannak, a ki régebben számos képet

ajándékozott az Akadémiának, a Vörösmarty, Kölcsey, Wesselényi és Deák Ferencz arcsképeit. Részint magoknak a festményeknek irodalom történeti becse, részint az utóbbi körülmény méltán ösztönözhetné az osztályt a festmények megvételének ajánlására, annyiaval inkább, mert áruk, 100 frt, épen nem nagy összeg, s a könyvtár vagy az elnöki szobák kegyeletes diszével szolgálnának.

Az indítvány elfogadtatik.

Harmincznyolczadik akadémiái ülés.

Összes ülés.

1873. decz. 22.

Csengery Antal akadémiái másod elnök úr elnöklete alatt.

289. A főtitkár bejelenti *Agassiz* Lajos külső tagnak folyó december hó 14-én történt halálát.

Fájdalmas tudomásul vétetvén, az illető III. osztály felhivatik emlékbeszéde iránti gondoskodásra.

290. Az I. osztály a Meninszki-féle török- arab- persa- latin szótár magyarra fordítása ügyében jelenti, hogy a névtelen orientalista ajánlata el nem fogadható, részint terve, részint fő- és segédforrásai hiányos volta miatt, részint azért, mert ily szótár kiadása nem látszik első rendű szükségnek.

A fordítási mutatóványok, a bírálat másolatával, szerzőjüknek visszaküldendők.

291. Szintén az I. osztály »A beszéd eredetének ismertetése« című kézirati munkára nézve azt véli, hogy vannak ugyan méltánylandó oldalai, de tévedései nagyok és számosak; magános egyén neve alatt kiadható volna s némileg a kiadást meg is érdemlené, de egy tudományos testület neve alatt, mi által nálunk már egykor hátramaradást okozott nézetek nyernének elfogadtatást és ápoltatást, épen nem kiadható.

A kézirat a bírálat másolatának közlése mellett, szerzőjének visszaküldendő.

292. Az archaeologiai bizottság Ráth György hazánkfiát, a régészet terén tanusított tevékenysége- s szakértelmességeért, tagjává nevezettni kéri.

Ráth György úr az archaeologiai bizottság tagjának kinevezetetik.

293. A mathem. és természettudományi bizottság az összes ülés tudomására juttatja, hogy Haynald Lajos tiszt. tagot tagjai közé beválasztotta.

Azon megjegyzéssel, hogy az összes ülés nem csupán a választást tudomásul venni, hanem azt helybehagyni és megerősíteni van jogosítva, a bizottság jelen választása készséggel megerősítettett.

294. Az archeologiai bizottság a tulcsai leletre vonatkozó, hozzá a f. é. jun 30-iki összes ülésből áttett iratokat, tudomásul vévén, köszönettel visszaszolgáltatja.

A visszavárás mellett közlött iratok a m. kir. vallás és közoktatási minisztériumhoz visszaküldendők.

295. Ugyanazon bizottság, saját kiadványaiból egy-egy teljes példányt a magyar országgyűlés kézi könyvtárának, és a nürnbergi german múzeumnak megküldetni kér.

Elfogadtatván, az országgyűlés könyvtárának azonnal, a nürnbergi múzeumnak pedig, ha eddig csereviszony útján nem küldetnék, — expedíaltatni határozott. Az országgyűlési könyvtárnak a történelmi bizottság összes kiadványai is megküldendők.

296. Ugyanazon bizottság, kiadványai egy-egy teljes példányát a közokt. m. kir. minister úrnak, a Cultus-ministerium kézikönyvtárának és Hegedüs Candid miniszteri tanácsos úrnak megküldetni kéri.

A bizottság azon 10 példányból, mely régebben rendelkezésére adatott, a fentisztelt uraknak kedveskedhetik, vagy ha a 10 példány elegendő nem volna, annak száma egy pár példánnyal feljebb is emelhető.

297. A fűtőkár jelentvén, hogy Oltványi Pál földműlő lelkész úr 200 frt alapítványi pótlékát, 1872. óta való kamatostul, beküldötte, s ezek az akadémiai pénztárhoz áttétettek, bemutatja Oltványi úrnak az egész 1200 frtról ujonnan fogalmazott alapító levelét ; mely

Felolvastatván, miután lényegében megegyez az Akadémia határozatával, s a mi lényegtelen módosítást kérelemképen hozzá csatol, annak tekintetbe vételét az Akadémia szükségesnek nem véli : átteendő a pénztárnál lévő alapítványi iratokhoz.

298. Lassgallner Sándor egy általa felfedezett természettani tételnek s abból folyó következtetéseinek megvizsgáltatását kéri, s e végre beküldi »A víznek saját nyomása általi emelése« című dolgozatát.

Véleményre áttétetik a III. osztályhoz.

299. A beszterczebányai kir. főgymnasium tanári kara az Akadémia régiebb kiadványait is kéri megküldetni.

Véleményre áttétetik az állandó könyvtári bizottsághoz ;

300. Gyárfás István az akad. nagy, illetőleg mellékjuttalomra beküldi a »Jászkunok története«, című munkájának I. II. kötetét.

Átteendő a II. osztályhoz, figyelembe vétel végett.

301. Tibolt Özséb pécsi tanár ugyanazon jutalmakra »Világtörténelmi helyek zsebszótára« című, régebben beküldött munkájával pályázni kíván.

Hasonlókép a II. osztályhoz teendő által.

302. Schaffer József Ferencz, Schärdingből, előfizetési felhívást küld ily című munkára : »Märchen, Volkssagen und Gebräuche.«

Áttétetik a könyvtári bizottsághoz, netaláni aláírás végett.

303. Csont Domokos azt kérdezi levelében : *tehetlenség* és *tehetetlenség* azonos fogalmak-e ?

Az ily elemi kérdésekkel inkább a Nyelvőr szerkesztőjéhez forduljon.

304. A III. osztály Boda Zsigmond »kormányozható léghajó« iránt a f. é. június 30-ki összesülésből áttett rövid értekezését, mint figyelemre nem méltót, visszaadni javasolja.

Szerzőjének visszaküldendő.

305. A fűtőkár bemutatja az Akadémia megküldött kiadványairól visszaérkezett elismerő iratokat a következő intézetek részéről : a győri jogakadémia, a m. vásárhelyi ref. collegium, a pesti országos iparegyesület, a m. szigeti ref. főtanoda, az egri érseki lyceum, az erdélyi orsz. muzeum, a belga tudom. és szépművészeti kir. akadémia, a liègei archaeologiai intézet, a nápolyi archaeologiai akadémia, s a prágai német történelmi egylet.

Tudomásul vétetik.

306. Ugyanaz bemutatja a novemberi összes ülés óta a könyvtár részére beérkezett csere-, ajándék és köteles könyvpéldányokat és az Akadémia kiadásában megjelenteket. Jelesen

I. Testületektől.

Académie R. des Sciences. Bruxelles. a) Mémoires. Tom. XXXIX. b) Mémoires couronnés et autres mémoires. Tom. XXII. c) Bulletins. Tom. XXXI. XXXII. XXXIII. XXXIV. d) Centième anniversaire de fondation. Tom. I. II.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. a) Anzeiger. 1873. Nr. 25. 26. 27. b) Fontes rerum Austriacarum. II. Abth. XXXVIII. B. c) Sitzungsberichte. Mathem. Naturwiss. Classe I. Abth. LXVI. B. 1—5. H. LXVII. B. 1—3. 4—5. H. II. Abth. LXVI. B. 1—2. 3. 4—5. H. LXVII. B. 1. 2—3. H. III. Abth. LXVI. B. 3—5. H. d) Sitzungsberichte. Philos. Histor. Cl. LXXII. B. 2—3. H. LXXIII. B. 1. 2—3. H. e) Archiv. XLVIII. B. 2. H. XLIX. B. 1. 2. H. f) Almanach für 1873. g) Dr. Exner: Untersuchungen über die Härte der Krystallflächen.

Instituto R. Veneto. Velenze. a) Memorie. Vol. XVII. P. 2. b) Atti. Tom. II. Disp. 2—3. 4—5.

Academy of Natural Sciences. Philadelphia. Proceedings. P. I. II. III. 1872.

American Philos. Society. Philadelphia. Proceedings. Vol. XII. No. 88. 89.

Department of Agriculture. Washington. a) Report of the Commissioner for 1871. b) Monthly Reports for 1872.

Gesellschaft für Erdkunde. Berlin. Verhandlungen. 1873. Nr. 3.

K. k. Geolog. Reichsanstalt. Bécs. a) Jahrbuch. XXIII. B. Nr. 3. b) Verhandlungen 1873. Nr. 12. 13. 14. 15.

Alterthumsverein. Bécs. Berichte und Mittheilungen. XIII. B.

Königl. Böhmisches Gesellschaft der Wiss. Prága. Sitzungsberichte 1873. Nr. 6.

Verein für Siebenbürg. Landeskunde. Nagyszeben. Archiv. XI. B. 1. 2. H.

Orsz. képviselőház elnöksége. Budapest. a) Az 1872. év szept. 1-re hirdetett országgyűlés nyomtatványai. b) Az 1869—72. országgyűlés képviselő háza jegyzőkönyvének tartalom mutatója. I. II. köt. c) A közös ügyek tárgyalására kiküldött s 1873. ápr. 2-ra összehívott bizottság nyomtatványai 4. dar. d) Az állami számvevőszék számvitele 1871 és 1872-ről.

II. Magánosoktól.

Dr. G. Dieulafoy. Páris. Traité de l'aspiration des liquides morbides.

Dr. M. Krishaber. Páris. De la névropathie cérébro-cardiaque.

T. Egleston. New-York. Catalogue of Minerals. Second edition. 1871.

Emich Gusztáv. Budapest. Beitrag zur Lepidopteren-Fauna Transkaukasiens.

Ney Ferencz l. t. Budapest. Beszéd I. Ferencz József ausztriai császár és Magyarország ap. királya trónra léptének 25. évfordulóján. 5 péld.

Ad. Quetelet. Bruxelles. Tables de mortalité et leur développement.

III. Köteles példányok.

Kovács Mihály nyomdája. Rosnyó. a) Bücherkatalog des Dobschauer Lesevereines. b) Koch : Egy nagyon elgyötört ember.

Görög-keleti érseki nyomda. Nagyszeben. Actele Synodului la 1873.

Athenaeum nyomdája. Budapest. a) Vörös : A m. kir. állampénztár szolgáltatára vonatkozó utasítások. b) Hasonszenvi lapok. 1873. 18. 19. 20. sz. c) A m. mérnök és építész egyesület közlönye. VII. köt. 8. 9. füz. d) Hivatalos Statist. Közlemények. VI. évfoly. 5. füz. e) Genersich : Bonczolati eljárás. f) Az Athenaeum nagy képes naptára 1874. g) Orvosok zsebnaptára. 1874. h) Hadi műszótár a m. kir. honvédség számára. i) Gazdasági Zsebnaptár 1874. k) Korbuly : Magyarország közjoga II. kötet l) Toldy István : A jezsuiták Magyarországon és egyebütt. m) Kölcsey Ferencz országgyűlési naplója. n) Gr. Lónyay Menyhért : Köz ügyeinkről. o) Századok. VII. évfoly. 8. 9. füz. p) Heitzmann : A sebészi kór- és gyógytan alapvonalai. q) Toldy Ferencz : A m. nemzeti irodalom története. II. köt. Harmadik kiadás. r) Fabó : Az 1662-iki országgyűlés. s) Kriesch : A természetrajz elemei. t) Kriesch : A természetrajz vezérfonala. u) A tudomány- és műegyetemi olvasó kör évkönyve. I. folyam. x) Ribáry : A magyar királyság földirata. y) Pór : Róma története. z) Historia Ungarica Orszaga.

Ref. főiskola nyomdája. S.-Patak. A Tiszán inneni ref. egyház kerület névkönyve 1874-re.

Skarnitzel Ferencz nyomdája. Szokolcza. Kniha o porodnictve prebuby.

IV. Akadémiai kiadás.

a) Nyelvtudom. Érték. IV. köt. 1. sz.

b) Természettudom. Érték. IV. köt. 3. 4. sz.

c) Math. és Természettudom. Közlem. VII. köt.

d) Math. és Természettudom. Közlem. IX. köt. 4. sz. X. köt. 8. 9. 11. sz.

e) Monum. Diplom. XVIII. köt.

f) Monum. Script. XXVI. köt.

g) A magyar nyelvújítás sat. Imre Sándor l. tagtól.

TUDNIVALÓK.

1. Az Akadémia ÉRTESÍTŐ-je oly folyóirat, mely az ülésein történt előadásokat s tárgyalásokat hozza, amazokat kivonatban, ezeket a jegyzőkönyv szerint.

2. Minden, ki az Akadémiában előadást tart, végzésileg fel van hiva, hogy annak előre elkészített kivonatát, még azon ülés folytán kézbesítse a titkári hivatalnak.

3. Az Értesítő tartalmát teszik :

a) Az osztály-ülésekben előadott minden értekezés kivonata. Egy-egy kivonat *legfeljebb* 8 nyomtatott lapra terjedhet. Továbbá az ülésen felolvasott könyvismertetések, bemutatások, kisebb előterjesztések, melyek önálló tudományos értekezésnek nem tekinthetők.

b) A közlésben felolvasott értekezések kivonata, ha szinte maga az értekezés az Évkönyvekben jelenik is meg.

c) Kisebb emlékbeszédek, necrologok s effélék, melyek t. i. nem az Évkönyvekbe valók. Évkönyvbe szánt emlékbeszéd kivonata csak úgy, ha belőle alkalmas kivonatot lehet készíteni.

d) Az Akadémia mindennemű (osztály-, összes, és igazgatósági) üléseinek és nagygyűléseinek tárgyalásai; csupán a közönség elé nem való dolgok elhagyásával. E szerint

e) A tisztán személyt érdeklő ügyek mellőztével minden egyéb, a tagokat és a közönséget érdeklő dolgok.

f) Általánosb érdeklő bíró indítványok; melyeket az indítványozó még az ülés folytán, írásban is köteles beadni az Értesítő számára.

g) A kiadás végett benyújtott művek és értekezések fölötti bírálatok, vagy egészben, vagy tartalmas kivonatban. El nem fogadott munkák általánosb irodalmi becsü bírálatai is közöltetnek: de a bírálók nevei ilyenkor nem.

h) Pályaművek bírálatai, akár osztályok, akár bizottságok vagy bizottsági előadók által nyújtatnak be. Összesített vélemény vagy előadói elentés létében az egyes bírálók véleményei nem közöltetnek.

i) Az Akadémiának ajándékozott, vagy más intézetek által cserébe küldött könyvek jegyzéke.

k) Minden ülés előtt kitétetik az elnöklő neve; de a jelenvoltak névsora nem. Az indítványt, jelentést tevők neve sem hallgattatik el; ha pedig valamely tag értekezést ajánl, vagy olvas nem-tagtól, annak neve mindig kiteendő, s az köteles a felolvasott értekezés kivonatát kézbesíteni.

1) Minden kivonat, indítvány, jelentés stb. még ülés folytán írásban beadandó, az illető titkárnak, hogy az Értesítő szerkesztése késedelmet ne szenvedjen.

4. Ha nem-tag valamely akad. tag által kíván értekezést olvastatni fel osztály-ülésekben: dolgozatát jó előre be kell adnia az illető titkárnak, ki azt az osztály-értekezlethez átteszi, mely egy tagjával a munkát átnézetvén, ennek jelentése folytán dönti el, felolvastassék-e az osztály-ülésben vagy ne; első esetben valakit a felolvasással is megbízáván.

5. Ha nem-tag személyesen előadást akar tartani, erre, a munka előleges beküldésével, minden egyes esetben az Akadémia engedélyét kell kikérnie. Ilyenkor az Akadémia a beadott munkát szintén az illető osztály-értekezlethez teszi át, s annak véleménye alapján engedi vagy tagadja meg a felolvasást.

